

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

VIESTURS ZANDERS

**RĪGAS LATVIEŠU BIEDRĪBAS
IZDEVĒJDARBĪBA (1868-1940)**

**PROMOCIJAS DARBS
FILOLOĢIJAS DOKTORA GRĀDA IEGŪŠANAI
KOMUNIKĀCIJU ZINĀTNES NOZARĒ
(APAKŠNOZARE BIBLIOTĒKZINĀTNE)**

RĪGA 2004

SATURA RĀDĪTĀJS

Saīsinājumu saraksts.....	3
Ievads.....	4
1. RLB apgāda izveides priekšvēsture un darbības pamatprincipi.....	17
2. Folkloras un daiļliteratūras izdevumi.....	52
3. Humanitāro un sociālo zinātņu izdevumi.....	88
4. Dabaszinātņu, ģeogrāfijas un praktiskā literatūra.....	120
5. Uzziņu izdevumi.	
5.1. "Konversācijas vārdnīca".....	139
5.2. Citi uzziņu izdevumi.....	148
6. Nozaru literatūras izdevumi.....	161
7. Mēnešraksts "Druva".....	175
Nobeigums.....	190
Izmantoto informācijas avotu saraksts.....	195
Pielikums.....	220

SAĪSINĀJUMI

BRK - F. Brīvēznieka Rakstu komisija
DGN - Derīgu grāmatu nodaļa
FNN - Filatēlistu un numismātu nodaļa
JN - K. Valdemāra Jūrnieceības nodaļa
JZN - K. Valdemāra Jūrnieceības un zvejniecieības nodaļa
KV - Konversācijas vārdnīca
KV RK - Konversācijas vārdnīcas Rīcieības komiteja
LAB R - Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa
LNB R - Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa
LU - Latvijas Universitāte
LVVA - Latvijas Valsts vēstures arhīvs
LVM - Latvijas Vēstures muzejs
LTMM - Latvju tautas mūzikas materiāli
MK - Mūzikas komisija
NPN - Nacionālās politikas nodaļa
PG - protokolu grāmata
RK - Rakstu komisija
RLB - Rīgas Latviešu biedrība
RPI - Rīgas Politehniskais institūts
RN - Rūpnieceības nodaļa
RTMM - Rakstniecieības, teātra un mūzikas muzejs
ZK - Zinību komisija

IEVADS

Grāmatniecība aptver plašu un sazarotu cilvēku darbības sfēru, kas ir saistīta ar iespieddarbu ražošanu, izplatīšanu un izmantošanu. Savukārt grāmatzinātne ir kompleksa zinātne par grāmatniecību, kuras izpētes objekts ir sistēma "grāmata - sabiedrība". Kaut arī profesionālu raksturu tā Latvijā ir ieguvusi tikai pēc Otrā pasaules kara, pateicoties atsevišķu pētnieku sistemātiskam darbam, grāmatniecības vēsture ir kļuvusi par neatņemamu Latvijas kultūras vēstures izpētes daļu.

Pēc pusgadsimtu ilgušā noklusēšanas un nomelnošanas perioda padomju laikā, nu jau vairāk nekā desmit gadus ir vērojama pastiprināta pētnieku aktivitāte vēsturiskās Rīgas Latviešu biedrības (turpmāk RLB, pastāvējusi no 1868.g. līdz 1940.g., atjaunota 1989.g.) darbības dažādu aspektu izzināšanā. No jauna tiek akcentēti biedrības nopelni pirmo latviešu vispārējo dziesmu svētku, teātra izrāžu, skolotāju un zemkopju sanāksmju sarīkošanā. Plašu izvērtējumu ir guvis arī RLB Zinību komisijas (turpmāk ZK, 1869-1940) veikums, skaidri iezīmēta tās vieta Latvijas zinātnes vēsturē.¹

Savukārt RLB ieguldījums Latvijas grāmatniecības vēsturē 19.-20. gs. vēl arvien nav saņēmis pietiekami izvērstu un mūsdienīgu novērtējumu. Līdz ar to promocijas darbam izvēlētās tēmas līdzšinējās *izpētes pakāpe* ir jāvērtē kā nepietiekama.

Latviešu grāmatas likteņgaitas no pirmsākumiem līdz 19. gadsimta beigām ir detalizēti atspoguļotas gan fundamentālos nacionālās bibliogrāfijas rādītājos (kopkatalogs "Seniespiedumi latviešu valodā 1525-1855", Rīga, 1999), gan veselā virknē monogrāfisku pētījumu un rakstu krājumu, starp kuriem īpaša nozīme ir Alekseja Apīņa publikācijām. Kaut arī par 20. gadsimtā latviešu valodā iznākušajiem iespieddarbiem mūsu rīcībā ir visai izsmeļoša bibliogrāfiskā bāze, šī posma grāmatniecības izpēte līdz šim ir bijusi visai fragmentāra, vairāk aprakstīti, nekā pētīti ir tikuši atsevišķi periodi vai izdevniecības. Joprojām trūkst sistemātiska pārskata par latviešu grāmatas ļoti dinamisko un pretrunīgo attīstību 20. gadsimtā. Tādēļ nepārsteidz, ka arī pirms dažiem gadiem iznākušajos monogrāfiskajos darbos par Latvijas vēsturi 19.-20. gadsimtā² ievietotie apskati par latviešu grāmatniecību galvenokārt ir bāzēti mūsu grāmatzinātnieku A. Apīņa un Konstantīna Karuļa 60.-70. gados izdoto grāmatu atziņās.

Latviešu grāmatniecības tapšanā un RLB gadījumā tās izdevniecības darbā nepārvērtējams ir bijis skolotāju ieguldījums. Taču arī jaunākajos izdevumos par izglītības vēsturi, viņi ir raksturoti vienīgi kā pedagogi³, vai kā mācību grāmatu un daiļdarbu autori⁴. Tomēr tieši daudzu tautskolotāju ilggadīgie un nesavtīgie pūliņi RLB izdevniecībā ir ļāvuši mūsu grāmatniecībai sasniegt vērā ņemamu brieduma pakāpi vēl pirms valstiskās neatkarības iegūšanas. Vismaz periodā līdz Pirmajam pasaules karam skolotāju padarītais nav mazāk ievērojams, kā akadēmisku izglītību ieguvušo latviešu veikums.

Tikai pēdējos gados ir parādījušās arī vairākas publikācijas, kur analizēts biedrības devums zinātniskās, uzziņu un nozaru literatūras izdošanā.⁵ Tajās galvenokārt ir iztirzāts RLB izdevniecības "Derīgu grāmatu nodaļa" (turpmāk DGN, darbojusies no 1886. līdz 1940. gadam) paveiktais, taču ir aplūkotas arī vairāku citu biedrības struktūrvienību (Zinību un Mūzikas komisijas, K. Valdemāra jūrniecības nodaļas) aktivitātes izdevējdarbībā.

Joprojām mazāk aprakstīta ir šī 19. un 20. gadsimta mijas lielākā latviešu grāmatu apgāda tapšanas priekšvēsture un darbības pamatprincipi, iezīmēta tā vieta mūsu nacionālās grāmatniecības kopainā. Kā ilgstoši pastāvošs, uz sabiedriskiem pamatiem veidots apgāds, RLB izdevniecība ir unikāla parādība latviešu grāmatniecībā. Ar vairāku gadu pārtraukumu Pirmā pasaules kara laikā tā darbojusies turpat pusgadsimtu ilgi. Ilgāk ir pastāvējuši vienīgi daži citi apgādi, kā "Grāmatu draugs" (dib.1926), "Daugava" (1945) un "Zinātne" (1951).

Par promocijas darba *objektu* ir izvēlēts viens no RLB darbības virzieniem - izdevējdarbība, to aplūkojot no šīs organizācijas pirmsākumiem 19. gs. 60. gadu beigās līdz tās prettiesiskajai likvidācijai 1940. gadā. Kā liecina apzināto publikāciju un arhīva materiālu izpēte, biedrības aktivitātes grāmatniecībā ir ne tikai ilglaicīgas, bet arī ļoti produktīvas un daudzšķautnainas. Katrā ziņā promocijas darba *priekšmets* - RLB apgādā iznākušo iespieddarbu klāsts, kuru veido vairāk nekā 600 grāmatu, 3 žurnāli un 1 laikraksts, ir ar daudz lielāku nozīmi gan pašas biedrības izdevējdarbībā, gan visas latviešu grāmatniecības attīstībā nekā līdz šim ir pieņemts uzskatīt.

Šī pētījuma *mērķis* ir veidot izsmeļošu pārskatu par RLB apgāda, kā arī citu biedrības nodaļu un komisiju veikumu izdevējdarbībā un tā nozīmi latviešu grāmatniecībā. Šī nolūka sasniegšanai ir izvirzīti vairāki *uzdevumi*:

1. Apzināt un sistematizēt RLB apgādā iznākušos iespieddarbus.

2. Izmantojot plašu avotu bāzi, raksturot biedrības izdevējdarbības galvenos pamatprincipus un to īstenošanu dažādos laika posmos, apkopot informāciju par izdevumu tapšanā iesaistīto personu loku.
3. Iepazīstināt ar RLB izdevumu sabiedrisko rezonansi un iespējami precīzi iezīmēt to vietu latviešu grāmatniecības procesa kopainā.

Par promocijas darba *hipotēzi* ir uzstādīts pieņēmums, ka RLB veikumam grāmatniecībā ir vispār nacionāla nozīme, kaut arī ar biedrību saistīto inteliģenci raksturo ideoloģisku un estētisku nostādņu daudzveidība.

Darba kodolu veido RLB izdevniecības darbības detalizēta izpēte. DGN ar tās plašo (355 grāmatas, Konversācijas vārdnīca un mēnešraksts "Druva") izdevumu piedāvājumu veido vairāk nekā pusi no kopējā RLB izdevumu skaita. Blakus DGN būtisks ir arī RLB ZK, Mūzikas komisijas (izveidota 1888, turpmāk MK) un K. Valdemāra jūrniecības nodaļas (1903, turpmāk JN) veikums nacionālās zinātniskās un nozaru literatūras tapšanā.

Nodomus laist klajā grāmatas un periodiskos izdevumus, uzsākot darbību, savulaik ir deklarējusi ikviena jauna biedrības nodaļa, taču tikai daļai tas ir pa spēkam. Neko vairāk par darbību reglamentējošu "Kārtības rulli" klajā laist neizdodas Ārstniecības nodaļai (1902). Visai ierobežotā apjomā izdošanā iesaistās Rūpniecības (1901, turpmāk RN), Lauksaimniecības (1902), Filatēlistu un numismātu (1927, turpmāk FNN) nodaļas. Iespējams, ka ZK un DGN izdevumi jau diezgan sekmīgi pilda tās funkcijas, par kurām pienāktos rūpēties Valodniecības (1904) un Vēstures (1905) nodaļām, kas patstāvīgu izdevējpraksi tomēr neuzsāk.

Tā kā atsevišķām RLB struktūrvienībām ir diferencēti darbības termiņi, arī to intensitāte izdevējdarbībā ir visai atšķirīga. Ja biedrības apgādam, kā arī ZK un JN ir raksturīga dažādām pārmaiņām bagātas ilgtermiņa aktivitātes, tad pārējo biedrības komisiju un nodaļu iesaistīšanās izdevējdarbībā ir epizodiskāka. Tā, piemēram, Brīvzemnieka rakstu komisija vai Lauksaimniecības nodaļa pastāv tikai līdz Pirmajam pasaules karam, turpretī Nacionālās politikas nodaļa (turpmāk NPP) tiek izveidota tikai 1929. gadā.

Promocijas darbs *metodoloģiski* sakņojas Latvijas grāmatzinātnē akceptētajā grāmatniecības vēstures izpētes funkcionālajā pieejā, kas atzīst sistēmas "grāmata-sabiedrība" elementu savstarpējo mijiedarbi. Tādēļ darba tapšanas gaitā ir apzināti ne tikai vērtējumi, ko RLB izdevumi ir izpelnījušies presē, bet arī tie viedokļi un

ieteikumi, kurus biedrības apgāds ir saņēmis nepastarpināti no lasītājiem, DGN izdevumu abonentiem, faktiski grāmatniecības procesa līdzveidotājiem.

Daļu no RLB izdevumiem, kā tas ir nacionālās grāmatniecības sākumposmam vispār raksturīgi, ir pagrūti tipoloģizēt. Diezgan sarežģīti ir noteikt atsevišķu grāmatu piederību zinātniskajai vai populārzinātniskajai (ziniskajai) literatūrai. Tas zināmā mērā ir ietekmējis arī promocijas darba *struktūru*. Pirmajā nodaļā ir ieskicētas būtiskās pārmaiņas latviešu grāmatniecībā RLB darbības laikā 19. gadsimta 2. pusē un 20. gadsimta sākumā, kā arī detalizēti apskatīti biedrības apgāda izveides priekšnoteikumi un darbības pamatprincipi. Plašāk aplūkota ir izdevniecības apgāda Rakstu komisija, kura noteica izdodamo grāmatu klāstu, pastāvīgo līdzstrādnieku loks, finansu avoti, kas nodrošināja sekmīgu izdevējdarbību un apgāda izdevumu izplatīšanas ceļi, izdevniecības statuss pašā biedrībā un saikne ar citiem grāmatniekiem.

Turpmākajās nodaļās atsevišķi iztirzāti RLB izdevniecības un citu struktūrvienību izdevumi, par primāro uzskatot to piederību kādai nozarei vai izdevumu tipam, bet nevis apgādātāju. Tā savrup apskatīta Konversācijas vārdnīca, kuras izdošanu 1903. gadā aizsāk ZK, bet 1921. gadā pabeidz DGN, kā arī citi uzziņu izdevumi, kas nākuši klajā gan ZK un DGN, gan FNN apgādā. Savukārt nodaļu ietvaros materiāla izkārtojumā dominē hronoloģiskais princips. RLB izdevumu mākslinieciskā apdare, tāpat kā izdevniecības sadarbība ar māksliniekiem, ir aplūkota vairākās promocijas darba nodaļās kopsakarā ar pārējiem grāmatas tapšanas apstākļiem.

Grāmatu autoru un tulkotāju, kā arī izdevniecības līdzstrādnieku dzīves dati ir fiksēti promocijas darba pamatdaļā, aprakstāmās personas pirmoreiz pieminot. Manuprāt, šāda teksta faktoloģiska pārslogošana ir attaisnojama, jo par daudziem 19. gs. un 20. gs. sākumā populāriem autoriem publikācijās latviešu valodā šādu ziņu nav. Nereti tās ir sameklējamas vienīgi pasen izdotās biogrāfiskās vārdnīcās vai tikai internetā atrodamās datu bāzēs.

Promocijas darbā izmantoto informācijas avotu saraksts ir veidots ar atlasīti. Tajā nav iekļautas maznozīmīgas recenzijas par atsevišķiem izdevumiem, kā arī tikai sava laika kontekstā izprotami raksti.

Norādes uz darbā izmantotajām publikācijām un arhīvu materiāliem katras nodaļas noslēgumā ir veidotas, respektējot starptautisko standartu ISO 690-1:1987. Savukārt kopējais izmantoto informācijas avotu saraksts ir tapis saskaņā ar Latvijas standartu "Bibliogrāfiskais apraksts. Monogrāfiskie izdevumi : BA(M) LVS 195: 1999" un

Bibliogrāfiskā apraksta standartu (BA : ISBD) piemērošanas noteikumiem analītiskajā aprakstā.

Avotu un historiogrāfijas apskats

Promocijas darbā ir izmantots plašs un daudzveidīgs avotu klāsts. Starp *pirmavotiem* īpaša vieta ir arhīvu materiāliem un pašas RLB izdevumiem, kuri darba tapšanas gaitā praktiski visi ir iepazīti *de visu*. Tas ir ļāvis papildināt un precizēt tos datus, ko sniedz RLB un tās izdevniecības jubileju izdevumos ievietotie iespiedprodukcijas saraksti.

RLB izdevumu vidū sevišķi informatīva vērtība ir regulāri izdotajiem biedrības darbības pārskatiem. Pavisam laika posmā no 1869. līdz 1939. gadam (ar pārtraukumu no 1915. līdz 1922. gadam) iznācis pavisam 61 šāds pārskats. Šajos izdevumos arvien samērā detalizēti ir tikusi atspoguļota arī biedrības apgāda un citu RLB struktūrvienību izdevējdarbība. Biedrības gada pārskatos atrodamā informācija nereti papildina un koriģē citās publikācijās sniegtās ziņas, kā arī daļēji mazina lakūnas līdz mums nonākušo biedrības arhīva dokumentu klāstā.

Atzīmēsim, ka datus par organizācijas skaitlisko apjomu sniedz RLB pirmajos pastāvēšanas gados iespiestie biedru saraksti (1869-1872). Pēc vairāku gadu pārtraukuma tie atkal no jauna ir atrodami biedrības darbības pārskatā par 1875.-1876. gadu. Tas ir darīts, lai "biedri paši varētu kontroli vest par to, vai katrs, kas karti ir aizmaksājis, arī ir biedru grāmatās ievests".⁶

Informāciju par apgāda iecerēm, kā arī izdevniecībai ziedotajiem līdzekļiem sniedz DGN izdotie prospekti. Pirmais no tiem -1908. gadam, līdz šim ir palicis bibliogrāfu neievērots, jo, iespējams, tā vienīgais eksemplārs ir atrodams izdevniecības Rakstu komisijas protokolu grāmatā.⁷ Pēc tam iznāk vēl 5 prospekti 1910.-1911. un 1913.-1915. gadiem. Savukārt izņēmuma raksturs ir 1899. gadā izdotajam pārskatam par izdevniecības darbību iepriekšējā gadā, kur blakus izdoto grāmatu sarakstam un informācijai par apgāda finansiālo stāvokli, ir ievietoti izdevniecības biedru un biedru-veicinātāju saraksti.

Darba tapšanas gaitā tika izmantoti arī RLB ZK un izdevniecības sēžu atreferējumi periodiskajos izdevumos, kā arī jebkādas citas publikācijas, kas tieši vai pastarpināti skar biedrības izdevējdarbību. Taču tēmas izstrādei un darba novitātes nodrošināšanai īpaši nozīmīga izrādījās npublicēto dokumentu detalizēta izpēte.

Apzinot dažādās Latvijas bibliotēku, arhīvu un muzeju krātuvēs atrodamos npublicētos dokumentus par RLB darbību, nākas konstatēt, ka šī pētniecībā

nepieciešamā avotu bāze līdz mums ir nonākusi visai izkliedētā un fragmentārā veidā. Tomēr kopumā tā ir ļoti bagāta un daudzveidīga, nodēriģa biedrības, tās komisiju un nodaļu veikuma detalizētai izpētei.

Visplašākais RLB nepublicēto dokumentu klāsts šodien ir pieejams *Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas* Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā (turpmāk LAB R). Fondā "Avoti Rīģas vēsturē" (Ms 1230) glabājas ievērojams skaits dažādu RLB dokumentu (protokolu grāmatas, DGN līdzstrādnieku sarakste ar autoriem un Nodaļas izdevumu izplatītājiem un lasītājiem, abonentu listes, rēķinu kvītis u.c.), kas ļoti reljefi atklāj šīs organizācijas attīstības gaitu un universālo ieguldījumu nacionālās zinātnes un kultūras tapšanā.⁸ No vairākiem personālfondiem, kas glabājas LAB, visplašāk izmantotas RLB izdotā žurnāla "Druva" redaktora Teodora Zeiferta, kā arī biedrības izdevniecības Rakstu komisijas pirmā vadītāja Āronu Matīsa un ZK ilggadējā bibliotekāra Jāņa Misiņa arhivālijas.

Dokumentu krājumu Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā zināmā mērā hronoloģiski turpina un tematiski papildina *Latvijas Valsts vēstures arhīvā* (turpmāk LVVA) atrodamais RLB fonds (2798. fonds, 146 lietas). Tajā ir atrodamas liecības par biedrības darbību sākot jau no 19. gadsimta 70. gadiem, tomēr salīdzinoši plašāk ir pārstāvēti 20.-30. gadu dokumenti. Starp tiem ir virkne RLB un tās struktūrvienību (tajā skaitā arī ZK un DGN) protokolu grāmatas.⁹

Temata izpētei nozīmīgi nepublicēti avoti ir apzināti šī paša arhīva Izglītības ministrijas fondā (1632.f.), kur atrodami gan RLB pārstāvju iesniegumi Kultūras fonda Domei izdevējdarbības atbalstīšanai, gan ekspertu atzinumi par jau publicētu grāmatu godalģošanu ar K. Barona prēmiju. Interesantas detaļas par RLB izdevniecības pirmsākumiem glabā tās līdzdibinātāja Ādama Butuļa korespondence Latvijas Vēstures institūta dokumentu kolekcijā (4060.f.) un Ā. Butuļa personālfondā (5471.f.). Papildus informāciju par JN izdevumu "Jūrnieks" (iznāk 1906-1914 kā laikraksts, bet 1929-1940 kā žurnāls) sniedz Rīģas preses lietu inspektora (11.f.) un Latvijas Finanšu ministrijas Jūrniecības departamenta (1684.f.) materiāli. Par viedokļu dažādību RLB izdevniecības un citu latviešu grāmatnieku vidū liecina Latviešu grāmattirģotāju un izdevēju biedrības valdes protokoli (2309.f.).

Šī darba dokumentālo bāzi veido arī rokraksti, kas glabājas *Latvijas Nacionālās bibliotēkas* Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā (turpmāk LNB R), *Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejā* (turpmāk RTMM), *Latvijas Vēstures muzejā* un *Latvijas Valsts arhīvā*.

LNB retumu fondā ir atrodami tematiski daudzveidīgi materiāli, kas dokumentē RLB darbību visā tās pastāvēšanas laikā. Sākot ar biedrības Zinību komisijai iesūtīto materiālu sarakstu (1874-1896) līdz pat dokumentiem, kas precizē DGN atsevišķu grāmatu tapšanas apstākļus 30. gados (izdevniecības ilggadējā līdzstrādnieka Teodora Lejas-Krūmiņa sarakste, Andreja Viča dienasgrāmata). Nozīmīgu detaļinformāciju satur arī Anša Bandreviča, Friča Dravnieka, Alfrēda Kalniņa un J. Misiņa atmiņas) no šī paša krājuma.

Savukārt RTMM fondos saglabājusies sarakste palīdz pilnīgāk izprast RLB izdevniecības un autoru (tajā skaitā Apsīšu Jēkaba, Aspazijas un Raiņa) mijiedarbi, strādājot pie atsevišķiem izdevumiem. Apstākļus, kādos noritēja darbs pie laikraksta "Jūrnieks" un mēnešraksta "Druva", kā arī situāciju, kas liedza plašāk atzīmēt biedrības 50. gadskārtu 1918. gadā, atspoguļo Latvijas Vēstures muzeja dokumenti.

Kā *sekundārie avoti* ir izmantotas apkopojošas un arī šauri speciālas publikācijas par Latvijas sociālekonomisko, izglītības, zinātnes un kultūras attīstību 19.-20. gadsimtā, kā arī pētījumi par grāmatniecības vēsturi, arī plašākā Baltijas reģiona mērogā. Atsevišķu faktu precizēšanai ir noderējuši dažādi uzziņu izdevumi: bibliogrāfiskie rādītāji, enciklopēdijas un biogrāfiskās vārdnīcas. Savukārt atsevišķu izdevumu tapšanas priekšvēsturi un to recepciju sabiedrībā ir palīdzējušas noskaidrot atmiņu un epistolārā mantojuma publikācijas, kā arī vairāki literārie teksti.

Izmantoto informācijas avotu daudzveidību, protams, galvenokārt ir noteikusi paša promocijas darba priekšmeta daudzšķautnainība. Taču tādējādi no jauna praksē ir apliecināta arī grāmatzinātnes ciešā saikne ar daudzām citām zinātnēm, jo īpaši literatūrzinātnei un vēsturi.

Kaut arī atsevišķi pārskati par RLB apgāda darbību kopumā top tikai 20. gadsimta 60. gadu otrajā pusē, biedrības aktivitātes grāmatniecībā tiek aplūkotas presē jau 19. gadsimta 90. gadu sākumā. Kā pirmais RLB izdevniecības darbības sākumposmu samērā plaši un paškritiski jau 1892. gadā apraksta tās līdzstrādnieks skolotājs Jānis Kriškāns.¹⁰ Pārskats par šo pašu periodu ir ievietots gadu vēlāk iznākušajā biedrības 25 gadu jubilejas izdevumā.¹¹ Retrospektīvu atskatu uz izdevniecības pirmajiem desmit pastāvēšanas gadiem ZK Vasaras sapulcēs 1897. gadā sniedz tās līdzstrādnieki Āronu Matīss un Eduards Mednis.¹²

Nākamajai plašākajai publikācijai vēl pēc 5 gadiem pievienots no 1887. līdz 1901. gadam izdoto grāmatu saraksts, kur minētas arī to cenas un tas, vai Rīgas mācību apgabala kurators tās atļāvis iegādāties tikai tautas vai arī skolu bibliotēkām.¹³ Šo

faktiski pirmo RLB izdevniecības iespiedprodukcijas apkopojumu nākamajos gados papildina "grāmatu rādītāji", kas ievietoti DGN kalendāros 1903.-1905. gadam. 1908. gadā iznāk katalogs, kur blakus DGN apgādātajām grāmatām ir atrodamī arī Zinību un Mūzikas komisijas izdevumi, bet kataloga 1911. gada laidienā arī Brīvēzemnieka Rakstu komisijas izdevumi.

Šajā pašā gadā DGN izdotās "Konversācijas vārdnīcas" 72. burtnīcā ir publicēts apjomīgs šķirklis par Rīgas Latviešu biedrību, kurā zināma vieta, saprotams, ir ierādīta arī biedrības izdevniecībai. Šīs enciklopēdijas lasītājam tiek piedāvāta visai bagātīga faktu informācija. Jāatzīmē vienīgi, ka patstāvīgas biedrības nodaļas statusu DGN iegūst nevis 1892. gadā, kā norādīts tekstā¹⁴, bet gan tikai 1903. gadā.

Izvērstāka informācija par atsevišķu RLB komisiju izdevējdarbību nekā citkārt ir ievietota biedrības 60 gadu jubilejas izdevumā (1928). Tā, piemēram, šeit ir atklāts visu 18 līdz tam iznākušo ZK rakstu krājumu saturs.¹⁵ Apjomīgu pārskatu par DGN darbību jubilejas izdevumam ir sagatavojis tās priekšnieks Indriķis Cīrulis.¹⁶ Viņš ir arī autors šķirklī par DGN "Latviešu konversācijas vārdnīcā" un "Vēsturiskajam pārskatam" par izdevniecības attīstību 1936. gadā iznākušajā apgāda jubilejas grāmatā.¹⁷

"Vēsturiskais pārskats" ir augšminētā 1928. gada izdevuma publikācijas plašāks un ar jaunu informāciju papildināts variants. Tajā ir aprakstīta DGN pieredze manuskriptu sagādāšanā un izvērtēšanā, izdošanai nepieciešamo līdzekļu vākšanā, grāmatu iespīšanā un izplatīšanā. I. Cīruļa pārskatu būtiski papildina vienuviet apkopotās ziņas par izdevniecības amatpersonām un darbiniekiem, kā arī vairākas tabulas, kas raksturo apgāda darba intensitāti, izmaiņas DGN grāmatu metienu un abonētu dinamiskā. Pētniecības darbā noderīgs ir arī turpat atrodamais DGN izdoto grāmatu saraksts, kas ietver hronoloģiskā secībā (no 1887. līdz 1935. g.) kārtotus 337 izdevumus (to skaitā arī atkārtotos iespiedumus).¹⁸ Tomēr, salīdzinot šo sarakstu ar tabulu kvantitatīvajiem rādītājiem, kā arī citiem bibliogrāfiskajiem avotiem un RLB iespiestajiem darbības pārskatiem, nākas konstatēt visai prāvu kļūdu skaitu. Tā, piemēram, 1901. gadā ir nākuši klajā nevis 17 izdevumi ar kopējo tirāžu 60.500 eksemplāri, kā minēts tabulā "Iespiesto grāmatu un eksemplāru skaits"¹⁹, bet 13 izdevumi 53.500 eksemplāros. Viegli varam iedomāties, cik pareizi ir galīgie skaitļojumi, summējot vairākas šādas neprecizitātes. Tādējādi līdz 1935. gadam pavisam ir izdotas nevis 329 grāmatas, kā izriet no iepriekšminētās tabulas, bet 340 grāmatas 1.436.330 (nevis 1.419.061) eksemplāros.

Šādas "detaļas" varētu arī neievērot, ja vien tieši iepriekšminētās I. Cīruļa publikācijas nekalpotu par galveno, vai pat vienīgo informācijas avotu vairākiem vēlāk iznākušiem uzziņu izdevumiem, kuru izmantotāji šādus nekorektus datus tirāžē tālāk. Turklāt no I. Cīruļa publikācijām aizgūtā informācija nesniedz pilnīgu priekšstatu par izdevniecības veikumu visā tās pastāvēšanas laikā, tādēļ bez papildinājumiem nav uzskatāma par izsmeļošu. Tā Zviedrijā iznākusī "Latvju enciklopēdija" mehāniski pārņēma no "Latviešu konversācijas vārdnīcas" faktu, ka pēc Pirmā pasaules kara DGN ir laidusi klajā 14 grāmatas.²⁰ Loģiski, ka grāmatu izdošana tiek turpināta līdz pat 1940. gadam un tādēļ to faktiskais skaits sasniedz 66 grāmatas (tajā skaitā - 15 atkārtoti iespaidumi). "Latvju enciklopēdijā" arī apgalvots, ka 1906. gadā DGN ir uzsākusi "Konversācijas vārdnīcu", kaut arī enciklopēdija sāk iznākt jau 1903. gadā, bet 1906. gadā tās izdošanu DGN pārņēma no ZK. Savukārt "Latvijas PSR Mazā enciklopēdija", izmantojot skaitļus no iepriekšminētās tabulas DGN jubilejas izdevumā, ignorē gan DGN atkārtotos izdevumus, gan tos, kas nākuši klajā pēc 1935. gada.²¹

Pēc Otrā pasaules kara izveidojās it kā paradoksāla, taču padomju realitātei nebūt ne vienreizēja situācija, kad 1940. gadā likvidētās RLB izpētei nepieciešamā avotu bāze bija saglabājusies, taču to nebija iespējams pilnvērtīgi izmantot. Kā jau minēts iepriekš, okupācijas laikā RLB tika vērtēta to dogmatiski politizējot, īpaši akcentējot šķiriskos aspektus un līdz galējībām pretstatot biedrību kā turīgās pilsonības centru jaunstrāvnīku aprindām. Tieši sistemātiskas avotu pētniecības trūkums liedza kaut cik niansēti izprast RLB attīstību, ko noteica ne tikai sociālekonomiskie apstākļi un latviešu sabiedrības pieaugošās noslāņošanās noteiktā ideoloģiskā diferenciācija, bet arī biedrības vadības un atsevišķu tās komisiju un nodaļu nereti pretrunīgās attiecības. Tomēr atsevišķu biedrības komisiju (Zinību un Mūzikas), kā arī DGN nopelni latviešu zinātnes un kultūras veidošanā bija tik paliekoši, ka pilnībā ignorēt tos nebija iespējams. Tādēļ RLB izdevniecība ir raksturota gan monogrāfiskos grāmatniecības vēstures pētījumos, gan uzziņu literatūrā.²² Balstoties vienīgi uz publicētiem avotiem, 60.-70. gados ir tapuši arī vairāki studiju darbi.²³ Kā izņēmums ir mināms vienīgi bibliogrāfes Veltas Lūkinas 1969. gadā izstrādātais, taču nenopublicētais darbs par biedrības izdoto KV.²⁴

Pēc Otrā pasaules kara ārpus Latvijas tapušās publikācijas liecina, ka trimdas autorus gan nav nomākusi ideoloģiskā cenzūra, bet acīmredzams ir avotu bāzes un RLB nopietnā izpētē ieinteresētu vēsturnieku trūkums. Šīs publikācijas, diemžēl,

mums nesniedz neko jaunu, bet atkārtο jau iepriekšzināmo un biedrības izdevējdarbībai pieskaras tikai garāmejot.²⁵ Bez kļūdām neiztiek pat autori, kuri īsāku vai garāku laiku ir bijuši cieši saistīti ar RLB. Tā, piemēram, biedrības pēdējais priekšnieks Roberts Liepiņš paziņο, ka mēnešrakstu "Druva" DGN sāka izdot 1920. gadā (faktiski 1912. g.).²⁶ Savukārt DGN ilggadējais līdzstrādnieks Fricis Teodors Ieviņš apgalvo, ka DGN ir izdevusi žurnālu "Daugava"²⁷, kurš īstenībā iznāk kopš 1928. gada a/s "Valters un Rapa" apgādā.

Noņemot tabu no RLB izvērstākas aprakstīšanas pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, arī daļai Latvijas autoru ir pietrūcis gribas iedziļināties pirmavotos, vai vismaz uzmanīgi izlasīt jau iepriekšpublicēto. Tādēļ arī viena un tā pati nepilnīgā informācija pārceļο no viena uzzīņu izdevuma uz otru. Tā, aizgūstot pašu nepārbaudītu informāciju no "Latvijas PSR Mazās enciklopēdijas", 2003. gadā iznākusī "Latvijas enciklopēdija" vēsta, ka DGN apgādā pavisam iznākušas 185 pirmās un 97 otrās sērijas grāmatas (faktiski ir laistas klajā nevis 282, bet 355 grāmatas).²⁸

Pavisam skopas un vienlaikus neprecīzas ziņas par RLB ieguldījumu mūsu grāmatniecībā joprojām parādās gan skolu mācību grāmatās, gan greznos suvenīrizdevumos. Piemēram, eksperimentālais mācību līdzeklis "Latvijas vēsture" apgalvo, ka RLB ir izdevusi laikrakstu "Baltijas Vēstnesis" (patiesībā avīze ir gan cieši saistīta ar biedrības vadību, taču neiznāk tās apgādā).²⁹ Biedrībai tiek piedēvēta arī Latvijā pirmās "Konversācijas vārdnīcu" izdošana, par ko tās Zinību komisija esot izšķīrusies 1901. gada 1. novembrī.³⁰ Faktiski šāds lēmums tiek pieņemts tieši gadu vēlāk, ar to galīgi noslēdzot ieilgušo diskusiju par to, vai turpināt Jēkaba Dravnieka iesākto, bet nepabeigto izdevumu, vai arī ķerties pie jaunas enciklopēdijas sagatavošanas.

Šie un vēl citi aptuvenību precedenti dod papildus motivāciju veikt promocijas darbam pieteiktās tēmas izpēti un vairo šī **darba praktisko nozīmi**. Promocijas darba faktoloģisko materiālu un atziņas var izmantot:

1. Pētījumos par latviešu grāmatniecību 19.-20. gadsimtā, uzzīņu izdevumos un apkopojošos darbos par Latvijas vēsturi šajā laika posmā.
2. Studiju kursā "Latvijas grāmatniecības vēsture" LU Bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes programmā, kā arī eventuāli citās studiju programmās LU un citās augstskolās.
3. Ikviens Latvijas kultūrvēstures interesents.

Atsauces un piezīmes

- 1 STRADIŅŠ, J. Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas pētnieciskās ieceres (19.gs.beigas – 20.gs.sākums) // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, A [d.]. ISSN 1407-0081, 1996, Nr.6, 20.-24.lpp.; STRADIŅŠ, J., CĒBERE, DZ. Rīgas Latviešu biedrības Zinātņu komitejas darbība, sasniegtais un nepaveiktais, 1932-1940 // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 1993, Nr.3, 88.-111.lpp.; BLINKENA, A. Valodniecība Rīgas Latviešu biedrībā // *Linguistica Lettica*. ISSN 1407-1932, 2000, Nr.6, 5.-20.lpp.
- 2 *20. gadsimta Latvijas vēsture.I: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai. 1900-1918*. Rīga : Latvijas Vēstures inst. apg., 2000. ISBN 9984-601-38-2, 869 lpp.; *Latvija 19. gadsimtā : vēstures apceres*. [Rīga] : Latvijas Vēstures inst. apg., 2000. ISBN 9984-601-38-2, 575 lpp.
- 3 STARIS, A. *Skolas un izglītība Rīgā no sendienām līdz 1944.gadam*. [Lielvārde] : Lielvārds, [2000]. ISBN 9984-11-033-8, 208 lpp.
- 4 KAĻĶE, B. *Latviešu skolotāji - rakstnieki (1900-1940)*. [Rīga] : RaKa, [2001]. ISBN 9984-15-330-4, 219 lpp.
- 5 ZANDERS, V. Humanitāro zinātņu izdevumi Rīgas Latviešu biedrības apgādā // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. ISSN 1025-8906, 2000, Nr.3, 79.-95.lpp.; ZANDERS, V. Rīgas Latviešu biedrības "Konversācijas vārdnīca" // *Letonica*. ISSN 1407-3110, 2000, Nr.1, 36.-51.lpp.; ZANDERS, V. Nozaru literatūras izdevumi Rīgas Latviešu biedrības apgādā // *Grāmata : veltījums latviešu grāmatas 475 gadu atcerei : rakstu krājums*. Rīga : Latvijas Nacionālā bibl., 2000. ISBN 9984-607-32-1, 119.-131.lpp.
- 6 *Pārskats par Rīgas Latviešu Biedrības darīšanām un rēķiniem no 1. decembra 1875. līdz 1. decembrim 1876. gadā, savienots ar biedru listi no šī gada*. Rīga : [RLB], 1877, 16.lpp.
- 7 DGN RK PG 1904.-1911., starp 118.-119.lpp. LAB R, Ms 1230.
- 8 Šeit jāmin RLB priekšniecības (1881-1888, 1888-1898) un runasvīru (1870-1874, 1882-1891, 1891-1906, 1906-1925) protokolu grāmatas. Šādas grāmatas daļēji ir saglabājušās arī biedrības izdevniecībai DGN (1897-1901, 1901-1906, 1912-1927) un tās Rakstu komisijai (1897-1904, 1904-1911), kā arī Zinību komisijai (1903-1932), "Konversācijas vārdnīcas" Rīcības komitejai (1903-1923), Mūzikas

- komisijai (1889-1896, 1906-1920), Rūpniecības nodaļai (1901-1907) un Lauksaimniecības nodaļai (1902-1904, 1905-1913).
- 9 Blakus divām DGN (1927-1939, 1939-1940) protokolu grāmatām, saglabājušās ir arī RLB priekšniecības (1912-1940), Zinātņu komitejas (1932-1940), Nacionālās politikas (vēlāk Nacionālās kultūras) nodaļas (1929-1930, 1930-1938, 1939-1940), K. Valdemāra jūrnieceības un zvejniecības nodaļas (1930-1940), Filatēlistu un numismātu nodaļas (1927-1940) protokolu grāmatas.
 - 10 [KRIŠKĀNS, J.]. R.L.B.Z.K.Derīgu grāmatu apgādāšanas Nodaļa. Aut. uzrād.: J.Kr. // *Austrums*. 1892, Nr.12, 466.-472.lpp.
 - 11 Nodaļa priekš derīgu grāmatu apgādāšanas // *Rīgas Latviešu Biedrība savā 25 gadu darbā un gaitā*. Jelgava : [b.i.], 1893, 104.-109.lpp.
 - 12 ĀRONU Matīss. Derīgu Grāmatu apgādāšanas Nodaļas labā // *Austrums*. 1897, Nr.7, 547.-550.lpp.
 - 13 Rīgas Latviešu Biedrības Derīgu Grāmatu Apgādāšanas Nodaļa // *Baltijas Vēstnesis*. 1902 30.,31. okt., Nr.245-246.
 - 14 Rīgas Latviešu Biedrība // *Konversācijas Vārdnīca*. Rīga : R.L.B.Derīgu Grām. Nod., 1911, 3.sēj.: Latvieši - Rīgas Latviešu Biedrība, 3449.lpp.
 - 15 Zinību komisija // *Rīgas Latviešu biedrība sešos gadu desmitos, 1868-1928*. Rīga : Rīgas Latviešu Biedrība, 1928, 165.-171.lpp.
 - 16 [CĪRULIS, I.]. Derīgu grāmatu nodaļa // *Turpat*, 225.-250.lpp.
 - 17 [CĪRULIS, I.]. Derīgu grāmatu nodaļa // *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Rīga : A.Gulbis, [1928.-1929], 3.sēj.: Čehovs A.-Dytiscidae, 5098.-5100.sl.; CĪRULIS, I. Vēsturiskais pārskats // *Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas 50 gadi kultūras darbā, 1886-1936*. Rīga : Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nod. apg., 1936, 3.-44.lpp.
 - 18 *Turpat*, 38.-44.lpp. Sākot ar 1896. gadu, grāmatām uzrādītas arī tirāžas. Norādot uz izdevniecības dokumentācijas nepilnīgumu, tiek atzīts, ka šie skaitļi varētu būt arī koriģējami.
 - 19 *Turpat*, 17.lpp.
 - 20 Derīgu grāmatu nodaļa // *Latvju enciklopēdija* / Red.A.Švābe. Stokholma : Trīs Zvaigznes, 1950.-1951,1. sēj.: Abava-Kandis, 484.lpp.
 - 21 ANDERSONE, E., UPĪTIS, J., VĪTOLIŅŠ, J. Rīgas Latviešu biedrība // *Latvijas PSR Mazā enciklopēdija*. Rīga : Zinātne, 1970, 3.sēj.: Piebalga-Žvīgule, 198.lpp.

- 22 APĪNIS, A. *Latviešu grāmatniecība no pirmsākumiem līdz 19.gadsimta beigām*. Rīga : Liesma, 1977, 270.-273.lpp.; Derīgu grāmatu nodaļa // *Latvijas padomju enciklopēdija*. Rīga : Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1982, 2.sēj.: Bi-Dža, 506.lpp.
- 23 Paukste S. Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas darbība grāmatu izdošanā (mašīnr.). R., 1973. LNB R, XA 155, 29; Орлова М. Издательская деятельность Отдела полезных книг Рижского Латышского общества (1886-1915) (машиноп.). Р.,1967. LNB R, XA 155, 9.
- 24 Lūkina V. Rīgas Latviešu biedrības Konversācijas vārdnīca.1903-1921 (mašīnr.). R., 1969. LAB R, Ms 1218, 3.
- 25 SLAUCĪTĀJS, L. Rīgas Latviešu Biedrības Zinātņu Komiteja kā Latvijas Zinātņu Akadēmijas šūpulis // *Universitas*. 1968, Nr.21, 18.-19.lpp.; RUMPĒTERS, A. Latviešu zinātnes šūpulis - Rīgas Latviešu Biedrība // *Universitas*. 1968, Nr.22, 9.-12.lpp.
- 26 LIEPIŅŠ, R. Rīgas Latviešu biedrība // *Latviešu dienas Čikāgā, 27.V-1.VI 1968*. [Čikāga] : Latviešu dienu Čikāgā rīcības komiteja, [1968], 20.lpp.
- 27 IEVIŅŠ, Fricis Teodors. Autobiogrāfija un atmiņas // *Latvijas Arhīvi*. ISSN 1407-2270, 1997, Nr.4, 92.lpp.
- 28 Derīgu grāmatu nodaļa // *Latvijas enciklopēdija*. Rīga : SIA "Valērija Belokoņa izdevniecība", 2003, 2. sēj.: Cēsu-Hūrer, 197.lpp.
- 29 PURĒNS, V. *Latvijas vēsture: eksperimentāls mācību līdzeklis*. Rīga : RaKa, [1998]. ISBN 9984-15-045-3, 113.lpp.
- 30 KRASTIŅŠ J. *Rīgas Latviešu biedrība=The Riga Latvian Society*. Rīga : Madris, [2002]. ISBN 9984-592-11-1, 31., 33.lpp.

1. RLB apgāda izveides priekšvēsture un darbības pamatprincipi.

RLB darbības laiku raksturo ne tikai strauja attīstība Latvijas saimnieciskajā, politiskajā un kultūras dzīvē, bet pat principiāli atšķirīgi sociāli ekonomiskie un tiesiskie nosacījumi un izglītības sistēmas, biedrību nodibinot 1868. gadā un to pretlikumīgi likvidējot 1940. gada vasarā. Būtiskas kvantitatīvas un kvalitatīvas pārmaiņas no nacionālās atmodas līdz valsts neatkarības pasludināšanai un vēlāk arī pazaudēšanai, protams, pārdzīvo arī pati grāmatniecība.

Vēl 19. gs. pirmajā pusē visos grāmatniecības procesos dominē baltvācu cilmes uzņēmēji. Līdz ar pakāpeniskām pārmaiņām izdevumu autoru lokā un tematikā, pateicoties jaunlatviešiem, sāk veidoties latviešu nacionālā grāmatniecība. Tomēr tikai 60. gadu 2. pusē, gandrīz vienlaikus ar RLB tapšanu, savas gaitas uzsāk pirmie latviešu grāmatnieki Heinrihs Alunāns (1835-1904), Kārlis Stālbergs (1837-1895) un Klāvs Ukstiņš (1832-1904).

Ja vēl 60.-80. gados vidēji ik gadus nāk klajā apmēram 120 grāmatas latviešu valodā, tad 90. gadu nogalē katru gadu dienasgaismu ierauga jau 290-300 grāmatas. Kopumā no 1886. līdz 1900. gadam iznāk apmēram 3, 5 tūkstoši grāmatu latviešu valodā, bet tam sekojošā laikposmā līdz Pirmajam pasaules karam jau vairāk kā 7 tūkstoši izdevumu.¹ 1913. gadā Krievijā latviski iespiesto laikrakstu un žurnālu daudzumu pārsniedz vienīgi periodisko izdevumu skaits krievu, poļu un vācu valodā.²

19. gs. otrajā pusē latviešu grāmatu klāstā arvien nozīmīgāku vietu sāk ieņemt laicīgā lasāmviela - daiļliteratūra un ziniskā (izglītojošā) literatūra.³ Kaut arī būtiskus šķēršļus nacionālās kultūras, tajā skaitā grāmatniecības, attīstībā liek 19. gs. nogalē īstenotā cariskās Krievijas pārtautošanas politika, tieši šajā periodā sevi piesaka jauni, līdz šim latviešu grāmatniecībā nepazīstami izdevumu tipi, kā dzejas antoloģijas, kopoti raksti, enciklopēdijas, almanahi. 19.-20.gs. mijā agrāko samērā viendabīgo lasītāju publiku jau ir nomainījusi daudzslāņaina lasītāju sabiedrība ar dažādās sociokulturālās grupās atšķirīgu attieksmi pret grāmatu.⁴

Arī plašākas sabiedrības vērtējumi par pašu RLB laika gaitā ir ievērojami mainījušies. Lai gan atsevišķu tās vadītāju rīcība ir mazinājusi organizācijas prestižu, tomēr tas nav ilglaicīgi kavējis biedrības komisiju un nodaļu darbību.

Neskatoties uz šiem un vēl citiem apstākļiem, kurus pētnieki nevar ignorēt, ir jākonstatē, ka gadsimtu mija un laiks līdz Pirmajam pasaules karam ir viens no dinamiskākajiem un interesantākajiem posmiem RLB pastāvēšanas vēsturē. Tieši tad vissekmīgākā ir biedrības apgāda darbība, kā arī vairāku citu RLB struktūrvienību aktivitātes grāmatniecībā. Savukārt 20.gs. 20.-30. gados, kad izdevējdarbībā iesaistās ne vien krietns skaits privātpersonu un sabiedrisko organizāciju, bet var runāt arī par mērķtiecīgu Latvijas valsts politiku grāmatniecībā, RLB iespējas šajā jomā būtiski sarūk.

Programmatisko mērķi - gādāt par derīgu zināšanu izplatīšanu ar grāmatu starpniecību - RLB regulāri sāk īstenot tikai pēc tam, kad tās Zinību komisijas ietvaros 1886. gadā tiek izveidota izdevniecība. Taču jau ar pirmajiem savas darbības soļiem biedrība kļūst par latviešu grāmatniecības līdzveidotāju.

Jau 1868. gada 25. oktobrī iznākušajā "Baltijas Vēstneša" "proves numurā" ir lasāms gan paziņojums par biedrības apstiprināšanu, gan tās līdzdibinātāja K. Stālberga sludinājums. Tajā viņš paziņo, ka ir saņēmis atļauju ar nākamā gada sākumu atvērt Rīgā "jaunu grāmatu un bilžu drukātavu, kur "Baltijas Vēstnesis" un citas latviešiem derīgas grāmatas taps drukātas".⁵ Rakstnieka Augusta Deglava (1862-1922) versijā lūgumu pēc finansiāla atbalsta Stālbergs pamato galvenokārt ar savām iecerēm pasaules klasikas daiļdarbu izdošanā.⁶ Taču ir jāšaubās, vai vienīgi šāda motivācija varēja noskaņot jaundibinātās organizācijas biedrus uz nepieciešamo līdzekļu vākšanu. Kā vēsta tajā pašā 1868. gadā noslēgtā līguma uzmetums "starp J. Baumaņa, P. Tīdemaņa, Baloža, Berkholca, Pēkšēna, Rozenberga un Dītriha kungiem un to grāmatu driķētāju K.Štālberg kā naudas aizņēmēju ir šis kuntrakts apdomīgi norunāts un noslēgts."⁷ Lai kā arī nebūtu, K. Stālbergs kļūst par pirmo latvieti, kuram Rīgā pieder tipogrāfija. Tajā tiek iespiesti gan pirmie RLB likumi, t.i. statūti (1869), darbības pārskati (1869-1873) un biedru saraksti (1869-1872), gan 1869. gadā pirmā biedrības priekšnieka Bernharda Dīriņa (1831-1892) rediģētais laikraksts "Baltijas Vēstnesis".

No 1870. gada šī avīze gan tiek iespiesta citā tipogrāfijā. A. Deglavs to saista ar Stālberga un Dīriņa naidīgajām attiecībām. Viņaprāt, Stālbergs domstarpībās "nav pratis izšķirt personu no lietas, savās polemikās kariķējis pretinieku vairāk, nekā

apskaidrojis pašu lietu".⁸ Diemžēl, šim vērtējumam ir jāpiekrīt, iepazīstoties ar polemiku presē starp K. Stālbergu un juristu, publicistu Jāni Frīdmani (1837-1899) drīz pēc Stālberga latviskotā Bairona "Manfrēda" publicēšanas. Šī personisko antipātiju izpausme liecina arī par savstarpējām pretrunām divu biedrības grupējumu (t.s. literātu un saimniecības vīru) starpā. Lai arī Stālbergs tradicionāli tiek uzskatīts par ideālistiski noskaņotu izdevēju, viņš tomēr ir ar tiem, kas par pirmšķirīgu uzskata iespēju saimnieciskā darbībā uzkrāt līdzekļus. Savukārt J. Misiņš (1862-1945) "Baltijas Vēstneša" spiestuves maiņu skaidro ar B. Dīriķa vēlmi izdot laikrakstu pēc iespējas lētāk, kā arī ar viņa nodomu, izmantojot RLB atbalstu, tikt pie savas spiestuves.⁹

1870. gada 19. jūlijā biedrības runasvīri arī vienojas, ka tipogrāfijas ierīkošanai varētu atvēlēt 7 tūkstošus rubļu, ja izdotos saņemt atļauju "Baltijas Vēstneša" biežākai izdošanai.¹⁰ Jāpiezīmē, ka 1869. gadā šis laikraksts nāk klajā divreiz, bet 1870. gadā - tikai reizi nedēļā. 1870. gada 6. septembrī B. Dīriķis gan pateicas runasvīriem par "laba prāta pārādīšanu", tomēr paziņo, ka attiecīgās instances nav piekritušas "Baltijas Vēstneša" izdošanai trīsreiz nedēļā.¹¹ Šī neveiksme, acīmredzot, ir jāsaista ar tajā pašā gadā RLB inkriminēto Vidzemes zemnieku padevības adreses caram organizēšanu. Pierādījumu trūkumu dēļ biedrībai gan izdodas izvairīties no atbildības. Taču tiesā iesūdzētais B. Dīriķis atkāpjas no biedrības priekšnieka amata.¹² Atzīmēsim, ka pašam sava tipogrāfija viņam ir kopš 1876. gada, bet "Baltijas Vēstnesis" sāk iznākt biežāk tikai 1880. gadā, kad akciju sabiedrība "B. Dīriķis un biedri" to pārvērs par dienas laikrakstu.

ZK veikums grāmatniecībā pirmajos tās pastāvēšanas gados ir visai necils. Komisijā tiek apspriesti kā iespiesti teksti, tā arī autoru vai izdevēju piesūtīti manuskripti. Tomēr nepublicēto sacerējumu saturs un jo īpaši valoda ir tādā kvalitātē, ka "tikai retu rakstu varēja atzinīgi uzteikt, vēl retāku apgādāt".¹³ Ernestam Dinsbergam (1816-1902) ZK 1869. gadā piešķir 50 rubļu godalgu par J. V. Gētes "Lapsas Kūmiņa" latviskojumu, taču solot to izmaksāt tikai pēc grāmatas iznākšanas.¹⁴ E. Dinsberga tulkojums Jelgavas tipogrāfa Eduarda Zīslaka (1850-1888) apgādā nāk klajā 1879. gadā, bet godalga viņam tiek izmaksāta tikai 1882. gadā.¹⁵ Zīmīgi, ka šo Dinsberga darbu prēmē arī Latviešu literārā biedrība. Vienīgais pašas ZK izdevums ir 1876. gadā iznākušais *Rakstu krājums* (par šo turpinājumizdevumu plašāk šī darba 3. nodaļā "Humanitāro un sociālo zinātņu izdevumi"). Trūkstot

izdošanas pieredzei, ZK savu *Rakstu krājumu* apgādāšanu uztic E. Zīslakam, kurš arī izdod šo krājumu 2. (1884), 4.-7. (1888-1892) laidienus.

Situācijā, kad otrā *Rakstu krājuma* iespēšana kavējas, ZK nolemj "izdot populāriskus rakstus mazās, katram lēti panākamās grāmatiņās, ar to nolūku, caur prāta apgaismošanu un sirds sasilšanu tautu pamudināt uz dažu viņā ieviesušos netikumu atmešanu un savas dzīves pārlabošanu un izglītošanu".¹⁶ RLB 25 gadu jubilejas krājuma autori atzīmē, ka šo nodomu īstenošanā "radās daži šie nemināmi šķēršļi".¹⁷ Krietni konkrētāks ir žurnālists Kārlis Graudiņš (1863-1915), kurš par galveno kavēkli uzskata publicējamu manuskriptu trūkumu. Taču izrādās, ka pat tas nekavē ZK locekļus diskutēt par prioritātēm izdošanā. Vieni iestājas par cittautu labāko daiļdarbu tulkojumiem, citi tam nepiekrīt, jo vēlas "katrā ziņā pacelt latviešu pašu rakstniecību, gādājot par oriģināliem".¹⁸ Tikmēr biedrībā uzkrājas nelieli atsevišķu indivīdu un to grupējumu ziedojumi literatūras izdošanai.¹⁹

1884. gada 2. decembrī biedrības runasvīri uzklausā ZK vadītāja, advokāta un žurnālista Aleksandra Vēbera (1848-1910) priekšlikumus šo līdzekļu izlietošanai. A. Vēbers ierosina izsludināt godalgas "krietniem literatūras darbiem", atbalstīt derīgu grāmatu apgādātājus, lai viņu izdevumi būtu iespējami lētāki, kā arī pašiem ņerties pie derīgu grāmatu izdošanas.²⁰ Taču nākamā pusotra gada laikā ZK spēj vienīgi izsolīt godalgu "priekš oriģinālstāsta un oriģināllugas iz latviešu dzīves".

Uzzinājies par ZK iecerēm grāmatniecības veicināšanā, dedzīgu atbalsta vēstuli Vēberam nosūta Maskavas latviešu vakaru dalībnieks Ā. Butuls (1860-1938), kurš tolaik studē medicīnu Maskavas universitātē. Viņaprāt, grāmatu izdošanas jautājums ir šimbrīžam "latviešu dzīvē visu svarīgākais". Tādēļ biedrībām vajadzētu vairāk gādāt par savu biedru garīgo izglītošanu, bet nevis par danču vakariem un maskarādēm. Arī visu tautu kopumā būtu nepieciešams "iz tumsas ļaužu masas pataisīt (vismazāki dzīties pēc tā) par apgaismotu dzīvāku organismu, kas varētu pretim stāties arvien draudošai ģermanizācijai (kā arī krievināšanai..)".²¹ Pats Ā. Butuls kā latviešiem atdarināšanas cienīgu piemēru min 1831. gadā Prāgā izveidoto "Čehu maticu" (*Matices česká*) ar tās grāmatu izdošanas fondu. Piezīmēsim, ka šī izglītības un kultūras biedrība ir viena no vecākajām "maticēm", kas sākot ar 19. gadsimta 20. gadiem tiek radītas vairākās, pārsvarā slāvu apdzīvotās, Eiropas zemēs. Ja dibināšanas gadā "Čehu maticēi" ir tikai 15 biedri, tad 1857. gadā tā ir spējusi pulcināt jau apmēram 5 tūkstošus.²² Kā norāda žurnālists (arī Maskavas latviešu vakaru dalībnieks) Ansis Bandrevičs (1850-1935), interesi par šo čehu biedrību Ā.

Butuls ir guvis no K. Valdemāra.²³ "Čehu matices" humanitāro zinātņu izdevumu nozīmi nacionālās atmodas procesos akcentē arī tolaik Maskavā par skolotāju strādājošais Matīss Siliņš (1861-1942). Taču par ne mazāk svarīgu viņš uzskata arī mazāk izglītotai auditorijai paredzēto lasāmvielu, ko sagatavo 1867. gadā dibinātā "Tautas matice".²⁴ Savā žurnāla publikācijā M. Siliņš piemin "Tautas matices" praktizēto abonementa sistēmu, kura vēlāk izrādīsies efektīva arī RLB apgāda izdevumu izplatīšanā.

Zīmīgi, ka 90. gadu nogalē komisija, kas izstrādā RLB Literatūras fonda "kārtības rulli", izmanto arī čehu valodnieka Josefa Zubatija (*Zubaty'*, 1855-1931, RLB godabiedrs kopš 1928. gada) piesūtītos "Čehu matices" statūtus.²⁵ Savukārt Ā. Butuls savas noturīgās simpātijas pret "Čehu maticu" apstiprina vēl 1908. gadā, stājoties jaunizveidotās Latviešu izglītības biedrības priekšgalā.²⁶ Kā liecina cits šīs biedrības līdzdibinātājs Jānis Dāvis (1867-1958), tad organizācijas statūti ir veidoti pēc "Matices" parauga.²⁷

Tik detalizēti aplūkot Ā. Butuļa nodomus izveidot Latvijā kaut ko līdzīgu "Čehu maticei", mūsdiā, ir nepieciešams vairāku apstākļu dēļ. Pirmkārt, viņš ir viens no pirmajiem, kas publiski izvirza nepieciešamību veidot izdevniecību uz sabiedriskiem pamatiem. Būtiski grāmatniecības jautājumiem veltīti raksti parādās tikai 80. gadu otrajā pusē jau pēc RLB izdevniecības nodibināšanas. Otrkārt, citu tautu, tajā skaitā krievu, t.s. tautas grāmatu izdevēju pieredze Latvijā ir vēl maz pazīstama. Informācija par Pēterburgas un Maskavas grāmatniecības komitejām latviešu presi sasniedz tikai 90. gados. Jāpiebilst arī, ka 1861. gadā dibinātā Pēterburgas komiteja savas pastāvēšanas pirmajos gadu desmitos nodarbojas galvenokārt ar grāmatu izplatīšanu un izdošanai vairāk pievēršas tikai dažus gadus pirms tās darbības apturēšanas 1895. gadā.²⁸ Visbeidzot, tieši Ā. Butuls 1886. gadā kļūst par vienu no RLB izdevniecības dibinātājiem un faktiskajiem vadītājiem.

80. gadu vidū RLB biedru starpā jau ir krietns pulciņš grāmatnieku: grāmattirgotāji un izdevēji Heinrihs Alunāns un Pūcišu Ģederts (1846?-1919), poligrāfisti Mārtiņš Jākobsons, Pēteris Gailis un vēl citi. Taču nav dokumentu, kas liecinātu par viņu mēģinājumiem ZK nodomus izdevējdarbībā ievirzīt praktiskā gultnē. Komisijā gan pastāv arī viedoklis, ka derīgu grāmatu izdošana to varētu atraut no galvenā uzdevuma - t.s. ziniski kritiskās darbības.²⁹ Tādēļ nepārsteidz kāds fakts, kas vēlāk izdotajos biedrības un tās izdevniecības jubileju krājumos gan ir noklusēts, taču ir visai zīmīgs. 1886. gada 2. februārī notikušajā biedrības pilnsapulcē Ā. Butuls iepazīstina ar

revīzijas komisijas ierosinājumu izveidot pie ZK atsevišķu nodaļu derīgu grāmatu izdošanai. Taču sapulces dalībnieku vairākums nolemj, ka nav nepieciešams ierīkot tādu nodaļu un atvēlēt šim nolūkam trešdaļu no ZK biedru naudas.³⁰

Tā paša gada 30. aprīlī ZK tomēr izšķiras dibināt savā paspārnē "Nodaļu priekš derīgu grāmatu apgādāšanas". Tās statūtus izstrādā jau iepriekš pieminētie B. Dīriķis, Ā. Butuls un Pūcišu Ģederts, kā arī žurnālists Edvards Skujenieks (1855-1897) un grāmattirgotājs Vilis Altbergs (1847-1920). Diemžēl mūsu rīcībā nav šo Nodaļas darbību reglamentējošo noteikumu teksta.

Nodaļas dibināšanas sēdē 17. maijā tiek spriests par to, ka tai vajadzētu gādāt grāmatas, kas "derētu prāta un sadzīves izglītībai, kas būtu sarakstītas viegli tekošā, skaidrā valodā, katra saprašanai pieejamas..un būtu lētas., lai tām arī visnabagāko ļaužu durvīm nebūtu jāiet garām".³¹ Šajā pašā sanāksmē tiek ievēlēta Nodaļas vadība. Par pirmo tās priekšnieku kļūst Andrejs Šlēziņš (1845-1892), kurš tobrīd strādā par iekšējās preses cenzoru. Par viņa vietnieku apstiprina Ā. Butuli, bet Nodaļas rakstveža pienākumus uztic Aleksandra ģimnāzijas skolotājam Frīdriham Zēbergam (1853-1928). Drīz, bet uz pavisam īsu laiku, A. Šlēziņu nomaina ZK priekšnieka vietnieks B. Dīriķis. Izņemot Ā. Butuli, visu pārējo Nodaļas amatpersonu saistība ar Nodaļu ir tik epizodiska, ka faktiski neatstāj nekādu iespaidu uz izdevniecības veidošanos. Ā. Butuls ir arī tas, kas pirmoreiz iepazīstina plašāku sabiedrību ar jaundibināto RLB nodaļu laikrakstā "Baltijas Vēstnesis" tā paša gada 26. jūnijā. Pēc viņa domām, nav turpmāk pieļaujams, ka "it derīgi raksti gadu gadiem krājas skapjos.. un gaida uz laimīgu brīdi, kur varētu tapt izdoti, un nereti gaidot nozūd uz visiem laikiem".³² Tādēļ Butuls cer uz ZK atbalstu izdevniecības darbā un atgādina, ka par Nodaļas locekli var kļūt ikviens komisijas biedrs, kas iemaksā 1 rubli gadā. Šis paziņojums liecina, ka nav akceptēts Ā. Butuļa ieteikums Nodaļas vajadzībām atvēlēt 20 % no ZK biedru naudām.³³ Kaut arī Butuļa raksts ir publicēts dienā, kad Rīgā sākas jau par tradīciju kļuvušās Vasaras sapulces, atsaucība no ZK puses ir visai pieticīga. Gandrīz pusgada laikā par Nodaļas locekļiem kļūst tikai 18 ZK biedri.³⁴

Šajā pašā laikā Nodaļa saņem gan atsevišķu personu, gan biedrību ziedojumus, no kuriem prāvākais ir Kokneses dziedāšanas biedrības piesūtītie 200 rubļi. Tiek izskatīti arī vairāki iesniegtie manuskripti. Taču konkrētu informāciju par savu darbību un iecerēm Nodaļa presē nesniedz. Norādot uz sabiedrības finansiālo atbalstu, uz lielāku publicitāti Nodaļu aicina tolaik Pēterpils universitātē studējošais Pēteris Stučka (1865-

1932). Turklāt viņš uzskata, ka izdevējiem ir jāņem vērā savu potenciālo lasītāju garīgās intereses un materiālās iespējas.³⁵

Beidzot 1886. gada nogalē Nodaļa arī publicē paziņojumu, kurā atgādina sava paredzētā darba pamatprincipus, kā arī sola maksāt 20-25 rubļus par iespiedloksni publicējamu manuskriptu autoriem.³⁶ Zīmīgi, ka starp 7 tematiem, kas tobrīd interesē Nodaļu, vairākums ir saistīti ar veselības kopšanu un dārzkopību un tikai daži ar vēsturi un mitoloģiju, bet beletristika nav pat pieminēta. Tādēļ pilnīgi neargumentēts ir vēsturnieka Andreja Plakana apgalvojums, ka "1886. gadā tika nodibināta "Derīgu grāmatu" sērija ar nolūku piedāvāt latviešu lasītājam labāko ārzemju autoru darbu sistemātiskus tulkojumus latviešu valodā."³⁷

1887. gada vasarā pēdīgi dienasgaismu ierauga pirmā Nodaļas izdotā grāmata "Pēterburgas Avīžu piemiņa", kurai pēc kāda laika seko Friča Brīvzemnieka (1846-1907) sakopotās "Mūsu tautas pasakas" (par abiem izdevumiem plašāk nodaļā "Folkloras un daiļliteratūras izdevumi"). Lai gan abas grāmatas izpelnās pozitīvas atsauksmes presē, Nodaļa saņem arī visai kritisku sava darba novērtējumu. Tā Nodaļas labvēji - Kokneses dziedāšanas biedrība - izdevniecībai atgādina, ka 175 rubļus (no pavisam 200 ziedotajiem) tā ir atvēlējusi populārzinātniskās literatūras izdošanai, taču Nodaļa šo naudu ir izlietojusi pavisam citas tematikas grāmatām. Koknesieši brīdina, ka šādi rīkodamās tā var zaudēt kādu potenciālu atbalstītāju, jo "mazākā neuzticība spēj pazudināt labāko darbu".³⁸

Vairākās publikācijās 80. gadu otrajā pusē un 90. gadu sākumā norises latviešu grāmatniecībā, tostarp saistībā ar RLB, visai plaši analizē P. Stučka. To gadu diskusiju kontekstā saprotama un pamatota ir viņa norāde, ka vairāk izglītoto latviešu garīgās intereses var apmierināt literatūra svešvalodās, tādēļ RLB apgādam "lielākā vērība jāgriež uz visai tautai saprotamām populārām grāmatām".³⁹ Turpretī ne visai pārlicina Stučkas neizpratne sakarā ar Nodaļas bažām par publicējamu populārzinātnisku manuskriptu trūkumu. Būdamas nemierā ar Nodaļas līdzšinējo darbību, Stučka pat pauž viedokli, ka izdevniecība ir zaudējusi sabiedrības uzticību.⁴⁰ Taču ne labāk kā Nodaļai ar zinīsu grāmatu izdošanu un izplatīšanu veicas "Dienas Lapai" tuvajiem "Derīgu grāmatu apgādniekiem", kas no 1889. līdz 1891. gadam laiž klajā 3 grāmatas. Visai gausi izplatās paša P. Stučkas tulkotās franču statistiķa Morisa Bloka (*Block*, 1816-1901) "Pirmās pamācības tautas saimniecībā (politiskajā ekonomijā)" - dažu gadu laikā nav pārdota ne puse no 2 tūkst. eksemplāru.⁴¹

Turpinot 60. gadu beigās iesākto un 80. gadu vidū Vasaras sapulcēs atjaunoto grāmatu apspriešanas praksi, 1887. gadā ZK nolemj, ka Nodaļai turpmāk "jānodod pārspringumi par visām latviešu valodā iznākošām grāmatām".⁴² Lai izstrādātu derīgo un ieteicamo grāmatu sarakstu, kas publicēts ZK *Rakstu krājumā*, kalpotu kā zināms orientieris bibliotēkām, tiek izveidota īpaša komisija.⁴³ "Baltijas Vēstnesī" blakus dažādu recenzentu veidotajam jaunāko kalendāru apskatam gan ir lasāma Nodaļas priekšnieka E. Skujenieka sīkāk neargumentēta atruna, ka netiks apskatītas tās grāmatas, kuras "jau savas tendences dēļ atzīstamas par nederīgām".⁴⁴ ZK uzdevuma sekmīgu izpildi kavē ne tikai nepilnīgais grāmatniecības jaunumu klāsts, kas nonāk izdevniecībā, bet arī sabiedrības visai rezervētā, pat skeptiskā attieksme pret to.

Tā K. Graudiņš, izvērtējot citu tautu pieredzi, secina, ka "nezāles izdeldēt nevar, tikai var tās daudz maz apspiest".⁴⁵ Taču, viņaprāt, kritika par sēnalu literatūru nemaz nenonāk pie plašākas publikas. Savukārt K. Stālbergs apšaubā spriedēju kompetenci, tādēļ paša izdotā "Latviešu tautas kalendāra" recenzentam Dāvidam Sarkanim (1858-?) atgādina tautas sakāmvārdu "Papriekšu mācies pats, iekam sāk citus mācīt."⁴⁶

1890. gadā Nodaļa saņem jaunu uzdevumu - izstrādāt paraugkatalogu lasāmbibliotēkām (par to plašāk nodaļā "Uzziņu izdevumi"). Gadu vēlāk Nodaļa publicē "Programmu priekš ziņu krāšanas par to, ko tauta lasa un kā izturas pret skolām un grāmatām".⁴⁷ Šī 71 jautājumu aptverošā programma ir sastādīta, izmantojot krievu publicista Aleksandra Prugavina (*Пругавин*, 1850-1920) pieredzi tautas garīgo interešu izziņāšanā. Kā liecina izdevniecības sēžu atreferējumi presē, Nodaļai arī tiek piesūtītas ziņas no dažādām Latvijas vietām, piemēram, no Vijciema, Drustiem un Nīcas.⁴⁸ Tomēr izdevniecības cerības uz skolotāju un pagastu amatvīru atsaucību attaisnojas tikai daļēji, tādēļ saņemtās informācijas apkopošana un publicēšana izpaliek.

Nodaļas pasivitāte 1888. gadā, kad netiek izdota neviena grāmata, tiek skaidrota ar izdevniecības darbinieku aizņemtību 3. vispārējo dziesmu svētku sarīkošanā, kā arī ar izdevniecības priekšnieka E. Skujenieka aizbraukšanu no Rīgas.⁴⁹ Zīmīgi, ka P. Stučka, kas 1889. gada 13. janvārī kļūst par ZK locekli, tūlīt pēc tam paša rediģētajā "Dienas Lapā" paziņo, ka nesaskata ilgstošu perspektīvu Nodaļas pastāvēšanai komisijas ietvaros.⁵⁰ Līdzīgu viedokli tā paša gada nogalē pauž arī biedrības revīzijas komisija, pēc kuras ieskata, ZK kā vidutāja Nodaļai "ļoti nokavē darbību".⁵¹

Skolotājs J. Kriškāns (1863-1916, Nodaļas līdzstrādnieks no 1890. gada) uzskata, ka presē izskanējušās domstarpības ar Kokneses dziedāšanas biedrību "kā ar nazi

nogrieza visu interesi priekš Nodaļas darbiem tautā".⁵² 1889. gadā, laižot klajā vēl divas grāmatas, Nodaļa nonāk finansiālās grūtībās un nākamajos pāris gados spēj izdot tikai pa vienai grāmatai. Neveiksmīgais izdevniecības darbības aizsākums tomēr, manuprāt, ir mazāk saistāms ar programmatiskām neskaidrībām, vairāk - ar Nodaļas vadības biežo maiņu (no 1886. līdz 1890. gadam priekšnieka vietu ieņem 5 personas) un nepietiekamo ieinteresētību izdevniecības darbā. Pēc J. Kriškāna domām, "karstu piekritēju Nodaļai no iesākuma nebija, lai gan arī karstu pretinieku nebij..bij diezgan liela vienaldzība".⁵³ Nav apstrīdams, ka nacionālajā kustībā 80. gadu nogalē ir vērojams apsīkums. Taču viedoklim, ka šajā laikā biedrībās pilnībā dominē prakticismis, jo "nacionālā entuziasma ideālisms bija palicis pagātnē"⁵⁴ varam piekrist tikai daļēji.

90. gadu sākumā biedrības izdevniecībā notiek būtisks pavērsiens. Tas ir cieši saistīts ar iepriekšējā gadu desmitā cariskās administrācijas izvērsto pārkrievināšanas politiku. Kā likumsakarīgs turpinājums Rīgas krievu presē uzsāktajai aģitācijai par latviešu rakstu pāreju uz krievu burtiem, izskan Vidzemes gubernatora Mihaila Zinovjeva (*Зиновьев*, 1838-1895) novēlējums RLB gada svētku dalībniekiem 1887. gada 19. februārī. Saistot latviešu laimi un panākumus ar iespējami pilnīgu tuvināšanos "mūsu diženajai tēvijai", M. Zinovjevs uzsver, ka to vislabāk var sekmēt "krievu skola un krievu valodas iemācīšanās".⁵⁵ Tā paša gada 17. maijā apstiprinātie "Pagaidu noteikumi par Baltijas tautskolu pārvaldīšanu" arī paredz, ka turpmāk skolās visi priekšmeti, izņemot ticības mācību, ir jāpasniedz krievu valodā.

Tā kā daļai skolotāju šīs prasības nav pieņemamas vai izpildāmas, tad Rīgas elementārskolās atbrīvojas vakances, kuru aizpildīšana tiek uzticēta tautskolu inspektoram F. Brīvzemniekam. Ar viņa atbalstu darba vietu ieguvušie skolotāji, Brīvzemnieka mudināti atrod ceļu uz RLB. Tieši viņi kļūst par izdevniecības **līdzstrādnieku** kodolu, kas ne vien spēj pārvarēt pirmo gadu neveiksmes, bet radīt lielāko latviešu grāmatu apgādu 19.-20. gs. mijā. Turklāt to darot nesavtīgi, tautas izglītošanas ideālu vārdā. Lielā mērā pateicoties F. Brīvzemniekam, jau 90. gados Nodaļa kļūst par nacionālo skolotāju "galveno štābu".⁵⁶ Atzīmēsim, ka tautskolotāji veido vairākumu arī 1872. gadā dibinātajā Igaunų literātu biedrībā (*Eesti Kirjameste Seltsil*), kurai ir būtiska nozīme Igaunijas grāmatniecībā 19. gs. pēdējā ceturksnī.⁵⁷

Kaut arī tikai sausa reģistra formā, šeit ir vietā minēt tos skolotājus, kuri izdevniecībā ir darbojušies visilgāk: F. T. Ieviņš (1870-1960), Ludvigs Straupmanis (1878-?) - abiem 40 gadi, I. Cīrulis (1860-1945) - 37 gadi, Mārtiņš Eihe (1880-1952) -

33 gadi, Voldemārs Zālītis (rakstnieks Valdis, 1865-1934) un Ādams Ārgals (1851-1937) - abiem 24 gadi. Jāpiebilst, ka abus pēdējos ar RLB saista ne tikai darbošanās izdevniecībā. Tā Ā. Ārgals tūlīt pēc Baltijas skolotāju semināra pabeigšanas 1875. gadā uzņemas biedrības kora vadību, kā arī kļūst par biedrības uzturētās svētdienas, vēlāk Reiņa meiteņu skolas pārzini (līdz pat tās slēgšanai 1918. gadā). Savukārt V. Zālītis no 90. gadu vidus pārzin ZK bibliotēku, bet nedaudz vēlāk kļūst par biedrības Teātra komisijas locekli. Protams, ka ne jau izdevniecībā aizvadīto gadu skaits ļauj pilnībā novērtēt katra konkrēto ieguldījumu. Tā pilnīgi nepārvērtējama ir Ā. Butuļa līdzdarbība izdevniecības pastāvēšanas pirmajā desmitgadē. Arī J. Kriškāna padarītais ir pietiekami ievērojams, lai nevajadzētu apgalvot, ka izdevniecībā viņš "gan nav skaitījies par vadītāju, bet kuru faktiski vadījis".⁵⁸

Svarīgi ir atzīmēt, ka visi iepriekšminētie Nodaļas darbinieki gadu gaitā ir veikuši visdažādākos, izdevniecības tālāko attīstību sekmējošus, pienākumus. Raksturīga šajā aspektā ir L. Straupmaņa darba "biogrāfija". 1901. gadā tolaik Klīversalas skolā (vēlāk Rīgas pilsētas 3. pamatskolā) strādājošais Straupmanis kļūst par izdevniecības ekspedīcijas pārzini, 1907. gadā tiek apstiprināts par apgāda rakstvedi, bet 1913. gadā - par kasieri. 1932. gadā L. Straupmanis uzņemas izdevniecības vadītāja pienākumus, kurus viņš veic līdz pat liktenīgajai 1940. gada vasarai. Zīmīgi, ka šos pienākumus viņš pārņem no I. Cīruļa, kas ir DGN priekšnieks no 1915. līdz 1932. gadam.

Tērbatas skolotāju semināru beigušais I. Cīrulis no 1889. gada vada Torņakalna meiteņu skolu, bet 90. gados māca latviešu valodu Valkas skolotāju seminārā, kas tolaik atrodas Rīgā. Kā atceras viņa audzēknis, vēlākais Izglītības ministrijas Skolu departamenta direktors Kārlis Ozoliņš (1882-1944), seminārā Cīrulis "lika dziļus pamatus jauno latviešu skolotāju nacionālai audzināšanai,.. radīja viņos tradīcijas mīlēt latviešu grāmatas un žurnālus".⁵⁹ K. Ozoliņš arī piedēvē I. Cīrulim vidutāja lomu starp semināra audzēkņu literāro pulciņu un RLB izdevniecību. Atceroties to, ka semināristi brīv laikā ir izplatījuši DGN un citu apgādu izdevumus, Cīruli par "latvietības modinātāju zvanu" nosauc skolotājs Roberts Meija (1879-?).⁶⁰ I. Cīrulis izdevniecības darbā iesaistās 1895. gadā un šeit par viņa kolēģiem vēlāk kļūst vairāki viņa audzēkņi: gan iepriekšminētie L. Straupmanis un M. Eihe, gan Hermanis Albats (1879-1942) un Valdemārs Ozoliņš (1878-?). 20. gadsimta sākumā Nodaļa izdod vairāku bijušo semināristu - Jura Kosas (1878-1967), Jāņa Bērziņa (1878-?) un Eduarda Pēterona (1882-1958) - sagādātus cittautu folkloras un daiļliteratūras tulkojumus.

Vēl plašāk izdevniecības līdzstrādnieku un autoru pulkā ir pārstāvēti Baltijas skolotāju semināra absolventi. Blakus Ā. Ārgalim vairākus gadu desmitus Nodaļā darbojas Kārlis Vilciņš (1864-1927) un Pēteris Mežvēveris (1864-?). Savukārt virkne nozīmīgu apgāda izdevumu ir saistāma ar Friča Adamoviča (1863-1933), Jāņa Ūdra (1862-1934) un Roberta Klaustiņa (1875-1962) vārdiem.

Tomēr jāatzīmē, ka Nodaļas programmatisko mērķu īstenošanai vienlīdz svarīga ir gan Rīgas skolotāju iesaistīšanās izdevniecībā, gan novados strādājošo skolotāju, kā arī dažādās augstskolās studējošo sagādātie manuskripti un pūliņi jau izdoto grāmatu izplatīšanā. Tieši jauno censoņu iekļaušanās RLB apgāda darbā, manuprāt, padara to sistemātiskāku un ražīgāku, tādēļ atsevišķām publikācijām presē ir gan rosinoša, tomēr vienīgi papildus stimula nozīme.

Literatūrā par izdevniecības darbību svarīga loma tradicionāli ir ierādīta t.s. **Rakstu komisijai** (turpmāk RK). Tā ir izveidota 1896. gadā, lai novērstu nejaušības publicējamo manuskriptu izvēlē.⁶¹ Turpat gan ir norāde, ka par RK tiek pārdēvēta jau 1894. gadā tapusī Cittaute rakstnieku komisija, taču tā nerada pārliecību par konkrēta darba uzsākšanu. Ielūkojoties dienas presē mēs uzzinām, ka patiešām 1894. gada 4. februārī tiek izveidota komisija 5 cilvēku sastāvā. Pēc "Baltijas Vēstneša" ieskatiem, tās pienākums ir gādāt grāmatas, kas iepazīstinātu lasītājus ar "citu tautu labākiem beletristiskiem rakstiem".⁶² Savukārt "Dienas Lapa" uzsver, ka izdevniecībai ir sevišķi jāgādā par populārzinātniskām grāmatām, taču "pa starpam der, pat vajadzīgs, pasniegt šad tad arī beletristiskus rakstus".⁶³ Acīmredzot, šīs komisijas nopelns ir grāmatu sērijas "Cittaute rakstnieki" aizsākums (par to plašāk nodaļā "Folkloras un daiļliteratūras izdevumi").

Taču jau tā paša 1894. gada 16. septembrī komisija tiek iekļauta komitejā, kuras locekļiem (E. Mednim, 1863-1946, I. Cīrulim un Kārlim Baronam, 1865-1944) ir "īpaši jā rūpējas par jaunu manuskriptu sagādāšanu un izlasīšanu".⁶⁴ Gadu vēlāk J. Kriškāns aicina Nodaļu piešķirt RK lielākas tiesības, lai tā "būtu vienīgā un galīgā izdodamo rakstu izmeklētāja un apspriedēja, kamēr vispārējai sapulcei būtu spriežams tikai par naudas izdevumiem, grāmatu izplatīšanu.. un tamlīdzīgiem jautājumiem".⁶⁵ Kriškāns turklāt norāda, ka šāda kārtība ir pieņemta līdzīgās organizācijās gan Krievijā, gan ārzemēs.

Visbeidzot 1896. gada 12. februārī tiek izveidota RK, kuras uzdevums ir "izmeklēt un galīgi sagatavot priekš drukas visus iesūtītos rakstus".⁶⁶ Komisijas pirmajā sastāvā tiek ievēlēti skolotāji Pēteris Breikšs (1858-1910), I. Cīrulis un V. Zālītis, ārsti K.

Barons un Reinholds Liepiņš (1863-?), advokāts Andrejs Krastkalns (1868-1939), kā arī žurnālists Āronu Matīss (1856-1939). Viņš arī kļūst par komisijas priekšnieku (līdz 1899. gadam). Jau pirmajā darbības gadā RK tiek apspriesti 25 manuskripti, no tiem par publicēšanai piemērotiem tiek atzīti gan tikai 10. Gan sākumā, gan arī vēlāk daudz pūļu komisijai prasa kā darbs ar autoriem, tā arī jau iesūtīto manuskriptu rediģēšana.

Kaut arī nozaru speciālistu iesaistīšana zinisko rakstu apspriešanā ir konstatējama jau 90. gadu sākumā (par to plašāk nodaļā "Dabaszinātņu, ģeogrāfijas un praktiskā literatūra"), par neatņemamu izdevniecības darba sastāvdaļu tā kļūst pēc RK izveides. Šie speciālisti sniedz Nodaļai ne tikai lietpratēju atzinumus, bet arī palīdzību tolaik vēl neizkoptās zinātniskās terminoloģijas veidošanā. Šādu izdevēju praksi nevar uzskatīt par 20. gadsimta sākuma latviešu grāmatniecībai raksturīgu. Kā atzīst Pēterpils universitātē studējošais, vēlākais diplomāts un publicists Kārlis Ducmanis (1881-1943), zinisko grāmatu izdošanā vairāk manāma ir diletantu, nevis studēto rosība. Viņaprāt, nepietiek vien ar labu gribu un paviršu valodas prasmi, kaut arī "mēs esam pieraduši pie latviešu valodas nepareizībām kā pie gaisa, kuru ikdienas elpojam".⁶⁷

Pēc Āronu Matīsa RK vada gan teologi Pauls Gailītis (1869-1943)⁶⁸, Vilis Olavs (1867-1917) un Ludvigs Adamovičs (1884-1942), gan skolotāji un literāti I. Cīrulis, V. Zālītis un Andrejs Upīts (1877-1870). No 1896. līdz 1915. gadam notiek pavisam 202 RK sēdes, kurās tiek apspriesti 725 dažādas tematikas manuskripti.⁶⁹ Informācija no divām līdz mums nonākušajām RK protokolu grāmatām ir iestrādāta vairākās šī darba nodaļās.

Izsīkstot pirmajiem ziedojumiem, akūta, protams, kļūst izdošanai nepieciešamo **līdzekļu sagādāšana**. Jau 1887. gada 20. februārī RLB notiek E. Skujenieka priekšlasījums par A. Puškinu, kura atlikums (22 rubļi 60 kap.) nonāk izdevniecības rīcībā.⁷⁰ Ar laiku muzikāli-dramatiski sarīkojumi kļūst tradicionāli un ikgadus vairāki simti rubļu papildina Nodaļas kasi. Tā, piemēram, 1897. gada 20. novembra vakarā koncertam seko Annas Brigaderes (1861-1933) viencēliena "Aiz līdzcietības" pirmizrāde. Šī sarīkojuma finansiālais atlikums ir 318 rubļi 74 kap.⁷¹

Tomēr regulārāki Nodaļas ienākumi kļūst ar 1892. gadu, kad tiek iedibināta abonementa sistēma, kura ir ne tikai novatoriska latviešu grāmatniecībai kopumā, bet izrādās efektīva Nodaļas **izdevumu izplatīšanai** līdz pat Pirmajam pasaules karam.

Iespēja par noteiktu summu saņemt visas gada laikā izdotās Nodaļas grāmatas, tiek izvirzīta presē jau labu laiku pirms tam. Tā 1887. gadā K. Graudiņš Nodaļas

izdevumu iegādātāju vidū redz gan 50-60 lauku biedrību bibliotēkas un aptuveni 1500 pagastu bibliotēkas (šāds skaits, protams, ir pavisam utopisks -V.Z.), gan Nodaļas biedrus, kas par 2-3 rubļiem varētu saņemt gada laikā iznākušās grāmatas.⁷² Graudiņam liekas vērā ņemama Lapas Mārīņa (1846-1909) aprakstītā somu pieredze lētu grāmatu izdošanā.⁷³ Katrs somu Tautas apgaismības biedrības (*Folkupplysningssällskapet*, dib. 1874.g.) loceklis par gada maksu (3 markām, t.i. apmēram 75 kapeikām) var saņemt biedrības gada laikā izdotās 4-5 grāmatas, kuru kopvērtība pārsniedz biedru naudas iemaksu. Atkārtoti iestājoties par patstāvīgas izdevēju biedrības izveidi, līdzīgu abonēšanas praksi atbalsta arī P. Stučka.⁷⁴

1892. gadā aizsāktā kārtība paredz, ka ikviens indivīds, iemaksājot 1 rubli gadā, kļūst par Nodaļas biedru-veicinātāju (t.s. "īstā biedra" statuss ir vienīgi biedrības ZK locekļiem) un saņem pa pastu visu Nodaļas tā gada iespiedprodukciju. Tā kā viena gada izdevumu komplekta kopējā pašizmaksa arvien pārsniedz abonenta iemaksas lielumu, tad zaudējumus izdevniecība atgūst pārējo tirāžas daļu laižot tirgū. Būtisku finansiālu atspaidu Nodaļa saņem no vairākiem tās darbību atbalstošiem pasta ierēdņiem, kas piegādā Nodaļas izdevumus abonentiem bez maksas. Starp citiem grāmatu "izdalīšanas centriem" vēlāk īpaši tiek atzīmēti Cēsu (priekšnieks Kārlis Aizsilnieks, 1840-1910) un Stukmaņu (priekšnieks D. Grapmanis) pasta kantori.⁷⁵ Aktīvākajiem Nodaļas atbalstītājiem tiek piesūtītas iespiestas veidlapas, kuras ir izmantojamas jaunu abonentu reģistrēšanai. Pirmajos gados Nodaļas abonentu vārdi tiek publicēti presē. Šādai praksei droši vien ir arī kāda pozitīva nozīme, taču kolportierim Skaidro Andžam (?-1916) no Piebalgas ir savi vērojumi. Viņaprāt, "dažs labs tik tādēļ maksā rubli, lai citi redzētu, ka arī viņš priekš vispārības dara". Šāds abonents nemaz neiebilstu, ka "viņam nemaz grāmatas nepiesūtītu", jo tajās "rakstīto viņš jau daudzkārt lasījis citās valodās".⁷⁶ 1898. gadā tiek nolemts, ka uz katriem 10 no vienas adreses pasūtītiem eksemplāriem, izdevniecība papildus nosūta 1 brīveksemplāru.⁷⁷

1898. gadā paralēli grāmatu pamatsērijai ("Vispārējai rakstu virknei") sāk iznākt "Jaunības rakstu virkne" ar 50 kapeiku iemaksu gadā. Šī sērija tiek izdota līdz pat 1914. gadam. Tādējādi nav pamatots apgalvojums, ka līdz Andreja Jesena (1873-1958) "Jaunības bibliotēkai" (nāk klajā kopš 1908. gada), citi jaunatnei adresētie sērijizdevumi ātri izbeidzās.⁷⁸

Ja 1892. gadā Nodaļai ir 71 biedrs-veicinātājs, tad 1898. gadā to skaits jau ir pieaudzis līdz 2105. Starp tiem visvairāk (1692) dzīvo Vidzemē, taču Nodaļas

abonenti mīt arī Iekšskrievijā (331) un Amerikā (10).⁷⁹ 1904. gadā tiek sasniegti augstākie rādītāji visā apgāda pastāvēšanas laikā: 1. sērijas izdevumiem ir 5869 abonenti, bet 2. sērijas grāmatas saņem 4082 interesenti.⁸⁰ Sakarā ar abonentu skaita straujo pieaugumu, 1899. gadā Nodaļa izveido algota ekspedīcijas pārziņa, bet 1902. gadā - darbveža posteni.⁸¹

Palaikam izraisās diskusijas, cik lielā mērā Nodaļas izdevumu klāsts spēj apmierināt sabiedrības visai atšķirīgās garīgās intereses. Tā 1903. gadā, iesaistoties domu apmaiņā, "Pēterburgas Avīžu" redakcija piekrīt ierosinājumam veidot atsevišķas grāmatu sērijas pilsētniekiem un lauciniekiem.⁸² Arī literatūrkritiķis Līgotņu Jēkabs (1874-1942) atzīst, ka Nodaļa ar abonementa palīdzību gan ir pieradinājusi pirkt derīgas grāmatas, tomēr, respektējot pasūtītāju dažādās intereses, tai vajadzētu savus izdevumus specializēt.⁸³

Izdevniecības saikni ar lasītājiem nodrošina ne tikai epizodiski ieteikumi presē, bet arī vērtējumus un dažādus ierosinājumus saturošas vēstules. Savu lasītāju vēlmes un intereses mēģina noskaidrot 1913. gada rudenī izsūtītā mēnešraksta "Druva" anketa. Taču visnepārprotamāko apgāda darbības novērtējumu sniedz pieaugošais vai arī krītošais abonentu skaits.

Laika posmā no 1892. līdz 1914. gadam Nodaļas biedri-veicinātāji papildina izdevniecības kasi ar apmēram 73 tūkst. rubļu. Tajā pašā periodā Nodaļa saņem arī ziedojumus (aptuveni 18 tūkst. rubļu kopapjomā).⁸⁴ 1897. gadā izdevniecība izsūta uzaicinājumus atbalstīt tās darbību ap 200 biedrībām, 180 Rīgas uzņēmumiem un veikaliem, 60 kredītiestādēm, kā arī kādām 500 privātpersonām.⁸⁵ Atsaucība ir diezgan ievērojama, kaut arī starp dažādām adresātu grupām visai atšķirīga. Kā zināms kuriozs ir jāmin RLB bibliotekāra un Nodaļas līdzstrādnieka V. Zālīša ziedotie 80 un pašas biedrības atvēlētie 40 rubļi. Izdevniecība ar nožēlu konstatē, ka no aptuveni 200 mācītājiem ir atsaukušies tikai daži. No kredītiestādēm visvairāk (147 rubļus) ziedo Vidzemes savstarpējā kredītbiedrība, kas arī vēlāk izrādās par visdāsnāko (kopumā 3650 rubļi) izdevniecības atbalstītāju. Šeit atzīmēsim to, ka viens no šīs kredītiestādes vadītājiem ir zvērinātais advokāts Juris Lazdiņš (1858-1931), kurš 1899. gadā kļūst par DGN priekšnieku (līdz 1914. gadam). Starp dāsnākajiem ziedotājiem gadu gaitā ir jāmin kredītaizdevu kases Smiltēnē, Dzērbenē, Zaļeniekos, Tukumā, Jelgavā un Rundālē. Izdevniecības ienākumus veido arī sludinājumi, kas tiek iekļauti Nodaļas izdevumos sākot ar 1897. gadu. Īpaši plašas sludinājumu kopas ir

atrodamas DGN kalendāros (1902-1905). Taču vēlāk šī prakse tiek pārtraukta, jo sludinājumi nepiedienot nopietnām grāmatām.⁸⁶

Respektējot paša apgāda iepriekšpausto principu par izdevumu pieejamību, Nodaļas grāmatu cenas ir visai mērenas: 10-25 kapeikas. Grāmatu lētumu izdodas panākt arī izraugoties **spiestuves**, kuru pakalpojumi izmaksā iespējami mazāk. Krietna daļa Nodaļas grāmatu dienasgaismu ierauga spiestuvēs, kuras pieder RLB biedriem: jau minētajiem M. Jākobsonam un P. Gailim, kā arī Gustavam Kalniņam (1857-1916) un Indriķim Deičmanim Rīgā un Jurim Landsbergam (1863-1912) Jelgavā. Ilgus gadus izdevniecība sadarbojas ar spiestuvi "Latvija", kas atrodas biedrībai turpat kaimiņos Pauluči (vēlāk Merķeļa) ielā 15. 20. gadsimta sākumā Nodaļas grāmatas tiek iespiestas gan Meijera un Spundes tipogrāfijā Pēterburgā, gan vairākās provinces spiestuvēs šeit pat Latvijā. Tā 1901. gadā savas tipogrāfijas un sietuves pakalpojumus Nodaļai piedāvā Cēsu grāmatnieks Jānis Ozols (1859-1906)⁸⁷ un gadu vēlāk viņa spiestuvē nāk klajā Rūdolfa Blaumaņa (1863-1908) stāstu izlase. Limbažu grāmatnieks Jānis Melķīsis (1857-?) gan 1903. gadā saņem atteikumu Limbažu tāluma dēļ⁸⁸, tomēr 1907. gadā viņa tipogrāfijā tiek iespiesta H. Ibsena luga "Ķeizars un galilietis". Savukārt J. Ozola spiestuves pārzinis P. Brizga ieteic biedrībai pašai ierīkot savu spiestuvi, kas, viņaprāt, prasītu 6-7 tūkstošus rubļu.⁸⁹ Šī priekšlikuma neīstenošana nostiprina paradoksālo situāciju, ka 19.-20. gadsimtu mijas lielākais latviešu apgāds strādā bez savas spiestuves un grāmatu veikala.

Par pārkrievošanas laika noskaņām drīz pēc izdevniecības izveides liecina kāda Āronu Matīsa vēstule brālēnam Voldemāram Vankinam (1865-1939), kas pilda Taurupes-Aderkašu labdarības biedrības priekšnieka pienākumus. Kā pateicību par izdevniecībai ziedotajiem 22 rubļiem, 1891. gada pavasarī DGN tai piegādā savus izdevumus. Āronu Matīss vēstulē ieteic DGN sūtījumu biedrības dokumentos tomēr īpaši neizcelt, lai "to vēlāk kādi "augstāki" revidenti varbūt neuzķertu..Zini, ka tagad visu vajag darīt ar apdomu, labāki arvienu klusumā." ⁹⁰

Pirmajos pastāvēšanas gados Nodaļa dod savus izdevumus uz kredīta grāmatu tirgotājiem gan Rīgā, gan ārpus tās. Jau 1891. gadā izdevniecība tiek aicināta gādāt par cilvēkiem, kas "apkārt staigādami, viņas grāmatas ļaudīm pienestu klāt".⁹¹ Taču iesāktā sadarbība ar kolportieriem Nodaļai neveidojas sevišķi veiksmīgi. Tās izdotās grāmatas "bija lētas un smagas, iespiestas uz laba papīra, kādēļ kolportieriem stipri pavairoja nastas smagumu, bet pārdodot peļņas viņiem iznāca maz".⁹²

Protams, ir arī ļaudis, kurus šādi nosacījumi neatbaida. Tie gan pārsvarā ir Nodaļas mērķus atbalstoši skolotāji un viņu audzēkņi. Tā 1893. gada vasarā nule Talsu pilsētas skolu beigušais Teodors Zandmanis (vēlāk Dzintarkalns, 1874-1937) iznēsā pa mājām Kubeles skolotājam Jānim Dreibergam (1854-1932) atsūtītos DGN izdevumus. Pēcāk viņš atceras, ka ar tirgošanos ir gājis gluži labi, jo "visas grāmatas pats biju izlasījis un pratu tās ieteikt".⁹³ Arī vēlāk pazīstamais rakstnieks, tolaik Nīcas pagastskolotājs, Jēkabs Janševskis (1865-1931) piekrīt uzaicinājumam izplatīt Nodaļas izdevumus. Viņš vienīgi aicina izdevniecību nevilcināties, bet nosūtīt grāmatas līdz mācību gada beigām.⁹⁴ Vairāku Baltijas skolotāju semināra audzēkņu vārdā savu palīdzību Nodaļai piedāvā Mārtiņš Briedis (1877-?), kurš tomēr lūdz grāmatu sūtījumu adresēt kādai Kuldīgas iedzīvotājai, lai semināristu aktivitātēm nepiešķirtu nevajadzīgu atklātumu.⁹⁵ Visai diskrēti top arī vairāku mācību iestāžu audzēkņu kopīgi veidotais, bet Nodaļas apgādātais izdevums "Vārpas". Šī tematiski raibā pirmo literāro un zinisko mēģinājumu apkopojuma abu burtnīcu (1894, 1895) izplatīšana ir pašu audzēkņu ziņā. Kā savdabīgs skolu jaunatnes pašizpaušmes piemērs "Vārpu" izdevums ir atzīmējams, tomēr ir grūti pievienoties apgalvojumam, ka "šo teicamo Nodaļas pasākumu sagrāva 1905. gada revolūcija".⁹⁶ Atsakoties no "Vārpu" izplatīšanas, kāds no Rīgas garīgā semināra slepenās literārās biedrības "Pērkonijas" dalībniekiem atzīst, ka nevēlas "vadīt sev līdz gara nabadzības apliecību".⁹⁷

Kā viens no retajiem kolportieriem, kas Nodaļas izdevumu izplatīšanu neuzskata par lieku slogu, presē tiek minēts Mūrmuižas-Berķenes skolotājs Kārlis Dišlers (1878-1954), kuru Nodaļai ieteic viņa brālēns, vēlāk pazīstamais rakstnieks Ernests Birznieks (1871-1960).⁹⁸ Lai gan no 1899. līdz 1902. gadam skolotājs Jēkabs Ozoliņš (1854-1934) izdevniecībā pārzin ar kolportāžu saistītos jautājumus, šī grāmatu izplatīšanas forma tiek atzīta par neefektīvu. Vismaz salīdzinājumā ar abonementa sistēmu.

Gan abonementa, gan atsevišķu sūtījumu veidā Nodaļas izdevumi sasniedz savu lasītāju arī tālu ārpus Latvijas. Tā 1895. gadā izdevniecība atsaucas Narvas ģimnāzijas skolotāja, vēlāk pazīstamā igauņu folklorista Oskara Kallasa (*Kallas*, 1868-1946) aicinājumam piesūtīt grāmatas jūrnieku lasāmgaldam Ņujorkā.⁹⁹ Trimdas publicists Osvalds Akmentiņš (1914) ir noskaidrojis, ka ciešus sakarus ar RLB apgādu savulaik ir uzturējušas Bostonas latviešu biedrības un daudzās Amerikas latviešu bibliotēkās vēl 20. gs. 50. gados ir atrodami Nodaļas izdevumi.¹⁰⁰ Tā 1929. gadā izdots Čikāgas publiskās bibliotēkas latviešu grāmatu katalogs uzrāda vairāk kā 90 DGN un ZK

izdevumu. Gadsimta sākumā tie nonāk arī Dienvidamerikā, taču, kā liecina Brazīlijā dzīvojošais baptistu sludinātājs Ansis Elberts (1870-1930), dažkārt sūtījumi ir sabojāti.¹⁰¹

Atsaucoties Zlatoustas mācītāja Aleksandra Simsona (1863-?) lūgumam, Nodaļa nosūta savus izdevumus ar 25 % atlaidi uz Ufas gubernu, kur tolaik mīt ap 4 tūkst. latviešu.¹⁰² Izdevniecība atvēl grāmatu brīveksempļārus ne tikai Vecsātu un Priekuļu, bet arī Gorku un Staročistenkas (Smoļenskas gubernā) zemkopības skolām.¹⁰³ 1903. gadā Nodaļa saņem Pēterburgas zemstes skolotāju semināra audzēkņu (viņu vidū ir arī vēlāk pazīstamais rakstnieks Antons Austriņš, 1884-1934) vēstuli, kurā izteikta pateicība par piesūtītajiem brīveksempļāriem un lūgts to darīt arī turpmāk.¹⁰⁴ Savukārt 1913. un 1914. gadā brīveksempļāri tiek nosūtīti latviešu kolonistu bibliotēkām Kamenskā un Lejasbulankā (Jeņisejas gub.).¹⁰⁵ Kā liecina DGN izdotā žurnāla "Druva" redaktora T. Zeiferta (1865-1929) arhīvs, mēnešraksta brīveksempļārus saņem gan A. Šaņavska Maskavas Tautas universitātē studējošie, gan Jeņisejas gubernā noņemtie latvieši.¹⁰⁶

Kā jau minēts iepriekš, 90. gados darāmā apjoms izdevniecībā būtiski pieaug. Tādēļ 1897. gadā tiek apstiprinātas instrukcijas, kas detalizēti nosaka Nodaļas amatpersonu tiesības un pienākumus.¹⁰⁷ Atskatoties uz izdevniecības pirmajiem 10 pastāvēšanas gadiem, Āronu Matīss cer uz būtiskāku studējošo līdzdalību, lai turpmāk varētu izdot gadā nevis 7-9, bet 15-30 grāmatas.¹⁰⁸ 1902. gadā vēstulē Matīsam Kaudzītem (1848-1926) izdevniecības priekšnieka biedrs I. Cīrulis ir spiests secināt, ka "darba Nodaļā rodas ar katru gadu vairāk, bet Nodaļas darbinieku pulciņš netop nemaz lielāks, kādēļ darba dalīšana nav..spējama, vismaz ne tādā mērā, kā tas būtu vēlams". I. Cīrulis brīnās, "cik maz atlicies patiesi ideālu tautas darbinieku" un norāda, ka "šādu darbinieku trūkums lielā mērā manāms Rīgas Latv. Biedrībā".¹⁰⁹ Diemžēl līdzstrādnieku loku nevairo arī izdevniecības jaunie statūti, kas tiek apstiprināti 1903. gada 19. decembrī.¹¹⁰ Kā DGN atbrīvošanās no ZK aizbildniecības, ir jāvērtē statūtos paredzētā iespēja turpmāk par Nodaļas biedru kļūt ne tikai ZK locekļiem, bet arī ikvienam RLB biedram. Kad 1913. gadā RLB pilnsapulcē izdevniecībai tiek aizrādīts, ka tās "darbību vajadzētu paplašināt un saskaņot ar laika prasībām", I. Cīrulis norāda, ka "ar tik vien strādniekiem kā tagad, nav citādi iespējams rīkoties".¹¹¹ Šī publiski izskanējusi kritika liek domāt nevien par zināmu apsīkumu Nodaļas darbā, bet arī plašāk raksturot **izdevniecības statusu** pašā biedrībā un tās novērtējumu tālaika sabiedrībā.

Kaut arī Nodaļas pirmie soļi izpelnās P. Stučkas kritiku "Dienas Lapas" slejās, tomēr RLB opozicionārā laikraksta attieksme pret dažādām biedrības aktivitātēm ir diferencēta. 1889. gada 17. decembrī RLB namā ir aplūkojama Āronu Matīsa sarūpētā pirmā latviešu grāmatu izstāde. Turpat izskan arī viņa referāts par latviešu literatūru. Par to saņemto honorāru M. Ārons nolemj vienādās daļās (pa 6 rubļiem) atvēlēt jaunajai biedrības izdevniecībai un jau minētajiem "Derīgu grāmatu apgādniekiem".¹¹² Šādu rīcību mēs varam viegli izskaidrot, ja atceramies, ka Ārons vienlaikus strādā gan "Dienas Lapas" redakcijā, gan RLB apgādā. Taču pēc pavisam īsa laika - 1891. gada janvārī - M. Ārons tiek izbalsots no biedrības runasvīriem, jo ir atļāvies "Dienas Lapā" apšaubīt ZK lēmumu neuzņemt tās sastāvā bijušo "Dienas Lapas" redaktoru advokātu Frici Bergmani (1860-1898).¹¹³ Jāatgādina, ka šādai "soda akcijai" jau ir savi precedenti biedrības darbības pirmsākumos. Tā 1872. gadā B. Dīriķis tiek apsūdzēts biedrības goda aizskaršanā "Baltijas Vēstneša" publikācijās un par to izslēgts no biedru rindām.¹¹⁴ Tāpat kā savulaik B. Dīriķis, arī M. Ārons pēc zināma pārtraukuma atsāk darbību biedrībā un, kā jau minējām agrāk, no 1896. gada uzņemas izdevniecības RK vadību.

Arī Latviešu amatnieku palīdzības biedrības krājaizdevu kases konflikts ar RLB 1891. gadā netraucē tai 10 gadus vēlāk ziedot Nodaļai 50 rubļus (šīs kredītiestādes ziedojumu kopējā summa ir 125 rubļi).¹¹⁵ 1893. gadā, kad RLB atzīmē 25. gadskārtu, "Dienas Lapā" parādās raksts, kura autors aicina biedrības vadības kritiku neuzskatīt par visas biedrības nopelšanu. Rakstā ir gan atzīmēts Nodaļas priekšzīmīgais darbs pēdējos gados, tomēr arī apšaubītas RLB pretenzijas uz vecākās un daudzskaitlīgākās latviešu biedrības godu. Pēc anonīmā raksta autora ieskata, jaunas un patstāvīgi izteiktas domas nav cieņā biedrībā, kuras "vadītāju devīze ir pret katru jaunu iesācēju "Klausī kungu vai laukā no šejienes!".¹¹⁶

Diemžēl šādu likteni "Dienas Lapa" pieredz jau dažus gadus vēlāk. Pēc RLB priekšnieka Frīdriha Grosvalda (1850-1924) priekšlikuma 1895. gada augustā runasvīri lielā vienprātībā nolemj biedrības lasāmgaldam to uz priekšu neabonēt. Pieņemtais lēmums tiek pamatots ar šīs avīzes "rupjiem, nepieklājīgiem uzbrukumiem biedrības darbībai un vispārīgām latviešu lietām".¹¹⁷ Šis lēmums paredz arī neievietot turpmāk "Dienas Lapā" sludinājumus par norisēm biedrībā, tādēļ nākamajā runasvīru sēdē izskan lūgums šo nostādni izņēmuma kārtā neattiecināt uz Nodaļu. Taču ar balsu vairākumu tas tiek noraidīts.¹¹⁸ Tā kā Nodaļa, protams, nevar ignorēt runasvīru spriedumu - nesniegt "Dienas Lapai" informāciju par savu darbību, tā nolemj uz

priekšu to liegt arī citiem preses izdevumiem.¹¹⁹ Virsroku tomēr gūst ZK, kas liek savai apakšnodaļai ievietot sludinājumus visos laikrakstos, kuri tos ņem par brīvu, izņemot vienīgi "Dienas Lapu".¹²⁰ Šodien šis boikots, kas ir spēkā līdz 1904. gadam, apgrūtina pašas izdevniecības darbības izpēti, jo tās sēžu protokolu grāmatu trūkumu līdz 1897. gadam visai veiksmīgi kompensē sēžu atreferējumi presē.

Vēl 20. gadsimta sākumā DGN presē netiek identificēta ar RLB vadošajām aprindām. Ne velti 1903. gadā, skaidrodams biedrības opozīcijas labvēlīgo attieksmi pret Nodaļu, Jānis Asars (1877-1908) salīdzina to ar pelnrušķīti, kas "vienmēr prasa darbības brīvību no biedrības, bet nekad nedabū..".¹²¹ Arī Rainis, atreferējot ZK Vasaras sapulču norisi tā paša gada jūnijā, raksta: "Nodaļas darbību jau tagad var saukt par vienu no vissekmīgākām, patiesībā arī neviens..viņai nav nekādus pārmetumus darījis; visi tikai..raudzījuši ar aizrādījumiem un padomiem nākt viņai palīgā." ¹²² Savukārt Ansis Gulbis (1873-1936), kurš vēl tikai lolo ieceres grāmatu izdošanā, retoriski jautā: "Kam citam no mūsu apgādniekiem tautā tik daudz uzticības un piekrišanas pie viņas pasākumiem, ja ne Nodaļai." ¹²³

Nopietnu krīzi izdevniecība toties piedzīvo 1905. gadā, kad dažādi ideoloģiski strāvojumi un cilvēciskās pretrunas virmo gan pašā biedrībā, gan vēl jo vairāk ārpus tās sienām. RLB reakcija uz pārmaiņām sabiedriskajā dzīvē ir diezgan gausa un nekonsekventa. 26. martā notikušajā biedrības runasvīru ārkārtas sapulcē tiek pieņemts lūgumraksts Krievijas iekšlietu ministram Aleksandram Buliginam (*Булыгин*, 1851-1919). Tajā, cita starpā, ir ietverts aicinājums "pielaist lasāmās un skolas bibliotēkās visas no cenzūras atļautās grāmatas". ¹²⁴ Savukārt maija sākumā DGN tomēr nepieņem A. Gulbja priekšlikumu kopīgi ar citiem grāmatu izdevējiem lūgt valdībai cenzūras brīvību.¹²⁵ Noraidot RLB vadības īstenoto mēreno kompromisu politiku attiekmē pret carisko administrāciju, striktu nostāju pauž tā paša gada rudenī Vidzemes un Kurzemes tautskolotāju kongresā ievēlētais tautskolotāju savienības centrālais birojs. Tā kā tajā dominē sociāldemokrāti, tad nepārsteidz biroja aicinājums "pārtraukt jebkādas sakarus ar minēto biedrību, nepabalstīt viņas nodaļas un turpmākos centienus", tostarp, neabonēt DGN izdevumus.¹²⁶ Nesaudzīgi biedrību kritizē arī kādreizējais RK loceklis (1906. gadā - priekšnieks) A. Upīts. Aizejot no RLB, viņš presē paziņo, ka daudzi tur darbojas, "aspiezdami sevī riebumu pret biedrības drūmo reakcionārismu, tie strādā aiz tautas mīlestības, negribēdami ļaut pavisam panīkt reiz kopīgi sāktajam lielajam kultūras darbam..".¹²⁷

Šādām un līdzīgām publikācijām ir arī savi rezultāti. Kaut arī Nodaļas īsto biedru un izdoto grāmatu skaits būtiski nesamazinās, tomēr ir vērojama jūtama abonentu skaita lejupslīde. Ja 1905. gadā "Vispārējai rakstu virknei" ir 4049 abonenti, bet "Jaunības rakstu virknei" pasūta 3943 interesenti, tad gadu vēlāk abām sērijām ir attiecīgi 1630 un 1340 abonenti.¹²⁸ Arī ugungrēks RLB namā, kas sabojā daļu no neizpārdotajām Nodaļas grāmatām un izdevniecības inventāra, nes vairākus tūkstošus rubļu lielus zaudējumus. Ar 1908. gadu abonentu skaits no jauna pieaug, taču sākot ar 1912. gadu atkal sarūk. L. Adamovičs, kurš šajā laikā (1910-1914) vada RK, to saista ar netiešo konkurenci, ko rada pašas Nodaļas apgādātais mēnešraksts "Druva".¹²⁹

Iekšējās demokrātijas trūkuma dēļ krietnu laiku vēl pirms A. Upīša no RLB aiziet A. Deglavs. Taču tas nenotiek 1893. gadā, kā to apgalvo vairāki uzziņu izdevumi.¹³⁰ Vēl 1895. gadā Deglavs darbojas Nodaļas RK. Viņam liktenīga kļūst biedrības pilnsapulce 1899. gada 15. februārī. Šeit atbalstu negūst Revīzijas komisijas priekšlikums pārskatīt runasvīru 1895. gada lēmumu neabonēt biedrības lasāmgaldam "Dienas Lapu". Ar sapulces vadītāju Fridrihu Veinbergu (1844-1924) nesaskaņotais A. Deglava mēģinājums turpināt diskusiju par šo jautājumu tiek novērtēts kā kaitniecisks, un runasvīru sapulce 19. martā nolemj izslēgt viņu no biedrības.¹³¹ Neskatoties uz šo konfliktsituāciju, vēlāk A. Deglavs tomēr iesaistās RLB izdotās "Konversācijas vārdnīcas" veidošanā (vairāk par to nodaļā "Uzziņu izdevumi").

DGN prakse savu izdevumu izplatīšanā nav pa prātam ne vienam vien grāmatu tirgotājam. Tā 1903. gadā ZK Vasaras sapulcēs V. Altbergs norāda, ka Nodaļa atņemot grāmatu tirgotājiem peļņu, jo dodot tautai grāmatas pārāk lēti, bet honorārus autoriem tā maksājot pārlietu lielus.¹³² Tirgotājus neapmierina tas, ka Nodaļa jebkuram pircējam pārdod grāmatas ar tādu pašu cenas pazeminājumu kā tirgotājiem atkalpārdevējiem. Tādēļ Latviešu grāmatirtgotāju un izdevēju biedrības rīcības komiteja 1905. gada maijā aicina Nodaļu pārdot savus izdevumus pēc vispārīgiem nosacījumiem, bet to neievērošanas gadījumā rēķināties ar Nodaļas izdevumu ignoranci.¹³³ Tā kā komerciāli orientēto grāmatnieku centieni noteikt iespējami augstas grāmatu pārdošanas cenas neatbilst DGN mērķiem, tad izdevniecība šajā biedrībā arī neiestājas.¹³⁴

Tomēr atsevišķu grāmatnieku mēģinājumi sadarboties ar RLB apgādu tāpēc vien neapsīkst. 1908. gadā vēlāk pazīstamais izdevējs Arturs Valters (1870-1924), kurš tolaik vada Latviešu grāmatirtgotāju un izdevēju biedrību, ieteic Nodaļai neturēt "savu mantu rūpīgi ieslēgtu telpās Pauluči ielā".¹³⁵ Lai plašāk izplatītu derīgas grāmatas, A.

Valters ierosina Nodaļai gādāt par komisijas noliktavu ierīkošanu provincē. Nespējot vienoties par rabata lielumu, 1912.-1913. gadā nesekmīgi noslēdzas sarunas par Nodaļas izdevumu nodošanu komandītsabiedrības "Valters un Rapa" ģenerālkomisijā.¹³⁶ Piebildīsim, ka šajā laikā gan A. Valtera, gan viņa kompanjona Jāņa Rapas (1885-1941) vārds ir atrodams RLB biedru sarakstā.

Ar plašu tautas izglītības un kultūras veicināšanas programmu sevi piesaka 1908. gadā izveidotā Latviešu izglītības biedrība. Interesanti, ka tās dibinātāju vidū ir arī RLB priekšnieks F. Grosvalds un viņa vietnieks A. Krastkalns, bet par tās vadītāju kļūst jau iepriekš DGN sakarā pieminētais Ā. Butuls. Latviešu izglītības biedrības statūti paredz arī derīgu grāmatu, žurnālu un avīžu izdošanu.¹³⁷ Taču tā kā jaunās, RLB alternatīvās organizācijas darbiniekiem trūkst reālas izdevēja darba pieredzes, tad dienasgaismu ierauga vienīgi piecas Latviešu izglītības biedrības gadagrāmatas un vēl daži izdevumi.

Dažādos avotos ir atrodama atšķirīga informācija par DGN līdz Pirmajam pasaules karam izdoto grāmatu skaitu. Tā 1920. gada pavasarī, cerot saņemt valsts finansiālu atbalstu, izdevniecības vadītājs I. Cīrulis paziņo, ka līdz karam apgāds ir laidis klajā 267 grāmatas.¹³⁸ Savukārt tā paša I. Cīruļa rakstītajā šķirklī "Latviešu konversācijas vārdnīcas" 3. sējumā (1928-1929) ir jau uzrādītas 295 grāmatas (tajā skaitā arī 42 atkārtoti iespiedumi).¹³⁹

Pirmā pasaules kara sākums 1914. gada vasarā iezīmē striktu robežlīniju ne tikai RLB un tās apgāda, bet arī visas latviešu grāmatniecības attīstībā. Karš būtiski ierobežo poligrāfijas uzņēmumu darbību, kas kopā ar papīra deficītu jūtami iespaido izdoto grāmatu skaitu. Ja 1914. gadā nāk klajā 951 grāmata, tad nākamajā gadā vairs tikai 270.¹⁴⁰ No DGN prospektā 1915. gadam pieteiktajiem 6 izdevumiem (4 grāmatu pamatsērijā un 2 "Jaunības rakstu virknē") dienasgaismu ierauga tikai divi. Taču arī pēc Nodaļas pēdējās sēdes 1915. gada 10. aprīlī, kad jaunu grāmatu izdošana ir jāpārtrauc, Rīgā palikušais Nodaļas darbvedis Indriķis Hollanders (?-1916) cenšas turpināt apgāda izdevumu pārdošanu. Pēc ilgāka pārtraukuma, atkal sanākot 1917. gada 27. jūnijā, DGN sēdē nolemj inflācijas dēļ apgāda izdevumu cenas paaugstināt par 33 %, bet 1919. gada 19. janvārī - par 100 %.¹⁴¹

Arī pēc tam, kad 1919. gada janvārī P. Stučkas valdība ierīko RLB namā sarkanarmiešu klubu, grāmatu pārdošana no Nodaļas noliktavas turpinās. Savukārt blakus ēkā esošajā tipogrāfijā, kas pārdēvēta par Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas 3. drukātavu, tiek iespiesta "Konversācijas Vārdnīcas" 93.-95. apvienotā

burtnīca. Taču aprīlī Nodaļā sāk saimniekot "biedri" no Izglītības Tautas komisariāta un vairāki ormaņu vezumi ar Nodaļas grāmatām tiek nosūtīti uz Kaļķu ielas 1. namu, kur ierādītas telpas Bibliotēku fondam un jaunveidojamai Latvijas Centrālajai bibliotēkai.¹⁴²

Atgūties no kara un vairāku okupācijas varu radītajiem zaudējumiem, kā arī izprast savu vietu jaunajā politiskajā realitātē, RLB un tās izdevniecībai izdodas tikai pamazām. 1920. gada sākumā, pārskatot savus krājumus, DGN nolemj tos izdevumus, kuru tirāžas atlikums ir mazāks par 800 eksemplāriem, nedot grāmatu veikaliem, bet izsniegt skolu bibliotēkām.¹⁴³ Informējot biedrības priekšniecību par izdevniecības problēmām "Konversācijas vārdnīcas" pabeigšanā, DGN priekšnieks I. Cīrulis norāda, ka turpmāk apgādam vairāk uzmanības būs jāpievērš "ekonomiska, politiska un sociāla satura grāmatu izdošanai".¹⁴⁴ Tomēr tikai 1921. gada decembrī nāk klajā "Konversācijas vārdnīcas" noslēdzošās, apvienotās 96.-99. burtnīcas, bet 1922. gadā DGN reāli atsāk grāmatu izdošanu. Taču tā vairs nesasniedz iepriekšējo gadu desmitu apjomu. Ja 1903. gadā DGN apgādā iznāk 18, bet 1913. gadā - 13 grāmatas, tad 1923. gadā - vairs tikai 3 grāmatas (izdevniecības sēžu skaits šajos gados ir attiecīgi 13, 9 un 5). Kopumā 20.-30. gados tiek izdotas 66 grāmatas.

1925. gadā tiek atzīts, ka DGN "aktīvais biedru skaits daudz par mazu, lai Nodaļas darbību paceltu vēlamos augstumos".¹⁴⁵ Arvien skaidrāk kļūst redzams, ka tautas izglītošanas ideālu vadītais izdevniecības darbinieku kodols ir nenovēršami novecojis un vairs nespēj izmantot tās iespējas, ko sniedz neatkarību ieguvusī valsts.

Šajā aspektā RLB apgāds krasi atšķiras no 1907. gadā Tartu izveidotās Igaņu literatūras biedrības (*Eesti Kirjanduse Selts*), kas arī pastāvēja līdz 1940. gadam un laida klajā 783 izdevumus. Kaut arī starp tiem, līdzīgi DGN, dominē daiļliteratūra un ziniskie izdevumi, igauņu biedrība līdz 1919. gadam ir izdevusi tikai 1/7 daļu no izdevumu kopskaita. Savukārt izdevniecības komisijas izveide 1929. gadā un sava tipogrāfija (no 1938. gada) ļauj biedrībai kļūt par trešo nozīmīgāko apgādu Igaunijā šajā periodā.¹⁴⁶

Neko būtisku RLB apgādam nespēj dot nedz Rakstu komisijas atjaunošana 1926. gadā, nedz prātojumi par abonementa sistēmas atkārtotu ieviešanu 1933. gadā.¹⁴⁷ Interesanti, ka, ņemot par paraugu DGN pieredzi, ar 1933. gadu, iemaksājot vienu latu gadā, grāmatas saņem mācītāja un bibliofila Gustava Šauruma (1883-1952) izveidotās sērijas "Rakstu Avots" abonenti.¹⁴⁸ Atzīmēsim, ka šajā laikposmā ar izdevējdarbību nodarbojas arī vairākas skolotāju organizācijas, piemēram, Latvijas vidusskolu

skolotāju kooperatīvs un Latgaliešu skolotāju centrālā biedrība, taču viņu veikumu ir grūti salīdzināt ar RLB apgāda aktivitātēm 19./20. gs. mijā.

Ne mazāk kā par jauniem izdevumiem, 20.-30. gados DGN tiek spriests par jau iespiesto grāmatu izplatīšanu. Tā 1926. gadā Nodaļas grāmatas tiek izsniegtas uz kredīta gan akciju sabiedrībai "Valters un Rapa" un Jāņa Rozes (1878-1942) firmai, gan Latviešu vidusskolu skolotāju kooperatīvam.¹⁴⁹ Savukārt 1930. gadā tiek nolemts ievietot dienas presē regulārus sludinājumus par DGN izdevumiem.¹⁵⁰ Gadu vēlāk RLB vadība aicina DGN aktivizēt savu krājumu izpārdošanu, jo citādi izdevumi "ar laiku novecojas, zaudē lasītāju interesi un pārvēršas par makulatūru".¹⁵¹ 1932. gadā Nodaļa arī palētina savus izdevumus par apmēram 50 %, gan saistot to ar tālaika saimniecisko krīzi.¹⁵² 1934. gadā 10 tūkst. eksemplāros tiek iespiests Nodaļas palētināto izdevumu katalogs. Atsaucoties ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa (1877-1942) "Draudzīgajam aicinājumam", 1935. gadā DGN nodod Kultūras fondam apmēram 11 tūkst. eksemplāru no savu izdevumu krājuma.¹⁵³ Par ievērojamām vēl neizplatītu izdevumu rezervēm vedina domāt fakts, ka arī 1938. gadā Kultūras fonds saņem no Nodaļas 31.668 grāmatas un 543 žurnāla "Druva" komplektus.¹⁵⁴ Zīmīgi, ka 1926. gadā DGN tiek uzticēta ZK *Rakstu krājumu izplatīšana*¹⁵⁵, bet 10 gadus vēlāk Nodaļa uzņemas šo krājumu izdošanu. Savukārt 1932. gadā, likvidējot biedrības Mūzikas komisiju, DGN pārziņā nonāk šīs komisijas nošu krājumi.¹⁵⁶

Literatūrā salīdzinoši maz ir aprakstīts Latvijas sabiedrības intereses uzplaiksnījums par Kuršu kāpās dzīvojošajiem kurseniekiem 1932.-1933. gadā. Norādot uz šo interesi apliecinošo publikāciju straujo pieaugumu (1930. gadā tikai 3, bet 1932. gadā jau 14), valodnieks Pēteris Vanags piemin arī vairākas konkrētas ar to saistītas izpausmes. Tā Kultūras fonds 1932. gada 12. decembrī atvēl 1000 latus, ko Kuršu draugu komiteja izlieto komplektējot sešus kurseniekiem domātus grāmatu krājumus.¹⁵⁷ Mazāk zināms ir 1929. gadā dibinātās RLB Nacionālās politikas nodaļas (turpmāk NPN) rīkotais brauciens uz Kuršu kāpām 1932. gada novembra sākumā. Tas iecerēts, lai kaut nedaudz mazinātu latviešu iespieddarbu trūkumu tur dzīvojošo kursenieku vidū. Tolaik LU studējošie Roberts Malvess (1905-1982) un Edmunds Puksis (1906-?) uz Kuršu kāpām aizved vairākus žurnāla "Zvejnieku Vēstnesis" gadagājumus un gandrīz 200 grāmatu, tajā skaitā ir daži desmiti Jaunās derības un dziesmu grāmatu izdevumu, bet visvairāk DGN izdotā daiļliteratūra.¹⁵⁸ Tuvāk gan neko nepaskaidrojot, vēsturnieks Ādolfs Šilde (1907-1990) ir atzīmējis, ka šo RLB iniciatīvu nelabvēlīgi ir uzņēmušas Lietuvas iestādes.¹⁵⁹

Interesanti, ka jau 20. gados vairāku DGN līdzstrādnieku apgādā ieguldītais darbs tiek novērtēts arī finansiāli. 1922. gadā biedrības priekšniecība piešķir 25 tūkstošus Latvijas rubļu izdevniecības vadītājam I. Cīrulim, bet 1925. gadā runasvīri akceptē DGN lēmumu izmaksāt 300 latu ilggadējam izdevniecības korektoram Kārlim Vilciņam.¹⁶⁰ Sākot ar 1927. gadu regulāru atlīdzību (vidēji 300 latu gadā) saņem DGN mantzinis Roberts Krūze (1875-?).¹⁶¹ Kaut arī lēmumu maksāt par publicēšanai paredzētā teksta lasīšanu un vērtēšanu (pusotru latu par loksni) Nodaļa pieņem tikai 1936. gada februārī, taču jau 1928. gada septembrī I. Cīrulim tiek izmaksāti 500 lati par "Mērnieku laiku" tekstā veiktajiem valodas labojumiem un korektūras lasīšanu.¹⁶²

Nopietnu saspīlējumu RLB vadības un izdevniecības starpā izraisa 1932. gada 16. februārī pieņemtais runasvīru lēmums ierobežot Nodaļas tiesības lemt par finansu līdzekļu ierobežošanu. Runasvīri noraida izdevniecības lūgumu ļaut arī turpmāk veikt patstāvīgus darījumus, tiem pārsniedzot 200 latu robežu. Kvalificējot šādu attieksmi kā neuzticības izpausmi pret Nodaļu un viņu pašu kā tās vadītāju, I. Cīrulis atsakās no turpmākās priekšnieka pienākumu pildīšanas.¹⁶³

Zīmīgi arī, ka 1936. gadā RLB priekšniecība neakceptē izdevniecības vēlmi tās 50 gadu jubileju atzīmēt, uzaicinot izglītības iestāžu un organizāciju pārstāvjus. Svinot apaļo gadskārtu "mājas kārtībā ar runasvīriem", pārskatam par izdevniecības paveikto pusgadsimta garumā tiek atvēlētas tikai 10 minūtes.¹⁶⁴

Kaut arī 20.-30. gados RLB apgāds ir neatgriezeniski zaudējis to darbības spraigumu, kas tam bija raksturīgs 19. un 20. gadsimta mijā, tomēr varam piekrist Līgotņu Jēkabam, ka "Derīgu grāmatu nodaļa strādājusi savu darbu klusi un atturīgi, ļaudama, lai pats darbs runā par viņu." Tādēļ izdevniecības darbība "ir daļa no mūsu nacionālās inteliģences garīgo cīņu vēstures".¹⁶⁵

Kopumā no 1887. līdz 1940. gadam RLB apgāds ir laidis klajā 355 grāmatas (to izdošanas dinamiku skat. Pielikumā), kā arī mēnešrakstu "Druva", no ZK pārņemto "Konversācijas vārdnīcu", 6 izdevniecības prospektus un 1 katalogu.

Tāpat kā daudziem latviešu grāmatniekiem (atcerēsimies kaut vai J. Rapas un J. Rozes traģisko likteni), arī RLB apgāda līdzstrādniekiem ir jāpieredz viņu darba rezultātu iznīcināšana. Pat nesagaidot Latvijas inkorporāciju Padomju savienības sastāvā, nedēļu pēc Baltijas kara apgabala izveidošanas, 1940. gada 18. jūlijā Augusta Kirhenšteina (1872-1963) "valdības" sabiedrisko lietu ministrs Pēteris Blaus (1900-1971) nodod RLB namu padomju karaspēka štāba rīcībā. Pēc F. T. Ieviņa ieskata,

padomju varas rīcībā nonāk izdevniecības grāmatas Ls 105.000 kopvērtībā, kā arī vēl 16 tūkst. latu vērtas noguldījumu zīmes.¹⁶⁶

P. Blaua rīkojums liek pasteigties arī biedrības likvidācijas komisijai atbrīvot Merķeļa ielas namu no visa jaunajiem saimniekiem nevajadzīgā. Jau 2. augustā komisija nolemj lūgt atļauju Sabiedrisko lietu ministrijai nodot, viņuprāt, literāri vērtīgākos DGN izdevumus grāmatu veikaliem, bet pārējos apgāda iespieddarbu krājumus - pārdot Slokas papīra fabrikai.¹⁶⁷ Par DGN izdevumiem tomēr interesi izrāda Valsts apgādniecību un poligrāfisko uzņēmumu pārvalde, kura par pārņemtajiem iespieddarbiem pārskaita RLB likvidācijas komisijai apmēram 58 tūkst. latu.¹⁶⁸ Korektu informāciju par šīs pārvaldes ieguvumu arhīvā atrodamais izdevumu saraksts, kas ir sastādīts visai juceklīgi, diemžēl, nesniedz.¹⁶⁹ Tomēr arī sarakstā minētie skaitļi ļauj noprast, cik prāva atsevišķu izdevumu tirāžas daļa nav nonākusi pie lasītājiem. Tā, piemēram, vēl neizpārdoti ir 1400 eksemplāri no 1925. gadā atkārtoti iespiestās "Mūsu tautas teiku un pasaku" 4. daļas (metiens 3 tūkst. eks.), kā arī P. Gailiša tēlojumu grāmatas "Kā mani ēvelēja" 1724 eksemplāri (1938. gadā iznākušās grāmatas kopējā tirāža ir 2 tūkst. eks.).

Šodien nenoskaidrojams DGN izdevumu daudzums tomēr nonāk Slokas papīrfabrikā, kur pēc padomju varas krišanas 1941. gadā tiek atrasts ievērojams skaits RLB izdotās "Konversācijas vārdnīcas" un žurnāla "Druva" atsevišķas burtnīcas.¹⁷⁰ 1951. gadā iznākušajā padomju cenzoru "rokasgrāmatā" - "Apvienotais novecojušo izdevumu saraksts (1-7)," ir minēti vairāki desmiti RLB izdevumi. Starp tiem ir ne tikai biedrības NPN apgādātās grāmatas, bet arī tādi izdevumi kā DGN izdotā P. Simona "Sapņu valsts" (1899) un Mūzikas komisijas 9. dziesmu krājums (1914), kur apkopotas dažādu autoru garīgās kompozīcijas.

Pirmajā padomju gadā notikusī RLB darbības pārtraukšana ir neatgriezeniska. Daži arhīvu dokumenti gan liecina par vēlmi atjaunot tās darbību nacistiskās okupācijas laikā. Tā 1941. gada novembrī lūgumrakstu ģenerālkomisāram paraksta 4 no 7 biedrības valdes pēdējā sastāva locekļiem: būvuzņēmējs Ludvigs Neiburgs (1871-1947), zvērinātais advokāts Pēteris Eglītis (1884-1973), arhitekts Eižens Laube (1880-1967) un ārsts Oskars Viksniņš (1887-1957). Savukārt 1943. gada aprīlī līdzīgu dokumentu paraksta RLB pēdējais priekšnieks (no 1939. gada) Roberts Liepiņš (1890-1978), kas tolaik ir atgriezies no Vācijas Rīgā.¹⁷¹ Gadu vēlāk padomju varas veiktā biedrības likvidācija tiek pārtraukta un RLB reģistrē kā sabiedrisku apvienību.¹⁷² Taču tam ir vairs tikai simboliska nozīme.

Kopumā var teikt, ka, neraugoties uz objektīviem apstākļiem un subjektīvām pretrunām, RLB apgāds ir spējis ilgākā laika periodā visumā sekmīgi ievērot dažādu latviešu sabiedrības slāņu intereses un informacionālās vajadzības. DGN ir arī demonstrējusi visai atzīstamu prasmi ilglaicīgi sabalansēt grāmatniecībai vienlīdz svarīgos idejiskos centienu un komerciālās intereses.

Atsauces un piezīmes

- 1 APĪNIS, Aleksejs. *Latviešu grāmatniecība no pirmsākumiem līdz 19. gadsimta beigām*. Rīga : Liesma, 1977, 240., 297.lpp.; APĪNIS, A. *Grāmatniecība // Latvijas padomju enciklopēdija*. Rīga : Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1984, 5.sēj., 2.grām : Latvijas PSR, 584.lpp.
- 2 МАХОНИНА, С.Я. Русская легальная журналистика XX в. (1905- февраль 1917) // *Из истории русской журналистики начала XX века*. Москва : Изд. Московского университета, 1984, с.10.
- 3 ZELČE, Vita. *Grāmatniecība un prese // Latvija 19. gadsimtā : vēstures apceres*. [Rīga] : Latvijas Vēstures inst. apg., 2000. ISBN 9984-601-38-2, 356.lpp.
- 4 APĪNIS, Aleksejs, min. darbs, 330.lpp.
- 5 ŠTĀLBERGS, K. [Paziņojums] // *Baltijas Vēstnesis*. 1868 25. okt., Nr.0, 8.lpp.
- 6 DEGLAVS, A. *Rīga*. Rīga : Zvaigzne, 1983, 337.-339.lpp.
- 7 RLB ienākušie raksti 1868. g., 6.-7. lpp. LAB R, Ms 1230, 2.8.1.
- 8 DEGLAVS, A. *Latviešu attīstības solis no 1848-1875.g*. Rīga : J.Brigadera un F.Gēliņa ģenerālkomis., 1893, 73.lpp.
- 9 MISIŅŠ, J. *Materiāli Latvijas grāmatrūpniecības vēsturei : Latvijas grāmatniecība un grāmatrūpnieki*. 2. Kārlis Stālbergs // MISIŅŠ, J. *Izlase*. Rīga : Latvijas PSR ZA izd., 1962, 136.lpp.
- 10 RLB runasvīru un pilnsapulču PG 1870.-1874., 13. lpp. LAB R, Ms 1230 ; DEGLAVS A. *Rīga*. Rīga : Zvaigzne, 1983, 470.- 471.lpp.
- 11 RLB runasvīru un pilnsapulču PG 1870.-1874., 17. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 12 APALS, Gints. *Latviešu nacionālā kustība // Latvija 19. gadsimtā : vēstures apceres*. [Rīga] : Latvijas Vēstures inst. apg., 2000. ISBN 9984-601-38-2, 453.lpp.

- 13 GRAUDIŅŠ, K. Rīgas Latv. Biedr. Zinību Komisija : darbības apraksts // *Rakstu krājums, izdots no Rīgas Latv. Biedrības Zinību Komisijas*. 1894, 9. krāj., 65.lpp.
- 14 *Rīgas Latviešu biedrības pirmais gadu desmits, 1868-1878* : svētku raksts. Rīga : Rīgas Latviešu biedrība, 1878, 51.lpp.
- 15 RLB priekšniecības PG 1881.-1888., 35. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 16 *Pārskats par Rīgas Latviešu Biedrības darīšanām un rēķiniem no 1. decembra 1880. līdz 1. decembrim 1881. gadā, savienots ar biedru listi no šī gada*. Rīga : [RLB], 1882, 13.lpp.
- 17 *Rīgas Latviešu biedrība savā 25 gadu darbā un gaitā*. Jelgava : [RLB], 1893, 94.lpp.
- 18 GRAUDIŅŠ, K., min. darbs, 81.lpp.
- 19 *Rīgas Latviešu biedrība*, min. darbs, 94.lpp.
- 20 RLB runasvīru un pilnsapulču PG 1882.-1891., 77. lpp. Turpat.
- 21 Butuls Ā. Vēstule A.Vēberam 1884. g. 1. okt. LVVA, 4060. f., 1. apr., 890. l., 7. lp.
- 22 BUTULS, Ā. Čeku tautas attīstības līdzekļi // *Balss*. 1884 19. sept., Nr.38, 1.-2.lpp.
- 23 Bandrevičs A. Atmiņas iz Maskavas latviešu garīgās dzīves. LNB R, X1, 1, 2, 7. lp.
- 24 [SILIŅŠ, M.]. Čehi un viņu grāmatu izdevēju biedrības. Aut. uzrād.: M.S. // *Austrums*. 1886, Nr.6/7, 429.-440.lpp.
- 25 Ārons M. Kā latv. rakstniecības fonds nodibinājās. LAB R, M.Ārona f., I, 2.
- 26 [STUMBERGS, J.]. Latviešu Izglītības biedrība. Aut.uzrād.: Js // *Latvija*. 1908 17. martā, Nr.64, 1.lpp.
- 27 DĀVIS, J. *Manas gaitas un atziņas*. Rīga : J.Dāvja izd., 1938, 77.-78.lpp.
- 28 Plašāk par to : БЛЮМ, А.В. Издательская деятельность С.-Петербургского комитета грамотности (1861-1895) // *Книга* : исследования и материалы. 1979, Т.38, с.99-117.
- 29 *Rīgas Latviešu biedrība*, min. darbs, 93.lpp.
- 30 RLB runasvīru PG 1882.-1891., 149. lpp.
- 31 *18. gada pārskats par Rīgas Latviešu Biedrības darbošanos un rēķiniem no 1. decembra 1885. līdz 1. decembrim 1886. gadā, savienots ar šā gada biedru listi*. Rīga : [RLB], 1887, 15.lpp.

- 32 BUTULS, [Ā.]. Nodaļa priekš derīgu grāmatu apgādāšanas pie Rīg. Latv. Biedr. Zinību komisijas. Aut. uzrād.: Butuls. Nodaļas priekšnieka vietnieks // *Baltijas Vēstnesis*. 1886 26. jūn., Nr.142, 1.lpp.
- 33 Butuls Ā. Uzmetums par Derīgu grāmatu nodaļu. LVVA, 4060. f., 1. apr., 890. l., 1. lp.
- 34 18. gada pārskats, min. darbs, 15.lpp.
- 35 [STUČKA, P.] BIRZNIEKU Pēters. Kāds vārdiņš derīgu grāmatu apgādāšanas jautājumā. Aut nav uzrād. // *Dienas Lapa*. 1886 20.-22. nov., Nr.45-47.
- 36 DĪRIĶIS, B. Derīgu grāmatu apgādība // *Baltijas Vēstnesis*. 1886 29. dec., Nr.298, 1.lpp.
- 37 PLAKANS, A. Rusifikācijas politika : latvieši : 19. gs. 90. gadi // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. ISSN 1025-8906, 1997, Nr.1, 74.lpp.
- 38 Kāds vārdiņš par derīgu grām. apg. nodaļas līdzšinējo darbību. Aut. uzrād.: Kāds Kokn. dzied. biedr. biedris vairāku vārdā // *Dienas Lapa*. 1887 23. dec., Nr.295, 3.lpp.
- 39 [STUČKA, P.]. Ko latviešu tautai lasīt? Aut. nav uzrād. // *Dienas Lapa*. 1887 4. jūl., Nr.148, 1.lpp.
- 40 [STUČKA, P.]. Populāru rakstu apgādāšana. Aut. uzrād.: B.P. // *Dienas Lapa*. 1889 19. janv., Nr.115, 1.lpp.
- 41 [STUČKA, P.]. Populāri ziniski raksti latviešu valodā. Aut. uzrād.: B.P. // *Dienas Lapa*. 1891 27. apr., Nr.95, 1.lpp.
- 42 19. gada pārskats par Rīgas Latviešu Biedrības darbošanos un rēķiniem no 1886. g. 1. decembra līdz 1887. g. 1. decembrim, savienots ar šā gada biedru listi. Rīga : [RLB], 1888, 17. lpp.
- 43 R.L.B.Zinību Komisija (Pārskats no 1.dec.1886 - 1.martam 1887) // *Balss*. 1887 11. martā, Nr.10, 2.lpp.
- 44 Mūsu kalendāri 1888. gadam // *Baltijas Vēstnesis*. 1887 18. dec., Nr.292, 3.lpp.
- 45 [GRAUDIŅŠ, K.]. Par latviešu literatūras veicināšanu. Aut. uzrād.: K.G. // *Balss*. 1887 21. okt., Nr.42, 2.lpp.
- 46 [STĀLBERGS, K.] Ansiņ, kur stabulīte? Aut. nav uzrād. // *Latviešu tautas kalendārs 1889. [gadam]*. Jelgava : [K.Stālbergs], 1888, 47.lpp.
- 47 Programma priekš ziņu krāšanas par to, ko tauta lasa un kā izturas pret skolām un grāmatām // *Austrums*. 1891, Nr.9, 1045.-1076.sl.

- 48 [Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļas sēdes atreferējums] // *Baltijas Vēstnesis*. 1892 16. martā, Nr.61, 2.lpp. ; 1893 30. janv., Nr.24, 3.lpp.
- 49 *20. gada pārskats pārskats par Rīgas Latviešu Biedrības darbošanos un rēķiniem no 1887. g. 1. decembra līdz 1888. g. 1. decembrim, savienots ar šā gada biedru listi*. Rīga : [RLB], 1889, 19.lpp.
- 50 [STUČKA, P.]. Populāru rakstu apgādāšana. Aut. uzrād.: B.P. // *Dienas Lapa*. 1889 19. janv., Nr.115, 2.lpp.
- 51 RLB Revīzijas komisijas ziņojums ģen. sapulcei par darbību un mantu 1888. 1. dec. - 1889. 1. dec. LAB R, Ms 1230.
- 52 [KRIŠKĀNS, J.]. R.L.B.Z.K.Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļa. Aut. uzrād.: J.Kr. // *Austrums*. 1892, Nr.12, 468.lpp.
- 53 Turpat, 466.lpp.
- 54 LASMANE, Skaidrīte. Ideju vēsture // *Latvija 19. gadsimtā* : vēstures apceres. [Rīga] : Latvijas Vēst. inst. apg., 2000. ISBN 9984-601-38-2, 414.lpp.
- 55 Rīgas Latviešu Biedrības 19. gada svētki // *Balss*. 1887 25. febr., Nr.8, 5.lpp.
- 56 VIČS, A. Fricis Brīvēznieks // *Fricis Brīvēznieks*. Rīga : Latviešu Nacionālo skolotāju centrs, 1925, 19.lpp.
- 57 ANNUS, E. Vorwort // *Eestikeelne raamat 1851-1900*. Tallinn : Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu, 1995. ISBN 9985-50-069-5, 1. [sēj.]: A-Q, Lk.20.
- 58 ANCĪTIS, Valdemārs. *Cieceres, Ventas un Vadakstes krastos* : materiāli Saldus novada kultūras vēsturei. Rīga : Garā pupa, 1994, 2.[d.], 35.lpp.
- 59 OZOLIŅŠ, K. *Valkas - Valmieras skolotāju seminārs, 1894-1919* : semināra vēsture. Rīga : A.Gulbis, 1936, 91., 145.lpp.
- 60 MEIJA, R. Priekš 30 gadiem // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1928, Nr.9, 184.lpp.
- 61 CĪRULIS, I. Vēsturiskais pārskats // *Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas 50 gadi kultūras darbā, 1886-1936*. Rīga : Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nod. apg., 1936, 8., 14.lpp.
- 62 [Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļas sēdes atreferējums] // *Baltijas Vēstnesis*. 1894 5. febr., Nr.29, 2.lpp.
- 63 [Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļas sēdes atreferējums] // *Dienas Lapa*. 1894 5. febr., Nr.29, 2.lpp.
- 64 [Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļas sēdes atreferējums] // *Dienas Lapa*. 1894 17. sept., Nr.210, 2.lpp.

- 65 [Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļas sēdes atreferējums] // *Dienas Lapa*. 1895 23. okt., Nr.240, 3.lpp.
- 66 28. gada pārskats par Rīgas Latviešu Biedrības darbošanos un rēķiniem 1896.g., savienots ar šā gada biedru listi. Rīga [RLB], 1897, 20. lpp.
- 67 DUCMANIS, K. Populārzinātniski raksti latviešu valodā // *Rīgas Apskats*. 1908 28. martā, Nr.73, 1.lpp.
- 68 P.Gailītis divus gadus (1900-1901) vada RK, taču nekad nav uzņēmis DGN priekšnieka pienākumus, kā tas minēts uzziņu literatūrā : BRIEDIS, R. Gailītis Pauls // *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga : LU Literatūras, folkloras un mākslas inst. : Zinātne, 2003. ISBN 9984-698-48-3, 200.lpp.
- 69 CĪRULIS, I., min. darbs, 16.lpp.
- 70 19. gada pārskats par Rīgas Latviešu Biedrības darbošanos un rēķiniem no 1886. g. 1. decembra līdz 1887. g. 1. decembrim, savienots ar šā gada biedru listi. Rīga : [RLB], 1888, 18.lpp.
- 71 29. gada pārskats par Rīgas Latviešu Biedrības darbošanos un rēķiniem 1897.g., savienots ar šā gada biedru listi. Rīga : [RLB] , 1898, 17.lpp.
- 72 [GRAUDIŅŠ, K.]. Par latviešu literatūras veicināšanu. Aut. uzrād.: K.G. // *Balss*. 1887 21. okt., Nr.42, 2.lpp.
- 73 [LAPAS Mārtiņš]. Somu tautas gādība par skolām un rakstniecību. Aut. uzrād.: Jaun-Kārķenietis // *Baltijas Vēstnesis*. 1887 7.jūl., Nr.151, 1.lpp.
- 74 [STUČKA, P.]. Vēlreiz mūsu derīgu grāmatu apgādāšanas lietā. Aut. uzrād.: B.P. // *Dienas Lapa*. 1889 21. nov., Nr.264, 1.lpp.
- 75 CĪRULIS, I., min. darbs, 21.lpp.
- 76 Skaidro Andžs. Vēstule DGN 1899. g. 7. martā. LAB R, Ms 1230.
- 77 30. gada pārskats par Rīgas Latviešu Biedrības darbošanos un rēķiniem 1898.g., savienots ar šā gada biedru listi. Rīga : [RLB], 1899, 18.lpp.
- 78 KARULIS, K. *Latviešu grāmata gadsimtu gaitā*. Rīga : Liesma, 1967, 137.lpp.
- 79 CĪRULIS, I., min. darbs, 18., 22.lpp.
- 80 Turpat, 18.lpp.
- 81 DGN PG 1897.-1901., 73. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 82 Piezīmes pie rakstiem "Par kritikas mērauklu" un "Klasicisms un viņa apkarošana mūsu literatūrā". Aut. uzrād.: Br. // *Pēterburgas Avīzes*. 1903 29. jūn., Nr.52, 3.lpp.

- 83 [LĪGOTŅU Jēkabs]. Darāmā darba labā. Aut. uzrād.: Lt. // *Dienas Lapa*. 1904 4. dec., Nr.69, 1.lpp.
- 84 CĪRULIS, I., min. darbs, 19.lpp.
- 85 *29. gada pārskats par Rīgas Latviešu Biedrības darbošanos un rēķiniem 1897.g., savienots ar šā gada biedru listi*. Rīga : [RLB], 1898, 17. lpp. ; CĪRULIS, I., min. darbs, 25. lpp.
- 86 CĪRULIS, I., min. darbs, 25.lpp.
- 87 DGN PG 1901.-1906., 11.-13. lpp. LAB R, Ms 1230 ; Ozols J. Vēstule I.Cīrulim 1900. g. 24. aug. Turpat.
- 88 DGN PG 1901.-1906., 103. lpp. Turpat.
- 89 Brizga P. Vēstule DGN 1903. g. 16. febr. Turpat.
- 90 Ārons M. Vēstule V.Vankinam 1891. g. 11. jūn. LNB R, XA302, 32.
- 91 Kā veicināma pie tautas derīgu grāmatu lasīšana. Aut. uzrād.: Gr.J. // *Balss*. 1891 18. dec., Nr.51, 3.lpp.
- 92 Cīrulis, I., min. darbs, 20.lpp.
- 93 DZINTARKALNS, T. Gabaliņi no manas dzīves, jeb, Kāda puslatvieša un mazcilvēka dzīves stāsts // *Skrīnis*. 1996, Nr.11, 8.lpp.
- 94 Janševskis J. Vēstule DGN 1895. g. 22. martā. LAB R, Ms 1230.
- 95 Briedis M. Vēstule DGN 1895. g. 1. maijā. Turpat.
- 96 Cīrulis, I., min. darbs, 13.lpp.
- 97 GRUZNA, P. *Bursaki* : romāns tēlos un ainās ; *Jaunā strāva* : romāns. Rīga : Zinātne, 1992. ISBN 5-7966-0624-7, 89.lpp.
- 98 Grāmatu iznēsētāji jeb kolportieri. Aut. uzrād.: "Vārds" red. // *Vārds*. 1901 31. jūl., Nr.52, 2.lpp. ; Birznieks, E. Vēstule DGN 1900. g. 11. sept. LAB R, Ms 1230.
- 99 [Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļas sēdes atreferējums] // *Dienas Lapa*. 1895 4. febr., Nr.29, 3.lpp.
- 100 AKMENTIŅŠ, O. *Amerikas latvieši, 1888-1948* : fakti un apceres. [Linkolna] : Vaidava, 1958, 1.sēj., 237.lpp. ; AKMENTIŅŠ, O. Pa senām tekām : latviešu gaitas Amerikā pirms sešdesmit gadiem // *Tilts*. 1962, Nr.48/49, 66.lpp.
- 101 Elberts A. Vēstule DGN 1907. g. 25. jūl. LAB R, Ms 1230.
- 102 Simsons A. Vēstule DGN 1899. g. 1. martā. Turpat.; DGN PG 1897.-1901., 71. lpp. Turpat.
- 103 DGN PG 1901.-1906., 34., 53., 157. lpp.; DGN PG 1912.-1927., 1. lpp. Turpat.

- 104 Pēterburgas skolotāju semināra audzēkņi. Vēstule DGN 1903. g. 27. febr. Turpat.
- 105 DGN PG 1912.-1927., 24., 55.-56. lpp. Turpat.
- 106 Dažādas "Druvas" redakcijai piesūtītas vēstules u.c. LAB R, T.Zeiferta f., 441, 15.-16. lpp.
- 107 CĪRULIS, I., min. darbs, 8. lpp.
- 108 ĀRONU Matīss. Derīgu Grāmatu apgādāšanas nodaļas labā // *Austrums*. 1897, Nr.7, 549.lpp.
- 109 Cīrulis, I. Vēstule M. Kaudzītem 1902.g. 28.apr. LAB R, "M.un R. Kaudzīte" 75, 7.
- 110 Statūtu teksts ir publicēts izdevniecības jubilejas izdevumā. Sk.: *Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas 50 gadi kultūras darbā, 1886-1936*. Rīga : Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nod. apg., 1936, 10.-11.lpp.
- 111 *45. gada pārskats par Rīgas Latv. Biedrības darbošanos un rēķiniem 1913. gadā, savienots ar biedru sarakstu*. Rīga : [RLB, 1914], 10.lpp.
- 112 ĀRONS, M. Rēķins par manu svētdienas izrikojumu // *Dienas Lapa*. 1889 19. dec., Nr.286, 3.lpp.
- 113 Pēdējie cīņas ieroči. Aut. uzrād.: "Dienas Lapas" red. // *Dienas Lapa*. 1891 24. janv., Nr.20, 1.lpp.
- 114 APALS, Gints, min. darbs, 444.lpp.
- 115** *Vēsturisks atskats uz Rīgas Latviešu Amatnieku Palīdzības Biedrības Krāšanas un Aizdošanas kases 25 gadu darbību (1883.-1908)*. Rīga, 1908, 15.-22., 44. lpp. ; CĪRULIS, I., min. darbs, 26. lpp.
- 116 Nopietns vārdiņš gaviļu brīdī. Aut. uzrād.: S. // *Dienas Lapa*. 1893 1. nov., Nr.248, 2.lpp.
- 117 *27. gada pārskats par Rīgas Latviešu Biedrības darbošanos un rēķiniem 1895.g., savienots ar šā gada biedru listi*. Rīga : [RLB], 1896, 11.lpp.
- 118 RLB runasvīru un pilnsapulču PG 1891.-1906., 109. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 119 [Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļas sēdes atreferējums] // *Dienas Lapa*. 1895 25. sept., Nr.218, 3.lpp.
- 120 [Zinību komisijas sēdes atreferējums] // *Balss*. 1895 25. okt., Nr.43, 4.lpp.
- 121 [ASARS, J.]. Tautiskums un kultūra. 5. Aut. uzrād.: aa // *Dienas Lapa*. 1903 5. febr., Nr.29, 1.lpp.
- 122 RAINIS. Vecās strāvas pēdējs gads // RAINIS. *Kopotī raksti*. Rīga : Zinātne, 1983, 18. sēj., 328.lpp.

- 123 GULBIS, A. Klasicisms un viņa apkarošana mūsu literatūrā // *Pēterburgas Avīzes*. 1903 25. maijā, Nr.42, 2.lpp.
- 124 37. gada pārskats par Rīgas Latviešu Biedrības darbošanos un rēķiniem 1905. gadā, savienots ar biedru listi. Rīga : [RLB], 1906, 16.lpp.
- 125 DGN PG 1901.-1906., 147.-148. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 126 [Tautskolotāju savienības centrālā biroja sēdes atreferējums] // *Baltijas Vēstnesis*. 1905 1. dec., Nr.263, 2.lpp.
- 127 UPĪTS, A. Vēlreiz par Rīg. Latv. Biedrību // *Balss*. 1907 16. apr., Nr.88, 1.lpp.
Par A. Upīša attieksmi pret RLB plašāk: ZANDERS, V. Latviešu literāti un Rīgas Latviešu biedrība 19. un 20. gs. mijā // *Rīgas kultūrvidē 19. gadsimtā* : A.Deglava romāns "Rīga". [Rīga] : Pētergailis, 1999. ISBN 9984-504-87-5, 97.-98.lpp.
- 128 Cīrulis, I., min. darbs, 18. lpp.
- 129 ADAMOVIČS, L. Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas loma latviešu garīgās un materiālās kultūras izkopšanā // *Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas 50 gadi kultūras darbā, 1886-1936*. Rīga : Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nod. apg., 1936, 46.lpp.
- 130 [LABRENCE, V.]. Deglavs Augusts. Aut. uzrād.: V.L. // *Latviešu literatūras darbinieki* : biogr. vārdnīca. Rīga : Zinātne, 1965, 76.lpp. ; LABRENCE, V. Deglavs Augusts // *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga : LU Literatūras, folkloras un mākslas inst. : Zinātne, 2003. ISBN 9984-698-48-3, 141.lpp.
- 131 RLB runasvīru un pilnsapulču PG 1891.-1906., 226., 232. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 132 RAINIS. Vecās strāvas pēdējs gads // RAINIS. *Kopotī raksti*. Rīga : Zinātne, 1983, 18. sēj., 323.lpp.
- 133 Latviešu grāmatirgotāju un izdevēju biedrības valdes PG, 1. lp. LVVA, 2309. f., 1. apr., 2. l.
- 134 RONIS, I. *Latviešu buržuāzijas politika 1907.-1914. gadā*. Rīga : Zinātne, 1978, 54.-55.lpp.
- 135 VALTERS, A. Vēl sēnalu literatūras apkarošanas lietā // *Dzimtenes Vēstnesis*. 1908 15. nov., Nr.266, 3.lpp.
- 136 DGN PG 1912.-1927., 16., 40.-43. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 137 Latviešu Izglītības biedrības statūti // *Latvija*. 1908 10. martā, Nr.58, 1.lpp.
- 138 LVVA, 1632. f., 2. apr., 961. l., 177.-178. lp.
- 139 [CĪRULIS, I.] Derīgu grāmatu nodaļa // *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Rīga : A.Gulbis, 1928.-1929, 3. sēj.: Čehovs A.-Dytiscidae, 5099.sl.

- 140 KARULIS, K. *Latviešu grāmata gadsimtu gaitā*. Rīga : Liesma, 1967, 132.lpp.
- 141 DGN PG 1912.-1927., 85., 89. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 142 Plašāk par to : CĪRULIS, I., min. darbs, 28.-31.lpp.
- 143 DGN PG 1912.-1927., 100. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 144 RLB priekšn. PG 1912.-1940., 38. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 3. l.
- 145 *57. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1925. gadā*. Rīga : [RLB, 1926], 9.lpp.
- 146 Plašāk par to: KALVIK, Mari. *Eesti Kirjanduse Selts kirjastajana // Raamatuloolist*. Tallinn : [Eesti Rahvusraamatukogu], 1990, Lk.134-162.
- 147 *58. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1926. gadā*. Rīga : [RLB, 1927], 7.lpp. ; DGN PG 1927.- 1939., 35.-36. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 9. l.
- 148 *"Rakstu Avota" 5 gadi (1933.-1937.)*. Rīga : Ev.-Lut. Baznīcas Virsvalde, 1937, 3.lpp.
- 149 *58. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1926. gadā*. Rīga : [RLB, 1927], 7.lpp.
- 150 DGN PG 1927.-1939., 17. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 9. l.
- 151 *63. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1931. gadā*. Rīga : [RLB, 1932], 3.lpp.
- 152 *64. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1932. gadā*. Rīga : [RLB, 1933], 8.lpp.
- 153 *67. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1935. gadā*. Rīga : [RLB], 1936, 6.lpp.
- 154 *70. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1938. gadā*. Rīga : [RLB], 1939, 8.lpp.
- 155 *58. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1926. gadā*. Rīga : [RLB, 1927], 5.lpp.
- 156 RLB priekšn. PG 1912.-1940., 103. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 3. l.
- 157 VANAGS, P. *Das Nehrungskurische in der lettischen Forschung // Baltisch-deutsche Sprachen- und Kulturenkontakte in Nord-Ostpreußen : Methoden ihrer Erforschung*. Essen : Die Blaue Eule, 2002. ISBN 3-89206-004-5, S.99-115.
- 158 NPN PG 1930.-1938., 76.-77.lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 17. l. R. Malvesa "Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. gada novembrī" glabājas LNB R, XA105, 6.

- 159 ŠILDE, Ā. *Latvijas vēsture, 1914-1940* : valsts tapšana un suverēnā valsts. Rīga : Zinātne, 1992. ISBN 5-7966-0956-4, 482.lpp.
- 160 RLB priekšn. PG 1912.-1940., 47. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 3. l. ; *57. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1925. gadā*. Rīga, [1926], 6.lpp.
- 161 DGN PG 1927.-1939., 1., 5., 11., 18., 23., 29., 34., 39., 46., 53.-54., 64., 73., 82. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 9. l.
- 162 Turpat, 7., 54. lp.
- 163 RLB priekšn. PG 1912.-1940., 101. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 3. l.; DGN PG 1927.-1939., 29., 34. lp. Turpat, 9. l.
- 164 DGN PG 1927.-1939., 56.-57. lp. Turpat.
- 165 LĪGOTŅU Jēkabs. 50 gadi derīgu grāmatu izdošanas darbā // *Vārds*.1937, Nr.5, 79.lpp.
- 166 IEVIŅŠ, Fricis Teodors. Autobiogrāfija un atmiņas // *Latvijas arhīvi*. ISSN 1407-2270, 1997, Nr.4., 92.lpp.
- 167 RLB priekšn. PG 1912.-1940., 167. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 3. l.
- 168 Turpat, 168., 170.lp.
- 169 RLB likvidāc. komis. pārņemšanas akti. LVVA, 2798. f.,1. apr., 84. l., 31.-37. lp.
- 170 [Mākslas un sabiedrisko lietu departamenta sarakste.] LVA, 946. f., 1. apr., 36. l., 228.-229. lp.
- 171 LVA, 946.f., 2.apr., 8.l., 2.-3.lp.
- 172 [Informācija par RLB reģistrēšanu] // *Rīkojumu Vēstnesis*. 1944 3.maijā, Nr.102, 414.lpp.

2. Folkloras un daiļliteratūras izdevumi

Ilgus gadus pēc Otrā pasaules kara RLB loma latviešu folkloras materiālu krāšanā ir vai nu noklusēta, vai arī nevajadzīgi ideologizēta. Vēl 1989. gadā iznākušajā monogrāfijā par folkloras zinātnes veidošanos Latvijā, Ojārs Ambainis (1926-1995) apgalvo, ka RLB folkloras vākšanu un vērtēšanu "pakļauj savām šauri šķiriskajām interesēm", bet par folkloras vākšanas centru nekļūst.¹ Taču faktiski pašu folkloristu atteikšanās no šķiriskām nostādnēm ir ļāvusi bez aizspriedumiem izvērtēt biedrības ZK veikumu un secināt, ka komisija bija lielākais folkloras vākšanas centrs 19. gadsimta nogalē.²

Lai organizētu etnogrāfisku un folkloras materiālu vākšanu, jau 1869. gadā pēc F. Brīvzemnieka ierosmes RLB izveido Zinātnības (no 1878. gada - Zinību) komisiju. Drīz pēc tam biedrības vadība publicē paziņojumu presē, kurā lūdz pierakstīt un tai piesūtīt folkloras tekstus ikvienu, "kam par savas tautas apgaismošanu sirds rūp".³

70. gados savāktais materiāls uzkrājas ne tikai Rīgā, bet arī Maskavā. Maskavas universitātes Dabaszinātņu, antropoloģijas un etnogrāfijas draugu biedrības krājumos tās līdzstrādnieks F. Brīvzemnieks publicē gan latviešu tautasdziesmas (1873), sakāmvārdus, mīklas un buramvārdus (1881), gan tautas pasakas (1887). Šajos gados šeit pat Latvijā iznāk arī vairāki Augusta Bīlenšteina (1826-1907) sastādīti folkloras krājumi, kas pamatos noslēdz vācu mācītāju darbību latviešu folkloristikā.

Lielāka rosība folkloras vākšanā un publicēšanā pašā RLB saistās ar laiku, kad ZK vada (1882-1894) A. Vēbers. Vēbera rediģētais laikraksts "Balss" sniedz regulāru informāciju par biedrībai iesūtītajiem folkloras materiāliem, palaikam dod arī norādījumus, kā tie pareizi pierakstāmi.

Jau tolaik kā kļūmīga tiek vērtēta ZK prasība sūtīt tikai nepublicētus materiālus un tautasdziesmas, kas sakārtotas pēc Jāņa Sproģa (1833-1918) 1868. gadā Viļņā izdotā krājuma parauga.⁴ Dažādi viedokļi par folkloras krājumu publicēšanas lietderīgumu izskan domu apmaiņā par Trešo vispārējo dziesmu svētku (1888) finansu atlikuma izmantošanu. Kāds "Baltijas Vēstneša" autors ieteic ZK daļu no līdzekļiem atvēlēt Krišjāņa Barona (1835-1923) tautasdziesmu krājuma publicēšanai, izdošanu uzticot DGN.⁵ Tautas garamantu, tajā skaitā Andreja Jurjāna (1856-1922) savākto tautasdziesmu melodiju, izdošanu atbalsta arī skolotājs Jānis Ilsters (1851-1889).⁶

Savukārt Reinis Kaudzīte (1839-1920) uzskata, ka kapitāla procenti ir izlietojami derīgu grāmatu izdošanai, bet Bebru Juris (1859-1951) iesaka atbalstīt DGN zinisku rakstu sagatavošanā "iz kuriem mūsu laucinieki varētu smelt praktiskus padomus priekš dzīves".⁷

Konsekventi noraidoši pret biedrības nodomu izmantot līdzekļus tautasdziesmu krājuma izdošanai izturas "Dienas Lapa". Jau 1888. gada vasarā tā deklarē, ka "zinisku latviešu tautas dziesmu krājumu izdot uz Zinību komisijas rēķina būtu šimbrīžam nederīgi".⁸ Nav vēl iznācis ZK 5. *Rakstu krājums* (1889), kur ievietotas 1377 tautasdziesmas Rīgas Politehnikuma inženierzinātnes nodaļas studenta K. Graudiņa sakārtojumā, kad tiek paziņots, ka "šimbrīžam būtu vairāk steidzama materiālu krāšana, nekā viņu klajā laišana".⁹ Lai krājumam būtu zinātniska vērtība, pie tā veidošanas jāstrādājat vairākus gadus un, pēc "Dienas Lapas" ieskata, īsā laikā par velti to neuzņemsies neviens speciālists. Entuziasta veikums izpelnās asu kritiku - valodnieks un folklorists Jānis Sirmāis (1863-1895) norāda uz daudzajām nekonekvencēm tautasdziesmu pierakstā un K. Graudiņa kārtojumā.¹⁰ Arī L. Bērziņš uzskata, ka "par drošu materiālu šo izdevumu nemaz nevaram ieskatīt, jo nebūt te nevaram izšķirt, kur pate tradīcija sabojājusies, kur vienkārša drukas kļūda".¹¹

Interesanti, ka arī citus ZK iesūtītos folkloras materiālus publicēšanai ir sagatavojuši Rīgas Politehnikuma studenti: parunas un sakāmvārdus (Rakstu 6.laid. 1890) topošais būvinženieris, Latvijas Universitātes rektors (1931-1933) Mārtiņš Bīmanis (1864-1946), bet mīklas (Rakstu 7.laid. 1892) - to pašu specialitāti apgūstošais, vēlākais Latviešu-lietuviešu vienības dibinātājs Jānis Rīteris (1867-1945). Uz abās publikācijās atrodamo folkloras tekstu variantu daudzveidību folkloristi ir norādījuši vēl nesenā pagātnē.¹²

Atzīmēsim, ka folkloras materiālu publikācijas veido arī 1880. gadā dibinātās Jelgavas Latviešu biedrības Rakstniecības nodaļas rakstu krājumu (I-VI, 1890-1901) saturu.

90. gadi iezīmē kvalitatīvi jaunu pakāpi folkloras publicēšanā. 1894. gadā ZK nodod tās rīcībā esošos materiālus vairākiem lietpratējiem. Tā tautasdziesmas saņem K. Barons, pasakas - Ansis Lerhis-Puškaitis (1859-1903), bet tautas medicīnas materiālus - Jēkabs Alksnis (1870-1957).¹³

A. Lerha-Puškaiša "Latviešu tautas pasaku" pirmās 3 daļas 1891. gadā Jelgavā izdod H. Alunāns, bet nākamās divas dienasgaismu ierauga turpat 1893.-1894. gadā. 1895. gada 6. oktobrī ZK nolemj izsludināt iepriekšparakstīšanos uz Lerha-Puškaiša

vākuma turpinājumu.¹⁴ Nākamajā gadā, īsi pirms RLB sarīkotās Latviešu etnogrāfiskās izstādes atklāšanas, vairāk kā 1000 lappušu apjomā arī iznāk krājuma 6. daļa. No apmēram 250 abonentiem saņemot aptuveni 400 rubļus, pašai ZK nākas piemaksāt vēl kādus 700.¹⁵ Tādēļ līdzekļu trūkuma dēļ krājuma 7. daļas iespiešana kavējas. Skolotājs un vēlākais Lerha biogrāfs Roberts Bērziņš (1868-1935) gan uzskata, ka "būtu zaudējums, ja šim priekš latviešu pagātnes izpētīšanas tik svarīgajam materiālam - kaut arī tik uz kādu laiku - būtu jāguļ nedrukātām".¹⁶ Apciemojis Lerhu-Puškaiti Džūkstē, savu nožēlu par krājuma kavēšanos izsaka arī valodnieks Kārlis Mīlenbahs (1853-1916). Viņš ieteic ZK gādāt par to, lai "šis jau gatavais auglis drīz nāktu grāmatu tirgū".¹⁷ 1901. gada beigās subskripcijas ceļā krājuma izdošanai jau savākti vairāk nekā 900 rubļi.¹⁸ "Latviešu tautas pasaku" 7. daļas 1. puse nāk klajā 1903. gadā. 2. puses publicēšanā Henrijs Visendorfs (1861-1916) cer ieinteresēt Krievijas Zinātņu akadēmiju, tādēļ 1906. gada rudenī viņš lūdz ZK nosūtīt uz Pēterburgu visus neiespiestos Lerha pasaku krājumus.¹⁹ Tomēr krājuma noslēdzošā daļa tolaik paliek rokrakstā un nāk klajā "Atēnas" apgādā tikai 2001. gadā.

Ar tautas garamantām lasītājus, sevišķi jauno paaudzi, mērķtiecīgi cenšas iepazīstināt arī DGN latviešu folkloras izdevumi. Iznāk gan tikai 7 grāmatas (četrām no tām vairāki iespaidumi, kopā 14 grāmatas), tomēr šiem izdevumiem nav gadījuma raksturs.

Jau 1887. gadā iznāk F. Brīvzemnieka sakopotās "Mūsu tautas pasakas" - pirmais šī folkloras žanra izdevums plašam latviešu lasītāju lokam. Grāmatas ievadā F. Brīvzemnieks ir uzsvēris, ka pasaku izvēlē un kārtojumā viņš nav tiecies pēc noteiktas sistēmas. Tādēļ "Mūsu tautas pasakas" uzskatāmas nevis par izdevniecības velti augsti izglītotiem latviešiem, bet gan par apliecinājumu dzīvošajām folkloras vērtībām laikā, kad carisms īsteno pārkrievošanas politiku. Pedagoģis Fricis Dravnieks (1873-1967) vēlāk atceras, ka Brīvzemnieks dāvājis paša sastādīto pasaku krājumiņu skolēniem ciemojoties Kubeles pagastskolā.²⁰ Jau 1891. gadā krievu filologs, Maskavas universitātes profesors Vsevolods Millers (*Миллер*, 1848-1913) šo Brīvzemnieka izlasi ir pārtulkojis krieviski, bet manuskripts iespiestā veidā parādās tikai 1941. gadā.²¹ Savukārt valodniece un folkloriste Velta Rūķe-Draviņa (1917-2003), konstatējusi rokraksta piezīmes "Mūsu tautas pasaku" eksemplārā Linčepingas bibliotēkā, izsaka pieņēmumu, ka Brīvzemnieka krājumu latviešu valodas izrunas studijām ir izmantojis zviedru valodnieks un etnologs Karls Bernhards Viklund (Viklund, 1868-1934).²²

F. Brīvzemnieka nodoms vēl 3 burtnīcās izdot sadzīves un brīnumu pasakas, kā arī izcelšanās teikas²³ nerealizējas, tādēļ, pirms nāk klajā "Mūsu tautas pasaku" 2. daļa, DGN 1895. gadā atkārtoti izdod pirmo. 1. daļas 3. un 4. izdevumu (1909, 1925) bagātina Riharda Zariņa (1869-1939) zīmējumi - citādi tie ir analogi iepriekšējiem. 19. gadsimta 80. gadu izdevuma konstants atkārtojums 20. gadsimta 20. gados liecina par zināmu inerci izdevniecības darbā.

1903. gadā lasītāju rokās nonāk "Mūsu tautas pasaku" 2. burtnīca. Šoreiz tā ir A. Lerha-Puškaiša sastādīta izlase, arī ar R. Zariņa zīmējumiem. Interesanti atzīmēt, ka tajā pašā gadā igauņi ir lūguši izdevniecības atļauju to tulkot laikrakstam "Postimees".²⁴

R. Zariņš atceras, ka ar prieku ir piekritis DGN līdzstrādnieka V. Zālīša uzaicinājumam ilustrēt pasaku krājumu.²⁵ Grāmatu mākslas pētnieks Valdis Villerušs R. Zariņa apdares principos "Mūsu tautas pasaku" 2. burtnīcai ir saskatījis historisma pārstāvja Viljama Morisa (*Morris*, 1834-1896) ietekmi.²⁶ Savukārt angļu mākslas vēsturnieks Džeremijs Hovards (*J. Howard*) norāda, ka pasaku ilustrācijās R. Zariņš ir izmantojis drīzāk ķeltu nekā latviešu ornamenta tradīcijas.²⁷ Reproducētu, nedaudz saīsinātu izlases izdevumu sērijā "Materiāli latviešu ilustrācijas vēsturei" 1969. gadā Čikāgā ir laidis klajā dzejnieks un mākslinieks Ojārs Jēgens (1924-1993).

3. un 4. burtnīcas, kas iznāk attiecīgi 1909. un 1911. gadā, DGN izdod ar mazliet atšķirīgu nosaukumu - "Mūsu tautas teikas un pasakas". Interesanti, ka jau 1908. gadā Līvānos A. Zvanītāja apgādā nāk klajā Drauga (pseud.) apkopotās "Myusu tautas teikas un pasakas".²⁸ DGN izdotās burtnīcas ir veidojuši skolotājs, izdevniecības mantzinis (1899-1906) Kārlis Brencēns un viņa brālēns, mākslinieks Eduards Brencēns (1885-1929). Pozitīvi novērtējis E. Brencēna ilustrēto 3. burtnīcu, R. Zariņš ieteic izdevniecībai: "Jo biežāki Jūs viņu izlietosiet kā zīmētāju, jo labāki kļūs viņa zīmējumi."²⁹ Analizējot DGN ilustrētos pasaku izdevumus, mākslas zinātniece Zaiga Kuple secina, ka izdevniecība ir pirmā, kas rūpējas par latviešu oriģinālzīmējumiem bērnu grāmatās. Tomēr šiem izdevumiem ir ciešāka saikne ar 19. gadsimta mākslas tradīcijām nevis ar laikmetīgo mākslu.³⁰

Pasaku izdevumi uzskatāmi atklāj sabiedrībā pastāvošo viedokļu dažādību par folkloras nozīmi bērnu audzināšanā. Kāds recenzents apgalvo, ka DGN pasaku izlases attīsta bērnos māņticību. Viņaprāt, "nevar taču divdesmitā gadu simtenī par ideāliem nostādīt tādas vērtības, kas radītas simtiem gadu atpakaļ".³¹ Atgādinot, ka šīs pasakas ir pierakstītas pavisam nesen, viņam oponentē T. Zeiferts: "Cilvēce nebūt tik ātri neiet uz

priekšu, ka pa dažiem gadiem izrādītos par aprokamu, kas simtiem gadu bijis vērtīgs."

³² Nodaļas iecerī izdot pasaku 5. burtnīcu, tāpat kā daudzus citus nodomus, Pirmā pasaules kara radīto sarežģījumu dēļ īstenot neizdodas.

1902. gadā nāk klajā Drustu draudzes skolotāja Antona Tullija (1851-1909) sakārtotā brahiloģismu izlase "Mīklas, parunas un sakāmi vārdi". T. Zeiferts gan atzinīgi novērtē folkloras materiālu publicēšanu vispār, taču izsaka šaubas, vai ir pareizi izdot šādu krājumu "bez sakara ar lasāmiem gabaliem un pie tam bez sakārtojuma pēc satura".³³

Jau 1894. gadā bērniem adresētu tautasdziesmu krājumu DGN piedāvā J. Janševskis. Krājums tomēr iespiests netiek, jo to kritiski novērtē Āronu Matīss un Krišjānis Barons.³⁴ Vēlāk DGN "Jaunības rakstu virknē" izdod divus tautasdziesmu krājumus, ko ir sagatavojuši R. Klaustiņš un R. Zariņš. Pirmais iespiests 1907. gada nogalē (titullapā ir minēts 1908. gads)³⁵, bet par nodomiem to izdot lasām jau 1904. gada novembrī nosūtītajā R. Zariņa vēstulē V. Zālītim: "Ar lielu prieku lasīju Jūsu vēstuli - nevaru Jums nemaz izteikt, kā priecājos uz šo darbu tautas dziesmas ilustrēt."

³⁶ Atcerēsimies, ka 1894. gadā ar R. Zariņa veidotu vāka zīmējumu iznāk "Latvju dainu" 1. burtnīca. Kā vēsta mākslinieka meita Maija Celmiņa-Zariņa (1899-1980), strādājot pie DGN tautasdziesmu krājuma ilustrācijām, R. Zariņš par modeļiem ir izmantojis savus mazos bērnus.³⁷ Ar grāmatas poligrāfisko izpildījumu gan mākslinieks ir nemierā: "Lai gan es vispār esmu stipri izlutināts ar labiem drukas darbiem, tad tomēr šoreiz Nodaļas izdevums man izliekas viscaur zem normāla, jo viscaur trūkst zīmējumos spēka un tīrības. Daudz vietās ir gadījušies krāsu pleķi, kur viņu nekādā ziņā nedrīkstētu būt."³⁸

Saturā noskaņotāks ir tautasdziesmu krājums "Bārenīte un mātes meita", kas iznāk 1910. gadā. Tajā ievietota arī R. Klaustiņa apcere "Latvju ģimene tautas dziesmās", kuras pirmvariants 1907. gadā ir publicēts almanahā "Zalktis".

Pasaules folkloru Nodaļas izdoto grāmatu klāstā pārstāv "Norvēģu pasakas" (1905), kuras drīzāk ir latviskojis jau iepriekšminētais skolotājs Jānis Bērziņš (1878-?), bet nevis par revolucionāro darbību uz Oloņecas guberņu izsūtītais Jānis Bērziņš-Ziemeļis (1881-1938), kā norādīts dažos bibliogrāfiskajos rādītājos, kā arī I. Cīruļa no vācu valodas tulkotās "Cittautu pasakas" (1935).

Kopumā DGN folkloras izdevumi ir veiksmīgi iekļāvušies sava laika analogu izdevumu vidū. Tie snieguši lasītājiem fundamentālajos tautasdziesmu un pasaku

krājumos ietvertās vērtības, tādējādi sekmējot gan nacionālās pašapziņas izaugsmi, gan folkloras materiālu iespīšanu arī turpmāk.

Regulāru daiļliteratūras izdošanu DGN aizsāk tikai 90. gados, kad ir pārvarēti pirmie šķēršļi un neskaidrības izdevniecības darbā. Taču vēl pirms tam, jau 1876. gadā biedrības Teātra komiteja izdod vācu rakstnieka Kristofa Ernsta Hūvalda (*Houwald*, 1778-1845) viencēlienu "Pats savās mājās", kas iepriekšējā gada rudenī jau uzvests uz Rīgas Latviešu teātra skatuves. Tikai 1889. gadā šai grāmatiņai seko Teātra komisijas apgādātā Nikolaja Puriņa (1858-1935) joku luga "Lielkungu pusdienas". Zīmīgi, ka vēl 1886. gadā RLB priekšniecība piekrīt Teātra komisijas priekšlikumam izdot lugas ar nosacījumu, ka biedrība neuzņemas par tām nekādu atbildību.³⁹ Tikai pēc ilgāka pārtraukuma, 1913. gadā RLB teātra apgādā nāk klajā vācu komponista Engelberta Humperdinka (*Humperdinck*, 1854-1921) pasaku operas "Ansītis un Grietiņa" librets, ko latviskojusi A. Brigadere.

DGN daiļliteratūras izdevumu klāstā (172) latviešu rakstnieku darbu publikāciju īpatsvars ir neliels. Neskaitot atkārtotos iespiedumus, ir iznākušas tikai 54 oriģinālgrāmatas. Jau savā laikā kritika ir atzīmējusi apgāda visai ierobežoto autoru loku. Tā 1904. gadā, norādot uz vērtīgu pirmiespiedumu trūkumu, Līgotņu Jēkabs secina: "Ļoti skopa arī Nodaļa ar mūsu tagadējo labāko rakstnieku darbu izdošanu."⁴⁰ Tomēr vēlāk, 30. gados tieši viņš arī atzīst, ka izdevniecība "nekad nav skrējusi pakaļ meteoriem un nekad nav palikusi neuzticīga latviešu rakstniekam".⁴¹

Izdevniecības attieksme pret autoriem honorāru izmaksu ziņā ir visnotaļ korekta, kas, kā jau minēts iepriekš saņem atsevišķu grāmatirtgotāju publisku nopelumu.⁴² Jāatzīst, ka radoši riskēt Nodaļai neļauj abonementa sistēmas nosacījumi, kas nesaista J. Ozolu, A. Gulbi un citus izdevējus. Dažādu iemeslu dēļ nākas atteikties no nodomiem izdot Pērsieša (1862-1901), Aspazijas (1865-1943), Plūdoņa (1874-1940) un Jūlija Dievkociņa (1879-1906) dzejas krājumus, kā arī ar triviālliteratūru konkurētspējīgu ilustrētu stāstu sēriju. Kārļa Skalbes (1879-1945) dzejoļu krājums tiek atraidīts, jo vairums tajā iekļauto darbu jau iepriekš publicēti almanahā "Zalktis".⁴³ Kritiski izvērtējot Nodaļas veikumu, tās ilggadējais darbinieks L. Adamovičs tomēr ir atzinis, ka "vienu otru reizi varbūt didaktiski nolūki gan aizseguši mākslinieciskos trūkumus".⁴⁴

DGN izdotās oriģinālliteratūras klāstā ir gan rakstnieku pirmie stāstu krājumi (A. Brigadere "Vizbuļi" - 1906, E. Birznieks-Upītis "Stāsti" - 1900), gan jau pazīstamu autoru populāru darbu atkārtoti izdevumi (R. Blaumanis "Purva bridējs" un "Salna

pavasārī" - 1902, J. Purapuķe "Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes" - 1904). Jānim Kleinbergam (1874-1919) divi Nodaļas izdotie stāstu krājumiņi (abi 1907) tā arī ir palikuši vienīgie, bet Augustam Saulietim (1869-1933) stāstu izlase (1912) ir tikai epizode citu izdevumu - arī kopoto rakstu - vidū.

Tikai daļēji īstenojas DGN iecere izdot regulāru "pašu tautas rakstnieku virkni" (vairākas burtnīcas gadā), kurā būtu pārstāvēta oriģinālproza un dzeja. Toreizējā Rakstu komisijas priekšsēdētāja P. Gailīša priekšlikums sērijas redaktora pienākumus uzņemties T. Zeifertam⁴⁵ ir novēlots, jo Zeiferts jau kopš 1898. gada veido J. Ozola izdoto almanahu "Jauna Raža".

Aicinot uz sadarbību Raini, P. Gailītis uzsver, ka izdevniecību visvairāk interesē sacerējumi, kas citur vēl nav iespiesti.⁴⁶ Kādā citā vēstulē viņš raksta: "Kā Jūs savus manuskriptus sakārtojiet, dzejoļus par sevi un atkal stāstus par sevi, jeb abus pārmaiņus kopā, atliek Jūsu labākā ziņā."⁴⁷ Savas pārdomas par iespējām sadarboties ar RLB izdevniecību Rainis izsaka vairākās vēstulēs Aspazijai. Viņaprāt, ja "Derīgu grāmatu nodaļa iespiestu mūsu dzejolišus, tas būtu ļoti skaists panākums, par ko es it sevišķi priecātos".⁴⁸ Taču šai sarakstei Raiņa oriģināldarbu izdevums neseko. Acīmredzot, likumsakarīgi, jo RLB aprindām viņa sociālā protesta piesātinātā dzeja ir sveša. DGN interesē tikai tie Raiņa darbi, kas ir bez tendences.⁴⁹ Jāšaubās arī, vai dzejnieku ir varējušas apmierināt I. Cīruļa (RK vadītājs pēc P. Gailīša) prasības attiecībā uz eventuālo krājumu: "..lūzdu Nodaļai atļaut vienu vai otru dzejoli izlaist, jo Nodaļai stipri jāievēro apstākļi.[...] pēc manām domām, būtu labāk, ja to izdotu vairāk burtnīciņās par lētu naudu".⁵⁰

1906. gadā iznāk sērijas "Paštautas rakstnieki" pirmā burtnīca, ko tās sastādītājs A. Upīts sākotnēji bija iecerējis kā krājuma "Jaunības dzeja" (plašāk analizēts turpmāk) 4. daļu.⁵¹ Nākamās burtnīcas Nodaļa izdod ja ne katru gadu, tad vismaz reizi divos gados. Tās ir nelielas J. Kleinberga, Tīrzmaliētes (1876-1942), J. Purapuķes (1864-1902), A. Saulieša un Friča Jansona (1875-1957) stāstu izlases. Paralēli šai sērijai iznāk arī vairāki jaunajiem lasītājiem domāti stāstu krājumi: jau pieminētie A. Brigaderes "Vizbuļi" un Augusta Baltpurviņa (1871-1930) "Agrā rītā" (1909).

1905. gadā (1924. gadā atkārtoti) nāk klajā vienīgais DGN oriģināldramaturģijas izdevums - A. Upīša viencēliens "Dzimumdienas rītā". Savu pirmo grāmatā iespiesto daiļdarbu autors dāvina izdevniecībai. 1913. gadā nesekmīgi ir viņa mēģinājumi atgūt autortiesības, jo lugas izrādīšanas atļaujas dod Nodaļai zināmu materiālu atbalstu.⁵²

Savu 25. pastāvēšanas gadu Nodaļas nolemj atzīmēt ar kādas grāmatas greznizdevumu.⁵³ Iecerētais darbs tomēr izrādās pārāk apjomīgs un reprezentabls, lai to sasteigtu uz jubilejas reizi. Beidzot 1913. gadā kā apgāda 250. izdevums nāk klajā brāļu Kaudzišu "Mērnīku laiki". Par tiesībām izdot romānu arī turpmāk DGN samaksā autoriem 2500 rubļu. No 6000 eksemplāriem 500 tiek iespiesti uz krītpapīra, bet visu titullapās greznojas ieraksts, ka Latviešu draugu biedrība 1880. gadā ir piešķīrusi šim darbam augstāko godalgu.

1947. gadā tapušajā biedrības arhīva materiālu raksturojumā R. Klaustiņš min kādu ar romāna izdošanu saistītu detaļu, kuru gan neapstiprina citi dokumenti. Pēc Klaustiņa domām, izdevniecība par grāmatas mākslinieku nav izvēlējusies Jani Rozentālu (1866-1916), jo viņš "nodaļas vīriem šķitis par dārgu".⁵⁴

Uzzinājis, ka DGN ir nodomājusi "Mērnīku laiku" ilustrēšanu uzticēt E. Brencēnam, R. Zariņš ierosina V. Zālītim: "Vai Jūs nevarētu par to gādāt, ka Brencēnam taptu likta pie sirds pamatīga studiju zīmēšana..Apdāvināts viņš ir, bet es baidos, ka vēl par neiestrādājušos pie tik nopietna darba."⁵⁵ Nodaļas izvēles pareizību R. Zariņš apstiprina vēl citā vēstulē: "Viņš [E. Brencēns - V.Z.] ir reālists un tāda vajaga pie Mērnīku laiku ilustrēšanas. Es gan pats arī reiz domāju par šo darbu, kad biju Piebalgā, bet saprotu, ka tas nebūtu īsti man pa rokai."⁵⁶ Brencēna studijas Piebalgā 1910. gada vasarā savās atmiņās vēlāk piemin arī gleznotājs Kārlis Miesnieks (1887-1977). Viņaprāt, saņemot romāna jauno iespiedumu, "visiem kļuva redzams, ka Brencēna ilustrācijas organiski ieaugušas tekstā. Romāns nu tika daudz skatāmāks, plastiskāks, konkrētāks".⁵⁷ E. Brencēna zīmējumi (kopskaitā 60, to oriģināli glabājas RTMM) ir nenoliedzama grāmatas vērtība. Atzinīgus vārdus tiem velta arī Jānis Jaunsudrabiņš (1877-1962) un izsaka vēlmi, kaut DGN šāds izdevums nebūtu pēdējais.⁵⁸ Izdevniecības iecere ārpus sērijām izdot Valda "Staburaga bērnus" ar R. Zariņa ilustrācijām tomēr paliek neīstenota.⁵⁹

1922. gadā DGN lūdz Kultūras fondu piešķirt 325 tūkstošus Latvijas rubļu "Mērnīku laiku" iespiešanai jaunajā ortogrāfijā un latīņu burtiem, lai tos "varētu lasīt arī latgalieši un tā latgaliešus tuvināt pārējiem latviešiem".⁶⁰ Turpat arī Nodaļa izsaka noraidošu attieksmi pret romāna izdošanu latgaliešu rakstu valodā, jo šādas grāmatas esot "lasāmas patiesībā tikai oriģinālvalodā". Neraugoties uz to, ka Kultūras fonds izdevniecības lūgumu ignorē, 1923. gadā nāk klajā romāna 5. izdevums, pirmoreiz jaunajā ortogrāfijā. Atkārtoti "Mērnīku laiki" iznāk vēl 1928. gadā, bet saīsinātā

versijā "skolām un pašmācībai" - 1924. gadā R. Klaustiņa, bet 1930. un 1936. gadā skolotāja Jāņa Tauriņa (1874-?) redakcijā.

Jāatzīmē, ka tieši "Mērnīeku laiku" autortiesības īpaši reljefi atklāj DGN un citu izdevniecību attiecības 20.-30. gados. No ieceres izdot brāļu Kaudzīšu kopotos rakstus Kārļa Egles (1887-1974) sakārtojumā nākas atteikties Oskaram Jēpem (1875-1951), kurš 1923. gadā nesaņem Nodaļas atļauju "Mērnīeku laiku" vienreizējai publikācijai.⁶¹ Savukārt 1938. gadā K. Egle piedāvā izdot Kaudzīšu rakstus 6 sējumos pašai DGN. Biedrības runasvīri šādam izdevumam nepiekrīt, tomēr atļauj K. Eglem ar zināmiem nosacījumiem "Mērnīeku laikus" izmantot.⁶² Kārļa Rasiņa (1886-1974) apgāds "Literatūra", ar kuru sadarbojas K. Egle, apņemas neizdot romānu lielākā tirāžā kā pārējos Kaudzīšu Rakstu sējumus, nepārdot to atsevišķi ārpus Rakstu komplekta, bet tūlīt pēc tā iespiešanas samaksāt DGN attiecīgu honorāru. 1939. gada 17. janvārī Nodaļa noslēdz notariālu līgumu ar K. Rasiņu⁶³ un gadu vēlāk "Mērnīeku laiki" iznāk kā "Literatūras" izdoto Rakstu 4. un 5. sējums. Piebildīsim, ka 1942. un 1944. gadā K. Rasiņš izdod "Mērnīeku laikus" vēl trīs reizes.

DGN vienmēr ir bijis būtisks katra izdevuma konkrētais adresāts un tā nepieciešamība sabiedrībai. To apliecina jau pati pirmā Nodaļas izdotā grāmata - "Pēterburgas Avīžu piemiņa" (1887). Apzinoties, ka jaunākajām paaudzēm šī jaunlatviešu laikraksta eksemplāri praktiski nav pieejami, DGN iecer trijās burtnīcās sniegt interesantāko materiālu izlasi.⁶⁴ Rakstu atlasī 1. burtnīcai veic F. Brīvzemnieks, klāt pieaicinot tābrīža Nodaļas valdes locekļus A. Butuli un E. Skujenieku.⁶⁵ Šādas ievirzes izdevums nav gluži svešs latviešu grāmatniecībai. Jau 1875. gadā nāk klajā "Baltijas Vēstneša" redaktora B. Dīriņa sastādīts rakstu krājums, kurš sniedz plašu ieskatu laikraksta pirmo piecu iznākšanas gadu publikācijās.

Pieminot 25. gadskārtu kopš "Pēterburgas Avīžu" iznākšanas, nāk klajā pirmā burtnīca, kas izrādās arī pēdējā. Tiem laikiem tā ir nepierasti lēta - 30 kap. (grāmatas iespiedums uz labāka papīra maksā 80 kap.), tomēr pirktā tiek gausi. Acīmredzot pamatotas ir bijušas Krišjāņa Valdemāra (1825-1891) izlases priekšvārdā izteiktās šaubas par lasītāju vienaldzību pret jaunlatviešu rosmi. Zīmīgi, ka līdzīgs liktenis ir arī 1928. gadā iznākušajai "Pēterburgas Avīžu" rakstu izlases pirmajai (un vienīgajai) daļai, ko ir sastādījis literatūrkritiķis Edgars Šillers (1893-1941). 1887. gada izdevuma cenzoram Adriānam Rupertam (1837-1907) jaunlatviešu idejas šķiet nevēlamas pat pēc ceturtdaļgadsimta. Vismagāk viņa zīmulis ir skāris "Zobugala nodaļu".⁶⁶ Šajā

izlasē lasītāji cita starpā kā rakstnieku iepazīst K. Baronu - te ievietoti vairāki viņa dzejoļi un stāsti.

Bērnu un jaunatnes iepazīstināšanā ar literatūru būtiska nozīme ir krājumiem "Jaunības dzeja" (1-3, 1903-1905). Pēc pirmās burtnīcas sastādītāja Plūdoņa atzinuma, "padarīt jauno paaudzi par mūsu dzejas līdzmantnieci, darot viņai pietamam piemērotus dzejas darbus, - tas ir sastādītā dzejas krājuma nolūks".⁶⁷ Viņš norādījis, ka arī turpmākajos krājumos dzejoļi tiks sadalīti tematiskās grupās atbilstoši vecumposmu īpatnībām. Pirmajā krājumā, kas domāts bērnu mājniecībai, folkloru pārstāv latviešu un lietuviešu tautasdziesmas, bet cittautu dzeju - Jura Alunāna (1832-1864) un F. Adamoviča atdzejotie J. V. Gētes, J. L. Ūlanda, I. Krilova un A. Puškina sacerējumi. No latviešu dzejniekiem visvairāk darbu ir publicēts Vensku Edvardam un Frīdriham Mālbergam (1824-1907).

"Jaunības dzejas" 2. burtnīcas sastādītājs A. Upīts gan ir sekojis Plūdoņa iesāktajam - krājums adresēts jaunākā skolas vecuma bērniem, taču izvēlējis arī atšķirīgus daiļdarbu kārtosšanas principus: "Ar nodomu esmu sargājies uzņēmos dzejoļus cieši sistemātiski grupēt, lai ar to netraucētu dzejas daiļuma sajēgas attīstīšanu, kuru es uzskatu par šā krājuma vienīgo uzdevumu."⁶⁸ Tas A. Upītim arī godam izdevies. Dzejoļu atlases ziņā "Jaunības dzejas" 2. un 3. burtnīcas var uzskatīt par vērtīgākajiem DGN dzejas izdevumiem. Tajās ir publicēti gan Ausekļa "Beverīnas dziedonis", Jāņa Poruka (1871-1911) "Mātes dziesmiņa", Plūdoņa "Rekviēma" fragments, Raiņa "Kalnā kāpējs" un "Vienīgā zvaigzne", gan Gētes, Heines, Puškina, Ļermontova, Ņekrasova un daudzu citu dzejnieku darbi.

Atzinību pelna DGN centieni aktualizēt latviešu rakstniecības sākumposma autoru darbus. Jo vairāk tādēļ, ka 19. gadsimta beigās latviešu izdevējiem vēl trūkst pieredzes gan teksta, gan bibliogrāfiskā palīgaparāta sagatavošanā.

1890. gada rudenī Lubezeres skolotājs T. Zeiferts presē izvirza nepieciešamību sagatavot atsevišķu rakstnieku (piemēram, Vecā Stendera, Neredzīgā Indriķa, Anša Līventāla, Jāņa Ruģēna) darbu izlases, kas noderētu kā priekšdarbi kādreiz rakstāmajai latviešu literatūras vēsturei.⁶⁹ Viņš arī atgādina par diviem pasen iesāktiem, bet neturpinātiem izdevumiem: Umurgas mācītāja Roberta Auninga (1834-1914) sastādīto Jura Neikena (1826-1868) krājumu "Stāsti, dziesmas un gudrības mācības" (1, 1870) un Smiltenes mācītāja Kārļa Kundziņa (1850-1937) grāmatu "Vecais Stenders savā dzīvē un darbā" (1, 1879).⁷⁰

Vēl 1894. gadā Nodaļa noraida Paegļu Mārtaņa (1877-?) priekšlikumu izdot Stendera pasakas, norādot uz iepriekšminēto K. Kundziņa grāmatu un nepieciešamību vairāk domāt par jaunām grāmatām.⁷¹ Tomēr 1895. gada 3. novembrī Zinību komisija nolēmj lūgt K. Kundziņu uzņemties Stendera rakstu sagatavošanu.⁷²

1897. gadā, atzīmējot savas darbības desmito gadu, DGN izdod Gotharda Frīdriha Stendera (1714-1796) "Rakstu" 1. daļu. To ievada grāmatas sakārtotāja K. Kundziņa priekšlasījums, kas nolasīts iepriekšējā gada ZK Vasaras sapulču laikā, pieminot pirms 100 gadiem mirušo latviešu laicīgās daiļliteratūras aizsācēju. "Rakstu" ievadpiezīmēs Kundziņš norāda, ka Stendera pasakas un stāsti atlasīti no 1789. gada izdevuma. Pēc iespējas saglabāta Stendera valodas izteiksme, bet rakstība un teikumu konstrukcijas pielāgotas jaunajām prasībām. "Rakstu" 2. daļā (1901) ir ietverta izlase no "Ziņģu lustēm". Priekšvārdā K. Kundziņš paskaidro, kā grāmata ir izmantojama: "Vietas, kuras vienā vai otrā ziņā pārtaisītas, apzīmētas sevišķiem numuriem, un lasītājs atradīs viņas nepārgrozītā veidā grāmatīņas beigu "Piezīmēs" zem tiem pašiem numuriem."⁷³ Savukārt "Piezīmēs" ar zvaigznīti ir atzīmētas dziesmas, kuras pats Stenders uzdevis par oriģināliem.

1902. gadā Zinību komisijas atbalstu negūst P. Gailīša priekšlikums kā "Rakstu" 3. daļu izdot "Augstas gudrības grāmatu".⁷⁴ Atzīmēsim, ka šo Stendera sacerējumu neizdodas laist klajā arī J. Misiņam viņa iecerētajā pārizdevumu sērijā "Vecs zelts".⁷⁵ Tas no jauna iznāk tikai Latvijas grāmatniecības četrdesmitgadē 1988. gadā. Iespējams, ka vairākas 20. gados sagatavotas publikācijas par Stenderu, rosina J. Misiņu 1931. gadā aicināt DGN apsvērt Stendera kopoto rakstu izdošanu.⁷⁶ Taču šai ierosmei, tāpat kā K. Kundziņa piesūtītajai apcerei par "Augstas gudrības grāmatu" tiek ierādīta vieta Nodaļas arhīvā...

1900. gadā DGN izdod Neredzīgā Indriķa (1783-1828) izlasi (18 dzejoļi) ar tās sakārtotāja L. Bērziņa apcerējumu par šo dzimtļaužu dziesminieku. 1928. gadā, kad aprit 100 gadi kopš Neredzīgā Indriķa nāves, L. Bērziņš piedāvā Nodaļai pārstrādātu un papildinātu grāmatas manuskriptu.⁷⁷ 1932. gadā viņš savu piedāvājumu atkārtoti, bet nesagaidījis atbalstu, gadu vēlāk grāmatu izdod pats.

Novērtējot J. Neikena nopelnus latviešu reālistiskā stāsta attīstībā, Nodaļa izdod viņa rakstu divdaļīgu izlasi T. Zeiferta redakcijā (1897-1898). Kāds recenzents gan iebilst Zeiferta praksei pārveidot Neikena stāstu valodu "šur tur kāda novecojuša, tapināta vārda vietā liekot tagad lietojamo". Viņaprāt, ja "ar katru jaunu izdevumu sāks rakstnieku "pārlabot", tad beigās no viņa paša daudz vairs neatliks".⁷⁸

Par nule mirušā F. Mālberga rakstu apkopojumu Zinību komisija spriež jau 1907. gada 16. martā, bet nākamā gada 25. janvārī nolemj to uzticēt Literatūras fondam.⁷⁹ Līdzekļus izdošanai paredz iegūt sarīkojot dzejnieka piemiņas vakaru. Mālberga raksti vienā sējumā DGN apgādā tomēr nāk klajā tikai 1925. gadā. Toties tas ir izdevums, ar kuru varētu lepoties ikviens tālaika grāmatu apgāds. Literatūrvēsturnieka Alfrēda Gobas (1889-1972) apcerējumam par dzejnieka dzīvi seko visi nozīmīgākie Mālberga daiļdarbi. Sekojot tekstā minētajiem skaitļiem, "Piezīmēs" lasītājs var uzzināt par darbu pirmpublicējumiem un rokrakstu variantiem. Izdevuma izmantošanu atviegļina dzejoļu virsrakstu un pirmo rindu alfabētiskie rādītāji. Bibliogrāfiskais darbs ir veikts ar tādu rūpību, ka grāmatas recenzentam Pēterim Ērmanim (1893-1969) nav šaubu: tas ir J. Misiņa veikums.⁸⁰ Pēteris Ķikuts (1907-1943) gan iebilst pret to, ka izdevēji ārpus grāmatas ir atstājuši vairākus Mālberga sacerējumus, kas tiem šķituši novecojuši. Jo "Mālbergi, kā arī citus mūsu vecākos rakstniekus uzmeklēs tie lasītāji, kam bijušie laiki interesēs ar visām viņu kļūdām un nepilnībām".⁸¹

Vērtējot Nodaļas izdotos J. Purapuķes "Mazos stāstus" (1931), P. Ērmanis savukārt izteic neizpratni, kādēļ ir palicis neiespiests A. Gobas ievads un viņš nav minēts titullapā kā izlases sakārtotājs.⁸² Šādi DGN reaģē uz vairākiem polemiskas ievirzes rakstiem ("Divas leģendas: Krišjānis Valdemārs un Jānis Jansons" un "Leģenda par tautiskās kustības panīkšanu astoņdesmitajos gados"), kurus A. Goba 1930. gadā ir publicējis žurnālā "Daugava" un "Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā".⁸³

Pie nozīmīgākajiem DGN oriģinālliteratūras izdevumiem, neapšaubāmi, pieder Apsīšu Jēkaba "Raksti". Tas ir faktiski otrais latviešu rakstnieku darbu kopojums pēc 1888. gadā izdotajiem Ausekļa "Rakstiem". 1892. gadā noslēgtajās līgumsaistībās ar tolaik jau lasītāju atsaucību guvušo rakstnieku ir paredzēts: 1) rakstus izdot 4 gadu laikā; 2) maksāt autoram par iespiedloksni 10 rubļus; 3) izdot tikai tos darbus, kas jau iepriekš ir publicēti mēnešrakstā "Austrums" (izņēmuma kārtā arī vienu stāstu no E. Zīslaka "Latviešu kalendāra"); 4) izdevumā neiekļaut dzejoļus un vēstules; 5) DGN nav atbildīga, ja no tās neatkarīgu apstākļu dēļ rakstu izdošanu nevarētu turpināt vai pabeigt.⁸⁴ Jau līguma noslēgšanas gadā iznāk pirmās divas Apsīšu Jēkaba "Rakstu" burtnīcas. Šāds periodiskums saglabājas līdz pat 1897. gadam, pavisam laižot klajā 12 burtnīcas (pēdējo gan izdod J. Misiņš Lejasciemā). Lielākā daļa no tām iznāk atkārtoti, bet pirmās divas - pat trīskārt, un pēdējā reizē tās ir ilustrējis E. Brencēns. Apsīšu Jēkaba personiskajos "Rakstu" eksemplāros⁸⁵ ir ne mazums labojumu tekstā, visvairāk atsevišķu vārdu latviskojumi, kas nākamajos iespiedumos ir ņemti vērā.

Blakus stāstiem savu vietu "Rakstos" ir atradusi arī publicistisko apceru sērija "Vēstules no tēvijas". Domājot par "Vēstuļu" atkārtotu izdevumu, rakstnieks ir atzinis, ka "tādā izskatā, kā viņas ir, negribētos man viņu laist vairs klajā, bet tik varbūt labi pārsijājot un pārlūkojot un nederīgo izmetot".⁸⁶ 1909. gadā iznāk "Rakstu" 13. (pēdējā) burtnīca, kaut gan vēl pēc gada Apsīšu Jēkabs iesniedz Rakstu komisijai detalizētus priekšlikumus 14. burtnīcas sastādīšanai.⁸⁷

Aplūkojot Apsīšu Jēkaba un DGN finansiālās attiecības, simpātiskāka šķiet izdevniecības pretīmnākošā nostāja pretstatā rakstnieka visai iecirtīgajai sava viedokļa aizstāvēšanai. 1898. gadā Nodaļa paaugstina honorāru viņa darbu atkārtotajiem izdevumiem no 10 uz 15 rubļiem par loksni - ar noteikumu, ka burtnīcu par jaunu iespiež 3000 eksemplāros.⁸⁸ Savukārt 1914. gadā Rakstu komisija nolemj turpmāk maksāt Apsīšu Jēkabam 25 rubļus par loksni - ar nosacījumu, ka "viņš nedrīkst atļaut citiem izdot ne atsevišķās burtnīcās, ne arī kopsējumos tos rakstus, ko Nodaļa izdevusi, kamēr viss Nodaļas izdevums nav pārdots".⁸⁹ Apsīšu Jēkabs gan pateicas DGN par honorāra palielināšanu, taču ir neapmierināts, ka nedrīkst darbus dot iespiest arī citiem. Tādēļ viņš ieskata par labāku atteikties no lielāka honorāra, ja izdevniecības noteikumi attiektos uz visiem agrāk iespiestajiem darbiem. Pārdošanas laiku turpmāk izdodamām vai pārdrukājamām burtnīcām ar paaugstināto honorāru rakstnieks ierosina pagarināt no 5 uz 10 gadiem.⁹⁰ Viņš secina, ka tikai kopsējumā raksti iegūst pilnu vērtību: "Dažas burtnīcas paliek guļot ilgāk, dažas īsāk, pircēji kritizē tās ar pirkšanu vai nepirkšanu, kopsējumā aizietu visas vienlīdzīgi."⁹¹

Tikai pusotru mēnesi pēc F. Brīvzemnieka nāves, 1907. gada 2. novembrī viņa atraite Otīlija Treilande nodod Zinību komisijai Brīvzemnieka rakstu autortiesības un tiek izveidota viņa rakstu izdošanas komisija (turpmāk BRK) 7 cilvēku sastāvā (O. Treilande, T. Zeiferts, Kr. Barons, M. Ārons, Ā. Butuls, A. Bandrevičs un J. Kriškāns).⁹² Lai iegūtu līdzekļus Brīvzemnieka kapa piemineklim un viņa rakstu izdošanai, jau 1908. gada martā notiek Brīvzemnieka piemiņas vakars. Savukārt maijā BRK publicē paziņojumu, kurā aicina sabiedrību iesaistīties rakstu veidošanā. Komisija lūdz tai piesūtīt Brīvzemnieka vēstules un nepublicētos rokrakstus (oriģinālus vai pilnīgus un precīzus norakstus), kā arī atmiņas par Brīvzemnieku.⁹³

1909. gadā vispirms nāk klajā "Rakstu" 2. daļas pirmā burtnīca "Ievērojamu vīru dzīves apraksti". Tajā ir apkopotas 70.-80. gados presē publicētās Brīvzemnieka apceres par viņa laikabiedriem un līdzgaitniekiem Andreju Spāģi (1820-1871), Ati Kronvaldu (1837-1875), Indriķi Laubi (1841-1889) un Dāvi Jurjānu (1846?-1876), kā

arī Karlu Robertu Jakobsonu (1841-1882), Juriju Samarinu (1819-1876) un Ivanu Aksakovu (1823-1886). Iepazīnies ar grāmatiņu, Antons Birkerts (1876-1971) steidz apgalvot, ka "aukstām asinīm mēs pārļasām ideālisma pilnās lapas puses un nopūšamies: reiz bija". Tomēr arī viņš atzīst, ka šis izdevums "ir viens no pirmavotiem, kur smelties ziņas par mūsu pirmajiem kultūras nesējiem". Tam ir sava nozīme, kā "vēsturiskam dokumentam, ko rakstījis zināma laikmeta aculiecinieks un ideologs".⁹⁴ Savukārt A. Upītim Brīvzemnieka "Rakstu" iznākšana ir vienīgi iegansts, lai kārtējo reizi paustu negatīvu attieksmi pret RLB un saviem kādreizējiem kolēģiem. Pēc viņa domām, Brīvzemnieks "bija birokrātiskāks nekā birokrāti, krieviskāks nekā krievu ierēdņi..Visi viņa iecienītie Rīgas skolotāji ir tipiskākie karjeristi. Karjerists pats, viņš audzināja karjeristus."⁹⁵ Tā rakstīdams A. Upīts laikam gan ir aizmirsis, ka par skolotāja vietu Rīgā viņš var pateikties tieši tautskolu inspektoram F. Brīvzemniekam.⁹⁶ Atsaucoties uz Upīša rakstu, O. Treilande viņu publiski uzaicina saņemt atpakaļ savu fotogrāfiju, kas savulaik ir ievietota Rīgas skolotāju Brīvzemniekam dāvētā albumā.⁹⁷ "Rakstu" 2. daļas otrajā burtnīcā "Augsti krievu vīri iz zemas kārtas" (1910) ir ievietotas divas Brīvzemnieka apceres: par Mihailu Lomonosovu (pirmoreiz iespiesta 1874. g.) un 17. gadsimta krievu pareizticīgās baznīcas patriarhu Nikonu (1878).

Neapšaubāmi, ka visvairāk pūļu "Rakstu" sastādītājam T. Zeifertam ir prasījusi 1911. gadā izdotās 1. daļas sagatavošana. Grāmatas ievadā viņš gan atzīst, ka tikai pēc Brīvzemnieka nāves atrasto dzejoļu kopojumu "Vaļas brīžu lolojumi" pats Brīvzemnieks nav sagatavojis iespiešanai, tomēr tas sniedz pietiekamu ieskatu viņa radošajā laboratorijā.⁹⁸ A. Austriņš tomēr uzskata, ka, izlasījuši balādi "Krīvu krīvs", mēs "ar mierīgu sirdsapziņu aizmirstam viņa pārējos pantus, kam mūsu dienās var būt vienīgi literatūrvēsturiska nozīme".⁹⁹

"Rakstu" 3. daļa (1912) ietver Brīvzemnieka latviskoto N. Gogoļa stāstu "Tarass Buļba", bet 4. daļa (1914) - izlasi no 1881. gadā Maskavā publicētā latviešu sakāmvārdu un mīklu krājuma. Atsevišķā izdevumā 1911. gadā BRK izdod Brīvzemnieka pusmāsas Minnas Treilandes (ps.Vērotāja, 1869-?) "Atmiņas par Brīvzemnieku" (pīrmpublikācija tajā pašā gadā "Rīgas Avīzē" 20.-28. okt.).

Kaut arī līdzekļus "Rakstu" izdošanai ziedo gan atsevišķas kredītiestādes, gan privātpersonas (vairāk nekā 2000 rubļu O. Treilande), pilnībā tos iespiest neizdodas.¹⁰⁰ Netiek publicēti krievu laikrakstos izkļiedētie Brīvzemnieka raksti, kurus BRK uzdevumā ir apzinājis Maskavas universitātē studējošais Oskars

Valdmanis (1888-1942, dep.1941). Nerealizēts paliek J. Kriškāna ierosinājums izdot savulaik avīzē "Русь" publicētos Brīvzemnieka rakstus par baltvāciešiem, kas, viņaprāt, esot vērtīgāki par krievu žurnālista Andreja Reņņikova (īst.v. Seļitreņņikova, 1882-1957) līdzīgas tematikas rakstiem.¹⁰¹ Iesākto darbu paralizē arī pasaules karš, kura laikā iet zudumā lielākā daļa BRK savākto materiālu. Par T. Zeiferta iesākto un Žaņa Unāma (1902-1989) turpināto Brīvzemnieka biogrāfiju plašāk nodaļā "Humanitāro un sociālo zinātņu izdevumi".

Plašākais DGN izdotais rakstu kopojs ir Andrieva Niedras (1871-1942) "Nemiera ceļi" (4 sējumi, 1928-1933). Jau 1900. gadā Niedra, kas tolaik veic Rakstu komisijas locekļa pienākumus, piedāvā Nodaļai izdot savus sacerējumus, līdzīgi Apsīšu Jēkaba "Rakstiem".¹⁰² Tomēr pirmais viņa Kopoto rakstu izdevums iznāk Luda Neimaņa (1863-1926) apgādā (5 sējumi, 1911-1914). Jau pēc tam, kad 1924. gadā Niedru tiesā par valsts nodevību un piespiesto sodu nomaina ar aizliegumu dzīvot Latvijā, viņa rakstus 10 sējumos 1925.-1926. gadā laiž klajā Dāvids Golts-Zeltiņš (1867-1943). Ar šo izdevumu Austrumprūsijā dzīvojošais Niedra nav apmierināts un 1928. gada rudenī Rīgas apgabaltiesa pat izskata viņa prasību pret izdevēju. Tā gan netiek apmierināta, jo tiesa Golta darbībā autortiesību pārkāpumus nesaskata.

Apsverot jaunu "Rakstu" izdošanas iespējas, vēstulē savam novadniekam J. Misiņam A. Niedra atzīst, ka "vismīļāk man patiktos, ja apgādāšanu varētu uzņemties Der. Grām. Nod."¹⁰³ Tādēļ arī nav pārsteidzoši, ka tieši Misiņš 1927. gada 2. novembrī informē Nodaļu par Niedras iecerēm.¹⁰⁴

1928. gadā, lemjot par "Rakstu" izdošanu, Nodaļa rezervē sev Niedras sacerējumu vērtēšanas tiesības¹⁰⁵, kuras vēlāk arī vairākkārt izmanto. Tā no apmēram 70 līdz 1906. gadam publicētajiem literatūrkritiskiem rakstiem, ko Niedra grib iekļaut "Nemiera ceļos", Nodaļa 27 "atsijā".¹⁰⁶

"Rakstu" 1. sējumā publicētos dzejoļus Niedra papildina ar apjomīgu apceri "Mana lirika", kuru A. Upīts novērtē kā šīs grāmatas svarīgāko daļu.¹⁰⁷ Plaši komentāri pievienoti arī 2. sējumā publicētajām drāmām "Zeme" un "Kangars". Uzskatīdams "Nemiera ceļus" par sava darba mūža rezumējumu, Niedra atsevišķus daiļdarbus "pārstrādā". Pret to iebilst A. Goba, pēc kura domām "reiz uzrakstītus un jau iespiestus, pie tam tautā jau tik plaši pazīstamus dzejas darbus nevajadzētu pārtaisīt".¹⁰⁸

Gatavojot "Nemiera ceļu" 3. un 4. sējumu, kur ievietoti literatūrkritiskie raksti, būtisku atbalstu Niedram periodikā izkaisīto rakstu savākšanā sniedz J. Misiņš. Misiņš atceras, ka mudinājis Niedru papildināt šo izdevumu ar jauniem darbiem, tādēļ kādā "Rakstu" sējumā Niedra ierakstījis: "Manam vagarim-izdzinējam".¹⁰⁹ Tomēr arī intensīvā sarakste un Misiņa rūpīgais darbs neatsver Niedras prombūtni. Vai gan citādi viņš aicinātu Misiņu pie sevis ciemā, līdzņemot dažus laikrakstu komplektus.¹¹⁰ J. Misiņa sievas slimības dēļ brauciens izpaliek, bet Niedra lūdz Misiņu noskaidrot Valsts prezidenta kancelejā, vai viņš pats nevarētu kaut uz pāris nedēļām (pēc 3. Saeimas vēlēšanām) ierasties Latvijā.¹¹¹

Izteiktas antipātijas pret Raini ir manāmas Rakstu komisijas locekļa V. Zāliša neveiksmīgajā mēģinājumā panākt, lai "Nemiera ceļos" netiktu iespiestas Niedras "Pārdomas par Raiņa darbiem". Viņaprāt, Raiņa sacerējumi nav popularizējami pat netiešā veidā, jo tie "neveicina spēku pieaugumu un kā slimas fantāzijas radījumi rada apjukumu".¹¹² Savukārt, pēc Ž. Unāma domām, šis Niedras apceres pirmpublicējums "ir vērtīgākais, kāds pēdējos gados latviešu literatūras zinātnē lasīts".¹¹³

1929. gada rudenī izdot kopotos rakstus A. Niedram piedāvā grāmatlīgots E. Brinkmanis, kas bez sazināšanās ar rakstnieku pat izsludina iepriekšparakstīšanos.¹¹⁴ Šim paziņojumam tomēr nekas konkrēts neseko. Tādēļ nepamatots ir literāta Eduarda Alaiņa (1889-1969) secinājums, ka Nodaļas apgādā iznāk tikai daži "rakstu" sējumi, jo "iemaisījās kāds cits apgāds, kurš solījās Niedras rakstus izdot a-z, ieskaitot arī trimdā sarakstītos darbus".¹¹⁵

To, ka "Nemiera ceļi" neiegūst plašāku lasītāju atsaucību nosaka vairāki apstākļi. Šajā izdevumā nav iekļauti sacerējumi, kas savulaik ir nodrošinājuši Niedram noturīgu popularitāti. Sprotams, ka recenzijas un komentāri par literāro darbu tapšanu spēj ieinteresēt visai ierobežotu lasītāju loku. Pēc Niedras domām, Nodaļa rīkojas nepareizi iespiezdama "Nemiera ceļus" jaunajā ortogrāfijā, tā "atbaidīdama no maniem kopotajiem rakstiem daļu no manas īstās publikas".¹¹⁶ Autora un izdevēju interešu nesakrītību iezīmē vēl kāda cita Niedras vēstule: "Man bij domāts - rādīt Niedru, kāds viņš bij savā spēkā un nespēkā, un viņi [DGN.-V.Z.] to pārvērš par derīgu lasāmvielu tautai un mācības līdzekli skolai."¹¹⁷

Zīmīgi, ka uz DGN 1932. gadā izsludināto Niedras "Rakstu" subskripciju piesakās tikai 1 persona.¹¹⁸ Taču nedrīkst ignorēt arī saimnieciskās krīzes iespaidu grāmatniecībā un rakstnieka visumā zemo prestižu latviešu sabiedrībā, ko Niedra pats

arī skaidri apzinās. Atzīmēsim, ka "Nemiera ceļu" iznākšana tomēr dod viņam iespēju materiāli atbalstīt savus LU studējošos dēlus.¹¹⁹

Neskatoties uz A. Niedras "Rakstu" pieticīgo noietu, tie tāpat kā jau minētie F. Mālberga "Raksti", ir nozīmīgākie 20.-30. gados DGN izdoto daiļdarbu vidū. Vēl pieminama ir P. Gailiša autobiogrāfisko tēlojumu grāmata "Kā mani ēvelēja" (1938) ar Ernesta Rirdāna (1901-1954) ilustrācijām, kā arī tajā pašā gadā izdotais Kārļa Mellupa (1889-?) un Brazīlieša (īst.v. Eduards Mellups, 1860-?) kopdarbs "Vectēva stāsts", kas mūsdienu uzziņu literatūrā tiek kvalificēts kā romāns.¹²⁰

20.-30. gados nāk klajā virkne DGN izdevumu, kurus ilustrējuši R. Zariņa audzēkņi viņa vadītajā Grafikas meistardarbnīcā Latvijas Mākslas akadēmijā. Šeit jāmin, kā Arturs Drekslers (no 1940. gada Duburs, 1899-1973) un Kārlis Krauze (1904-1942), tā arī jau K. Krauzes vadītās meistardarbnīcas absolvents Kārlis Sauka (1904-1983). Tādējādi turpinot sadarbību ar apgādu, kas R. Zariņa personā aizsākās jau 19. gadsimta izskaņā.

Pirmais Nodaļas solis cittautu literatūras popularizēšanā ir 1893. gadā izdotās "Krilova pasakas". Grāmatā līdz ar F. Adamoviča lokalizētajām fabulām ir ievietots I. Krilova dzīves apraksts un neliels šī literatūras žanra attīstības apskats, kas pēc Ermaņa Pīpiņa (1873-1927) domām, varējies būt plašāks vai pavisam izpalikt.¹²¹ Atgādināsim, ka jau 1881. gadā laikrakstā "Balss" tiek publicēta Krilova fabula "Muižnieks" tolaik 18-gadīgā F. Adamoviča latviskojumā. T. Zeiferts F. Adamoviča darbu DGN apgādātajā grāmatā ir novērtējis šādi: "Viņa atdzejojās Krilova pasakas latvieši patiesi varēs uzrādīt par pierādījumu, ka viņu valoda ir spējīga Krilova smalko un dabīgo gara pinumu iekš sevis uzņemt."¹²² Savukārt A. Jesens vēlāk atceras, ka tieši šis Adamoviča veikums ir pamudinājis viņu uz tulkošanu.¹²³

Arī rakstu krājumā "Vārpas" (1-2, 1894, 1895) īpaši uzmanību saista J. Asara tulkotās I. Krilova fabulas un A. Jesena latviskotie A. Koļcova dzejoļi.

1899. gadā, atzīmējot A. Puškina 100. dzimšanas dienu, DGN izdod A. Niedras latviskoto stāstu "Kapteiņa meitiņa", kā arī krājumu, kurā ir ietverta Puškina dzeja un dramaturģija F. Adamoviča, Kažoku Dāvja, J. Janševska un V. Plūdoņa atdzejojumā. Āronu Matīsa iecere iekļaut grāmatā kādu skatu no "Borisa Godunova" Raiņa tulkojumā¹²⁴ nav realizējama, jo šī Puškina traģēdija jau 1898. gadā ir iespiesta "Mājas Viesa Mēnešrakstā" un toreizējās izdevēju tiesības neļauj bez īpašas vienošanās darbu pārdrūkāt citiem.¹²⁵ Izsakot par to nožēlu, Āronu Matīss Rainim raksta: "Priekš manis Tu esi visdzejiskākais, visvijīgākais atdzejojātājs; Ad.[amovičs-

V.Z.] man drusku par sausu, un to, domāju, sajūt arī daudzi citi." ¹²⁶ Grāmatu ievada dzejnieka Jūlija Dievkociņa brāļa, tautskolu inspektora Pētera Dievkociņa (1868-1920) apcere par izcilā krievu dzejnieka dzīvi un daiļradi, kas gan ir krietni saīsināta. Rakstu komisija ir ignorējusi F. Adamoviča aizrādījumu, ka Puškina dzīves apraksts nevar būt tikvien liels, kā Krilovam. Lai biogrāfija nebūtu tikai sausu faktu sakopojums, viņš ierosinājis to iespiest sīkākā drukā. ¹²⁷

"Nekrasova izmeklētos rakstos", kas iznāk 1905. gadā, visvairāk ir F. Adamoviča un Līgotņu Jēkaba atdzejojumu. A. Upīts uzskata, ka "Nekrasova spilgti sabiedrisko dzeju nekait cildināt un ieteikt arī mūsu patlaban rūgstošā dekadentisma "mistēriju" vienpusībā vārdzinātai lasītājai publikai". ¹²⁸

Nodaļas un Rakstu komisijas sēžu protokolu grāmatas neliecina par daiļliteratūras tulkojumu manuskriptu trūkumu. ¹²⁹ Taču izdevniecības finansiālie apstākļi, tulkojumu kvalitāte, dažkārt arī izvērtētāju neieinteresētība aizkavē izdot virkni vērtīgu sacerējumu, piemēram, V. Plūdoņa ierosināto A. Koļcova dzejas izlasi, F. Dostojevskas stāstus "Baltās naktis" un "Eglīte un kāzas" Augusta Brača (1880-1967) tulkojumā, V. Veresajeva "Ārsta piezīmes" un A. Kuprina "Divkauju". 1906. gadā Bebru Juris piedāvā Nodaļai izdot A. Čehova "Rakstus", bet tā norāda uz Liepājas grāmatu izdevēju biedrību, kurai pats rakstnieks ir atļāvis izdot savus darbus. Acīmredzot lielā apjoma dēļ Rakstu komisija nolemj neizdot Ž. Verna "Kapteiņa Haterasa piedzīvojumus Ziemeļpolā" un K. Hamsuna "Badu". Virsroku gūst viedoklis, ka E. A. Po stāsts "Zelta vabole" ir bezsaturīgs, bet Dž. Svifta "Gulivera ceļojumu" 3. un 4. daļa - pārāk drūmas un nesaprotamas. DGN neizmanto arī V. Vitmena dzejoļus Kārļa Jēkabsona (1879-1946) atdzejojumā un T. Hēdberga noveli "Jūdass" Roberta Krodera (1892-1956) tulkojumā. Bez atbildes paliek E. Birznieka-Upīša ierosinājumi izdot D. Mamina-Sibirjaka, A. Čehova, V. Koroļenko, V. Garšina un citu rakstnieku darbu izlases. ¹³⁰

Neapšaubāmi viens no vērienīgākajiem jaunajai paaudzei domātajiem DGN izdevumiem ir H. K. Andersena pasaku krājumi Apsīšu Jēkaba tulkojumā. No 1907. līdz 1915. gadam iznāk 9 bagātīgi ilustrētas grāmatiņas, kur apkopotas pavisam 37 pasakas. Kara laikā Apsīšu Jēkabs iztulko vēl citas Andersena pasakas, tādēļ 1923. gadā Nodaļa spriež par iespējām izdevumu turpināt. ¹³¹ Rakstnieks tomēr izšķiras par sadarbību ar A. Gulbi, kuras rezultātā top līdz šim plašākais (150) Andersena pasaku kopojums (1-6, 1924-1926). Nav gan ignorējams arī viedoklis, ka Apsīšu Jēkaba no vācu valodas tulkotās Andersena pasakas tomēr krietni atšķiras no oriģināla. ¹³²

1901. gadā Nodaļa izdod D. Defo "Robinsona Krūziņa" tulkojumu. Tas tapis pēc G. A. Grēbnera (*Gräbner*) 1864. gadā pirmoreiz un vēlāk jo bieži iespiestā vācu izdevuma. Grāmatas pielikumā ir dots īss cilvēces attīstības vēstures apskats ar norādēm uz konkrētām lappusēm tekstā. Lasītāju interese par šo grāmatu ir liela, tādēļ 1912. gadā "Robinsons Krūziņš" iznāk atkārtoti.

Divus izdevumus pieredz arī krievu zoologa Nikolaja Vāgnera (*Вагнер*, 1829-1907) "Runča Ņura pasakas" (1908, 1910) un vācu zoologa Dāvida Frīdriha Veinlanda (*Weinland*, 1829-1915) stāsts "no pirmatnes cilvēku dzīves" - "Rulamans" (1902.-1903. un 1914. g.). Divi grāmatas eksemplāri tiek nosūtīti "Rulamana" autoram, par ko arī Nodaļa saņem viņa pateicību.¹³³ Rakstnieks Jonāss Miesnieks (1896-1975) atceras, ka "par šo grāmatu runāja viss mūsu Jaunpiebalgas pagasts", kur tā ceļojusi no mājas uz māju. Viņam pašam "tas bija stāsts, pret kuru pat "Robinsons Krūziņš", ko jau biju lasījis, likās kā mēness pret sauli".¹³⁴ To, ka "Rulamans" nav vienīgi gadsimta sākuma "bestsellers" apliecina šīs grāmatas atkārtotie izdevumi 1949. gadā (Vācijā, apgāds "Gauja") un 1968. gadā (Rīga, apgāds "Zinātne").

1913. gadā DGN iegūst austriešu rakstnieka P. Rozegera (1843-1918) darbu tulkošanas un izdošanas tiesības. Rakstnieks saņem 200 marķu lielu honorāru par 24 izdevniecības loksnēm, kuras Nodaļa ir paredzējusi iespiest.¹³⁵ Tomēr kara priekšvakarā paspēj iznākt tikai pirmā P. Rozegera stāstu burtnīca. Ernesta Setona-Tompsona (*Seton-Thompson*, 1860-1946) stāsti "Ragainis" (1913) un "Tito" (1914) ir vieni no pirmajiem kanādiešu literatūras tulkojumiem latviešu valodā.

19. gadsimta 90. gados latviski tulkotās daiļliteratūras klāstā pakāpeniski iezīmējas jaunas tendences. Blakus līdz tam prevalējošai vācu literatūrai arvien biežāk tiek izdoti krievu, angļu, franču, skandināvu, amerikāņu un itāliešu rakstnieku sacerējumi.¹³⁶ Dažādu tautu literatūras popularizēšanai uzsāktas vairākas jaunas grāmatu sērijas. Liepājas grāmatu izdevēju biedrība laiž klajā "Citu tautu rakstniekus" (1-6, 1893-1896), bet "Dienas Lapas" apgādā iznāk "Mazā bibliotēka" (1-9, 1895-1896). Atgādināsim, ka no 1867. līdz 1871. gadam sēriju "Citu tautu rakstnieki" izdeva arī Rīgas pirmais latviešu grāmatiespiedējs K. Stālbergs.

Dzīvotspējīgākā izrādās DGN 1894. gadā izveidotā sērija "Citu tautu rakstnieki", kas turpina iznākt līdz pat 1915. gadam. Šajā laikposmā lasītāji saņem 25 grāmatiņas, kurās ir ietverti 21 tautas 89 rakstnieku 118 darbi. Vācu literatūru pārstāv 25 nosaukumi, krievu - 21, zviedru - 14, somu - 10, dāņu - 9, franču un poļu - 6, norvēģu, angļu, beļģu, spāniešu un ebreju - katru 3, itāliešu, čehu, horvātu - katru 2 darbi. Pa

vienam sacerējumam ir tulkots no islandiešu, ukraiņu, bulgāru, serbu, grieķu un portugāļu literatūrām.

Uzsākot sēriju, Nodaļa informē lasītājus, ka tā grib pakāpeniski iepazīstināt "ar labākiem krievu un ārzemju rakstniekiem, viņu domu virzieniem un darbības gaitu, kas parādās viņu rakstos un izlasāmi iz viņu īsi pasniegtām biogrāfijām".¹³⁷ Paredzēts izdot gan prozu, gan dzeju, sevišķu uzmanību veltot jaunākajai literatūrai.

Izdevniecība lūdz piedalīties sērijas veidošanā, piesūtot tai tulkojumus. Druvienas skolotājs Andrejs Augstkalns (1874-1929, valodnieka Alvila Augstkalna tēvs) piedāvā paša latviskoto poļu rakstnieces Elizas Ožeškovas (*Orzeszkowa*, 1841-1910) stāstu "Burve". Kopumā atsaucība tomēr ir niecīga, tādēļ pašiem Nodaļas darbiniekiem ir jāiesaistās daiļdarbu izvēlē un tulkošanā. Tā, piemēram, P. Rozegera stāstus tulkošanai atlasa Āronu Matīss un V. Zālītis¹³⁸, pēdējais arī iesaka izdošanai un tulko Prospēra Merimē (*Mérimée*, 1803-1870) romānu "Kolomba". A. Upīts no krievu valodas tulko O. Vailda pasakas, kā arī sagatavo Paula Heizes (*Heyse*, 1830-1914) romānu izlasi. Viņa attieksme pret mūsdienu lasītājam mazpazīstamo vācu rakstnieku ir izteikta krājuma ievadā: "Lielākā daļa Heizes romānu pieder pie vispilnīgākajiem mākslas darbiem, ko var uzrādīt šīs nozares pasaules rakstniecība."

¹³⁹ Ka tas nav tikai subjektīvs spriedums, apliecina 1910. gadā Heizem piešķirtā Nobela prēmija.

Sērijas grāmatās ir atrodamas ne vien biogrāfiskas ziņas par rakstniekiem un viņu darbu latviskojumiem, bet arī plašākas apceres, piemēram, T. Zeiferta "Kāds vārds par Somiju, par somiem un viņu rakstniekiem" (6. burtn., 1899), Viļa Dermaņa (1875-1938) apskats par M. Gorkija dzīvi un daiļradi (9. burtn., 1901).

Ne vienmēr Rietumeiropas laikmetīgās literatūras latviskojumi saņem kritikas izpratni. Pirmajā "Citu tautu rakstnieku" grāmatā (1894) ir ievietota arī A. Deglava tulkotā Augusta Strindberga (1849-1912) romāna "Mīlestība un maize" (no krājuma "Precēti ļaudis"). Atzīmēsim, ka šī ir pirmā latviešu lasītāju iepazīšanās ar izcilo zviedru rakstnieku. Advokāts Voldemārs Teikmanis (1871-1918), kurš tā paša gada pavasarī jau ir izteicis iebildes pret Aspazijas "Zaudētajām tiesībām", ir neapmierināts, ka Strindbergs "drusciņ par dziļu ļauj ieskatīties ļaulāto ļaužu vienatnē".¹⁴⁰ Tāpēc "būtu ļoti jāvēlas, ka nodaļa.. turpmāk stingri sijātu minētā zviedru rakstnieka ražojumus". Literatūrzinātnieks Benedikts Kalnačs izsaka pieņēmumu, ka šāds V. Teikmaņa vērtējums "varbūt ir simptomātisks sakarā ar Strindberga uztveres tālākajiem likteņiem" Latvijā.¹⁴¹

Vēl kritiskāk tiek novērtēta sērijas trešajā grāmatā (1896) iekļautā Strindberga novele "Sirdsapziņas pārmetumi". Pēc leksikogrāfa un izdevēja Jēkaba Dravnieka (1858-1927) domām, "šis stāsts ir tas nejaukākais, tas neģēlīgākais, ko vien lasītājam var dot rokās, un tādēļ cerēsim, ka mūsu rakstniecībā tādi nožēlojami ražojumi neparādīsies".¹⁴² Viņaprāt, latviešu vēsturiskā situācija nedod iespēju viņiem ieņemt gļēvulīgu pacifistu pozīcijas.

1899. gadā iznākusi izlase "Somu rakstnieki" ir hronoloģiski pirmā kādas ziemeļzemes autoru grāmata latviešu valodā. Pēc literatūrzinātnieka Arno Jundzes ieskata, šis krājums diezgan vispusīgi atspoguļo Somijas prozas tendences 19. gs. nogalē.¹⁴³

Atsaucoties V. Zāliša aicinājumam, 1907. gadā sērijas veidošanu uzņemas rakstnieks un teātra darbinieks Teodors Lejas-Krūmiņš (1871-1947).¹⁴⁴ Tolaik viņam jau ir paprāva pieredze cittautu literatūras tulkošanā, citstarp, 1899. un 1901. gadā Kārlis Orlovskis ir izdevis Lejas-Krūmiņa sastādīto almanahu "Pasaules rakstniecība". DGN izdotajos krājumos "Ziemeļnieku noveles" (1907), "Dienvidnieku noveles" (1908), "Slāvu stāsti" (1911) un "Jaunas vācu noveles" (1913) lasītāji iepazīst Lejas-Krūmiņa tulkotos K. Hamsuna, H. Banga, A. Fransa, G. Mopasāna, G. D' Annuncio, I. Vazova, H. Heses, A. Šniclera un daudzu citu Eiropas mēroga autoru darbus.

"Zviedru stāsti" (1914) un "Dāņu stāsti" (1915) ir šo tautu rakstnieku pirmās prozas antoloģijas latviešu valodā.¹⁴⁵ T. Lejas-Krūmiņš ir atzīmējis, ka Eiropas lielās kultūrtautas gan akceptē skandināvu sasniegumus literatūrā, bet vēl nepietiekami tos novērtē: "Jāatzīst taču tas, kas ir, un ne tas, ko mēs labprāt gribētu, lai tā b ū t u."¹⁴⁶

Tulkotāja māksliniecisko gaumi visai precīzi ir novērtējis pedagogs Andrejs Vičs: "Lejas-Krūmiņš vai nu tulko labu, vai netulko nemaz."¹⁴⁷ Diemžēl jau pirmajā sadarbības reizē DGN uzskata par nepieciešamu koriģēt tulkotāja ievadpiezīmes, jo "dažām vietām ir polemikas raksturs, un tādas Nodaļa nevar savos izdevumos ielaist".¹⁴⁸ Sagatavojot izdošanai "Zemnieku stāstus" (1909), arvien spilgtāk iezīmējas atšķirības T. Lejas-Krūmiņa un Nodaļas darbinieku estētiskajā orientācijā. Pēc izdevniecības ieskatiem, krājumā nav ievietojami vairāki stāsti, kuri Lejas-Krūmiņam liekas visnozīmīgākie. Tulkotājs gan iestājas par šo darbu idejiskajām un mākslinieciskajām vērtībām, uzskata, ka "mums jāsniedz tautai šiem laikiem piemērota barība - varbūt drusku stingrāka, nekā tas daiļliteratūrā līdz šim darīts"¹⁴⁹, taču stāsti krājumā ietverti netiek.

T. Lejas-Krūmiņš vairākkārt aizrādījis, ka sērijas grāmatu vērtētāji ir atstājuši bez ievēribas darbus, ko par izciliem atzinusi cittautu literatūrkritika.¹⁵⁰ Tomēr nevar noliegt sērijas "Citu tautu rakstnieki" suverēno vērtību. Gadsimta sākumā tā veido pretsvaru triviālliteratūras izdevumu masai, ir viens no pirmajiem sekmīgajiem mēģinājumiem sistemātiskā lasītāju iepazīstināšanā ar cittautu daiļliteratūru. Manuprāt, tieši T. Lejas-Krūmiņa mērķtiecīgā darbība liek pamatus latviešu lasītāju īpašajai interesei par skandināvu literatūru, kas ar jau plašākiem izdevumiem tiek nostiprināta 20.-30. gados un tiek uzturēta spēkā arī pēc Otrā pasaules kara.

No 1897. līdz 1913. gadam Nodaļa izdod pasaules dramaturģijas klasikas grāmatas - latviešu lasītāji iepazīst sešas V. Šekspīra, divas F. Šillera, pa vienai H. Ibsena, F. Grillparcera un A. Tolstoja lugai. Katru gadu izlaist pa lugai, kā sākotnēji paredzēts, gan ir iespējams tikai izdevniecības darbības uzplaukuma periodā. Taču lugu izdošanas iniciatores - Rakstu komisijas¹⁵¹ darbs nav vērtējams tikai pēc iespiestā vien. Tiek noraidīti manuskripti, kas jau izmantoti iestudējumos, bet neatbilst Rakstu komisijas izvirzītajiem kvalitātes kritērijiem (Šillera "Orleānas jaunava" aktiera un literāta Eižena Kociņa (1860-1896) latviskojumā, Šekspīra "Romeo un Džuljeta" J. Janševska tulkojumā).¹⁵² Tādu pašu iemeslu dēļ Nodaļa atsakās no vairākiem tulkojumiem, kas tai piedāvāti par velti (Sofokla "Antigone" u.c.). Savukārt H. Ibsena luga "Jūns Gabriels Borkmanis" tiek atzīta par neatbilstošu DGN mērķiem.

Jāatzīmē, ka no 1897. gada lugu tulkojumus regulāri publicē arī Arnolda Plātesa (1852-1915) izdotais "Mājas Viesa Mēnešraksts". Turklāt žurnāla lasītāji, pateicoties Raiņa latviskojumiem, iepazīst ne tikai jau klasikas statusā nonākušos G. E. Lesinga, J. V. Gētes (1897.g. "Fausta" tulkojuma pirmpublicācija), H. Heines un A. Puškina dramaturģiskos sacerējumus, bet arī nesen tapušās G. Hauptmaņa, M. Māterlinka un G. D' Annuncio lugas (pēdējo divu autoru lugas J. Asara tulkojumā). Šādā kontekstā diezgan pamatoti Nodaļai var pārmest cittautu jaunākās dramaturģijas ignorēšanu. Taču nedrīkst aizmirst izdevniecības ciešo saikni ar Rīgas Latviešu teātri, uz kura skatuves uzvedumus pieredz lielākā daļa DGN izdoto lugu. RLB pilnsapulcē 1901. gada 26. februārī Revīzijas komisija gan izsaka priekšlikumu Teātra komisijai "mazināt klasisko repertuāru un vairāk ievērot tautas drāmu".¹⁵³

1903. gadā "Pēterburgas Avižu" slejās pat izraisās neliela diskusija par klasikas izdevumu nepieciešamību un vietu latviešu grāmatniecībā. Nodaļai tiek didaktiski aizrādīts, ka tās abonenti Šekspīra lugas dēvē par "tūriem niekiem" un neuzskata par sev piemērotu lasāmvielu.¹⁵⁴ Savukārt psihologs Rūdolfs Jirgens (1869-1944) ar

gandarījumu atzīmē, ka Nodaļa nepiemērojas tautas mazizglītotās daļas gaumei, bet tai ir svarīga katra sacerējuma objektīvā vērtība.¹⁵⁵ A. Gulbis, kura pirmā izdotā grāmata sasniedz savu lasītāju tikai 1903. gada nogalē, norāda, ka klasiskās lugas var ieinteresēt DGN abonentu pēctečus. Pēc viņa domām, sistemātiska cittaustu klasiķu izdošana varētu būt par pamatu kādam lielākam izdevumam, piemēram, Gētes kopotiem rakstiem.¹⁵⁶ Jirgena un Gulbja oponents tomēr uzstāj, ka DGN taču esot "derīgu", nevis "objektīvi vērtīgu" grāmatu izdevēja, tādēļ lugas viņš ieteic izdot atsevišķā sērijā "Klasiskie raksti".¹⁵⁷ Iespējams, ka arī DGN grāmatas sagatavo lasītājus A. Gulbja "Universālās bibliotēkas" dramaturģijas izdevumiem. Šīs sērijas ietvaros 1912. un 1913. gadā atkārtoti iznāk vairāki Raiņa tulkojumi, kurus pirmoreiz ir izdevusi DGN: Šillera "Vilhelms Tells" un Šekspīra "Karalis Līrs" un "Antonijs un Kleopatra".

Tomēr vēl 1904. gadā pagasta skrīveris J. Putnaērglis atsūta izdevniecībai atpakaļ Šekspīra "Antoniju un Kleopatra" un lūdz tā vietā nosūtīt kaut ko noderīgāku, piemēram, grāmatu par zīdaiņu kopšanu.¹⁵⁸ Pavisam savādākas ir rakstnieka Kārļa Zariņa (1889-1978) izjūtas pusaudža gados, kad par izdevniecības grāmatu krājuma sakārtošanu viņš no sava skolotāja K. Brencēna saņem Šillera un Šekspīra lugu izdevumus: "Ar dārgajām vērtībām padusē es tad nu jutos kā kādā augstākā, romantiskā pasaulē un ar īstu sīkpilsoņa tīksmi iedomājos, kā lasīšu lielos klasiķus mājās".¹⁵⁹

Ne vienai vien DGN izdotajai lugai ir paliekoša nozīme tulkotās daiļliteratūras grāmatu klāstā, vairākas ir iespiestas atkārtoti. Te galvenais nopelns ir literātiem, kas radījuši augstvērtīgus tulkojumus: Esenbergu Jānim, A. Ķēniņam, V. Zālītim, E. Vulfam, bet jo īpaši F. Adamovičam un Rainim.

F. Adamoviča interese par Šekspīru nav nejauša. Jau mācoties Baltijas skolotāju seminārā Rīgā, viņš divreiz izlasa Krišjāņa Dinsberga (1830-1904) iedotos Šekspīra rakstus Augusta Vilhelma Šlēgeļa (*Schlegel*, 1767-1865) tulkojumā.¹⁶⁰ Tomēr DGN izdoto "Jūliju Cēzaru" (1897), "Makbetu" (1898) un "Ričardu III" (1902) F. Adamovičs ir latviskojis no oriģinālvalodas, kas tālaika tulkošanas praksei nav nemaz tik raksturīgi (izņemot krievu un vācu literatūru). Pats Adamovičs vēlāk atceras: "Šad un tad bij jāatduras uz kādu grūtāku vietu (īpaši Šekspīra lugās), nevienu brīdi nešaubījos, ka var atrast attiecīgu izteicienu latviešu valodā; par to liecina latvju tautas bagātais dzejas pūrs." ¹⁶¹ Par F. Adamoviča godprātīgo darbu tēlaini ir izteicies T. Zeiferts: "Vārdu pa vārdam tur it kā ar kalnu izcērt un nostāda tēlus acu priekšā." ¹⁶²

Trīsdesmit gadus vēlāk Zenta Mauriņa (1897-1978) atzīs, ka "Adamovičs ir atradis tulkotājam nepieciešamo zelta vidus ceļu starp uzticību oriģinālam un uzticību mātes valodai. Viņa Šekspīra tulkojumu kodolīgā, markantā latviskā valoda jau pati par sevi liela bauda." ¹⁶³ Savukārt vēlāk pazīstamais literatūrzinātnieks Jurijs Vipera (1916-1991) F. Adamoviča latviskoto "Ričardu III" atzīst par pašu labāko starp citiem (Raiņa, R. Egles, E. Ādamsona) tulkojumiem 1938. gadā izdotajā Šekspīra "Kopoto rakstu" pirmajā sējumā. ¹⁶⁴ Visu trīs Šekspīra lugu izdevumu vērtību ceļ F. Adamoviča sarakstītie plašie ievadi, kuros lietpratīgi raksturota dramaturga vieta pasaules literatūrā, sniegti paskaidrojumi par lugās atainotajiem vēstures laikmetiem.

Sadarbība ar Raini devusi Nodaļai četru klasikas meistardarbu tulkojumus. Jāatzīmē, ka tulkot Šillera "Vilhelmu Tellu" un Šekspīra "Karali Līru" Rakstu komisijas priekšsēdētājs P. Gailītis vispirms piedāvā Aspazijai. ¹⁶⁵ Lūdzot sagatavot "Karaļa Līra" tulkojumu pusotra mēneša laikā, Gailītis cer arī uz Raiņa līdzdalību. Lai sekmētu grāmatas izdošanu, viņš ierosina jau pārtulkotās loksnes nosūtīt uz Rīgu. Rainis tūlīt uzsāk darbu, jo ar "Līru" viņu saista īpašas atmiņas. Raiņa 1884. gada dienasgrāmatā atrodam šādas rindas: "Pēcāk lasīju Līru, viņš mani iekustināja līdz asarām, es manīju, ka raudu tādām pat jūtām, kā par savām skumjām..Iegribējās pašam drāmas taisīt." ¹⁶⁶ Tulkošanu iesākot, Rainim nav pie rokas Šekspīra lugu izdevuma oriģinālvalodā, tādēļ traģēdijas pirmos divus cēlienus un daļu no trešā cēliena Rainis latvisko no A. V. Šlēgeļa vācu tulkojuma. ¹⁶⁷ Vēlāk darbu jūtami atvieglo svaiņa Paula Dauges (1869-1946) uz Slobodsku viņam aizsūtītā Šekspīra izlase angļu valodā. ¹⁶⁸

1901. gada sākumā "Karalis Līrs" uzsāk ceļu pie lasītāja. Titullapā kā izdošanas gads gan ir iespiests tūkstoš deviņi simtais, kaut cenzūras atļauja ir saņemta tikai 1901. gada 4. janvārī. V. Zālītis uzskata, ka šādi tulkojumi rakstniekiem dod "vairāk, nekā veseli sausās teorijas sējumi". ¹⁶⁹ Savukārt J. Bebris izsakās atturīgāk: "Pēc maniem ieskatiem Nodaļa būtu vēl labāk darījusi, ja būtu sniegusi saviem biedriem papriekš mums vieglāki saprotamus klasiskus, piem., Šilleri un Ģēti un tikai tad pārgājusi uz Šekspīru." ¹⁷⁰

Vēl 1900. gada decembrī Rainis raksta P. Gailītim: ""Tellu" nākam gadu nebūt negribu es tulkot, Jūsu prospekts gluži pareizi saka, to tulkojumu izdarīs mana sieva." ¹⁷¹ Tomēr 1901. gada martā viņš ziņo Aspazijai, ka ir iesācis "Tellu" tulkot. ¹⁷² Rainis regulāri informē Aspaziju par sekmēm tulkošanā, piemēram: ""Tells" tagad virzās ļoti ātri uz priekšu (40-50 rindu pāris priekšpusdienas stundās)." ¹⁷³ Par to, ka tulkošana ne

tikai disciplinē, Rainis raksta: "Pie oriģināldarbiem tagad galīgi nevaru strādāt, man pret tiem burtiski ir riebums kā pret saldumiem, ko kādreiz esmu pārēdies." ¹⁷⁴ Jāpiezīmē, ka Rainis šajā laikā raksta savu pirmo oriģināllugu "Pusideālists".

Vēstulē Aspazijai Rainis lūdz, lai P. Gailītis nosūta "Tella" korektūras loksnes, citādi būšot vēl vairāk kļūdu kā "Līra" izdevumā. ¹⁷⁵ Rakstu komisija tomēr novilkuma loksnes Rainim nenosūta, tās ar taktisku aprēķinu jāiesniedz A. Rupertam - tā, lai cenzors nenojaustu, ka DGN izdevums būtiski atšķiras no skolām atļautā, saīsinātā lugas varianta. ¹⁷⁶ Recenzējot 1901. gada nogalē iznākušo "Vilhelmu Tellu", publicists Pēteris Zālīte (1864-1939) atzīstas, ka ir gribējis šo lugu publicēt paša rediģētajā "Mājas Viesa Mēnešrakstā" ar labāko latviešu mākslinieku ilustrācijām, bet Nodaļa šoreiz aizsteigusies priekšā. ¹⁷⁷ 1902. gadā Rīgas Latviešu teātris jau trešo reizi (līdzīgi kā 1888. un 1895. gadā) saņem cenzūras aizliegumu "Tella" iestudēšanai, kaur arī šo lugu jau ir uzveduši Rīgas vācu un krievu teātri. Tikai 1905. gada decembrī Šillera drāmas varoņi uzrunā skatītājus no Rīgas Latviešu teātra skatuves.

Domājot par tālāko sadarbību ar Nodaļu, Rainis raksta P. Gailītim: "Turpinot klasiku tulkojumu rindu, es gribu aizrādīt uz grieķu traģiķiem, nevien aiz tā egoisma, ka es viņus visvairāk mīlu, bet aiz vēlēšanās atvērt latviešiem arī grieķu pasauli, kuras augsto nozīmi Jūs kā klasiski izglītots cilvēks vislabāk pierādīsāt." ¹⁷⁸ Tomēr 1903. gadā viņa tulkojumā iznāk Šekspīra "Antonijs un Kleopatra", bet 1906. gadā - Šillera "Marija Stjuarte". Darbs pie šo lugu latviskojumiem nesokas tik ātri, kā Nodaļa vēlētos. Raini tajā laikā saista A. Gulbim apsolītie Gētes darbu tulkojumi, bet "Tālo noskaņu" iznākšana liek sevi skaidrāk apzināties par dzejnieku.

1909. gadā Raiņa DGN iesniegto Šillera "Laupītāju" tulkojumu I. Cīrulis novērtē kā sasteigtu un kļūdainu, par izdošanai nepiemērotu to atzīst arī citi Rakstu komisijas locekļi. ¹⁷⁹ Tajā pašā gadā Nodaļa nosūta Rainim avansu par Šillera "Vallenšteina" tulkojumu ¹⁸⁰, bet vēl 1912. gada rudenī F. Adamovičs (tolaik RK loceklis) ir noraizējies, ka "Nodaļa sludina šo darbu jau vairāk gadus prospektā, paļaudamās uz dzejnieka solījumu, tikai līdz šim vēl solījums nav realizēts". ¹⁸¹ Drīz pēc tam Rainis paziņo F. Adamovičam, ka tulkojums būs pabeigts nākamā gada rudenī, bet, ja izdevniecību tas neapmierina, viņš "vēlētos tikai, lai tas lielais darbs tiktu paveikts no cienīgāka, no Jums, godāto kolēģi, kas mūsu tautai dāvāja tik daudz skaistu kultūras darbu, kuros es Jūs ieskatu par mīļu un augsti atzītu darba biedri, ne sāncensi, jo darba ļoti daudz". ¹⁸²

Rainis gluži labi zina, ka Zinību komisijas vasaras sapulcēs vairākkārt ir izskanējusi neapmierinātība ar Nodaļas dramaturģijas klasikas izdevumiem.¹⁸³ Arī A. Upīts uzskata, ka šajos tulkojumos "manāma steiga, darbs maizes dēļ, ne aiz sajūsmas".¹⁸⁴ Āronu Matīss gan drošina Raini: "Ko U[pīts] spriež par taviem tulkojumiem Nodaļas izdevumos, tas vis nieks."¹⁸⁵

Taču šaubas par turpmāko sadarbību ar Nodaļu nezūd. Daudz laika paņem paša oriģināldarbi. Arvien vairāk Raiņa domas kavējas pie A. Gulbja idejas par universālbibliotēkas izdošanu latviešu valodā. Ilgstošā un mērķtiecīgā darbā radusies pārliecība ļauj Rainim novērtēt paša paveikto: "Pus mūža ziedodams veselas klasiku bibliotēkas tulkošanai, es gribēju arī latviešu tautai dot pirmo pamatu un iespēju radīt iz sevis ko jaunu un lielu. Un man liekas, es to arī esmu panācis, jo mūsu tauta sāk sabiedriski atmosties un piedalīties pie civilizētās pasaules, pie Eiropas dzīves."¹⁸⁶

1899. gadā, godinot pāragri aizgājušā dzejnieka Esenbergu Jāņa (1862-1890) piemiņu, Nodaļa izdod viņa tulkoto Šekspīra komēdiju "Sapnis vasaras naktī". Tulkojuma valodas pielabotājs V. Zālītis grāmatas ievadā norāda, ka Esenbergu Jānis latviski tulkojis vai pārstrādājis 21 lugu un aicina lasītājus par darba krietnumu pārliecināties pašiem. Paradoksāli, ka vēl 1889. gadā RLB Teātra komisija ir šo tulkojumu noraidījusi, jo "tā saturs nav īsti priekš mūsu publikas".¹⁸⁷

Dzejnieks Atis Ķeniņš (1874-1961) atceras, ka ganudienās lasītā "pasaules stāstu grāmatīņa" par Jūliānu Atkritēju ir rosinājusi viņu jauneklā gados ķerties pie H. Ibsena dramatiskās diloģijas "Ķeizars un galilietis" tulkošanas.¹⁸⁸ Tulkojuma manuskripts tiek iesniegts Nodaļas Rakstu komisijai 1901. gadā¹⁸⁹, bet grāmata nāk klajā tikai 1907. gadā. Starplaikā J. Asars raksta: "Mums, latviešiem, no Ibsena tulkots vēl ļoti maz, un diemžēl pavisam trūkst visu trīs lielo drāmu: "Branda", "Pēra Ginta" un "Ķeizara un Galilejieša", bez kurām Ibsenu pazīt nav nemaz domājams."¹⁹⁰ Savukārt A. Upīts labprāt mudinātu Nodaļu izdot plašāku Ibsena darbu kopojumu, bet viņš apzinās izdevniecības reālās iespējas. Tomēr arī A. Ķeniņa tulkotā luga "jau ir vesels kapitāls mūsu rakstniecības mantu krātuvē".¹⁹¹

1908. gadā Nodaļas apgādā iznāk Franča Grillparcera (*Grillparzer*, 1791-1872) dramatiskā pasaka "Sapnis-dzīve". Grāmatas ievadā lugas tulkotājs V. Zālītis ir nodēvējis Grillparceru par Austrijas ievērojamāko dramaturgu, kas, manuprāt, ir diskutabli.

Par pēdējo Nodaļas izdoto lugu kļūst Alekseja Tolstoja (1817-1875) dramatiskās diloģijas pirmā daļa "Jāņa Briesmīgā nāve" (1913). Šo traģēdiju ir latviskojis Edvards

Vulfs (1886-1919), kas tolaik veic Rīgas Latviešu teātra dramaturga pienākumus. "Tulkotāja piezīmēs" viņš norāda, ka, ievērojot Nodaļas vēlmi, pēc iespējas visos krievu personvārdos un vietu apzīmējumos ir ieturēts latviskais (t.i. pirmās zilbes) uzsvars. Turpat ir skaidroti tādi latviešu lasītājam mazāk pazīstami jēdzieni, kā streļķi, djaks, opričņiki u.c.¹⁹²

Ir jāsecina, ka, neskatoties uz samērā konservatīvo pieeju oriģināldarbu publicēšanā, DGN centieniem iepazīstināt gan ar pasaules dramaturģijas klasiku, gan jaunākajām tendencēm Eiropas rakstniecībā 20. gadsimta sākumā, piemīt sistēmisks raksturs.

Atsauces un piezīmes

- 1 AMBAINIS, O. *Latviešu folkloristikas vēsture : Pamatvirzieni un fakti*. Rīga: Zinātne, 1989. ISBN 5-7966-0284-5, 53.,60.lpp.
- 2 VĪKSNA, MĀRA. Ieskats vienā no "Latvju Dainu" avotiem Latviešu folkloras krātuvē (Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas krājums) // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, A daļa. ISSN 1407-0081, 1996, Nr.3, 31.lpp.
- 3 Lūgšana. Aut. uzrād.: Rīgas Latviešu biedrības priekšniecība // *Baltijas Vēstnesis*. 1869 18. okt., Nr.83, 657.lpp.
- 4 VĪKSNA, M., citētais darbs, 32.lpp.
- 5 Arī kāds vārds par Latviešu III vispārīgo dziedamo svētku atlikuma izlietošanu. Aut. uzrād.: Eg. // *Baltijas Vēstnesis*. 1888 30. jūl., Nr.171, 2.lpp.
- 6 [ILSTERS, J.]. Vēl par svētku atlikumu. Aut. uzrād.: Daugaviets // *Baltijas Vēstnesis*. 1888 22. dec., Nr.292, 1.-2.lpp.
- 7 [KAUDZĪTE, R.]. Par III Latviešu dziedāšanas svētku kapitālu, kas atlicies no izrīkojuma. Aut. uzrād.: Vidzemnieks // *Baltijas Vēstnesis*. 1888 18. jūl., Nr.161, 1.lpp.; BEBRU JURIS. Nopietns vārds dziedamo svētku kora vadoņiem // *Baltijas Vēstnesis*. 1888 24. okt., Nr.243, 1.lpp.
- 8 Kādi vislabāk izlietojams III visp. dzied. svētku ienākums. Aut. uzrād.: K.J. // *Dienas Lapa*. 1888 6. aug., Nr.177, 1.lpp.
- 9 Zinību komisija un latviešu tautas dziesmu krājums. Aut. uzrād.: "Dienas Lapas" red. // *Dienas Lapa*. 1889 28. janv., Nr.23, 1.lpp.

- 10 [SIRMAIS, J.]. Tautas dziesmas, Zinību komisijas krātas un kārtotas. Aut. uzrād.: Ss. // *Dienas Lapa*. 1889 19., 20. jūn., Nr.136-137, 1.-2.lpp.
- 11 BĒRZIŅŠ, L. Latviešu tautas dziesmas, viņu krāšana un gaismā laišana // *Sēta, daba, pasaule*. Jelgava : J.Dravnieks, 1893, 8. burtn., 23.-24.lpp.
- 12 KOKARE, E. Latviešu sakāmvārdu un parunu publicēšana un pētīšana (līdz 1940.g) // *Krišjāņa Barona piemiņai* : rakstu krāj. / Latvijas PSR ZA Val. un lit. inst. Rīga : LPSR ZA, 1962, 112.lpp.; ANCELĀNE, A. Latviešu mīklu publicējumi (līdz 1940. gadam) // *Turpat*, 146.lpp.
- 13 Zinību komisijas darbība 1894. g. // *Rakstu krājums* / Rīgas Latv. b-bas Zinību komis.izdots. Rīga : 1895, 10. krāj., 113.-114.lpp.
- 14 [Zinību komisijas sēdes atreferējums]. // *Dienas Lapa*. 1895 7. okt., Nr.229, 3.lpp.
- 15 Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas priekšnieka runa vasaras sapulcē 1898. g. 17. jūnijā // *Baltijas Vēstnesis*. 1898 17. jūn., Nr.134, 1.lpp.
- 16 [BĒRZIŅŠ, R.]. Jauns panākums latviešu folklorā. Aut. uzrād.: R.B. // *Baltijas Vēstnesis*. 1900 29. janv., Nr.23, 1.lpp.
- 17 MĪLENBAHS, K. No Jelgavas līdz Džūkstei // *Baltijas Vēstnesis*. 1901 23. okt., Nr.242, 1.lpp.
- 18 33. gada pārskats par RLB darbošanos un rēķiniem 1901. g., savienots ar šā gada biedru listi. Rīga : [RLB], 1902, 15.lpp.
- 19 RLB ZK PG 1903.-1932., 67. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 20 Dravnieks F. Manas atmiņas par Brīvzemnieku. LNB R, X 26, 1, 14, 4. lp.
- 21 GREBLE, V. *Latviešu vēstītājas folkloras un folkloristikas bibliogrāfija*. Rīga : Zinātne, 1971, 16.lpp.
- 22 RŪĶE-DRAVIŅA, V. Friča Brīvzemnieka "Mūsu tautas pasakas" Linčēpingas bibliotēkā // *Zari*. Stokholma : [Baltijas institūts Skandināvijā], 1988. ISSN 0281-1073, 88.-99.lpp.
- 23 Brīvzemnieks F. Vēstule P.Blauam 1887.g. 7. febr. LAB R, P.Blaua f., LII, 13, 8.
- 24 DGN PG 1901.-1906., 105. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 25 ZARRIŅŠ, R. Ceļš uz Latviju [autobiogr. fragm.] // *Karogs*. ISSN 0132-6295, 1993, Nr.8, 204.lpp.
- 26 VILLERUŠS, V. Dažas latviešu grāmatu mākslas attīstības tendences līdz 1917.gadam // *Bibliotēku zinātnes aspekti* / V.Lāča LPSR Valsts b-ka. Rīga, 1979, 2(7) [laid.], 137.lpp.

- 27 HOVARDS, DŽEREMIJS. Nacionālais romantisms un jūgendstils Latvijā : sākotne un sintēze // *Romantisms un neoromantisms Latvijas mākslā*. Rīga : AGB, 1998. ISBN 9984-9288-0-2, 152.lpp.
- 28 KURSĪTE, J., STAFECKA, A. *Latgale: Valoda, literatūra, folklorā*. Rēzekne : Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2003. ISBN 9984-29-047-6, 10.lpp.
- 29 Zariņš R. Vēstule V.Zālītim 1909.g. 19. janv. LAB R, Ms 1230.
- 30 KUPLE, ZAIGA. Latviešu bērnu grāmatu grafikas pirmsākumi Eiropas mākslas ierosmēs // *Latvijas māksla starptautisko sakaru kontekstā*. Rīga : Neputns, 2000. ISBN 9984-9472-2-X, 106.-108.lpp.
- 31 Jaunības raksti. Aut. uzrād.: Ls. // *Skola un Māja*. 1914, Nr.5/6, 344.lpp.
- 32 [ZEIFERTS, T.]. "Skola un Māja" par Nodaļas izdevumiem. Aut. uzrād.: T. // *Druva*. 1914, Nr.8, 873.lpp.
- 33 [ZEIFERTS, T.]. Jaunības raksti. Aut. uzrād.: Teodors. // *Jauna raža*. Cēsis : J.Ozols, 1904, 7. [laid.], 194.lpp.
- 34 [Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļas sēdes atreferējums] // *Dienas Lapa*. 1894 5. martā, Nr.51, 3.lpp.; [Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļas sēdes atreferējums] // *Dienas Lapa*. 1894 12. martā, Nr.56, 2.lpp.
- 35 Zariņš R. Vēstule V.Zālītim 1907.g. 23. dec. LAB R, Ms 1230.
- 36 Zariņš R. Vēstule V.Zālītim 1904.g. 11. nov. Turpat.
- 37 CELMIŅA (ZARRIŅA), M. Kāda latvieša ģimenes vēsture gadsimtu skatījumā // *Karogs*. ISSN 0132-6295, 1990, Nr.8, 186.lpp.
- 38 Zariņš R. Vēstule V.Zālītim 1907.g. 23. dec. LAB R, Ms 1230.
- 39 RLB priekšn. PG 1881.-1888., 255. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 40 [LĪGOTŅU JĒKABS]. Darāmā darba labā. Aut. uzrād.: Lt. // *Dienas Lapa*. 1904 4. dec., Nr.69, 1.lpp.
- 41 LĪGOTŅU JĒKABS. 50 gadi derīgu grāmatu izdošanas darbā // *Vārds*. 1937, Nr.5, 79.lpp.
- 42 RAINIS. Vecās strāvas pēdējs gads // RAINIS. *Kopotī raksti*. Rīga : Zinātne, 1983, 18. sēj., 323.lpp.
- 43 RK PG 1897.-1904., 135., 139., 154., 162. lpp.; RK PG 1904.-1911., 121., 138. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 44 ADAMOVIČS, L. Rīgas latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas loma latviešu garīgās un materiālās kultūras izkopšanā // *50 gadi...*, 50.lpp.
- 45 Gailītis P. Vēstule T.Zeifertam 1901.g. 17. apr. LAB R, T.Zeiferta f. 405, 7.

- 46 Gailītis P. Vēstule Rainim 1901.g. 1. sept. RTMM, inv. nr. 21833.
- 47 Gailītis P. Vēstule Rainim, bez datējuma. RTMM, inv. nr. 21832.
- 48 RAINIS. Vēstule Aspazijai 1901.g. 27. sept. // RAINIS. *Kopoti raksti*. Rīga : Zinātne, 1984, 20. sēj., 374.lpp.
- 49 RK PG 1897.-1904., 101. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 50 Cīrulis I. Vēstule Rainim 1902.g. 7. nov. RTMM, inv. nr. 59767.
- 51 RK PG 1904.-1911., 54. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 52 ADAMOVIČS, L. Rīgas latviešu biedrības.. // 50 gadi..., 48.lpp.
- 53 Derīgu Grām. Nodaļa savā 25. darbības gadā // *Dzimtenes Vēstnesis*. 1911 24. dec., Nr.297, 6.lpp.
- 54 Klaustiņš R. RLB arhīva raksturojums 1947.g. 6. martā. LVM, VN 5985.
- 55 Zariņš R. Vēstule V.Zālītim 1909.g. 5. jūn. LAB R, Ms 1230.
- 56 Zariņš R. Vēstule V.Zālītim 1909.g. 4. jūl. LAB R, Ms 1230.
- 57 MIESNIEKS, K. *Mana dzīve un darbs mākslā*. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1959, 77.lpp.
- 58 JAUNSUDRABIŅŠ, J. Ed. Brencēna ilustrācijas "Mērnieku laikiem" // *Latvija*. 1913 30. okt., Nr.250, 3.lpp.; par romāna izdevuma māksliniecisko veidolu plašāk: KUPLE, ZAIGA. E. Brencēna ilustrācijas brāļu Kaudzīšu romānam "Mērnieku laiki" laikmeta kultūras un mākslas kopsakarībās // *Materiāli par kultūru mūsdienu Latvijas kontekstā*. Rīga : Zinātne, 2001. ISBN 9984-698-21-1, 114.-133.lpp.
- 59 DGN PG 1912.-1927., 67. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 60 LVVA, 1632. f., 3. apr., 806. l., 22. lp.
- 61 Turpat, 811. l., 26.-27. lp.; DGN PG 1912.-1927., 126. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 62 DGN PG 1927.-1939., 77.-78. lp. LVVA, 2798. f. , 1. apr., 9. l.
- 63 *71. gada pārskats..1939.gadā*. Rīga : [RLB], 1940, 9.lpp.
- 64 GOBA, A. *Pirmās "Pēterburgas Avīzes" un viņu nozīme tautas atmodas gaitā*. Rīga : V.Olava fonda sab-ba, 1929, 55.lpp.
- 65 *19. gada pārskats..no 1886. g. 1. dec. līdz 1887. g. 1. dec.* Rīga : [RLB], 1888, 17. lpp.
- 66 VENSKU EDVARDS. Vēstule K.Valdemāram 1887.g. 14. maijā // VENSKU EDVARDS. *Raksti*. Rīga : A.Gulbis, 1929, 55.lpp.
- 67 Jaunības dzeja. Rīga, 1903, 1.[burtn.], 1.lpp.
- 68 Jaunības dzeja. Rīga, 1904, 2.[burtn.], 4.lpp.

- 69 [ZEIFERTS, T.]. Noputējušos plauktos. Aut. uzrād.: Teodors // *Dienas Lapa*. 1890 1. sept., Nr.199, 1.lpp.
- 70 [ZEIFERTS, T.]. Nepabeigti darbi. Aut. uzrād.: Teodors // *Dienas Lapa*. 1890 20. nov., Nr.265, 1.lpp.
- 71 [Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļas sēdes atreferējums] // *Dienas Lapa*. 1894 2. apr., Nr.74, 2.lpp.
- 72 [RLB Zinību komisijas sēdes atreferējums] // *Balss*. 1895 8. nov., Nr.45, 4.lpp.
- 73 *Vecā Stendera raksti*. Rīga, 1901, 2.[daļa], 4.-5.lpp.
- 74 DGN PG 1901.-1906., 42. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 75 MISIŅŠ, J. Vecs zelts // *Stari*. 1913, Nr.11, 343.lpp.
- 76 DGN PG 1927.-1939., 27. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 9. l.
- 77 Turpat, 8., 30. lp.
- 78 Jura Neikena izlasīti raksti. Aut. uzrād.: Gb. // *Latviešu Avīzes*. 1897 3. dec., Nr.49, 1.lpp.
- 79 ZK PG 1903.-1932., 74. lpp. LAB R, Ms 1230; [RLB ZK sēdes atreferējums] // *Rīgas Avīze*. 1908 26. janv., Nr.22, 4.lpp.
- 80 ĒRMANIS, P. Frīdrihs Mālberģis. Raksti // *Latvju Grāmata*. 1926, Nr.3, 178.lpp.
- 81 ĶIKUTS, P. Daži vārdi par jaunākajiem kopotu rakstu izdevumiem // *Ilustrēts Žurnāls*. 1927, Nr.7, 238.lpp.
- 82 ĒRMANIS, P. Jānis Purapuķe. Mazie stāsti // *Daugava*. 1931, Nr.11, 1377.lpp.
- 83 DGN PG 1927.-1939., 22. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 9. l.
- 84 Ārgalis Ā. Vēstule Apsīšu Jēkabam 1896.g. 20. maijā. RTMM, inv. nr. 47886.
- 85 "Rakstu" burtnīcas glabājas LAB R, Apsīšu Jēkaba f., 5.
- 86 Apsīšu Jēkabs. Vēstule V.Zālītim, bez datējuma. LAB R, Ms 1230.
- 87 Apsīšu Jēkabs. Vēstule DGN RK 1910.g. 28. okt. LAB R, Ms 1230.
- 88 Olavs V. Vēstule Apsīšu Jēkabam 1898.g. 12. dec. RTMM, inv. nr. 47887.
- 89 Eihe M. Vēstule Apsīšu Jēkabam 1914.g. 3. jūn. Turpat, inv. nr. 47889.
- 90 Apsīšu Jēkabs. Vēstule DGN 1915.g. 20. febr. Turpat, inv. nr. 47930.
- 91 Apsīšu Jēkabs. Piezīmes par Nodaļas darbu, bez dat. Turpat, inv. nr. 47931, 47890.
- 92 ZK PG 1903.-1932., 91. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 93 BUTULS, Ā. Uzaicinājums Brīvzemnieka rakstu un biogrāfijas lietā // *Latvija*. 1908 28. maijā, Nr.122, 3.lpp.

- 94 [BIRKERTS, A.]. Brīvēznieka raksti. Aut. uzrād.: A. // *Izglītība*. 1909, Nr.9, 708.-709.lpp.
- 95 UPĪTS, A. Brīvēznieks un viņa raksti // *Jaunā Dienas Lapa*. 1909 30. sept., Nr.225, 2.lpp.
- 96 Brīvēznieks F. Vēstule nezin. pers. 1902.g. 5. aug. LAB R, F.Brīvēznieka f., 7, 39.
- 97 TREILANDE, O. Atklāts uzaicinājums A. Upīša kungam // *Rīgas Avīze*. 1909 31. okt., Nr.252, 4.lpp.
- 98 [ZEIFERTS, T.]. Ievadam. Aut. uzrād.: Teodors // BRĪVĒZMIEKS F. *Raksti*. Dzeja. Rīga, 1911, 1.[d.], 9.lpp.
- 99 [Austriņš, A.]. Brīvēznieka raksti. I. Dzeja. Aut. uzrād.: A.A. // *Latvija*. 1911 16. jūl., Nr.160, 6.lpp.
- 100 BRK finansiālās grūtības tomēr nav tik nepārvaramas, lai apgalvotu, ka līdzekļu trūkuma dēļ "Rakstus" neizdevās iespiest, sk.: Tautas izglītība un kultūra pēc 1905. gada revolūcijas // *20. gadsimta Latvijas vēsture: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai, 1900-1918*. Rīga : Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. ISBN 9984-601-38-2, 1.[sēj.], 493.lpp.
- 101 Kriškāns J. Vēstule T.Zeifertam 1915.g. 14. janv. LAB R, T.Zeiferta f., 414, 15.
- 102 RK PG 1897.-1904., 60. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 103 Niedra A.Vēstule J.Misiņam 1927.g. 15. maijā. LAB R, J.Misiņa f., 50, 15.
- 104 DGN PG 1927.-1939., 3. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 9. l.
- 105 Turpat, 7. lp.
- 106 Turpat, 24.-25. lp.
- 107 UPĪTS, A. Pa tumšiem ceļiem // *Domas*. 1929, Nr.7, 126.lpp.
- 108 GOBA, A. A. Niedra. Nemiera ceļi // *Daugava*. 1929, Nr.11, 1379.lpp.
- 109 Misiņš J. Atskats. LNB R, XA 296, 76, 94. lpp.
- 110 Niedra A. Vēstule J.Misiņam 1928.g. 21. apr. LAB R, J.Misiņa f., 50, 26.
- 111 Niedra A. Vēstule J.Misiņam 1928.g. 1. sept. Turpat, 50, 32.
- 112 DGN PG 1927.-1939., 31. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 9. l.
- 113 UNAMS, Ž. Andrievs Niedra par Raini // *Burtnieks*. 1934, Nr.2, 166.lpp.
- 114 [Izdevniecības "Līduma dūmi" sludinājums] // *Latvis*. 1929 29. sept., Nr.2383, 8.lpp.; Niedra A. Vēstule J.Misiņam 1929.g. 20. okt. LAB R, J.Misiņa f., 50, 35.
- 115 ALAINIS, Ed. Andrievs Niedra Matīšos // *Andrievs Niedra*. [Veiverlija] : Latvju Grāmata, 1960, 128.lpp.

- 116 Niedra A. Vēstule J.Misiņam 1928.g. 21. apr. LAB R, J.Misiņa f., 50, 26.
- 117 Niedra A. Vēstule J.Misiņam 1931.g. 18. jūn. Turpat, 50, 45.
- 118 DGN PG 1927.-1939., 39. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 9. l.
- 119 Niedra A. Vēstules L.Adamovičam 1932.g. 17. maijā un 1933.g. 5. maijā. LAB R, K.Egles f., 754, 12 un 14.
- 120 RUBULE, I. Brazīlietis // *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga : Zinātne, 2003, ISBN 9984-698-48-3, 100.lpp.
- 121 [PĪPIŅŠ, E.]. Krilova pasakas. Aut. uzrād.: Vizulis // *Austrums*. 1894, Nr.4, 418.lpp.
- 122 [ZEIFERTS, T.]. Krilova pasakas. Aut. uzrād.: Teodors // *Mājas Viesis*. 1894 9. febr., Nr.7, 4.lpp.
- 123 STELMAKA, M. Andrejs Jesens // *Varavīksne 1987*. Rīga : Liesma, 1987, 171.lpp.
- 124 Ārons M. Vēstule Aspazijai 1899.g. 13. martā. RTMM, inv. nr. 135348.
- 125 RK PG 1897.-1904., 42. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 126 Ārons M. Vēstule Rainim 1899.g. RTMM, inv. nr. 16563.
- 127 Adamovičs F. Vēstule M.Āronam 1899.g. 3. maijā. LAB R, M.Ārona f., IV, 1.
- 128 UPĪTS, A. Ņekrasova izmeklēti raksti // *Balss*. 1906 13. maijā, Nr.91, 3.lpp.
- 129 RK PG 1897.-1904., 61., 76., 162. lpp.; RK PG 1904.-1911., 2., 7., 42., 53., 108., 145., 156., 180. lpp.; LAB R, Ms 1230.
- 130 BIRZNIEKS-UPĪTIS, E. Vēstule M.Āronam 1899.g. 19. augustā // BIRZNIEKS-UPĪTIS. *Kopotī raksti*. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1963, 7. sēj., 322.lpp.
- 131 DGN PG 1912.-1927., 123. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 132 LOMHOLTS, K. Ievadvārdi // HANSS KRISTIANS ANDERSENS. *Pasakas*. Rīga : Atēna, 1997. ISBN 9984-9164-7-2, 5.lpp.
- 133 RK PG 1897.-1904., 132. lpp. Turpat.
- 134 MIESNIEKS, J. Vai jūs zināt? : Piezīmes par jaunatnei domāto grāmatu D.F.Veinlanda "Rulamanu" // *Latvija*. 1949 3. dec., Nr.114, 6.lpp.
- 135 DGN PG 1912.-1927., 39. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 136 APĪNIS, A. *Latviešu grāmatniecība no pirmsākumiem līdz 19. gadsimta beigām*. Rīga : Liesma, 1977, 314.lpp.
- 137 *Citu tautu rakstnieki*. Rīga, 1894, 1.[burtn.], vāka 4.lpp.
- 138 RK PG 1897.-1904., 21. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 139 *Citu tautu rakstnieki*. Rīga, 1906, 12.[burtn.], 4.lpp.

- 140 [TEIKMANIS, V.]. Citu tautu rakstnieki, 1. Aut. uzrād.: Tk. // *Baltijas Vēstnesis*. 1894 7. okt., Nr.227, 3.lpp.
- 141 KALNAČS, BENEDIKTS. Augusts Strindbergs (1849-1912) // *Ziemeļu zvaigznājs* / LU Literatūras, folkloras un mākslas inst. [Rīga] : Zinātne, [2002]. ISBN 9984-698-54-8, 205.lpp.
- 142 [DRAVNIEKS, J.]. J.Pd. Citu tautu rakstnieki, 3. Aut. uzrād.: J.Pd. // *Baltijas Vēstnesis*. 1896 6. jūn., Nr.123, 3.lpp.
- 143 JUNDZE, A. *Somijas literatūra Latvijā: 1885-2001*. Rīga : Zinātne, 2002. ISBN 9984-698-19-X, 209.lpp.
- 144 LEJAS-KRŪMIŅŠ, T. Mans liktenis // *Atziņas*. Cēsis; Rīga : O.Jēpe, 1924, 2.[sēj.], 71.lpp.
- 145 STEPINŠ, L. *Latviešu un zviedru literārie sakari*. Rīga : Zinātne, 1983, 43.lpp.; STEPINŠ, L. *Latviešu un dāņu literārie sakari*. Rīga : Zinātne, 1989. ISBN 5-7966-0353-1, 70.lpp.
- 146 *Cittautu rakstnieki*. Rīga, 1914, 23.[burtn.], 4.lpp.
- 147 [VIČS, A.]. *Cittautu rakstnieki*, 20. Aut. uzrād.: A. J-ns // *Dzimtenes Vēstnesis*. 1913 19. janv., Nr.16, 8.lpp.
- 148 Zālītis V. Vēstule T.Lejas-Krūmiņam 1907.g. 14. jūnijā. LNB R, XA 170, 20.
- 149 Lejas-Krūmiņš T. Vēstule V.Zālītim 1909.g. 6. augustā. LAB R, Ms 1230.
- 150 LEJAS-KRŪMIŅŠ, T. *Cittautu rakstnieki // 50 gadi..*, 129.lpp.
- 151 RK PG 1897.-1904., 5. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 152 Turpat, 6., 49.,171. lpp.; RK PG 1904.-1911., 10. lpp. Turpat.
- 153 *33.gada pārskats..1901.g...*Rīga, [RLB], 1902, 8.lpp.
- 154 Kādēļ Rīg.Latv.Biedr.Derīgu Grāmatu Nodaļai tik maz biedru-veicinātāju? Aut. uzrād.: Br. // *Pēterburgas Avīzes*. 1903 4. apr., Nr.28, 3.-4.lpp.
- 155 JIRGENS, R. Par kritikas mērauklu // *Pēterburgas Avīzes*. 1903 4. maijā, Nr.36, 2.lpp.
- 156 GULBIS, A. Klasicisms un viņa apkarošana mūsu literatūrā // *Pēterburgas Avīzes*. 1903 25. maijā, Nr.42, 2.lpp.
- 157 Piezīmes pie rakstiem "Par kritikas mērauklu" un "Klasicisms un viņa apkarošana mūsu literatūrā". Aut. uzrād.: Br. // *Pēterburgas Avīzes*. 1903 29. jūn., Nr.52, 3.lpp.
- 158 DGN PG 1901.-1906., 118. lpp. LAB R, Ms 1230.

- 159 ZARIŅŠ, K. Jāņa Zaļuma dzīves stāsts // *Karogs*. ISSN 0132-6295, 1989, Nr.2, 110.lpp.
- 160 ADAMOVIČS, F. [Autobiogrāfija] // *Atziņas*. Cēsis; Rīga : O.Jēpe, 1923, 1.[sēj.], 149.lpp.
- 161 Turpat, 152.lpp.
- 162 [ZEIFERTS, T.]. Jūlijs Cēzars. Aut. uzrād.: T. // *Austrums*. 1898, Nr.4, 240.lpp.
- 163 MAURĪNA, Z. Daži vārdi par mūsu tulkojumiem // *Latvju Grāmata*. 1928, Nr.6, 349.lpp.
- 164 VIPERS, J. Viljama Šekspīra darbi. 1.sējums // *Daugava*. 1938, Nr.10, 989.lpp.
- 165 Gailītis P. Vēstules Aspazijai 1900.g. 22. jūn., 12. sept., 28. okt. RTMM, inv. nr. 21712, 21713, 21715.
- 166 Raiņa dienasgrāmata 1884.g. 31. martā // RAINIS. *Kopoti raksti*. Rīga : Zinātne, 1986, 24. sēj., 27.lpp.
- 167 RAINIS. Vēstule P.Gailītim 1900.g. decembra sākumā // RAINIS. *Kopoti raksti*. Rīga : Zinātne, 1984, 20. sēj., 262.lpp.
- 168 DAUGE P. Vēstule Rainim 1900.g. 15. nov. // *Raiņa gadagrāmata 1976*. Rīga : Liesma, 1976, 101.lpp.
- 169 [ZĀLĪTIS, V.]. Viljama Šekspīra Karalis Līrs. Aut. uzrād.: V. // *Jauna raža*. Cēsis : J.Ozols, 1901, 5.[laid.], 187.lpp.
- 170 [BEBRIS, J.]. Viljama Šekspīra Karalis Līrs. Aut. uzrād.: Bideru Juris // *Balss*. 1901 14. martā, Nr.11, 1.lpp.
- 171 RAINIS. Vēstule P.Gailītim 1900.g. decembra sākumā // RAINIS. *Kopoto raksti*. Rīga : Zinātne, 1984, 20. sēj., 262.lpp.
- 172 RAINIS. Vēstule Aspazijai 1901.g. 12. martā // Turpat. - 270.lpp.
- 173 RAINIS. Vēstule Aspazijai 1901.g. 2. jūnijā // Turpat. - 323.lpp.
- 174 RAINIS. Vēstule Aspazijai 1901.g. 8. jūnijā // Turpat. - 325.lpp.
- 175 RAINIS. Vēstule Aspazijai 1901.g. 9. sept. // Turpat. - 368.lpp.
- 176 CĪRULIS I. Vēsturiskais pārskats // *50 gadi...*, 15.-16.lpp.
- 177 [ZĀLĪTE, P.]. Frīdriha Šillera Vilhelms Tells. Aut. uzrād.: P.Z. // *Mājas Viesa Mēnešraksts*. 1902, Nr.6, 473.-474.lpp.
- 178 RAINIS. Vēstule P.Gailītim 1901.g. 24. aug. // RAINIS. *Kopoti raksti*. Rīga : Zinātne, 1984, 20. sēj., 361.lpp.
- 179 RK PG 1904.-1911., 138. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 180 Turpat, 142. lpp.

- 181 Adamovičs F. Vēstule A.Deglavam 1912.g. 14. sept. RTMM, inv. nr. 29872.
- 182 RAINIS. Vēstule F.Adamovičam 1912.g. 10. dec. // RAINIS. *Kopoti raksti*. Rīga : Zinātne, 1985, 22. sēj., 172.-173.lpp.
- 183 RAINIS. Vēstule E.Birzniekam-Upītim 1908.g. 22. jūl. // RAINIS. *Kopoti raksti*. Rīga : Zinātne, 1985, 21. sēj., 116.lpp.
- 184 UPĪTS, A. Uguns un nakts: Literāriski kontrasti: II. Rainis // *Izglītība*. 1910, Nr.3, 191.lpp.
- 185 Ārons M. Vēstule Rainim 1910.g. 10. apr. RTMM, inv. nr. 17915.
- 186 RAINIS. Vēstule A.Gulbim 1910.g. 27. nov. // RAINIS. *Kopoti raksti*. Rīga : Zinātne, 1985, 21. sēj., 302.-303.lpp.
- 187 VILSONS, A. u.c. *Šekspīrs un latviešu teātris*. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1964, 155.lpp.
- 188 KĒNIŅŠ, A. Atziņas. *Atziņas*. Cēsis; Rīga : O.Jēpe, 1924, 2.[sēj.], 137.lpp.
- 189 RK PG 1897.-1904., 92.-93. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 190 ASARS, J. Henriks Ibsens - jaunlaiku klasiķis // *Mājas Viesa Mēnešraksts*. 1903, Nr.4, 284.lpp.
- 191 UPĪTS, A. Ziemeļnieku rakstnieki latviešu tulkojumā // *Dzimtenes Vēstnesis*. 1907 10. nov., Nr.9, 3.lpp.
- 192 TOLSTOJS, A. *Jāņa Briesmīgā nāve*. Rīga, 1913, 107.lpp.

3. Humanitāro un sociālo zinātņu izdevumi

Latviešu humanitāro zinātņu publikāciju klāstā 19. gadsimta nogalē un 20. gadsimta sākumā sava vieta ir RLB izdevumiem. Tā kā ZK un biedrības izdevniecības līdzstrādnieku kodolu arvien ir veidojuši tautskolotāji, tad arī lielai daļai komisijas un apgāda izdevumu ir zinātni popularizējošs raksturs. Tomēr gan ZK *Rakstu krājumiem*, gan DGN izdotajām grāmatām par latviešu valodu, vēsturi, ievērojamiem kultūras un sabiedriskajiem darbiniekiem ir visai būtiska nozīme mūsu nacionālās zinātnes tapšanas procesā.

1876. gadā nāk klajā pirmais ZK *Rakstu krājums*, kas aizsāk latviešu zinātnisko turpinājumi izdevumu izdošanas tradīciju. Blakus informācijai par dažādām RLB darbības jomām, lielāko krājuma daļu veido toreizējā biedrības priekšnieka Krišjāņa Kalniņa (1847-1885) veiktais vācu mitologa Vilhelma Manharta (*Mannhardt*, 1831-1880) apcerējuma "Die lettischen Sonnenmythen" (Latviešu saules mīti) atreferējums. Gadu iepriekš šis Manharta apcerējums ir publicēts izdevumā "Zeitschrift für Ethnologie". Zīmīgi, ka V. Manharta analizētās tautas dziesmas par debess kāpnēm apraksta arī L. Adamovičs ZK pēdējā *Rakstu krājumā*, kas iznāk 1940. gadā.

ZK *Rakstu* pirmais laidieni pieteic alternatīvu Latviešu literārās biedrības kopš 1828. gada izdotajiem krājumiem *Magazin* (līdz 1936. gadam iznāk 21 sējums). Arī turpmāk ZK "savā darbībā lika pamatus latviešu zinātnieku emancipācijai no Baltijas vācu zinātnes vienkundzības".¹

1877. gada 26. janvārī notikušajā ZK sēdē A. Vēbers ieteic nākamajos rakstu krājumos veidot pastāvīgas iedaļas.² Pēc viņa ieceres, blakus ZK darbības pārskatam un komisijas locekļu sarakstam, ierādāma vieta rakstiem par latviešu valodu, mitoloģiju un vēsturi, arī folkloras materiāliem. Latviešu bibliogrāfijas vēsturē līdz šim nepietiekami pieminēts turpat izteiktais A. Vēbera priekšlikums rakstu krājumos ievietot informāciju par visām gada laikā latviešu valodā izdotajām grāmatām. Vēbera piedāvātais tematiskais modelis turpmākajos rakstu krājumos tomēr tiek īstenots tikai daļēji.

Otrais *Rakstu krājums* nāk klajā tikai 1884. gadā, kaut arī šī krājuma teksti ir komisijas rīcībā jau 1880. gadā.³ Pārtraukums radies tipogrāfam E. Zīslakam gaidot Vācijā pasūtīto antīkvas (latīņu burtu) garnitūru. Jāatzīmē, ka tā nav Zīslaka iegriba, bet gan pašas ZK nostādne – no 1877. gada visus savus rakstus iespiest latīņu burtiem.⁴

Raksti par latviešu valodu ir atrodami lielākajā daļā līdz Pirmajam pasaules karam iznākušo krājumu. Pārmaiņas ortogrāfijā apspriestas 1884. gada jūnijā pirmoreiz rīkotajās Vasaras sapulcēs. To nepieciešamību pamato arī *Rakstu 2.* laidienā ievietotā ZK vadītāja A. Vēbera apcere "Latviešu rakstība", kas pirms tam ir publicēta laikrakstā "Balss". Vēl 1911. gadā *Rakstu 15.* laidienā RLB Ortogrāfijas komisijas izstrādātos mūsdienu latviešu ortogrāfijas pamatprincipus rakstā "Jaunās pareizrakstības lietā" izklāsta Pēteris Šmits (1869-1938). Pirmajos trijos *Rakstu krājumos* publicēti vārdi, kuri nav iekļauti Kārļa Kristiāna Ulmaņa (*Ulmann*, 1793-1871) "Lettisches Wörterbuch" (Latviešu vārdnīca) pirmajā daļā (1872). Papildinājumu iesūtītāju vidū ir arī Āronu Matīss, J. Dravnieks un Andrejs Dīriķis (1853-1888). Pēc ilgāka pārtraukuma, 17. krājumā (1914) tiek publicēts Pūņu pagastskolotāja Jāņa Henriņa (1854-1914) sūtījums. *Rakstu krājumos* ievietoti Kažoku Dāvja (1850-1913), A. Lerha-Puškaiša un Kārļa Kasparsona (1865-1962) iesūtītie vietvārdi un J. Ilstera apkopotie latviskie stādu nosaukumi. Krājumos publicēti arī biedrībai piesūtītie folkloras materiāli⁵ un ZK Vasaras sapulcēs nolasītie referāti.

Rakstu 4. laidienā (1888) ārsts Arturs Dīriķis (1855-1926) aprakstījis apmēram vienu trešdaļu (687 vienības) no RLB muzejā tobrīd savāktās monētu kolekcijas. Pēc speciālistu atzinuma, A. Dīriņa "katalogs bija pirmā šāda publikācija latviešu valodā, un tas vairoja latviešu interesi par numismātiku".⁶ Interesanti, ka arī atsevišķi izdoto monētu katalogu, RLB vēlas nosūtīt Krievijas arheoloģijas biedrībai. Tiek noskaidrots, ka kolekcijas apraksts latviešu valodā nevar kļūt par šķērsli šī izdevuma prezentācijai, kā to iepriekš bija paziņojis Vidzemes gubernators.⁷

Lai savāktu materiālus 1896. gadā paredzētajai Latviešu etnogrāfiskajai izstādei, ZK 1894. un 1895. gadā rīko ekspedīcijas uz dažādiem Latvijas novadiem. Plašu informācijas apkopojumu par Ilūkstes apriņķi *Rakstu 11.* laidienā (1897) sniedzis RLB muzeja pārzinis Sīmanis Novickis (1852-1908). Turpat ir atrodams Pētera Abula (1860-1926) ar pseidonīmu Tālivalds parakstītā Dienvidkurzemes un Prūsijas ceļojuma apraksta noslēgums (sākums publicēts "Baltijas Vēstnesī" 1895. gadā). Viens no izstādes rīkotājiem, vēlākais Etnogrāfiskā muzeja pārzinis (1903-1924) M.

Siliņš uzskata, ka šī izstāde ir spilgtākais tautiskā laikmeta izpaušums. Viņš gan maldās rakstīdams, ka šajā sakarā biedrība izdevusi O. Vēbera "Beiträge zur Anthropologie der Letten" (Raksti par latviešu antropoloģiju).⁸ Faktiski ar ZK finansiālu atbalstu iznāk Tērbatas universitātes Anatomijas institūta asistenta Riharda Veinberga (*Weinberg*, 1867-1926) pētījums par latviešu galvas smadzenēm – "Das Gehirn der Letten" (Kassel, 1896). Lai papildinātu ar zīmējumiem šī Tukuma apriņķī dzimušā antropologa sacerējumu, ZK "aizmaksāja 442 rub.36 kap."⁹

No 90. gados iznākušo *Rakstu krājumu* publikācijām vēl atzīmēsim vēlākā Latvijas Universitātes (turpmāk LU) profesora J. Alkšņa sakopotos tautas medicīnas materiālus (12. laid., 1898), Jēkaba Lautenbaha (1847-1928) apceres par latviešu mitoloģiju (8.-10. laid., 1893-1895) un T. Zeiferta sagatavotos jaunākās oriģinālliteratūras apskatus (9.-10. laid., 1894, 1895). 1897. gadā iznākušajā *Rakstu* 11. laidienā ir publicēts nule Tērbatas universitātes Klasiskās filoloģijas nodaļu pabeigušā Jāņa Endzelīna (1873-1961) pirmais zinātniskais raksts – "Diftongu un garo vokāļu izruna latviešu valodā".

Sākot ar 13. laidieni (1901) *Rakstu* rediģēšanu uzņemas K. Mīlenbahs. Šī krājuma būtiskāko daļu veido J. Endzelīna raksti, kas tāpat kā P. Šmits un skolotājs Kārlis Pētersons (1855-1917) kļūst par pastāvīgiem krājumu autoriem. To, ka nākamais laidiens nāk klajā tikai 1908. gadā, šķiet visvairāk nosaka ZK 1903. gadā aizsāktā "Konversācijas vārdnīcas" izdošana. Mazāk – K. Mīlenbaha pienākumi vadot ZK ietvaros 1904. gadā nodibināto Valodniecības nodaļu. Arī par manuskriptu trūkumu Mīlenbahs var neraizēties. Tā 1906. gadā sešus rakstus no Vladivostokas viņam atsūta P. Šmits¹⁰ un tie tiek publicēti 15.-17. *Rakstu* laidienos (1911, 1912, 1914).

Rakstu 15. laidienā ir iespiests vairāk nekā 4000 vārdu aptverošais Drustu apvidus vārdu kopoījums, kuru sagatavojis jau iepriekšminētais drustēnietis I. Cīrulis. Kā norāda valodniece Daina Zemzare (1911-1971), Cīruļa vākums jau 1900. gadā ar F. Brīvzemnieka starpniecību ir nosūtīts krievu fonētiķim, Maskavas lingvistiskās skolas izveidotājam Filipam Fortunatovam (*Фортунатов*, 1848-1914).¹¹

1908. gada 3. oktobrī ZK principā piekrīt K. Mīlenbaha priekšlikumam turpmāk, ja līdzekļi atļauj, maksāt autoriem honorārus un lūgt biedrības finansiālu atbalstu ikgadējai *Rakstu* izdošanai.¹² K. Pētersons par apceri "Latviešu kāzas" 1913. gadā gan saņem 300 rubļus¹³, tomēr regulārai krājumu iespiešanai līdzekļu nepietiek.

Līdz Pirmajam pasaules karam *Rakstu krājumi* iznāk 1000-1500 eksemplāros. Brīveksemplārus saņem ZK locekļi, atsevišķos gadījumos arī čaklākie materiālu

iesūtītāji.¹⁴ Grāmatu tirdzniecībā nonāk tikai neliela tirāžas daļa, piemēram, 1897. gadā 210 no 1000 *Rakstu* 11. laidiena eksemplāriem.¹⁵ 1920. gadā biedrības bibliotekārs un ZK mantzinis J. Misiņš konstatē krietnu neizpārdoto laidienu uzkrājumu.¹⁶ Piemēram, no 14. laidiena (1908) saglabājušies 807 eksemplāri, no 8. laidiena (1893) – 930, bet no 10. laidiena (1895) pat 1055 eksemplāri.

Rakstu krājumu izdošanas tradīcija tiek turpināta arī brīvvalsts laikā, kad ZK iespāids latviešu sabiedrībā gan ir jūtami mazinājies. 20.-30. gados *Rakstu krājumi* nav vairs vienīgais latviešu humanitāro zinātņu turpinājumizdevums – iznāk arī *Filologu biedrības raksti* (1-20, 1921-1940) un studentu biedrības “Ramave” rakstu krājums *Ceļi* (1-9, 1931-1939). Tā Apsīšu Jēkabam lizumniešu izlokšnes pētījuma sākums publicēts ZK *Rakstu* 17. laidienā (1914), bet nobeigums – *Filologu biedrības rakstu* 1. laidienā (1921).

Tāpat kā agrāk, ZK *Rakstu krājumos* tiek ievietoti ne tikai pazīstamu zinātnieku un kultūras darbinieku, bet arī jauno pētnieku darbi. *Rakstu* 18. laidienā (1926) blakus J. Misiņa apcerei par Marijas Pēkšēnas (1845-1903) lūgām atrodam tikko LU absolvējušā Jāņa Alberta Jansona (1892-1971) rakstu "Latviešu skatulugas sākumi – kāzās un rotaļās". Arī nākamajos krājumos ievietotas vairākas publikācijas, kuru autori vēl studē LU. 19. laidienā (1929) lasāms Raula Šnores (1901-1962) Dobeles pagasta Ošu senkapu izrakumu apraksts, bet 20. laidienā (1930) – Alvila Augstkalna (1907-1940) "Veclatviešu rakstu apskats".

No 1932. gada, Zinību komisijai pārtopot par Zinātņu komiteju¹⁷, *Rakstu krājumus* izdod 2 sērijās – humanitāro (A) un eksakto (B) zinātņu (līdzīgi kopš 1992. gada iznāk *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*). Piecu līdz 1940. gadam izdoto krājumu lielāko daļu veido Zinātņu komitejas sēdēs nolasītie referāti. 30. gados prāvākais publikāciju skaits ir valodniekam Jurim Plāķim (1869-1942) un L. Adamovičam.

Atbilstoši Zinību komisijas reorganizācijas noteikumiem Zinātņu komitejas priekšnieks vienlaikus ir arī *Rakstu krājuma* redaktors.¹⁸ Tādēļ ir saprotama J. Endzelīna prasība, piekrītot kļūt par komitejas vadītāju pēc P. Šmita nāves 1938. gadā, "rakstu krājumā uzņemtos zinātniskos rakstus iespiest tiem piemērotā precīzā ortogrāfijā, pastāvošo pareizrakstības likumu noteikumu robežās".¹⁹ Taisnības labad gan jāatzīmē, ka 23.A laidiena (1940) redaktora pienākumus uzņemas L. Adamovičs.²⁰

1937. gadā Zinātņu komiteja nolēmj *Rakstu krājumos* ievietot kopsavilkumus latviešu un kādā svešvalodā tiem komitejas sēdēs nolasītajiem referātiem, kas nodoti

iespiešanai kādā citā izdevumā.²¹ Tā, krājuma 23.A laidienā (1940) ievietoti kopsavilkumi L. Adamoviča rakstiem "Lielā debesu sēta latviešu folklorā" un "Tautasdziesmas par debeskāpnēm", kas tajā pašā gadā publicēti LU *Rakstu Teoloģijas fakultātes sērijā*.

Atsaucoties Upsalas universitātes aicinājumam, Zinātņu komiteja 1935. gadā tai nosūta *Rakstu krājumu* komplektu (sākot no 1893. gadā iznākušā 8. laidiena). Sava veida pašnovērtējums ir piebilde sūtījumam, ka līdz 1926. gadam iznākušajiem krājumiem ir populārs raksturs.²²

Vēl 1935. gadā DGN noraida piedāvāto Jāzepa Vārhaftiga apcerējumu "Ķēde latviešu tautasdziesmās" tāpēc, ka "tas kā stingri zinātnisks neatbilst Der. Gr. Nod. mērķiem".²³ Tas tomēr nekavē Zinātņu komiteju uzticēt *Rakstu krājumu* izdošanu biedrības izdevniecībai. DGN apgādā iznāk 22.A (1936), 22.B (1937) un 23.A (1940) laidieni.

Kaut arī 30. gados iznākušo *Rakstu krājumu* tirāža nepārsniedz 1000 eksemplārus (salīdzinājumam – *Filologu biedrības raksti* tiek iespiesti 500 eks.), to izplatīšana izdevējiem sagādā acīmredzamas grūtības. Vai gan citādi Zinātņu komiteja 1935. gada pavasarī aicinātu Kultūras fondu iegādāties *Rakstu krājumus*, lai "varētu izsniegt vismaz visām vidusskolām, kā arī lielākām sabiedriski-kulturālām organizācijām un pašvaldībām".²⁴

Savu iespēju robežās humanitāro zinātņu izdevumu klāstu RLB izdevniecība mēģina papildināt jau 20.gs. sākumā. 1902. un 1909. gadā DGN apgādā iznāk K. Mīlenbaha rakstu izlases "Daži jautājumi par latviešu valodu" 3. un 4. burtnīca. Atgādināsim, ka pirmo burtnīcu jau 1891. gadā izdevis J. Dravnieks, bet otro – 1893. gadā H. Alunāns. DGN izdotajās burtnīcās apkopoti 20 jau agrāk publicēti Mīlenbaha raksti. Viens no tiem, "Īss pārskats par latviešu dzejas valodu" (pirmpublicācija "Baltijas Vēstnesī" 1903. g.), papildināts ar Viktora Eglīša (1877-1945) "Elēģiju" (1907) vērtējumu, pat izraisa dzejnieka un valodnieka domu apmaiņu presē.

Par vienu no ZK Valodniecības nodaļas izveidošanas motīviem kļūst nepieciešamība strādāt pie latviešu valodas vārdnīcas.²⁵ Jau 1897. gadā Ludis Bērziņš (1870-1965) spriež, ka šāda vārdnīca ir nepieciešamāka nekā Konversācijas vārdnīca.²⁶ 1898. gadā, atklājot Vasaras sapulces, arī ZK priekšnieks V. Olavs atzīmē, ka "vislielāko ievērību šim brīžam pelna K. Mīlenbaha *Latviešu vārdnīca*".²⁷ Tomēr neko vairāk par morālu atbalstu Mīlenbahs nesaņem. Vēl 1911. gadā L. Bērziņš aicina DGN ķerties pie "Latviešu valodas vārdnīcas" izdošanas, kamēr Mīlenbahs var

pedalīties tās rediģēšanā.²⁸ Kā liecina izdevniecības Rakstu komisijas priekšnieks (1910-1914) L. Adamovičs, tad DGN arī "nolēma uzņemties vārdnīcas izdošanu, tiklīdz ko Konversācijas vārdnīcas pēdējais sējums būs nobeigts".²⁹ Taču enciklopēdijas izdošana noslēdzas tikai 1921. gada beigās, bet "Latviešu valodas vārdnīcas" 1. burtnīca ar Kultūras fonda finansiālu atbalstu nāk klajā 1923. gadā.

ZK 2. *Rakstu krājumā* (1884) ir ievietots anonīms bibliogrāfisks pārskats "Latvju tautas vēsture", ko jau 1876. gadā komisijai nodevis tā sastādītājs Rīgas Politehnikuma priekšskolas audzēknis N. Puriņš.³⁰ Šajā literatūras sarakstā ir apkopoti 20 gadu laikā (1856-1876) latviešu presē publicētie raksti par Latvijas vēsturi, kā arī vairākas grāmatas. Apzinoties pārskata nepilnīgumu, tas tomēr iespiests, lai "būtu par uzskubināšanu, ziņas un liecības par latviešu vēsturi krāt".³¹ Šis mudinājums ir vietā, jo arī F. Brīvzemnieks ir spiests konstatēt, ka līdz šim latvieši "ļoti maz raudzījuši smelt iz tiem avotiem, ko mums dod mūsu vēsture".³² Piebildīsim, ka vēsturei veltīto publikāciju bibliogrāfijas "Die Livländische Geschichtsliteratur", ko sastādījis Rīgas pilsētas bibliotēkā strādājošais vēsturnieks Arturs Pēlhavs (*Poelchau*, 1845-1919, iznāk kopš 1881. gada), pirmajos laidienos latviešu autoru raksti ir ignorēti.

1886. gadā, uzsākot darbību, DGN publicē aicinājumu piesūtīt tai apceres arī par Latvijas vēsturi, piemēram, zemgaliešu cīņām, kuģniecību un tirdzniecību hercoga Jēkaba laikā.³³ 1889. gadā Nodaļa izdod Rīgas Politehnikuma studenta Mikus Skruzīša (1861-1905) apceri "Sēļi, Kurzemes augšgala senči". Atzīmēsim, ka jau pirms tam Skruzītis par šo darbu saņem pāragri mirušā latviešu vēstures pētnieka Jāņa Reinberga (1859-1884) piemiņai iedibināto prēmiju.

Gadu vēlāk Zinību komisijā, spriežot par vēstures grāmatu nepieciešamību, tiek secināts, ka vispirms ir nepieciešamas publikācijas par atsevišķiem Latvijas vēstures periodiem, bet plašāks darbs ir izstrādājams tikai kopīgiem spēkiem.³⁴ Uz pagātnes izzināšanas nozīmi tautas pašapziņas celšanā norāda vēlāk pazīstamais vēsturnieks, tobrīd ģimnāzijas skolotājs Maskavā Jānis Krodznieks (1851-1924). Viņš atzīst, ka ir priekšlaicīgi gaidīt visaptverošu latviešu vēstures aprakstu, jo tauta "vēl nespēj atlīdzināt pūliņus tiem, kas grib dzīvot un strādāt zinībai, mākslai un dailei".³⁵ Acīmredzot, taisnība ir Arvedam Švābem (1888-1959), ka tolaik "mūsu sabiedrībā nebija lielas intereses par savu pagātņi, un tautas aktīvākās daļas garīgie spēki bij veltīti tagadnei un nākotnei".³⁶

Jaunus pētījumus neveicina arī 1893. gadā pirmoreiz un vēl 1913. gadā atkārtoti izsludinātā R. Bergholca prēmija par ķoniņu vēsturi. Zīmīgi, ka tikai pēc 40 gadiem

ZK 21. krājumā (1933) tiek publicēts A. Švābes apcerējums "Kuršu ķoniņi un novadnieku tiesiskais stāvoklis".

20. gs. sākumā Zinību komisijai presē tiek norādīts, ka pilnīgas vēstures grāmatas izdošana ir tās morāls pienākums.³⁷ Arī DGN saņem vienlaikus aizrādījumu, ka tā piemirsusi Latvijas vēsturi un ieteikumu kaut vai īsināti izdot Oto fon Rūtenberga (*Rutenberg*, 1802-1864) grāmatu par Baltijas vēsturi.³⁸ DGN līdzstrādnieks A. Niedra ir spiests atzīt, ka izdevniecībai nav finansiālu iespēju ieinteresēt potenciālos autorus un būt prasīgākiem jau apsolīto manuskriptu savlaicīgā saņemšanā. Noraidot Rūtenberga darba izdošanu, Niedra uzskata, ka tas "neiztur tagadējās vēsturiskās zinātnes kritikas".³⁹ O. Rūtenberga "Baltijas vēsture" Jaņa Vidiņa (1862-1921) tulkojumā 1908. gadā tomēr iznāk, gan ne DGN apgādā.

Izdot "Latviešu cilts vēsturi" sola 1905. gada 29. janvārī dibinātā ZK Vēstures nodaļa.⁴⁰ Tomēr presē izziņotie nodaļas nodomi paliek vienīgi deklarāciju līmenī. Tas skaidrojams gan ar politisko situāciju un akadēmiski izglītotu vēsturnieku trūkumu⁴¹, gan ar advokāta F. Veinberga atrašanos Vēstures nodaļas vadībā. Tā Mandžūrijā dzīvojošie latvieši 1905. gada nogalē nosūta biedrībai 295 rubļus, kas saziēdoti jaundibinātās nodaļas atbalstam. Taču, viņuprāt, nodaļas priekšgalā ir nepieciešama "persona ar mazāk "slavenu" vārdu, kas neskaldītu tautu šinī svarīgajā darbā".⁴²

1906.-1907. gadā iznāk pēc Vidzemes muižniecības pasūtījuma tapusī Astafa Tranzē-Rozeneka (*Transehe-Roseneck*, 1865-1946) grāmata "Die lettische Revolution" (Latviešu revolūcija). Tajā, cita starpā, RLB nosaukta par revolūcijas perēkli. 1905. gada notikumu tendenciozo aprakstu uzdod atspēkot biedrības priekšniekam F. Grosvaldam, mācītājam Kārlim Irbem (1861-1934) un F. Veinbergam.⁴³ Advokāts Fricis Alberts (1869-1941) ZK Vasaras sapulcē 1909. gadā paziņo, ka visi Tranzē-Rozeneka grāmatas apgalvojumi ir tikpat ārprātīgi, kā 1905. gada revolucionāru darbi.⁴⁴ Iespējams, ka viņam piekrīt arī iepriekšminētā atbildes gatavotāju trijotne. Savukārt Vācijā dzīvojošais A. Vēbers neuzskata F. Alberta iebildumus par pārliecinošiem. To, ka Baltijas muižniecība lielā mērā pati ir sagatavojusi augsni revolūcijai, viņš cer pamatot "...ar dokumentiem un citiem neapšaubāmiem pierādījumiem...".⁴⁵ Vēbera iesāktais pretraksts viņa nāves dēļ paliek nepabeigts un tā arī nesagatavotā atbilde Tranzē-Rozenekam biedrības prestižu, protams, nevairo.

No Latvijas vēsturei veltītiem oriģināldarbiem Pirmā pasaules kara priekšvakarā DGN apgādā iznāk vienīgi Jaunpiebalgas mācītāja Jēkaba Ozoliņa (1860-1915) "Skati

pagātnē. Gabaliņš no Ziemeļu kara laika" (1908) un pirmā akadēmiski izglītotā latviešu vēsturnieka J. Krodznieka rakstu izlase "Iz Baltijas vēstures". Dažādos periodiskajos izdevumos izkļiedētās Krodznieka publikācijas 3 burtnīcās (1912-1914) apkopo L. Adamovičs un J. Misiņš.⁴⁶ Izmantojot vairākus avotus, R. Klaustiņš saraksta grāmatiņu "Pēteris Lielais, strādnieks un cīnītājs uz Krievijas troņa", kas 1910. gadā tiek izdota sērijā "Jaunības rakstu virkne". Dažus gadus vēlāk Rakstu komisija noraida Klaustiņa apcerējumu "Klaušās un brīvībā", jo tajā esot "jaunas vēsturiskas hipotēzes, kuras lielā mērā atšķiras no līdz šim pazīstamiem uzskatiem par Baltijas vēsturi".⁴⁷

Jau 1897. gadā DGN saviem lasītājiem piedāvā Kijevas ģimnāzijas skolotāja Mārtiņa Bruņenieka (1866-1950) kompilāciju "Anglijas kultūras vēsture". 1910. un 1911. gadā iznāk vēsturnieka Pjotra Meļgunova (*Мельгунов*, 1847-1894) grāmata "Austrumu senatne". Tā kā šis darba pirmoreiz ir nācis klajā jau 1879. gadā, tad skolotāja P. Mežvēvera veikto latviskojumu rediģē un ar jaunākajām vēsturnieku atziņām papildina L. Adamovičs.⁴⁸ Savukārt ukraiņu vēsturnieces Aleksandras Jefimenko (*Ефименко*, 1848-1918) apcerei "Napoleons Krievijā" (1912) tās tulkotājs Krišs Melnalksnis (1879-1930) pievieno aprakstu "1812. gada notikumi Baltijā".

Par pēdējo Latvijas vēsturei veltīto RLB izdevumu var uzskatīt žurnālista Ernesta Blanka (1894-1972) apceri "1905. gada revolūcija" (1930). Tās pamatā ir Blanka atskats uz notikumiem pirms ceturtdaļgadsimta, kas publiski izskanējis jau 1930. gada 30. janvārī Nacionālās politikas nodaļas kārtējā referātū vakarā, ko apmeklējuši apmēram 260 interesentu.⁴⁹ E. Blanks norāda uz nelielo laika distanci, kas liedz šīs revolūcijas līdzdalībniekiem objektīvi novērtēt 1905. gada notikumus. Viņš nepiekrīt vairākiem citiem pilsonisko aprindu publicistiem, piemēram, Arturam Kroderam (1892-1973), kas 1905. gadu tolaik vērtē viennozīmīgi negatīvi.⁵⁰ E. Blanks uzskata, ka revolūcija ir atstājusi būtisku iespaidu uz latviešu psihi un tajā izvirzītie mērķi nav izzuduši līdz ar revolūcijas apspiešanu. Pilsoniskā prese Blanka apceri tikpat kā neievēro, savukārt žurnāla "Domas" redaktors Kārlis Dziļleja (1891-1963) ir savā ziņā pārsteigts, ka Blanks ir atļāvies norādīt uz t.s. "tautisko vadoņu" pārlielo konservatīvismu un atsvešinātību no tautas.⁵¹

Savrupu, taču savas nozīmības ziņā īpašu vietu vēstures izdevumu klāstā ieņem biedrības un tās izdevniecības jubileju krājumi. Pirmais no tiem nāk klajā jau 1878. gadā, kad biedrība atzīmē savas pastāvēšanas desmito gadskārtu. Par šī "svētku raksta" iznākšanas finansiālo pusi gādā tā izdošanas ierosinātājs kādreizējais biedrības

priekšnieks (1872–1875) arhitekts Jānis Baumanis (1834–1891). Savukārt pašu izdevumu sagatavo viens no viņa priekšgājējiem biedrības priekšnieka amatā (1870–1871) Rihards Tomsons (1839–1884).

Pārsvārā izmantojot līdz tam iespiestos biedrības darbības pārskatus, R. Tomsons sniedz hronoloģiskā secībā veidotu pārskatu par svarīgākajiem lēmumiem, kas pieņemti biedrības pilnsapulcēs un runasvīru sanāksmēs. Šis izdevums iepazīstina ar dažādu biedrības komisiju darbu un organizācijas finansiālo stāvokli. Tajā atrodami arī atsevišķi biedrības darbību reglamentējoši dokumenti, piemēram, "kārtības rullis". Tā kā grāmata ir tapusi apmēram 5 nedēļu laikā, tās autors lūdz lasītājus "šo rakstu ar pacietību lasīt un visai bargi nenotiesāt, ja sarakstītājam kur misējies".⁵² Ar laika trūkumu tiek aizbildināts arī tas, ka biedrības pēdējie darbības gadi nav aprakstīti tik detalizēti kā pirmie.⁵³ Tomēr šķiet, ka zināmu nevienmērību biedrības attīstības aprakstā ir noteikusi paša Tomsona un Baumaņa līdzdalība biedrības norisēs. Viņi abi ir tie, kas izraugās eksponātus 1872. gadā notiekošajai Maskavas politehniskajai izstādei. Tādēļ nepārsteidz, ka uz "svētku raksta" vāka ir reproducēts goda diploms, ko RLB ir saņēmusi par piedalīšanos šajā izstādē.

Par biedrības 25 gadu jubilejas izdevumu jau 1891. gada februārī RLB priekšniecību rosina domāt biedrības pirmais priekšsēdētājs (1868–1870) B. Dīriķis.⁵⁴ Tā paša gada maijā biedrības vēsturi 8-10 iespieddlokšņu apjomā apņemas sarakstīt žurnālists K. Graudiņš.⁵⁵ Slimības dēļ tas viņam neizdodas, tomēr pārskats par Zinību komisijas darbību tiek sagatavots un publicēts.⁵⁶

1892. gada 14. aprīlī biedrības vēstures rakstīšana tiek uzticēta V. Olavam, kurš interesi par to jau ir izrādījis iepriekš.⁵⁷ Gan biedrības protokolos, gan vairākos tās izdevumos⁵⁸ kā 25 gadu jubilejas krājuma autors arī tiek minēts vienīgi Olavs. Taču faktiski šo darbu Olavs ir izstrādājis kopīgi ar savu līdzgaitnieku Jelgavas ģimnāzijā un Tērbatas universitātē Frici Kārkluvalku (1867–1903). Jau 90. gados to apstiprina pats Olavs, bet vēlāk arī viņa biogrāfi.⁵⁹ Kaut arī biedrības jubilejas svinības ir paredzētas 1893. gada 10. novembrī, par krājuma izdošanu runasvīri spriež vēl 5. oktobrī. Tad arī nolemj to iespiest J. Dravnieka tipogrāfijā Jelgavā 1000 eksemplāros, Dravnieka izdotās "Konversācijas vārdnīcas" formātā un izmantojot tādu pašu papīru kā žurnālam "Austrums".⁶⁰ Izdevumā ir paredzēts ievietot visu bijušo un pašreizējo biedrības priekšnieku ģimētnes (kopskaitā 6), kā arī Dravnieka par velti piesolīto biedrības nama attēlu. Tomēr krājumā nav atrodams ne nama attēls, ne kādreizējā biedrības priekšnieka (1871–1872) F. Veinberga portrets.

Krājumu "Rīgas Latviešu biedrība savā 25 gadu darbā un gaitā" (1893) ievada nodaļas par Rīgas latviešu pirmajiem biedrošanās mēģinājumiem un jaunizveidotās biedrības organizatorisko uzbūvi. Atsevišķā nodaļā ir aplūkota biedrības attīstība, īpaši akcentējot tās priekšnieku nopelnus. "Ziedu laikmeta" apzīmējumu ir izpelnījies posms no 1875. līdz 1885. gadam, kad biedrību vada K. Kalniņš. Grāmatā ir sīkāk raksturota "kārtīgu" (piemēram, Zinību, Teātra) un īpašiem reprezentācijas vai labdarības mērķiem izveidotu "ārkārtīgu" komisiju darbība. Diezgan plaši ir aprakstīta biedrības pieredze pirmo 3 vispārējo dziesmu svētku sarīkošanā. Zināmā mērā par RLB priekšvēsturi var uzskatīt arī tajā pašā 1893. gadā iznākušo A. Deglava grāmatu "Latviešu attīstības solis no 1848.–1875.g."

Tuvojoties RLB 50 gadu jubilejai 1918. gadā, atkal aktuāla kļūst jubilejas izdevuma sagatavošana. Biedrības priekšniecība uzskata, ka būtu nepieciešams biedru vidū izplatāms pārskats par RLB darbību pēdējos 25 gados. Jubilejas izdevumu piedāvā sagatavot skatuves mākslas pedagogs un rakstnieks Zeltmatis (1868-1961), taču priekšniecības vairākums ir pārliecināts, ka šis darbs ir uzticams vairākām personām, "sevišķi tādām, kuras pašas ir ilgāku laiku darbojušās atsevišķās nodaļās un labi pazīst biedrības gaitu un virzienu".⁶¹ Vēloties aktivizēt izdevuma tapšanu, biedrības 50 gadu jubilejas komiteja 1918. gada 12. jūnijā nolēmj gaidīt atsevišķu biedrības nodaļu pārskatus līdz 1. septembrim un par grāmatas galveno redaktoru pieaicināt Āronu Matīsu.⁶² Lielo izmaksu (10–15 tūkst. rubļu) dēļ, visai problemātisks šķiet J. Misiņa priekšlikums grāmatu papildināt ar zīmējumiem un diagrammām. Acīmredzot, tieši līdzekļu trūkums, kā arī saspringtā politiskā situācija būtiski kavē jubilejas krājuma tapšanu un izdošanu.

1926. gada 20. septembrī runasvīri nolēmj uz biedrības 60 gadu jubileju sagatavot RLB vēstures izdevumu, bet 1927. gada 19. maijā tiek ievēlēta komisija šī darba veikšanai.⁶³ Tajā blakus ilggadējiem biedrības darbiniekiem I. Cīrulim un V. Zālītim ir arī LU privātdocents Jēkabs Velme (1855–1928), kurš uzskata, ka plašāku izdevumu līdz jubilejai nav iespējams sagatavot.⁶⁴ Viņaprāt, biedrības vēsture būtu nepilnīga, ja tajā netiktu atspoguļotas arī pretrunas starp dažādām personībām un to grupējumiem biedrībā.

Tādēļ izdevuma sagatavošanai Velme ieteic uzaicināt profesionālu vēsturnieku, piemēram, Jāni Bērziņu (1883-1940) vai Frīdi Zālīti (1887–1944). Savukārt teologs Fricis Mīlenbahs (1863–1933) mudina pagātnes liecību vākšanā neaizmirst ilggadējos

RLB biedrus Jāni Einbergu (1843–1931), Kristapu Morbergu (1844–1928), Ā. Ārgali, Jāni Brigaderu (1856–1936) un vēl vairākus citus.⁶⁵

Jubilejas izdevuma tapšanu palīdz noskaidrot vairāki ieraksti biedrības priekšniecības protokolu grāmatā. Tie vēsta, ka 1927. gada 11. novembrī J. Velme kategoriski atsakās uzņemties izdevuma organizētāja pienākumus, bet 28. novembrī tiek apstiprināta L. Bērziņa apņemšanās sagatavot RLB vēstures apcerējumu.⁶⁶ Šie fakti disonē ar vēlmi jubilejas izdevuma trūkumus un kļūdas attaisnot ar J. Velmes nāvi 1928. gada 16. maijā. Tiek apgalvots, ka Velme "esot apsolījis biedrībai savus pakalpojumus", tādēļ "vajadzēja pie apskata ķerties citām rokām vēl divpadsmitā stundā".⁶⁷

Īsi pirms biedrības apaļās gadskārtas, 1928. gada oktobrī 1000 eksemplāros nāk klajā grāmata "Rīgas Latviešu biedrība sešos gadu desmitos, 1868–1928". Izdevumā ir norādīts, ka "no biedrības nozarēm vairāk izvirzītas tās, kam sakars ar plašāku tautu", kā arī minēti vairāki uzvārdi, kas ļauj spriest par atsevišķu izdevuma nodaļu autoriem.⁶⁸ Tā, Ā. Ārgalis ir rakstījis par mūziku, J. Brigaders - teātri, bet kapteinis Miķelis Grotiņš (1883–1950) par K. Valdemāra jūrniecības un zvejniecības nodaļas darbību. Visai plaši (36 lpp.) DGN veikumu ir aprakstījis tās priekšnieks I. Cīrulis. Pavisam nepieminēts ir palicis vienīgi L. Bērziņš, kurš ir faktiskais šīs grāmatas sastādītājs.⁶⁹ Taču viņš savukārt ir vienīgais no autoriem, kas saņem apsolīto honorāru. Bērziņa padarītais tiek novērtēts ar 1000 latiem.⁷⁰ Kad I. Cīrulis vēl 1932. gadā atgādina biedrības priekšniecības lēmumu maksāt autoriem 80 latus par loksni, viņam norāda, ka neviens no RLB biedriem honorāru nav saņēmis, bet L. Bērziņš 1928. gadā neesot bijis RLB biedrs.⁷¹

L. Bērziņš, viņam uzticēto grāmatas daļu, ir veidojis pārsvarā kompilējot dažādas, nedaudz īsinātas publikācijas. Tā RLB darbības sākuma ieskicējumam ir izmantots R. Tomsona raksts "Latvieši un latviešu biedrība Rīgā" ("Baltijas Vēstnesis", 1869.g. 1.janv.-15.febr.), bet biedrības nama aprakstam - F. Veinberga raksts "Latviešu svētku dienas Rīgā" ("Baltijas Vēstnesis", 1870.g. 26.febr.-5.martā). Plaši izlietots ir arī A. Vēbera raksts "Pirmie vispārīgi latviešu dziedāšanas svētki Rīgā" ("Baltijas Vēstnesis", 1873.g. 4.-25.jūl.). Atceroties biedrības 25 gadu jubileju, reproducēti dažādu personu veltījumu ieraksti no jubilejas albuma, kas pirmoreiz ir publicēti žurnālā "Austrums" (1894.g. Nr.2-6).

Krājumu ievada Jāzepa Vītola (1863-1948) speciāli šai jubilejai rakstītā "Himna" jautkam korim, kam seko biedrības bijušo un pašreizējo priekšnieku, godabiedru,

dažādu komisiju un nodaļu vadītāju portreti, kā arī biedrības namu un uzstādītos pieminekļus atainojoši attēli.

Vērtējot šo izdevumu kopumā ir tomēr jāsecina, ka šī grāmata "nav vārda īstā nozīmē vēsture, bet gan materiālu krājums".⁷² Tā kā izdevums ir tapis lielā steigā, tad tajā atrodamo kļūdu daudzums neļauj to uzskatīt par biedrības nopelniem atbilstošu un pietiekami reprezentatīvu.

1934. gada martā RLB priekšnieks A. Krastkalns un Nacionālās politikas nodaļas priekšsēdētājs Arveds Bergs (1875-1941) paraksta kopīgu paziņojumu, kurā informē par biedrības nodomu vākt dažādus materiālus par Latvijas vēsturi, īpaši par vācu okupācijas un Latvijas valsts tapšanas laiku. Viņi aicina sabiedrību sniegt atbalstu biedrības pilnvarotajam Ž. Unāmam un garantē, ka biedrības glabāšanā nodotie dokumenti "būs pieietami vēsturniekiem, bet dokumentu utt. publicēšana nenotiks bez viņu autoru atļaujas".⁷³ Trūkst konkrētu liecību par šīs iniciatīvas panākumiem, taču ir pilnīgi skaidrs, ka nav rezultāta Vēstures skolotāju biedrības solījuma gādāt par RLB vēstures sarakstīšanu.⁷⁴

Jau dažus mēnešus pirms DGN 50 gadu jubilejas, 1936. gada februārī, biedrības izdevniecībā spriež par šai gadskārtai veltīta rakstu krājuma izdošanu.⁷⁵ Gan pieticīgāk nekā domāts (skat šī darba 1. nodaļu), DGN jubileja tiek atzīmēta, bet krājuma iznākšana arvien vēl kavējas. Tikai 1937. gada februārī⁷⁶ 2000 eksemplāros nāk klajā grāmata "Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas 50 gadi kultūras darbā, 1886–1936". Taču kā uzskata ilggadējais izdevniecības līdzstrādnieks L. Adamovičs "grāmatas nokavēšanās, liekas, nākusi tās saturam tikai par labu".⁷⁷

Izdevuma pirmajā daļā ir sniegts bijušā DGN priekšnieka (1915–1932) I. Cīruļa pārskats par izdevniecības darbību (plašāk apskatīts promocijas darba ievadā), bet tā otro daļu veido vesela virkne apskatu par DGN dažādu tipu un nozaru izdevumiem. Zīmīga ir L. Adamoviča norāde, ka šajā izdevumā ar lasītāju runā tie izdevniecības darbinieki, kas "palikuši vēl līdz šim uzticīgi Nodaļas darbam vai, mazākais, tās principiem".⁷⁸ Acīmredzot, 30. gados tādu ir palicis diezgan maz, jo krietnu daļu no iepriekšminētajiem apskatiem ir rakstījuši ļaudis, kuru saikne ar DGN ir bijusi visai īslaicīga. To var attiecināt gan uz Bebru Juri (1859–1951, Rakstu komisijas loceklis kopš 1935. g.), gan Longinu Ausēju (1885–1942, RK loceklis kopš 1926. g.). Krietni agrāka, taču tikpat epizodiska ir L. Bērziņa sadarbība ar izdevniecību. Viņš jubilejas krājumā ir pievērsies DGN oriģinālliteratūras un pasaules dramaturģijas klasikas izdevumiem. Savukārt par Bērziņa kādu laiku rediģēto mēnešrakstu "Druva" ir

rakstījis ar izdevniecību tieši nesaistītais P. Ērmanis. DGN izdevumu māksliniecisko apdari ir aprakstījis Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijas zīmēšanas skolotājs Pēteris Pētersons (1881–1937). Pats L. Adamovičs, kurš izdevniecībā ir iesaistījies jau 1910. gadā, vērtē DGN lomu latviešu garīgās un materiālās kultūras izkopšanā, sniedz vairākus nozaru apskatus, kā arī plašāk apraksta RLB "Konversācijas vārdnīcas" tapšanu.

RLB un tās izdevniecības attiecības spilgti raksturo kāda ar jubilejas izdevuma izplatīšanu saistīta epizode. Ja vēl 1936. gada decembrī biedrības priekšniecība nolēmj grāmatu par velti piesūtīt ne tikai visiem biedriem, bet arī skolām un bibliotēkām, tad jau pēc grāmatas iznākšanas tās brīveksemplāri tik atvēlēti vienīgi biedrības runasvīriem un priekšniecībai.⁷⁹

RLB izdotās "Konversācijas vārdnīcas" 2. sējumā (1908) ir ievietots visai apjomīgs (56 lpp.) pedagoga J. Kriškāna raksts "Skolas un izglītība".⁸⁰ Tajā iestrādāta daļa no viņa apzinātajiem latviešu skolu vēstures materiāliem. Taču šī vākuma apkopojumam pārtapt kādā plašākā publikācijā liedz Kriškāna nāve. Savāktos materiālus kādreizējais DGN darbinieks nodod uzglabāšanai Zinību komisijai "līdz radīsies vīrs, kas viņa mūža darbu gribēs un spēs turpināt".⁸¹ Skolotājs Andrejs Vičs (1879-1943), kas vēlāk arī kļūst par Kriškāna pēcteci izglītības vēstures izpētē, spriež, ka "Kriškāns pie sava lielā darba bija pārāk pieķēries, - viņš to gribēja izsmelt līdz beidzamam sīkumam". Pēc Viča domām, Kriškāns ir bijis "vienīgā nopietnā autoritāte mūsu skolu lietās".⁸²

20. gadu sākumā vairākus skolu vēsturei veltītus A. Viča rakstus publicē "Izglītības Ministrijas Mēnešraksts". 1923. gadā DGN apgādā iznāk viņa grāmata "Iz latviešu skolu vēstures", kas vēsta par mācību iestādēm Vidzemē 18. gadsimtā. Nākamās Viča grāmatas, kurās aprakstīta skolu darbība Kurzemē un Vidzemē 19. gadsimtā līdz pārkrievošanas laikam, nāk klajā attiecīgi 1926. un 1928. gadā. Lūdzot arī turpmāk finansiāli atbalstīt skolu vēstures izdošanu, 1930. gadā Vičs informē Kultūras fondu, ka viņš vāc materiālus par Vidzemes un Kurzemes skolām 17. gadsimtā.⁸³ Darbs pie monogrāfijas turpinājuma tomēr aizkavējas, jo no 1931. līdz 1936. gadam A. Vičs vada Rīgas pilsētas izglītības valdi. Sava darba 4. un 5. grāmatā (1939, 1940) Vičs ir aplūkojis latviešu skolām nomācoši smago posmu no pagājušā gadsimta 80. gadu vidus līdz Pirmajam pasaules karam.

A. Viča monogrāfijas 2., 3. un 4. daļa jau drīz pēc iznākšanas tiek novērtētas ar ikgadējām Krišjāņa Barona prēmijām. LU vecākais docents E. Pētersons par 4. daļu sniedz šādu atsaukumi: "Ievērojot ne tikvien autora rūpību un pacietību, bet arī

līdzšinējā darbībā izkopto erudīciju vēsturisku materiālu apstrādāšanā, darbs atzīstams par patstāvīgu pētījumu Latvijas skolu vēsturē...".⁸⁴

Pircēju A. Viča grāmatām gan ir pamaz. Jau 1929. gadā DGN sūrojas, ka pirmajās divās daļās "ieguldītā summa nenāk atpakaļ".⁸⁵ 1939. gadā DGN priekšnieks L. Straupmanis ierosina maksāt Vičam vienu honorāra daļu pēc grāmatas iespiešanas, bet otru – pēc tās izpārdošanas, lai "autors būtu tieši ieinteresēts un arī no savas puses vairāk rūpētos par grāmatas izplatīšanu tautā...".⁸⁶ A. Vičam šādu nosacījumu noraidot, izdevniecība nolemj honorāra otru pusi izmaksāt gada laikā, bet, ja apstākļi ļautu, tad arī ātrāk. Tā arī notiek, izmaksājot Vičam honorāru par grāmatas 4. daļu. Vēl 1939. gada 22. augustā DGN nolemj maksāt autoram tūlīt 1800 latus un pārējos 1733 latus gada laikā, bet jau tā paša gada 15. decembrī izdevniecība apstiprina honorāra atlikuma izmaksu.⁸⁷ A. Vičam gan jāpiekrīt izdevniecības darbinieku ieteikumiem mainīt atsevišķu notikumu un personu rīcības interpretāciju 5. daļas manuskriptā par pārkrievošanas laikmetu Latvijas skolās.⁸⁸ Par šo sava darba daļu, ko pabeidz iespiest 1940. gada jūnija beigās, Vičs nesaņem nekādu atlīdzību. Nepārprotams noraidījums ir lasāms uz viņa lūgumraksta RLB likvidācijas komisijai tā paša gada 3. augustā. Šajā iesniegumā Vičs minējis gan viņam aprēķināto honorāru (3150 latus), gan izteicis gatavību "saņemt tādu honorāru, kāds pienākas par zinātnisku darbu iespaidumiem tagadējā laikā".⁸⁹

Vairākkārt, taču bez jebkāda pamatojuma A. Vičam pārņemta J. Kriškāna nopelnu piesavināšanās.⁹⁰ Atšķirībā no Kriškāna, kura iepriekšminētajā 1908. gada publikācijā pārsvarā izmantoti iespiestie avoti, Vičs ir centies apzināt un pētīt agrāk nepieejamos arhīvu materiālus. Kā uzskata izglītības vēsturnieks Alfrēds Staris, vairākiem Viča grāmatās publicētiem dokumentiem vēl joprojām ir pirmavotu nozīme un viņa savāktais fakts materiāls ir noderīgs arī mūsdienu pētniekiem.⁹¹ Ne velti A. Viča darba pirmās divas daļas ir izdotas atkārtoti 1992. un 1994. gadā.

Savas darbības pirmajos gadu desmitos RLB sarūpē piemiņas zīmes Garlība Merķeļa (1769-1850), Krišjāņa Valdemāra un Ata Kronvalda atdusas vietās. Presē gan tiek izteikts viedoklis, ka par kapu pieminekļiem vērtīgāki un nezūdošāki būtu pazīstamāko latviešu dzīves apraksti.⁹²

DGN ierosinājums iesūtīt tai apcerējumus par atsevišķām personām, kurām bijusi svarīga nozīme Krievijas, bet jo īpaši Latvijas vēsturē, sākotnēji atbalsi negūst. 90. gados iznāk virkne no krievu valodas tulkotas ievērojamu personību biogrāfijas. Tā, Pētera I reālskolas audzēknis, vēlākais LU privātdocents Jānis Stiprais (1870-1946)

latvisko A. Kamenska grāmatiņu par amerikāņu izgudrotāju Tomasu Alvu Edisonu (1847-1931). Šveices pedagoga Johana Heinriha Pestalocija (*Pestalozzi*, 1746-1827) 150. gadskārtā nāk klajā izdevums, ko izmantojot J. Abramova (1859-1906) grāmatu sagatavojis nākamā diriģenta un komponista Ādolfa Ābeles tēvs Blomu skolotājs Atis Ābele (1861-1922). Jau gadu pēc franču mikrobiologa Luija Pastēra (*Pasteur*, 1822-1895) nāves apceri par viņu saraksta krievu biologs un zinātnis popularizētājs Kliments Timirjazevs (*Тимирязев*, 1843-1920), bet DGN to izdod 1897. gadā. Gadu vēlāk Mārupes pagastskolotāja E. Pīpiņa tulkojumā iznāk sengrieķu domātāja Sokrāta biogrāfija, kuras autors ir žurnāla "Образование" izdevējs un redaktors Vasilijs Sipovskis (*Сиповский*, 1843-1895). Tajā pašā gadā DGN izdod arī krievu literatūrvēsturnieka un kritiķa Ivana Ivanova (1862-1929) grāmatiņu par amerikāņu rakstnieci Herieti Bīčeri-Stovu (*Beecher-Stowe*, 1811-1896), kurā ievietotas šīs pašas valsts dzejnieka Henrija Longfelova (*Longfellow*, 1807-1882) vārsmas Plūdoņa un Jura Kosas atdzejojumā. Šis fakts ir mināms, jo koriģē uzziņu literatūrā atrodamo informāciju, ka pirmie Longfelova darbu latviskojumi parādās tikai 1901. gadā.⁹³

Vēl 1900. gadā DGN saņem aizrādījumu, ka tai būtu jāpievērš uzmanība "vispirms m ū s u p a š u aprimušo centīgāko un sekmīgāko d a r b i n i e k u biogrāfijām".⁹⁴ 1888. gadā Vasaras sapulcēs par Tērbatas latviešu studentu vakaros iepazīto A. Kronvaldu runā Smiltenes mācītājs K. Kundziņš. Pēc šīs uzstāšanās Āronu Matīss, kura latviskojumā 1887. gadā "Austrumā" publicēta Kronvalda apcere "Nationale Bestrebungen" (Tautiskie centieni), aicina piesūtīt Kundziņam materiālus par Kronvaldu.⁹⁵ Kundziņa sarakstīto Kronvalda biogrāfiju DGN izdod gan tikai 1905. gadā, kad "sociālisma saucieni pārspēja citas balsis, kāpēc nacionālisma ideja un līdz ar to Kronvalda nozīme netika pienācīgi augstu vērtēta".⁹⁶ Ne visai labvēlīgs liktenis ir arī K. Kundziņa monogrāfiskajam apcerējumam par A. Vēberu. Kundziņš ir Vēbera laikabiedrs, kurš tāpat kā Vēbers ir beidzis Jelgavas ģimnāziju, studējis Tērbatā un 1893. gadā iecelts par RLB godabiedru. K. Kundziņa darba publikācija aizsākas žurnālā "Druva" 1912. gadā, bet apraujas līdz ar šī mēnešraksta izdošanas pārtraukšanu 1914. gadā.⁹⁷ Tautas atmodas laikmetu atspoguļo arī Līgotņu Jēkaba apcere "Auseklis" (1904) un R. Klaustiņa grāmata "Pumpurs dzīvē un darbos" (1911).

Pie F. Brīvzemnieka biogrāfijas T. Zeiferts sāk strādāt jau 1913. gada augustā, taču Brīvzemnieka rakstu komisijas (faktiski DGN) apgādā tā nāk klajā tikai 1929. gadā. Zeifertu aizkavē gan citi darbi, gan jau savāktu Brīvzemnieka biogrāfisko materiālu zudums kara gados. Zeiferta grāmatā ir aprakstītas Brīvzemnieka dzīves un darba

gaitas līdz 80. gadu vidum. Pēc A. Gobas domām, Zeiferts "ne tikai raksta par Brīvzemnieku, bet tiešām dzīvo un deg tam līdzī, un dažviet varbūt vairāk deg nekā viņa raksturotais Brīvzemnieks".⁹⁸ T. Zeiferta nāve 1929. gada decembrī liek izdevniecībai meklēt viņa darba turpinātāju. Vēl 1930. gada rudenī tiek cerēts uz ilggadējo DGN līdzstrādnieku skolotāju V. Zālīti⁹⁹, tomēr par šī darba veicēju kļūst žurnālists Ž. Unāms. 1932. gadā iznākušās grāmatas priekšvārdā Unāms paziņo, ka Brīvzemnieks ir bijis viņa "nopietnākais literāriskais skolotājs" un turpat arī salīdzina: "Kā Kr. Valdemāru mēs varam uzskatīt par tautiskās kustības vadoni jeb šīs kustības galvu, tā Brīvzemnieks bija tautiskās kustības rokas un sirds." ¹⁰⁰

Arī kritika vairāk vērtē paša Brīvzemnieka personību, nekā tās aprakstītāja veikumu. Tā Ernests Anševics (vēlāk Aistars, 1899-1998) uzskata, ka Unāma grāmatā iestrādātie dokumenti un Brīvzemnieka darba biedru atmiņas rāda "liela un nesavtīga darba cilvēka un patriota mūžu".¹⁰¹ Turpretim K. Dziļleja apgalvo, ka "Brīvzemnieks ir bijis līdzās Valdemāram tikai sekundāra parādība, Valdemāra padomu un norādījumu izpildītājs".¹⁰² Savukārt Jānis Bičolis (1904-1982) spriež, ka tikai pēc Brīvzemnieka sarakstes publicēšanas "varētu skaidri redzēt, kas un kā izmantots".¹⁰³

Vēl atšķirīgāk tiek vērtēta biedrības 1930. gadā pasūtītā¹⁰⁴ un 1932. gadā izdotā Āronu Matīsa grāmata "Fridrihs Veinbergs savā mūža darbā un savās idejās". Visatzinīgāk Ārona darbu vērtē baltvācu žurnālists un literāts Oskars Grosbergs (*Grosberg*, 1862-1941), pēc kura domām šī grāmata "ir goda pieminēklis, ko Rīgas Latviešu biedrība cēlusi ne vien F. Veinbergam, bet arī pati sev un šā ievērojamā, savā ziņā klasiskā, darba autoram".¹⁰⁵ Savukārt latviešu prese vairākkārt pārmet Āronam viņa nekritisko attieksmi pret aprakstāmo personu. Tā, Oļģerts Liepiņš (1906-1983) uzskata, ka "Ārons Veinbergam pieiet ar iepriekšēju dievināšanu... Aiz bezgalīgas pietātes pret savu apceramo Ārons zaudē nopietna vēsturnieka toni." ¹⁰⁶ E. Blanks gan apzinās Ārona uzdevuma sarežģītību, jo "rakstīt Veinberga monogrāfiju nozīmē rakstīt latviešu politikas vēsturi". Viņš atzīst, ka darbs ir veikts "ar mīlestību un rūpību", tomēr "pārāk vienpusīgi un partejiski autors atreferē Veinberga idejisko pretinieku argumentus, daudzkreiz pat tos noklusē".¹⁰⁷ Arī Valsts arhīva direktors vēsturnieks J. Bērziņš ir pārliecināts, ka Āronam piemīt latviešu biogrāfiskās literatūras autoriem raksturīgais trūkums "slavēt un godināt un visur attaisnot viņu tēlojamās personas, uzkrājot vainu par viņu neveiksmēm gan citiem, gan liktenim".¹⁰⁸ Neraugoties uz šīm iebildēm, Ārona darbs, tāpat kā abas iepriekšminētās grāmatas par F. Brīvzemnieku, tiek novērtēts ar K. Barona prēmiju.

1935. gadā DGN izdod K. Kundziņa atmiņu grāmatu "Mana mūža gājiens". Mācītājs un grāmatnieks, arī Kundziņa biogrāfs Edgars Ķiploks (1907-1999) atzīmē, ka tajā attēlots tāds "laikmets tautas dzīvē, kam nezin vai būs kādreiz otrs līdzīgs notikumu bagātības ziņā".¹⁰⁹ Visai apjomīgās (314 lpp.) grāmatas iznākšanu ar 3000 latiem atbalsta Kultūras fonds, par to pretī saņemot 860 eksemplārus (no pavisam 2000 eks.). Savukārt K. Kundziņam pienākas 600 latu liels honorārs un 100 grāmatas brīveksemplāri.¹¹⁰

Ja atceramies par Ž. Unāmam piešķirto pilnvarojumu vākt biedrības vēstures materiālus, tad arī nepārsteidz, ka atskatam uz RLB vēsturi ir veltīta 1936. gadā iznākusi Unāma grāmata "Krišjānis Kalniņš: Latviešu tautas 70.-80. gadu vadoņa siluets". Savu pievēršanos kādreizējā biedrības priekšnieka personībai Unāms skaidro ar to, ka līdz tam izdotajā literatūrā par tautiskās kustības vēsturi Krišjānis Kalniņš ir pieminēts ļoti reti, tādēļ "tagadējai jaunajai paaudzei... viņa vārds ir gandrīz svešs".¹¹¹ Arī šī Ž. Unāma grāmata tiek izvirzīta K. Barona prēmijai, taču šoreiz apbalvojumu nesaņem. Prēmijas komisijas loceklis, vēsturnieks J. Bērziņš uzskata, ka grāmatas autors nav pētījis RLB protokolus, bet kompilējis dažādās grāmatās atrodamās ziņas.¹¹² Netieši to apstiprina arī pats Unāms vēstulē Ā. Šildem (1972.g. 5.apr.) norādot, ka grāmatas pamatā ir viņa nolasītais referāts K. Kalniņa piemiņas vakarā 1935. gada 12. decembrī.¹¹³ Fragmenti no Ž. Unāma grāmatas vēl 1971. gadā ievietoti trimdā iznākošā žurnāla "Treji Vārti" vairākos turpinājumos.

Interesanti atzīmēt, ka jau 1926. gadā savu versiju par K. Kalniņu pēc viņa dēla, kādreizējā Latvijas finanšu ministra Ringolda Kalninga (1873-1940) pasūtījuma publicē N. Puriņš.¹¹⁴ Puriņa grāmatā gan aprakstītas Kalniņa gaitas tikai līdz viņa jurisprudences studiju beigām Maskavā.¹¹⁵

19. gadsimta otrajā pusē diezgan strauji pieaug latviešu valodā izdotās juridiskās literatūras klāsts. Atsevišķos izdevumos un apkopojumos iznāk dažādu likumu un instrukciju tulkojumi. No 1880. līdz 1884. gadam (ar pārtraukumiem) Juris Māters (1845-1885) izdod pirmo latviešu juridiskiem jautājumiem veltīto laikrakstu "Tiesu Vēstnesis". Impulsus jaunām publikācijām dod arī 80. gadu tiesu reformas Baltijā. Kā rokasgrāmatas amatvīriem un "katram, kam ar tiesām darīšanas" 90. gados iznāk vairāki kalendāri, ko ir sastādījuši E. Skujenieks un F. Kārkluvāls. Kādreizējais Tērbatas universitātes jurisprudences students Kārkluvāls gan uzskata, ka ar tiesību avotu publikācijām vien nepietiek. Tādēļ, viņaprāt, "vajag gādāt par dažādām dzīvē nepieciešami vajadzīgām p o p u l ā r ā m , vispār saprotamām grāmatām..".¹¹⁶

Norādot uz "sabiedrisko un tiesu zinātņu augošo svaru tagadnē"¹¹⁷, Rainis 1901. gada 24. augustā vēstulē RK priekšniekam P. Gailītim piedāvā savu palīdzību šo nozaru popularizēšanā. Atsevišķu likumu izdošanu ar komentāriem lētu mazformāta grāmatiņu virknē Rainis ieteic sākt ar pašvaldību un agrārlikumiem.¹¹⁸ Izdevniecība šo priekšlikumu atbalsta¹¹⁹ un 1902. gada pavasarī Rainis ķeras pie "Pilsētu likumu" latviskošanas. Nosūtīt tulkojumu izdevniecībai līdz Vasaras sapulcēm vēl tajā pašā gadā¹²⁰ gan tomēr neizdodas. Atgriezies no Slobodskas Latvijā 1903. gada pavasarī, Rainis pagūst, cita starpā, uzņemties tieslietu zinātnes redaktora pienākumus topošajā ZK "Konversācijas vārdnīcā", taču "Pilsētu likumi" viņa tulkojumā nāk klajā tikai 1904. gada sākumā. Grāmatiņā 1892. gada likumam ir gan pievienota vesela virkne oficiālu un neoficiālu pielikumu, taču tajā nav nedz komentāru, nedz norādes uz likumu tulkotāju.

Tikpat anonīms ir 1905. gadā iznākušais apcerējums "Līgums", kura uzdevums ir sniegt "pēc iespējas visiem saprotamā veidā un valodā, vispirms vispārīgus paskaidrojumus par līgumu, un tad, iepazīstināt lasītājus tuvāki ar dažiem tiem līgumiem, kurus latvieši visvairāk mēdz noslēgt".¹²¹ Savukārt ar Anglijas pilsoņu tiesībām un pienākumiem, kā arī šīs valsts likumdošanas kārtību iepazīstina 1907. gadā izdotā Arnolda Ferstera grāmata "Pilsonis un tēvija". Visos četros DGN kalendāru laidienos ir ievietota sadaļa "Tieslietas un likumi", kur, cita starpā, ir atrodams alfabētisks juridisko terminu skaidrojumu rādītājs.

1906. gadā DGN noraida tolaik ļoti bieži publicētā Kārļa Kautska (*Kautsky*, 1854-1938) politekonomisko apceru iespiešanu, aizbildinoties ar šo sacerējumu pārāk lielo zinātniskumu. Tomēr zīmīgs ir secinājums, ka, atrodoties lietpratīgam pārstrādātājam, to izdošana, ievērojot Kārļa Marksa (*Marx*, 1818-1883) atziņu aktualitāti, būtu Nodaļai vitāli svarīga.¹²² Kompilatīvs raksturs ir ekonomikas zināšanas popularizējošajai Āronu Matīsa grāmatai "Ievads tautsaimniecībā", kas iznāk 1908. gadā.

Krasi atšķirīgus vērtējumus izpelnās divi citi DGN izdevumi. Pirmais no tiem - "Tēna domas par mākslu" nāk klajā 1897. gadā. E. Pīpiņa latviskotās Ipolita Tēna (*Taine*, 1828-1893) apceres "Mākslas filozofija" un "Par ideālu mākslā" pirmoreiz tik plaši iepazīstina latviešu lasītāju ar franču filozofa un literatūrzinātnieka estētiskajiem uzskatiem. Recenzējot šo izdevumu T. Zeiferts ir spiests atzīt, ka tās "elementārās patiesības, ko Tēns izsacījis, pie mums tik maz iesakņojušās, ka pie tām turoties drīz dabū pārmetumu...".¹²³ Savukārt ķirurgs J. Alksnis cer, ka "šīs grāmatiņas lietiskā

nopietnība, humānā loģika un plašā, tālredzīgā vispusība... drusku piepalīdzēs atvēsināt mūsu kritiķu iekarsušās smadzenes, kuri - ar retiem izņēmumiem - līdz šim vēl nevien pāri par subjektīvismu, bet pat pāri par personīgām rupjībām nav spējuši pacelties".¹²⁴ J. Dravnieks pat izsaka pārliecību, ka "ikviens, kas šo grāmatu iesācis lasīt, neliks to nost, iekam to nebūs izlasījis ar lielāko interesi līdz galam caurī".¹²⁵ Tomēr vēlāk izrādās, ka ir arī tādi ļaudis, kas lasot šo izdevumu jau pie pirmās lappuses var aizmigt.¹²⁶ Interesanti, ka pats E. Pīpiņš aicina izdevniecību, nosakot honorāra lielumu, ievērot paveiktā darba sarežģītību. Viņaprāt, "Tēnu apstrādāt nav vis tik viegli, kā rakstīt par ķīniešiem vai Pestaloci..".¹²⁷

Kā avīzes "Balss" bijušais redaktors izciedzams cietumsodu, V. Olavs no 1908. gada septembra līdz 1909. gada janvārim strādā pie manuskripta "Galvenie virzieni ētikā". Šī darba lomu cietuma gaisotnes kļiedēšanā Olavs uzsver arī vēstulē sievai: "Vai manam rakstam..būs kāda nozīme priekš vispārības, nemāku teikt, bet priekš manis paša tam milzīga vērtība."¹²⁸ Par DGN 1910. gadā izdoto V. Olava grāmatu "vispārība" spriež tiešām visai dažādi. Tā "Rīgas Avīzes" līdzstrādnieks Kārlis Augusts Stukmanis ieteic Olava darbu kā rokasgrāmatu visiem, kuru "tiešs pienākums ir apkarot aplamas mācības un uzskatus un slimīgus kaitīgus virzienus".¹²⁹ Savukārt K. Kundziņam šķiet, ka, rakstot par Eduardu Hartmani (*Hartmann*, 1842-1906), Frīdrihu Nīči (*Nietzsche*, 1844-1900) un K. Marksu, V. Olavam ir izdevies "nolikt viņu svaru un nozīmi savā vietā, bet jaunus un lētticīgus arī izsargāt no viņu valdzinātāju skūpstiem, kas dvēselei paliek par lietuvēnu".¹³⁰ Turpretim sociāldemokrāts Kārlis Zutis (1876-1943) uzskata, ka Olava grāmatā par daudz ir morāles, bet pamaz ētikas. Pēc viņa domām, V. Olavs sevi apliecina kā morālisma apoloģētu, kura interesēs "ir rādīt pārējos virzienus visneizdevīgākā gaismā".¹³¹

Arī Dubultu ģimnāzijas skolotājs R. Jirgens savā plašajā recenzijā (publicēta laikraksta "Latvija" četros numuros) norāda uz Olava grāmatas nepārprotamo tendenci propagandēt reliģiju un apkarot sociālismu. Viņaprāt, lasītājs ir tiesīgs prasīt, lai arī zinātni popularizējošas grāmatas autors aplūkojamā tematā "justos kā saimnieks savās mājās, bet nebūtu svešinieks, kas iegriezies garām iedams, varbūt glābdamies no likteņa uzsūtīta negaisa".¹³² Par veiksmīgākajām grāmatas lapaspusēm Jirgens uzskata tās, kurās Olavs kā laikabiedrs lietišķi apcer apstākļus, kuri padarījuši Baltiju par "sociālisma siltumnīcu". Jirgens pats ir savulaik klausījies Olava bieži citētā vācu filozofa Frīdriha Paulsena (*Paulsen*, 1846-1908) lekcijas Berlīnes universitātē. Tādēļ viņš izsaka pieņēmumu, ka izmantotajos avotos Olavs pievērsis uzmanību tikai tām

lappusēm, kurās viņš sadzirdējis "savai tikumības apziņai radniecīgu toni".¹³³ Iesaistoties polemikā ar R. Jirgenu, V. Olavs gan atzīst, ka "teorijas manā grāmatā gaužām maz..". Tomēr viņš ir pārliecināts, ka ir izdevies ne vien "iepazīstināt latviešu caurmēra lasītāju ar galvenajiem ētikas virzieniem vēsturiskā gaitā", bet veikt arī ne mazāk svarīgo starpnieka misiju. Citādi "dažam labam acis apžilbtu un galva apreibtu, ja uz viņu piepeši liktu krist pārāk spilgtam tiešās gaismas spīdumam".¹³⁴ Diemžēl, Olavs nesaskata (vai arī nevēlas saskatīt) Jirgena recenzijā kaut ko vairāk par personīgu aizskārumu. Piebūsim, ka V. Olava grāmatas 2. daļu 1918. gadā izdod A. Gulbis ar V. Olava fonda atbalstu. Interesanti atzīmēt, ka 1904. gadā, kad V. Olavs izpilda izdevniecības RK priekšnieka pienākumus, tiek noraidīts Lazdonas mācītāja Jāņa Ērmaņa (1862-1932) iesniegtais apcerējums "Vai kristīgā ticība ir vienīgi patiesā reliģija?".¹³⁵

Pedagoģiskiem jautājumiem ir veltīti divi DGN izdevumi: E. Pīpiņa tulkotā angļu filozofa un sociologa Herberta Spensera (*Spencer*, 1820-1903) grāmatiņa "Tikumiskā audzināšana" (1898) un I. Cīruļa latviskotā krievu pedagoga un psihologa Pjotra Kaptereva (1849-1922) apcere "Par bērna dabu" (1901). Ar angļu filozofa un vēsturnieka Tomasa Kārleila (*Carlyle*, 1795-1881) dzīves atziņām, gan visai didaktiskā veidā, iepazīstina Bebru Jura no vācu valodas tulkotā grāmata "Strādāt un nepagurt!" (1929).

Pats apjomīgākais DGN sociālo zinātņu izdevums ir angļu etnologa Edvarda Bērneta Tailora (*Tylor*, 1832-1917) grāmata "Antropoloģija: Ievādiņš studijās par cilvēku un civilizāciju". "Antropoloģijas" pirmās divas daļas nāk klajā 1902. gadā, bet trešā - 1904. gadā (1. un 2. daļa tiek izdotas arī atkārtoti attiecīgi 1914. un 1904. gadā).¹³⁶ Interesanti, ka šo grāmatu ir latviskojis trimdā dzīvojošais sociāldemokrāts Fricis Roziņš (1870-1919), kurš honorāru par tulkojumu saņem 1919. gadā, kad viņš ieņem zemkopības komisāra posteni P. Stučkas valdībā, bet biedrības izdevniecības darbība ir praktiski paralizēta.¹³⁷ Pozitīvi novērtējot izdevumu kopumā, J. Endzelīns tomēr uzskata, ka izdevniecībai ir vajadzējis svītrot tulkotāja piezīmes, jo "nedrīkst iedomāties, ka var nodarboties ar valodu salīdzināšanu bez iepriekšējas sagatavošanās".¹³⁸ Literatūrkritiķis Jānis Kadilis (1903-1994) vēlāk atceras, kā aitas ganot lasījis "Antropoloģiju" cīnīdamies "ar nebeidzamu svešvārdu ņudzekli, sevi tomēr stingri apņēmis abas grāmatas izlasīt līdz galam, ko arī izdarīju".¹³⁹

Par vienu no pirmajiem DGN izdevumiem, atsākot darbību 20. gados, kļūst Āronu Matīsa grāmata "Bāka", ko viņš pats ir nodevējis par kultūrvēsturisku un idejisku

antoloģiju. 1921. gada sākumā, lūdzot Kultūras fondam finansiālu atbalstu manuskripta pabeigšanai, Ārons spriež, ka viņa sakopotais atziņu un citātu krājums varētu kļūt par "ceļvedi pamācītāju un norādītāju visādos dzīves jautājumos".¹⁴⁰ Izmantojot Kultūras fonda piešķirtos 130 tūkst. rubļu¹⁴¹, DGN 1923. gadā "Bāku" laiž klajā. Savas turpat 500 lappušu biezās grāmatas priekšvārdā M. Ārons norāda uz šī krājuma prototipu - Ļ. Tolstoja dažādu autoru domu apkopojumu "Круг чтения".¹⁴² Arī šī Ārona grāmata izpelnās visai atšķirīgus novērtējumus. Tā A. Goba šo izdevumu visvairāk ieteic tiem, kam "maz laika atliek lasīt, bet kas tomēr vēlas derīgu vielu pārdomāšanai".¹⁴³ Turpretim A. Upīts uzskata, ka grāmatas iedalījums 35 tematiskās rubrikās nemazina tās nesistemātiskumu un juceklību. Upīts arī apšaubā Ārona deklarēto objektivitāti antoloģijas sastādīšanā: "Citātus, kas nav pa prātam, viņš tūlīņ gāž apkārt ar citiem, viņš komentē tos ar savām nosodošām remarkām, izraibina visādām piezīmēm un iespaidīgām interpunkcijas zīmēm."¹⁴⁴

1924. gadā DGN izdod grāmatu "Sociālisma brīnumvalsts", kas ir Sociālo un tautsaimniecības zinātņu akadēmijas (Frankfurtes pie Mainas) docenta Andreasa Foigta (*Voigt*, 1860-1941) referātu apkopojuma "Sociālās utopijas" (1906) brīvs pārstāsts. To sagatavojis pedagogs un izdevējs Pēteris Bērziņš (1848-1926).

1929. gada 17. oktobrī izdevniecībā tiek apspriests ierosinājums izdot populāras brošūras par sabiedriskiem jautājumiem, ko izteikusi RLB Nacionālās politikas nodaļa (turpmāk NPN), tai pašai uzņemoties līdzekļu sagādātājas funkcijas.¹⁴⁵ Lai vairotu DGN popularitāti, NPN faktiskais vadītājs Aleksandrs Dauge (1868-1937) ieteic tai izdot I. Tēna "Modernās Francijas tapšanu".¹⁴⁶ Taču Nodaļas darbinieki ir noskaņoti skeptiski par nepieciešamību ķerties pie šī vairāksējumu sacerējuma, kas prasītu vismaz 26 tūkst. latu ieguldījumu. Atgādināsim, ka vēl pirms Pirmā pasaules kara, kad izdevniecības finansiālā situācija bija krietni vien labvēlīgāka, DGN jau atteicās izdot franču vēsturnieka Aleksisa Tokvila (*Tocqueville*, 1805-1859) darbu "Vecā kārtība un revolūcija", ko tai piedāvāja Henrijs Simsons (1885-?).¹⁴⁷

Zīmīgi, ka 1930. gada rudenī izdevniecība noraida biedrības runasvīru priekšlikumu izdot grāmatu "Sociālisma sabrukums", atgādinot, ka tās mērķis ir veicināt jaunatnes literatūru, nevis izdot politiskus rakstus, kas vienmēr nes vienīgi zaudējumus.¹⁴⁸ Nav šaubu, ka šis atteikums tikai veicina saspīlējumu apgāda un biedrības vadības vidū. Savdabīga ir motivācija, ar kādu 1932. gadā tiek atraidīts Aleksandra Rodes manuskripts "Mirstošā ideoloģija". Pēc izdevniecības RK locekļa F. Ieviņa domām "idejiskā cīņa ar vēsturisko materiālismu - sociālismu zināmā mērā

zaudējusi savu nozīmi: sociālisms izveidojies par praktiski izdevīgu partijas lietu".¹⁴⁹ Turklāt Rodes sacerējuma prāva daļa jau 1927. gadā ir publicēta mēnešrakstā "Burtnieks".

Interesanti, ka 1935. gada rudenī A. Bergs, kā V. Olava fonda sabiedrības priekšnieks, lūdz DGN pārņemt no šīs sabiedrības "Burtnieka" izdošanu. Tā kā viens no mēnešraksta redaktoriem L. Ausējs vienlaikus ir arī RK loceklis, tad izdevniecība nevilcinoties piekrīt šim piedāvājumam. Tiek atzīts, ka žurnāls "lielā mērā ir veicinājis Latvijas garīgās kultūras pacelšanu" un, ka ar tā starpniecību DGN varētu popularizēt savus izdevumus.¹⁵⁰ Paziņojot, ka biedrības finansiālais stāvoklis neļauj segt "Burtnieka" izdošanai nepieciešamās izmaksas, biedrības runasvīri šo priekšlikumu tomēr noraida.¹⁵¹ Ļoti iespējams, ka šādu nostāju ir sekmējusi arī A. Berga opozīcija K. Ulmanim un pēdējā attieksme pret Berga atrašanos biedrības vadībā. Vēl 1935. gada 10. maijā A. Bergs tiek atkārtoti ievēlēts par RLB priekšnieka vietnieku, taču jau 20. jūnijā faktiski šantāžas rezultātā ir spiests šo amatu atstāt.¹⁵² 1936. gada pavasarī, pamatojoties uz noteikumiem par karstāvokli, "Burtnieka" izdošana tiek aizliegta.

Ar iekšpolitiskās situācijas konjunktūru visai cieši ir saistīti NPN sagatavotie izdevumi. No 1929. līdz 1933. gadam nāk klajā "Valsts pilsoniskās audzināšanas bibliotēkas" 7 laidieni. Sēriju ievadošajā grāmatiņā "Politiski dienas jautājumi" ir publicēti vairāki NPN sarīkojumos nolasītie referāti: Alberta Zalta (1897-1942) "Budžeta nastas un tautas saimniecība", Gustava Reinharda (1868-1937) "Par slimo kasu reorganizāciju" un Gustava Celmiņa (1899-1968) "Vai Saeimas darbība atbilst tautas vajadzībām". Zīmīgi, ka uz referāta nosaukumā izvirzīto jautājumu, pēc G. Celmiņa domām, atbilde var būt vienīgi noraidoša.¹⁵³ Sērijas otrajā laidienā ir ievietota Ārlietu ministrijas darbinieka Andreja Kampes (1905-1942) no franču valodas tulkotā apcere "Kolektīvisma sabrukums Krievijā" (1929). Par kristīgās vērtības atzīstošo proletariāta daļu vēsta Hermaņa Asara (1882-1942) brošūra "Strādnieki, kas nav sociālisti" (1930). E. Blanks ir autors arī sērijas sestajam ("Latviešu demokrātija un viņas vadoņi", 1932) un septītajam ("Sociālisma sabrukums", 1933) laidienam. Savukārt brošūru "Padomju Krievija ir pieteikusi karu" (1931) ir sarakstījis baltvācietis Leopolds Vilhelmsons (*Wilhelmsohn*, 1892-?). Daļu no "Valsts pilsoniskās audzināšanas bibliotēkas" pirmo 2 laidieņu tirāžas NPN piedāvā par brīvu nacionālas ievirzes organizācijām, bet L. Vilhelmsona brošūra tiek nosūtīta uz karaspēka vienībām un aizsargu nodaļām.¹⁵⁴

Gatavojoties Rīgas domes vēlēšanām 1931. gada 28.-29. martā NPN izdod vēl vairākas brošūras. To autori vienlaikus ir gan RLB biedri, gan Rīgas pilsētas domnieki. To, ka H. Asara grāmatiņa "Latvijas galvas pilsēta Rīga un viņas nākotnes uzdevumi" (1930) nav vien kārtējais pašvaldību jautājumiem veltītais izdevums, liecina uz tās titullapas šķērsām pāri iespiestais vēlēšanu sauklis "Latvisku Rīgu veidos Nacionālā apvienība Nr.16". Savukārt inženieris Žanis Pērkons (1888-1973) ar savu brošūru cenšas noskaidrot "Kā tikt Rīgā pie labākas dzīves" (1930). Vietējo pašvaldību vēlēšanu priekšvakarā nāk klajā vēl divi izdevumi: H. Asara "Pilsonisku vai sociālistisku pilsētu saimniecību" un Rīgas pilsētas domnieka ārsta O. Viksniņa "Mūsu provinču pilsētas un to nākotnes izredzes". Šīs abas grāmatiņas, kas, starp citu, nav minētas kārtējās bibliogrāfijas rādītājos, tiek iespiestas 1930. gadā 3 tūkst. eksemplāru lielā metienā un nosūtītas visiem provinces pilsētu nesociālistisko sarakstu domniekiem.¹⁵⁵ Turpretim Rīgas skolotāji saņem tikpat lielā tirāžā anonīmi izdoto A. Viča polemisko grāmatiņu "Rīgas pilsētas skolas sociāldemokrātu vadībā".¹⁵⁶

Diezgan grūti ir piekrist viedoklim, ka NPN izdotā "Valsts pilsoniskās audzināšanas bibliotēka" būtu uzskatāma par gandrīz vai "vienīgo objektīvo politisko literatūru latviešu valodā".¹⁵⁷ Drīzāk ir jāatzīst, ka šī sērija diez ko neiztur salīdzinājumu ar citām tajā pašā laikā izdotām līdzīgas ievirzes grāmatu virknēm. Piemēram, apgāds "Varavīksna" piedāvā sociologu Pitirima Sorokina (*Сорокин*, 1889-1968) un Gistava Lebona (*Le Bon*, 1842-1931) darbus, bet "Sabiedrisko un zinātnisko grāmatu sērijā", ko izdod sociāldemokrātiem tuvais izglītības kooperatīvs "Kultūras balss" nāk klajā Georgija Pļehanova (*Плеханов*, 1857-1918), K. Kautska un vairāku citu autoru darbi. Kā jau minēts iepriekš, 30. gadu otrajā pusē NPN (1934. gada nogalē pārdēvēta par Nacionālās kultūras nodaļu) ir vairāk nodarbināta ar DGN izdevumu nosūtīšanu skolām un dažādām organizācijām.

Pavisam RLB ir izdevusi 87 tematiski un apjomā atšķirīgas zinātniskas un zinātni popularizējošas grāmatas humanitārajās un sociālajās zinātnēs. To vidū ir gan pirmais latviešu zinātniskais turpinājumizdevums - ZK *Rakstu krājums* (1-23, 1876-1940), gan A. Viča monogrāfiskais pētījums par latviešu skolu vēsturi (1-5, 1923-1940). Pašas RLB un Latvijas kultūras vēstures izpētei noderīgi ir arī vairāki biedrības un tās apgāda jubileju izdevumi.

Atsauces un piezīmes

- 1 ADAMOVIČS, L. Latviešu zinātnes šūpulis Rīgas Latviešu biedrībā: Zinību komisija un Zinātņu Komiteja // *Rīgas Latviešu biedrības Zinātņu komitejas Rakstu krājums*. - Rīga : Rīgas Latviešu Biedrības Derīgu Grāmatu Nodaļa, 1940. - 23. krāj.: A. Humanitāri raksti, 14.lpp.
- 2 Iz R.L.B. zinātnības komisijas // *Baltijas Vēstnesis*. 1877 2. febr., Nr.5, 38.lpp.
- 3 RLB ZK. Iesūtījumu saraksts 1874.-1896., 1.-5.lpp. LNB R, X 34, 1, 30.
- 4 Iz R.L.B. zinātnības komisijas // *Baltijas Vēstnesis*. 1876 29. dec., Nr.52, 417.lpp.
- 5 VĪKSNA, M. Ieskats vienā no "Latvju Dainu" avotiem Latviešu folkloras krātuvē (Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas krājums) // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, A daļa, ISSN 1407-0081, 1996, Nr.3, 31.lpp.
- 6 DUCMANE, K., VĒCIŅŠ Ē. *Nauda Latvijā*. Rīga : Latvijas Banka, 1995. ISBN 9984-9092-9-8, 13. lpp.
- 7 RLB priekšn. PG 1888.-1898., 74., 83.lpp. LAB R, Ms 1230.
- 8 [SILIŅŠ, M.] Etnogrāfiskais muzejs // *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Rīga : A.Gulbja apgāds, [1929-1930], 4.sēj.: Dz-Fabriku architektūra, 7834.sl. Pāvula Pļavenieka (1850-1888) referāts par 1879. gadā aizstāvēto Oto Vēbera (*O.Waeber*, 1852-1920) disertāciju ir publicēts 3. Rakstu krājumā (1885).
- 9 Zinību komisijas darbība 1896.gadā // *Rakstu krājums, izdots no Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas*. Jelgava, 1897, 11.krāj., 121.lpp.
- 10 Šmits P. Vēstule K.Mīlenbaham 1906.g. 22. aprīlī. LNB R, X 55, 3, 32, 1., 2.lp.
- 11 ZEMZARE, D. *Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam)*. Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1961, 392.lpp.
- 12 RLB ZK PG 1903.-1932., 116.lpp. LAB R, Ms 1230.
- 13 Turpat, 199.lpp.
- 14 *23. gada pārskats par Rīgas Latviešu biedrības darbošanos un rēķiniem no 1890.g. 1.dec. līdz 1891.g. 1.dec., savienots ar biedru listi*. Rīga, 1892, 16.lpp.
- 15 *29. gada pārskats..1897.gadā...* Rīga, 1898, 15.lpp.
- 16 Misiņš J. Pārskats par RLB mantisko stāvokli 1920.g. 2. janv. LAB R, Ms 1230.
- 17 Sīkāk par to: STRADIŅŠ, J., CĒBERE, Dz. Rīgas Latviešu biedrības Zinātņu komitejas darbība, sasniegtais un nepaveiktais.1932-1940 // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 1993, Nr.3, 88.-111.lpp.

- 18 R.L.B. reorganizētās Zinātņu komitejas pirmais darbības gads // *Rīgas Latviešu biedrības Zinātņu komitejas Rakstu krājums*. Rīga, 1933, 21.krāj.: A. Humanitāri raksti, 157.lpp.
- 19 RLB Zinātņu komitejas rīcības un administratīvo sēžu PG 1932.-1940., 43.lp. LVVA, 2798.f., 1.apr., 26.l.
- 20 Turpat, 42.lp.
- 21 Turpat, 39.lp.
- 22 Turpat, 32.lp.
- 23 RLB DGN PG 1927.-1939., 48.lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 9. l.
- 24 RLB Zinātņu komitejas sarakste ar iestādēm par rakstu krājumu izdošanu. Turpat, 29. l., 34. lp.
- 25 DRUVIETE, I. *Kārlis Mīlenbahs*. Rīga : Zinātne, 1990, ISBN 5-7966-0475-9, 206.lpp.
- 26 BĒRZIŅŠ, L. Par latviešu konversācijas vārdnīcu // *Latviešu Avīzes*. 1897 10. dec., Nr.50, 1.lpp.
- 27 Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas priekšnieka runa vasaras sapulcē // *Baltijas Vēstnesis*. 1898 17. jūn., Nr.134, 2.lpp.
- 28 Bērziņš L. Vēstule DGN 1911.g. 31. oktobrī. LAB R, Ms 1230.
- 29 ADAMOVIČS, L. *Kārlis Mīlenbahs*. Rīga : [b.i.], 1927, 25.lpp.
- 30 RLB ZK. Iesūtījumu saraksts 1874.-1896., 1.lp. LNB R, X34, 1, 30.
- 31 Latvju tautas vēsture // *Rakstu krājums izdots no Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas*. Jelgava, 1884, 2.krāj, 82.-85.lpp.
- 32 BRĪVZEMNIEKS, F. Mūsu senatne.1. Kurzemes pirmais lielkungs Gothards Ketlers no J.Reinberga // *Balss*. 1883 8. jūn., Nr.23, 1.lpp.
- 33 DĪRIĶIS, B. Derīgu grāmatu apgādība // *Baltijas Vēstnesis*. 1886 29. dec., Nr.298, 1.lpp.
- 34 Latviešu rakstniecība: 2. Aut. uzrād.: A. // *Dienas Lapa*. 1890 24. martā, Nr.67, 1.lpp.
- 35 KRODZNIEKS, J. Kas ir latviešu vēsture? // *Austrums*. 1892, Nr.11, 326.lpp.
- 36 ŠVĀBE, A. Latviešu vēstures uzdevumi // Švābe, A. *Straumes un avoti*. Rīga : A.Gulbis, 1940, 2. sēj., 15.lpp.
- 37 Daži Zinību komisijas uzdevumi // *Baltijas Vēstnesis*. 1900 2. martā, Nr.50, 1.lpp.
- 38 Kāds vārds Derīgu Grāmatu Nodaļai // *Baltijas Vēstnesis*. 1900 29. sept., Nr.222, 1.lpp.

- 39 [NIEDRA, A.]. Darbs ceļa malā. Aut. uzrād.: A.N. // *Baltijas Vēstnesis*. 1900 6. okt., Nr.228, 1.lpp.
- 40 Uzaicinājums. Aut. uzrād.: Rīgas Latviešu biedrības Vēstures nodaļa // *Balss*. 1905 1.jūn., Nr.22, 3.-4.lpp.
- 41 STRADIŅŠ, J. Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas pētnieciskās ieceres (19.gs.beigas – 20.gs.sākums). ZAV. A [daļa], ISSN 1407-0081, 1996, Nr.6, 23.lpp.
- 42 Balsis iz publikas // *Mūsu Laiki*. 1906 12. jūl., Nr.120, 3.lpp.
- 43 *40. gada pārskats par Rīgas Latviešu biedrības darbošanos un rēķiniem 1908. gadā, savienots ar biedru sarakstu*. Rīga : [RLB], [1909], 13.lpp.
- 44 [ALBERTS, F.] Pret grāmatu “Die lettische Revolution”. Aut. nav uzrād. // *Latvija*. 1909 22. jūn., Nr.140, 1.lpp.
- 45 ĀRONS, M. A.Vēbera beigu cēliens // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1925, Nr.8, 118.lpp.
- 46 *Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas 50 gadi kultūras darbā, 1886.-1936*. Rīga : Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas apg., 1936, 95.lpp.
- 47 DGN (anon.). Vēstules uzmetums R.Klaustiņam 1912.g. LAB R, Ms 1230.
- 48 *50 gadi*.- 95.lpp.
- 49 *62. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1930. gadā*. Rīga : [RLB,1931], 18.lpp.
- 50 Rīgas Latv.Biedrības nacionālās politikas nodaļas 15. referātu vakars // *Latvis*. 1930 31. janv., Nr.2483, 8.lpp.
- 51 [DZIŅLEJA, K.]. Ernesta Blanka "1905. gada revolūcija". Aut. uzrād.: K.DZ. // *Domas*. 1930, Nr.6, 68.lpp.
- 52 *Rīgas Latviešu biedrības pirmais gadu desmits, 1868–1878 : Svētku raksts*. Rīga : Rīgas Latviešu biedrība, 1878, 232.lpp.
- 53 Rīgas Latviešu biedrības jubilejs // *Baltijas Vēstnesis*. 1878 1.nov., Nr.44, 345.lpp.
- 54 RLB priekšn. PG 1888.-1898., 280. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 55 RLB runasv. PG 1882.-1891., 374. lpp. Turpat.
- 56 GRAUDIŅŠ, K. Rīgas Latv. Biedr. Zinību Komisija : darbības apraksts // *Baltijas Vēstnesis*. - 1893 9.-15. jūl., Nr.152-157; tas pats arī : *Rakstu krājums, izdots no Rīgas Latv. Biedrības Zinību komisijas*. Rīga, 1894, 9. krāj., 60.-90.lpp.
- 57 RLB priekšn. PG 1888.-1898., 341. lpp. LAB R, Ms 1230.

- 58 *25. gada pārskats par Rīgas Latviešu biedrības darbošanos un rēķiniem no 1892.g.1.dec.līdz 1893.g.1.dec., savienots ar biedru listi.* Rīga : [RLB], 1894, 3. lpp.; *Rīgas Latviešu biedrība sešos gadu desmitos, 1868–1928.* Rīga : Rīgas Latviešu biedrība, 1928, 47.lpp.
- 59 Olavs V. Vēstule M.Āronam, bez datējuma. LAB R, M.Ārona f. VI, 13; LĪGOTNIS, J. Vilis Olavs savā dzīvē un darbā // OLAVS, V. *Kopotī raksti.* Rīga : V.Olava fonds, 1922, 1.sēj., 45.lpp.; ANDRUPS, J. Vilis Olavs : dzīve un darbi. Rīga : A.Gulbis, 1939, 25.lpp.; KNOPE, E. Olavs Vilis // *Latviešu rakstniecība biogrāfijās.* Rīga : Zinātne, 2003. ISBN 9984-698-48-3, 425.lpp.
- 60 *25. gada pārskats..*11. lpp.
- 61 RLB priekšn. PG 1912.-1940., 31. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 3. l.
- 62 RLB 50 gadu jubilejas komit. PG, 1918.g. 12.jūn. sēdes protokols. LVM, VN 5981/7f.
- 63 *58. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1926. gadā.* Rīga : [RLB, 1927], 5.lpp.; *59. gada pārskats ..1927. gadā.* Rīga : [RLB, 1928], 6.lpp.
- 64 RLB priekšn. PG 1912.-1940., 71. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 3. l.
- 65 Turpat.
- 66 Turpat, 71.-72. lp.
- 67 Paskaidrojumi // *Rīgas Latviešu biedrība sešos gadu desmitos, 1868–1928.* Rīga : Rīgas Latviešu biedrība, 1928, 286.lpp.
- 68 Ievadam, Paskaidrojumi // Turpat, 5., 286.lpp.
- 69 To apstiprina vairākas L.Bērziņa bibliogrāfijas : Profesors Ludvigs Ernsts Bērziņš // *Latvijas universitāte divdesmit gados, 1919-1939.* 2.d. Mācības spēku biogr. un bibliogr. [Rīga] : Latvijas Universitāte, 1939, 40.lpp.; L.Bērziņa darbu bibliogrāfija / Sast.B.Jēgers // *Zvaigžņu sega* : Rakstu krāj. prof. Dr. L. Bērziņa piemiņai. [Bruklina] : Grāmatu draugs, 1967, 277.lpp.
- 70 RLB priekšn. PG 1912.-1940., 87. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 3. l.
- 71 Turpat, 84.,101. lp. L. Bērziņa vārds tomēr ir atrodams RLB biedru sarakstā, sk: *60. gada pārskats..1928.gadā.* Rīga : [RLB, 1929], 21.lpp.
- 72 Rīgas Latviešu biedrība sešās gadu desmitīs. Aut. uzrād.: "Ilustrētā Žurnāla" red. // *Ilustrēts Žurnāls.* 1928, Nr.12, 385.-386.lpp.
- 73 RLB sarakste ar KF par grāmatu izdalīšanu skolām. LVVA, 2798. f., 1. apr., 59. l., 29. lp.

- 74 Nacionālās politikas (vēlāk- kultūras) nodaļas PG 1930.-1938., 164. lp. Turpat, 17. l.
- 75 DGN PG 1927.-1939., 53.-54. lp. Turpat, 9.l.
- 76 Adamovičs L. Vēstule T.Lejas-Krūmiņam 1937.g. 13. janvārī un 12. februārī LNB R, XA 170, 17.
- 77 ADAMOVIČS, L. Beiguvārds // *Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas 50 gadi kultūras darbā, 1886–1936*. Rīga : Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nod. apg., 1936, 182.lpp.
- 78 Turpat.
- 79 DGN PG 1927.-1939., 62., 64. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 9. l.
- 80 Latviešu skolas un izglītība // *Konversācijas vārdnīca* / R.L.B.Derīgu grāmatu nodaļa. Rīga, 1908, 2. sēj.: Grocijs-Latvieši, 2199.-2255.lpp. 1972. gadā raksts pārpublicēts trimdas izdevuma "Latvijas skolas" 1. sējumā.
- 81 [ĀRONS, M.]. Jānis Kriškāns. Aut. uzrād.: A. // *Dzimtenes Vēstnesis*. 1916 25. okt., Nr.244, 1.lpp.
- 82 VIČS, A. J.Kriškāna piemiņai // *Dzimtenes Vēstnesis*. 1916 13. nov., Nr.261, 2.lpp.
- 83 Vičs A. Vēstule KF domei 1930.g. 12. martā. LVVA, 1632. f., 3. apr., 951. l.,18. lp.
- 84 K.Barona prēmijas komisijai iesniegto darbu recenzijas. Turpat, 1632. f., 2. apr., 784. l.,169. lp.
- 85 DGN. Vēstule KF domei 1929.g. 9. janvārī. Turpat, 1632. f., 3. apr., 917. l., 65. lp.
- 86 DGN PG 1927.-1939., 85. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 9. l.
- 87 Turpat, 86.,90. lp.
- 88 DGN PG 1940., 6.-7. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 10. l.
- 89 Prasību pieteikumi, lūgumi, paziņojumi RLB likvidācijas lietā. Turpat, 83. l., 37. lpp.
- 90 KRIŠKĀNS, A. Dažas ziņas par Jāņa Kriškāna skolu vēstures likteni // *Latvijas skolas*. [Aijovas Veiverlija] : Latvju Grāmata,1972, 1. sēj., 5.lpp.; ANCĪTIS, V. *Sēlijas grāmata*. [Saldus] : Signe,1999. ISBN 9984-534-27-8, 21.,50.lpp.
- 91 STARIS, A. Latviešu skolu vēstures pētnieks Andrejs Vičs un viņa unikālais kultūrvēsturiskais apcerējums // VIČS, A. *Iz latviešu skolu vēstures: Vidzeme no 1700. līdz 1800.g*. Rīga : Zvaigzne,1992. ISBN 5-405-00837-0, 8.,16.lpp.

- 92 Kāds vārds par latviešu ievērojamiem vīriem. Aut. uzrād.: J.M. // *Dienas Lapa*. 1890 3. okt., Nr.226, 1.lpp.
- 93 Longfelovs Henrijs // *Latvijas padomju enciklopēdija*. Rīga : Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1985, 6.sēj.: Lauk-Monr, 242.lpp.
- 94 Kāds vārds Derīgu Grāmatu Nodaļai // *Baltijas Vēstnesis*. 1900 29. sept., Nr.222, 2.lpp.
- 95 ĀRONU MATĪSS. Uzaicinājums Kronvalda rakstu lietā // *Baltijas Vēstnesis*. 1888 1. aug., Nr.172, 1.lpp.
- 96 BĒRZIŅŠ, L. Atmodas laika darbinieks Kārlis Kundziņš // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1937, Nr.12, 628.lpp.
- 97 K. Kundziņa apcerējums glabājas LAB R, K.Kundziņa f., 14.
- 98 GOBA, A. Teodora Zeiferta-Brīvēznieks // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1930, Nr.9, 264.lpp.
- 99 DGN PG 1927.-1939., 21. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 9. l.
- 100 UNAMS, Ž. *Brīvēznieks: Tautas darbinieka mūžs un laikmeta aina*. Rīga : R.L.B. Brīvēznieka rakstu komisijas izd., 1932, 6.-7.lpp.
- 101 ANŠEVICS, E. Ž.Unams. Brīvēznieks // *Burtnieks*. 1933, Nr.2, 157.lpp.
- 102 [DZIŅLEJA, K.]. Ž.Unams. Brīvēznieks. Aut. uzrād.: K.DZ. // *Domas*. 1933, Nr.2, 114.lpp.
- 103 BIČOLIS, J. Monogrāfijas par Brīvēznieku // *Daugava*. 1933, Nr.7, 655.lpp.
- 104 62. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1930. gadā. Rīga : [RLB, 1931], 5.lpp.
- 105 GROŠBERG, O. Friedrich Weinberg : Ein lettischer Volksmann // *Rigasche Rundschau*. 1932 11 Nov., Nr.256, S.6.
- 106 LIEPIŅŠ, O. Fridrihs Veinbergs : Vai Āronu Matīss sarakstījis lielu monogrāfiju? // *Pēdējā Brīdī*. 1933 17. februārī, Nr.39, 6.lpp.
- 107 BLANKS, E. Frīdrihs Veinbergs // *Burtnieks*. 1932, Nr.12, 964., 967.lpp.
- 108 K.Barona prēmijas komisijai iesniegto darbu recenzijas. LVVA, 1632. f., 2. apr., 790. l., 290. lp.
- 109 ĶIPLOKS, E. Prāvests Dr.K.Kundziņš. Mana mūža gājiens // *Universitas*. 1935, Nr.6, 128.-129.lpp.
- 110 DGN PG 1927.-1939., 43.,45. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 9. l.
- 111 UNAMS, Ž. *Krišjānis Kalniņš : Latviešu tautas 70.-80. gadu vadoņa siluets*. Rīga : Rīgas Latviešu Biedrības Derīgu Grāmatu Nodaļas apg., 1936, 4.lpp.

- 112 K.Barona prēmijas komisijai iesniegto darbu recenzijas. LVVA, 1632. f., 2. apr., 788. l., 67. lp.
- 113 Unāms Ž. Vēstule Ā.Šildem 1972.g. 5. aprīlī. LNB R, AX 366.
- 114 GRĪNS, J. Par Apsīšu Jēkabu un Puriņu Klāvu // GRĪNS, J. *Redaktora atmiņas*. [Stokholma] : Daugava, [1968], 159.lpp.
- 115 Grāmatas sagataves materiāli (arī par turpmākiem K. Kalniņa dzīves posmiem) glabājas LNB R, XA 29, 32-34.
- 116 [KĀRKLUVALKS, F.]. Tiesību zinātne un mūsu rakstniecība. Aut. uzrād.: F.K. // *Baltijas Vēstnesis*. 1898 15.sept., Nr.209, 1.lpp.
- 117 RAINIS. Vēstule P.Gailītim 1901.g. 24. augustā // RAINIS. *Kopoti raksti*. Rīga : Zinātne, 1984, 20. sēj., 362.lpp.
- 118 RAINIS. Vēstule P.Gailītim 1902. gada 27. janvārī // Turpat, 377.-378.lpp.
- 119 RK PG 1897.-1904., 120. lpp., LAB R, Ms 1230.
- 120 RAINIS. Vēstule Aspazijai 1902. gada 4. maijā // Turpat, 407.lpp.
- 121 *Līgums*. Ievadam. Rīga, 1905, 3.lpp.
- 122 RK PG 1904.-1911., 47. lpp., LAB R, Ms 1230.
- 123 [ZEIFERTS, T.]. Tēna domas par mākslu. Aut. uzrād.: T.Z. // *Jauna raža*. Cēsis : J.Ozols, 1898. 1.[laid.], 194.lpp.
- 124 ALKSNIS, J. Zinātnisku grāmatu pārskats 1896.g. // *Rakstu krājums, izdots no Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas*. Jelgava, 1898, 12. krāj., 92.lpp.
- 125 [DRAVNIEKS, J.]. Tēna domas par mākslu. Aut. uzrād.: J.Pd. // *Baltijas Vēstnesis*. 1897 12. martā, Nr.58, 3.lpp.
- 126 Kādēļ Rīgas Latviešu biedrības Derīgu Grāmatu Nodaļai tik maz biedruveicinātāju? Aut. uzrād.: Br. // *Pēterburgas Avīzes*. 1903 4. aprīlī, Nr.28, 4.lpp.
- 127 Pīpiņš-Vizulis E. Vēstule M.Āronam 1896.g. 13. novembrī. LAB R, M.Ārona f. VI, 19.
- 128 LĪGOTNIS, J. Vilis Olavs savā dzīvē un darbā // OLAVS, V. *Kopoti raksti*. Rīga : V.Olava fonds, 1922, 1. sēj., 156.lpp.
- 129 [STUKMANIS, K.A.]. Galvenie virzieni ētikā. No V.Olava. Aut. uzrād.: K.A.S. // *Rīgas Avīze*. 1910 6. sept., Nr.204, 2.lpp.
- 130 KUNDZIŅŠ, K. V.Olava "Galvenie virzieni ētikā" // *Evaņģēliuma Gaisma*. 1910, Nr.33, 261.lpp.
- 131 [ZUTIS, K.]. Galvenie virzieni ētikā. Sarakst. V.Olavs. Aut. uzrād.: Šloss // *Izglītība*. 1911, Nr.1, 25.lpp.

- 132 JIRGENS, R. V.Olava "Galvenie virzieni ētikā" // *Latvija*. 1910 10. nov., Nr.259, 5.lpp.
- 133 JIRGENS, R. Atbilde V.Olava kungam // *Turpat*, 1910 18. dec., Nr.292, 4.lpp.
- 134 OLAVS, V. Piezīmes pie Jirgena kunga kritikas par maniem "Galvenajiem virzieniem ētikā" // *Turpat*, 1910 24. nov., Nr.271, 5.lpp.
- 135 RK PG 1904.-1911., 6. lpp., LAB R, Ms 1230.
- 136 Grāmatas 2. daļas atkārtots iespiedums nav uzrādīts DGN jubilejas krājumā. Sk.: *Rīgas Latviešu biedrības derīgu grāmatu nodaļas 50 gadi..* - 43., 65., 93.lpp. Taču tā esamību apliecina gan bibliotēkās atrodamie šī izdevuma eksemplāri, gan arī vairāki citi avoti. Sk.: *35. gada pārskats par Rīgas Latviešu biedrības darbošanos un rēķiniem 1903. gadā, savienots ar šāgada biedru listi*. Rīga : [RLB], 1904, 29.lpp.; MISIŅŠ, J. *Latviešu rakstniecības rādītājs (1585-1910)*. Rīga : Latviešu Grāmatu Tirgotāju un Izdevēju Biedrība, 1924, 367.lpp.
- 137 ADAMOVIČS, L. Rīgas latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas loma latviešu garīgās un materiālās kultūras izkopšanā // *50 gadi..* - 47.lpp.
- 138 ENDZELĪNS, J. Edvards B. Teilors. Antropoloģija // *Pēterburgas Avīžu Literāriskais pielikums*. 1902, Nr.68, 540.lpp.
- 139 KADILIS, J. Manas bērnības grāmatas // *Laiks* (Eslingena). 1946, Nr.5, 50.lpp.
- 140 LVVA, 1632. f., 790. l., 25.-26. lp.
- 141 *55. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1923. gadā*. Rīga : [RLB, 1924], 19.lpp.
- 142 ĀRONU MATĪSS. Priekšvārdi // *Bāka: kultūrvēsturiska un idejiska antoloģija*. Rīga: R.L.B.Derīgu grāmatu nodaļas izd., 1923, V lpp.
- 143 GOBA, A. Āronu Matīsa Bāka // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1925, Nr.3, 313.lpp.
- 144 [UPĪTS, A.]. Āronu Matīsa "Bāka". Aut. uzrād.: A.U. // *Domas*. 1924, Nr.1, 74.lpp.
- 145 DGN PG 1927.-1939., 14. lp., LVVA, 2798. f., 1. apr., 9. l.
- 146 *Turpat*, 19. lp.
- 147 Simsons H. Vēstules DGN 1907.g.12. oktobrī un 18. novembrī. LAB R, Ms1230; ANDRUPS, J. Lielbritanijas latviešu vēsture // *Latvieši Lielbritanijā / galv.red. I.Auziņa-Smita. [Lafboro] : Latviešu nacionālā padome Lielbritanijā, Daugavas vanagu fonds, 1995. ISBN 0-9526243-0-3. - 0-9526243-5-4, 21.lpp.*
- 148 DGN PG 1927.-1939., 21. lp., LVVA, 2798. f., 1. apr., 9. l.

- 149 Turpat, 29. lp.
- 150 Turpat, 49. lp.
- 151 Turpat, 51. lp.
- 152 LASMANIS, U. *Arveds Bergs: politiskas apceres*. Rīga : [autora izd.], 2000. ISBN 9984-9305-1-3, 4. grām.: Neaizsūtīta trimdinieka piezīmes, 1934-1941, 69.,71.lpp.
- 153 CELMIŅŠ, G. Vai Saeimas darbība atbilst tautas vajadzībām // *Politiski dienas jautājumi*. Rīga : RLB NPN, 1929, 36.lpp. Valstspilsoniskās audzināšanas bibliotēka. Nr.1.
- 154 *61. gada pārskats par..1929. gadā*. Rīga : [RLB, 1930], 15.lpp. ; NPN PG 1930.-1938., 34.,36. lp., LVVA, 2798. f., 1. apr., 17. l.
- 155 *62. gada pārskats par..1930. gadā*. Rīga : [RLB, 1931], 19.lpp. ; NPN PG 1930.-1938., 14. lp., LVVA, 2798. f., 1. apr., 17. l.
- 156 Turpat, 23. lp. Šo grāmatiņu A. Vičs saraksta pēc A. Dauges ierosinājuma. Sk.: A. Viča dienasgrāmata 1926.-1934., 60. lpp. LNB R, XA 158, 22.
- 157 *64. gada pārskats par..1932.gadā*. Rīga : [RLB, 1933], 17.lpp.

4. Dabaszinātņu, ģeogrāfijas un praktiskās literatūras izdevumi

Aplūkojot nacionālās grāmatniecības sākumposmu, ir gandrīz neiespējami strikti definēt jebkura iespieddarba piederību ziniskās (mācību, populārzinātniskās un praktiskās) literatūras izdevumu klāstam. Tas pilnībā attiecas arī uz RLB apgādātajām grāmatām par dabaszinātņu, ģeogrāfijas, veselības kopšanas un zemkopības tematiem, kuru izdošana atspoguļo šī izdevumu tipa attīstības dinamiku 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā.

19. gadsimta 60.-90. gados ziniskie izdevumi veido apmēram 20 % no kopējā grāmatu skaita. Kaut arī atsevišķi darbi jau pārsniedz zinātnes popularizēšanas līmeni un ietiecas zinātniskajā literatūrā, vismaz perioda sākumā pret šādu tekstu apgādāšanu izdevēji izturas visai rezervēti. Tādēļ lielāko daļu ziniskās informācijas lasītājiem piedāvā laikraksti. Tikai 90. gados pieaug ne tikai populārzinātnisko izdevumu skaits un tirāžas, bet šādu grāmatu apgādāšana kļūst apzināti mērķtiecīgāka. Populārzinātniskā literatūra sniedz ne tikai zināšanas, bet arī palīdz veidot kritisku domāšanu. Tā cenšas daļēji aizstāt augstāka tipa skolas izglītību un kompensēt pārkrievošanas izraisītās lakūnas latviešu grāmatu repertuārā.¹

Dabaszinātnēm veltīti raksti ir atrodami gan periodiskajos izdevumos, gan dažādos rakstu krājumos jau 19. gadsimta 50.-60. gados.² Centieni popularizēt dabaszinātņu atziņas ir skaidri samanāmi arī RLB tapšanas posmā. Tā 1868. gada 17. martā "Latviska palīdzības biedrība priekš trūkumu ciedzamiem igauņiem" sarīko R. Tomsona priekšlasījumu "Par dabu un dabas zināšanām". Arī RLB pirmajā jautājumā izskaidrošanas vakarā (1869. g. 26. janvārī) Tomsona uzstāšanās temats ir "Par dabas lietu pazīšanu un māņu ticību". Ar dabaszinātnēm iepazīstina Kaspara Biezbārža (1806-1886) raksts "Baltijas Vēstneša" paraugnumurā (1868.g. 25. oktobrī) un viņa kopīgi ar K. Stālbergu izdotā ilustrētā nedēļas avīze "Pasaule un Daba" (1875-1876). Pārsvārā oriģināldarbi - Pētera Šternmaņa (1822-1890), Jura Kalniņa (1847-1919) un citu autoru sacerējumi - veido no 1867. līdz 1885. gadam izdoto dabaszinātņu grāmatu klāstu (apmēram 14 izdevumi). Taču atsevišķu grāmatu izklāsta forma un dārdzība liedz tām sasniegt plašāku lasītāju auditoriju. Citu starpā šāds liktenis ir arī 1879. gadā iznākušajai Jēkaba Vinklera (1850-1921) grāmatai "Zeme kā zvaigzne pasaules plašumā".³

Biedrības ZK locekļu skaits ir pārāk niecīgs, lai būtu kādi praktiski rezultāti 1875. gadā notikušajai komisijas strukturēšanai trijās nodaļās: valodas un vēstures, dabas zinību, mākslas.⁴ Komisijas izdotie *Rakstu krājumi* (līdz pat 1932. gadam) ir ar izteikti humanitāru ievirzi. 90. gados Zinību komisijas *Rakstu krājumi* vairākkārt iepazīstina ar 1845. gadā dibinātās Rīgas dabaspētnieku biedrības publikācijām. Tā, apkopojot vairākus iespiestus avotus, ārsts A. Dīriķis ir sistematizējis Baltijas mugurkaulnieku apzīmējumus latīņu, latviešu un vācu valodās (8. laid., 1893). Savukārt žurnālists Āronu Matīss ir atreferējis Rīgas pilsētas ģimnāzijas direktora Gotharda Švēdera (*Schweder*, 1831-1915) priekšlasījumu par Rīgas jūraslīkuma zivīm (9. laid., 1894). Faktiski Dīriķa un Ārona publikācijām ir vairāk lingvistisks raksturs, kas arī apliecina humanitāro zinātņu dominanti ZK *Rakstu krājumos* kopumā.

1877. gadā ZK tiek apspriests P. Graubinga manuskripts "Pasaule: vispārīgas ziņas par zemi, sauli un zvaigznēm". Lakoniska un tādēļ grūti skaidrojama ir presē publicētā ziņa, ka šis manuskripts gan atzīts par derīgu, bet "tā kā tas nav sarakstīts pēc zinātnības komisijas principa, tad nosprieda, to neņemt komisijas apgādāšanā".⁵ Piezīmēsim vienīgi, ka tajā pašā gadā Graubingam tomēr izdodas savu darbu npublicēt.

Daudz vairāk faktu un tādējādi arī iespēju tos interpretēt ir par 1892. gadā DGN iesniegto Eduarda Veidenbauma (1867-1892) manuskriptu "Apcerējumi iz mehānikas". Taču paviršs dokumentu lasījums vairākus autorus ir novedis pie tendencioziem secinājumiem. Tā literārzinātnieks Alfons Vilsons (1917-1993) apgalvo, ka DGN bija apņēmusies Veidenbauma apcerējumu izdot, taču "iepazinusies ar raksta saturu, solījumu lauza, apcerējumus publicēt atteicās".⁶ Šī pārmetuma nepamatotību detalizēti skaidro bibliogrāfe Eiženija Peile (1908-1979), kas pārpratumā vaino RLB izdevniecības un "Dienas Lapai" tuvo "Derīgu grāmatu apgādnieku" nosaukumu līdzību. "Derīgu grāmatu apgādnieki" savu darbību pārtrauc jau 1891. gada decembrī, tādēļ pēc Veidenbauma nāves raksta izdošanas tiesības ieguvusi Tērbatas literāri zinātniskā biedrība K. Kasparsona personā to piedāvā RLB izdevniecībai.⁷ Savukārt literatūrvēsturniece Līvija Volkova ir pārliecināta, ka Krišjānis Barons ir to Maskavas latviešu vidū, kuri 1892. gadā piešķir Veidenbaumam otro prēmiju sacensībā "par rakstiem iz dabas zinībām". Tādēļ viņai ir neizprotamas gadu vēlāk izteiktās Barona iebildes pret Veidenbauma apceres publicēšanu.⁸ Apspriežot E. Veidenbauma manuskriptu DGN, K. Barons tomēr norāda, ka tas nav sarakstīts pietiekami populāri, tam pietrūkst zīmējumu un latviešu lasītājam pazīstamu

mēru un svaru apzīmējumu. Arī Rīgas politehnikumā studējošais Klāvs Springis (1869-?) aizrāda uz grūtībām saprast Veidenbauma pieminētos mehānikas likumus un definīcijas.⁹ Redzot to, ka Veidenbauma raksts ir būtiski jāpārstrādā, DGN no tā izdošanas atsakās un tas tiek publicēts "Dienas Lapas" apgādātā krājuma "Pūrs" 3. laidienā (1894).

Zīmīgi, ka 1892. gada pavasarī cits "tērbatnieku" pārstāvis Jānis Kauliņš (1863-1940) interesējas par DGN iespējām izdot "Pūra" 3. krājumu.¹⁰ Gadu vēlāk savus apsvērumus par to pašu vēstulē M. Āronam izsaka K. Kasparsons. "Tērbatnieki" šaubās, vai DGN negribēs koriģēt krājumu saturu, jo mēs "varam dot Nodaļai šo tiesību tikai uz dabas ziniskiem rakstiem, nevis uz citiem. Citu rakstu ziņā, mums domāt, pietiek ar mūsu vispārējo cenzūru."¹¹ Kā jau minēts iepriekš, "Pūra" 3. laidieni beidzot iznāk "Dienas Lapas" apgādā.

1886. gada pavasarī Maskavas latvieši izsludina prēmijas par dabasziniskiem tematiem. Izskatot vērtēšanai iesūtītos manuskriptus, K. Valdemārs ir spiests secināt, ka "viegli saprotamus rakstus par dabas ziņām sagādāt nākas..lielākajai daļai no mūsu rakstniekiem p a r d a u d z g r ū t i ".¹² Zīmīgi, ka Kārlim Rengartam par rakstu "Zemkopība un ķīmija" ("Austrums" 1887.g. Nr.11 - 1888.g. Nr.7) piešķirtā prēmija tiek izmaksāta tikai daļēji (divas trešdaļas, t.i. 50 rubļi), pārējo solot pēc raksta pirmās daļas pārstrādāšanas, lai "tā būtu labāk saprotama neizglītotam lasītājam".¹³ Publikāciju atsevišķā grāmatā pieredz vienīgi sacensībā pirmo godalgu (150 rubļus) ieguvušais Krišjāņa Langvita (?-1890) darbs par fizikas jautājumiem "Ziediņi no dabas mācību druvām" (1889). Tieši piemērotu manuskriptu trūkums liek "maskaviešiem" 1890. gada pavasarī izsludināt atkārtotu sacensību.¹⁴ Acīmredzot, šo situāciju pilnībā nepārzina P. Stučka, kas norāda DGN uz "maskaviešiem" piesūtītiem populārzinātniskiem sacerējumiem.¹⁵ Turklāt dabaszinātņu popularizējumi nav pat prioritāro tematu lokā RLB izdevniecībai darbu uzsākot.¹⁶ Taču drīz vien DGN sper pirmos soļus arī šajā virzienā.

Kā pašu pirmo šīs tematikas grāmatu 1891. gadā DGN izdod Zundu Pētera "Sarunas par dabu". 1893. gadā šim Tērbatas skolotāju semināra absolventa Pētera Cīruļa (1863-1935) tulkojumam iznāk arī otrā daļa. Dažus gadus vēlāk jaunstrāvniece izdotajā K. Timirjazeva "Augu dzīves" pārstrādājumā Zundu Pētera lietotā botānikas terminoloģija tiek asi kritizēta. Lai arī J. Alksnis atzīst, ka grāmatā "daža laba definīcija ļoti neprecīza, pat kļūdaina. Tomēr vietām zinātniska neprecizitāte

atvainojama, jo autors dzinies vispirmā kārtā pēc saprotamības, lietodams vārdus, kuri publikai parasti, pie tam upurēdams zinātniskus smalkumus."¹⁷

Zinisko grāmatu izklāsta saprotamība vairākkārt tiek pieminēta arī presē. Tā kāds "Dienas Lapas" autors ierosina zinisko rakstu tematus iepriekš aprobēt priekšlasījumos.¹⁸ Savukārt K. Graudiņš par populārzinātniskiem uzskata tikai tādus rakstus, kas ir saprotami draudzes skolu beigušajiem.¹⁹ Viņš turklāt arī brīdina, ka "dabas zinības ir uguns, gar kuru jānodarbojas ar lielāko nopietnību un uzmanību".²⁰

DGN tulkoto dabaszinātnisko grāmatu vidū dominē krievu autori. Visplašāk, ar 13 grāmatām ir pārstāvēts zinātņu popularizētājs Valeriāns Lunkevičs (*Лункевич*, 1866-1941). Atzīmēsim, ka daļa Lunkeviča brošūru savu pirmpublicāciju pieredz viņa paša sastādītajā sērijā "Populārzinātniskā bibliotēka tautai", ko izdod krievu "tautas grāmatu" apgādātājs Florentijs Pavļenkovs (*Павленков*, 1839-1900).²¹ V. Lunkeviča grāmatiņas citu vidū latvisko RPI students, vēlāk žurnālists un sabiedriskais darbinieks Pauls Ašmanis (1881-1952) un Krišjāņa Barona vedekla Līna Barone (1872-1932). Pēc ģimnāzijas direktora V. Maldoņa ieteikuma vairākas Lunkeviča grāmatiņas ("Apakšzemes valsts" 1906, "Zemes vēsture" 1907) tulko nākamā teātra kritiķe Paula Jēgere-Freimane (1886-1975), kas par darbu saņēmo pirmo honorāru aiznes Latvju dramatisko kursu vadītājam Jēkabam Duburam (1866-1916).²² V. Lunkeviča sarakstīto fizioloģijas popularizējumu "Mācība par dzīvību" (1-2, 1906-1907) latvisko Vecpiebalgas skolotājs J. Ūdris, bet viņa tulkojumu vēl pārlūko vietējais ārsts Jānis Kundziņš (1857-1913). Baltijas skolotāju semināru beigušais Ūdris tulko arī vairākas Pēterburgas universitātes profesora J. Vāgnera grāmatiņas ("Gaišs" 1901, 1903, "Uguns un gaisma" 1902, 1910). Pēc Vecpiebalgas draudzes skolas kādreizējā audzēkņa, teātra kritiķa Artura Bērziņa (1882-1962) domām Ūdris "starp visiem skolotājiem bija labākais metodiķis".²³ 20. gados cits vecpiebaldzēns J. Roze izdod virkni J. Ūdra mācību grāmatu, kuras sarakstot izmantotas arī V. Lunkeviča un J. Vāgnera publikācijas.

Kļūdaini ir minējums, ka vairākus DGN izdevumus ir ilustrējis igauņu grāmatu grafikas pamatlicējs Eduards Magnuss Jakobsons (*Jakobson*, 1847-1903), kuram no 1884. līdz 1897. gadam Rīgā piederēja ksilogrāfijas darbnīca.²⁴ Faktiski J. Vāgnera apceres "Ūdens" iespiedumiem (1900, 1909) ir izmantota 21 klišeja no šī darba izdevuma Pēterburgā 1897. gadā²⁵ un vienīgi geizeru zīmējums ir E. M. Jakobsona darbs. Arī Hermaņa Vāgnera (*Wagner*, 1825-1879) "Pirmo stāstu no dabas mācībām" 3. laidienā (1904) tikai viena zīmējuma (no 35) autors ir E. M. Jakobsons.

Kā atceras ārsts Jānis Skuja (1886-1983), 1897.-1898. gadā Vecpiebalgas draudzes skolas literārajos un jautājumu skaidrošanas vakaros lasīta un apspriesta Agneses Džibernes (*Giberne*, 1845-1939) "Gaisa jūra" (1-3, 1897-1898).²⁶ Šo DGN izdevumu ir latviskojis "Dienas Lapas" populārzinātniskās nodaļas "Zinātne un dzīve" vadītājs J. Vidiņš. Laikā, kad lasītājiem regulāri tiek piedāvātas dažādas "sapņu grāmatas", J. Vidiņa tulkojumā iznāk zinātniski lietišķā P. Simona "Sapņu valsts" (1899). Kā liecina arhīva materiāli, par sava tulkojuma - krievu hidrologa A. Ņečajevas "Jūras darbība" - kvalitatīvu izdošanu ļoti ieinteresēts ir Pēterpils tirdzniecības skolā strādājošais Pēteris Neivalds (1889-?). Viņš ir ne vien saņēmis autora atļauju grāmatas latviskošanai, bet arī rūpējas par ilustrāciju klišēju sagādi.²⁷

No Rietumeiropas autoriem vēl pieminēsim Edinburgas universitātes profesora Ārcibalda Ģikija (*Geiki*, 1835-1924) "Ģeoloģiju" (1892) un Mančestras universitātes profesora Henrija Enfīlda Rosko (1833-1915) "Ķīmiju" (1895). J. Vinklera latviskojumā 1898. gadā tiek izdota jaunā austriešu fiziķa, vēlāk populārzinātniskā žurnāla "Zentralblatt für das Volksbildungswesen" ilggadējā (1900-1916) izdevēja Antona Lampas (1868-1938) grāmatiņa "Dabas spēki un likumi". Divās daļās 1901. un 1903. gadā (atkārtots izdevums 1909, 1912) iznāk Karaļauču universitātes profesora Ernsta Lasar-Kona (*Lassar-Cohn*, 1858-1922) priekšlasījumu apkopojums "Ķīmija ikdienišķā dzīvē". Grāmatas tulkotājs J. Asars presē norāda, ka viņš Lasar-Kona darbu ir brīvi pārstrādājis, tajā iekļaujot arī jaunākos statistikas datus un ziņas, kas skar Krieviju.²⁸ Orientēšanos izdevumā atvieglo tās otrās daļas nobeigumā ievietotais satura (faktiski priekšmetu) rādītājs. Šī grāmata atstāj paliekamu iespaidu uz nākamo zinātnieku Bruno Jirgensonu (1904-1982). Viņš raksta: "Pirmā un pēdējā mīlestība palika ķīmija, par ko biju izšķīries jau 1917. g. pavasarī, lasot J. Asara tulkojumu Lasara-Kona "Ķīmija ikdienišķā dzīvē".²⁹ Vēlāk arī pats Jirgensons kļūst par sekmīgu zinātnes popularizētāju, piemēram, 1936. gadā "Valtera un Rapas" sērijā "Jaunais zinātnieks" iznāk viņa grāmata "Ikdienas ķīmija un tehnoloģija".

Lasītāju atsaucību iegūst arī franču astronoma Kamila Flammariona (*Flammarion*, 1842-1925) "Populārā astronomija". To latvisko Tērbatas universitātē medicīnu studējošais Krišjānis Goldmanis (1865-?), kura vārds gan pašā izdevumā nav atzīmēts.³⁰ Tomēr visai garš ir ceļš no grāmatas pirmā iespaiduma 1894. gadā līdz tās atkārtotai publikācijai 1910. gadā. No izdevniecības piedāvājuma caurskatīt Flammariona tulkojumu 1903. gadā atsakās vēlākais LU privātdocents matemātiķis Pēteris Kadiķis (1857-1923), kurš tolaik strādā par ģimnāzijas skolotāju Baku.³¹

Visbeidzot 1909. gadā ar lielām šaubām to uzņemas Aizputē dzīvojošais J. Vinklers.³² Interesanti, ka izdevniecības RK noraida Vinklera vēlmi jēdziena "debesķermenis" vietā lietot jēdzienu "debesmiesa".³³ Savukārt A. Jesens uzskata, ka Vinklera pārstrādātās grāmatas "valoda skaidra, pareiza un tik viegli saprotama, ka to var ņemt rokā arī tāds lasītājs, kuram par astronomiju nav nekādu zināšanu".³⁴

Nav zināms, kādēļ netiek publicēta Pētera Dambīša apcere "Fizioloģija", kas ir godalgota reizē ar E. Veidenbauma "Apcerējumiem" un kuru DGN sēdē 1893. gada decembrī ieteic izdot Ā. Butuls un Kārlis Barons.³⁵ Tādēļ par Nodaļas pirmo latviešu autora zinisko izdevumu ir uzskatāma 1895. gadā iznākusi J. Alksņa grāmatiņa "Kur paliek barība, ko apēdam?". Tās autors tobrīd gatavojas pabeigt medicīnas studijas Tērbatas universitātē un ir jau publicējis vairākus ziniskus rakstus krājumā "Pūrs". J. Alksnis rēķinās ar to, ka ne visiem lasītājiem būs pieņemami viņa veidotie fizioloģijas un anatomijas termini. Taču viņš atgādina, ka "šādi nosaukumi latviešu valodā vēl pilnīgi nenodibinājušies, un pirmais ceļš nav viegli iebraucams".³⁶ 1897. gadā izdotā RPI asistenta Nikolaja Pāķa (1860-?) grāmatiņa "Vārāmā sāls" iepazīstina ar šīs minerālvielas iegūšanas veidiem, ķīmisko sastāvu un nozīmi fizioloģijā. Savukārt cilvēka orgāni un to darbība ir aprakstīta Jelgavas ārsta Pāvila Strautzeļa (1864-1941) apcerē "Cilvēka miesa, viņas dzīve un kopšana" (1899). Atzīmēsim, ka šīs apceres otro iespaidumu (1908) papildina zīmējumi, kas jau izmantoti citos DGN izdevumos (J. Vagnera "Kā darināta un kā darbojas mūsu miesa?", 1906, V. Lunkeviča "Mācība par dzīvību", 1-2, 1906-1907).³⁷

20. gadsimta sākumā RLB ZK un izdevniecības veikums ziniskās literatūras izdošanā vairākkārt tiek novērtēts kā nepietiekams. Tā J. Poruks aicina paplašināt ZK programmu un turpmāk vairāk uzmanības pievērst eksaktajām zinātnēm.³⁸ Savukārt DGN saņem ieteikumu izdot lētu populārzinātnisku žurnālu (līdzīgu vācu izdevumiem "Das Wissen für Alle" un "Kosmos"), kas sistemātiski iepazīstinātu ar zinātnes pamatatziņām.³⁹ Atbildot uz kritikas ieteikumu dot priekšroku ziniskām grāmatām un mazāk izdot beletristiku, DGN RK loceklis A. Niedra paskaidro, ka izdevniecība nedrīkst aizrauties ar ziniskiem izdevumiem, lai nezaudētu lasītājus un varētu veikt savu pamatuzdevumu - apkarot sēnalu literatūru. Viņaprāt, zinisko rakstu izvēles nesistemātiskumu DGN ir noteicis līdzstrādnieku trūkums, ko savukārt ietekmējušas izdevniecības finansiālās iespējas.⁴⁰

Tikai pēc ilgāka pārtraukuma, 1908. gadā nāk klajā F. Adamoviča grāmatiņa "Gauss", kas ir iecerēta kā pirmā daļa "Ievadam dabas mācībās". Vēstulē izdevniecībai

F. Adamovičs ierosina, lai ZK iztirzā dabaszinātņu terminoloģiju un izsaka cerību, ka viņa paša grāmatiņa "varēs noderēt par pabalstu mūsu tautas skolotājiem, jo cerams, ka drīz mūsu tautas skolā ievēdīs arī dabas zinības".⁴¹ Literatūrā ir izteikta versija, ka skolotāju atturīgās attieksmes dēļ, šai F. Adamoviča grāmatai vēl kādi citi ziniski izdevumi neseko.⁴²

1910. gadā iznāk Tērbatas universitātes medicīnas studenta Hermaņa Buduļa (1882-1954) "Cilvēku nervi, viņu būve un normālās darbības", bet gadu vēlāk - inženiera-tehnologa (1919.-1920. g. Latvijas tirdzniecības un rūpniecības ministra) Kārļa Buša (1873-1923) grāmata "Elektrība". Par darbu pie K. Buša manuskripta honorāru saņem arī valodnieks J. Dravnieks.⁴³

Ir jāpauzē vairākiem gadu desmitiem, līdz RLB apgādā atkal nāk klajā dabaszinātnēm veltītas publikācijas. Tikai nu jau ZK rakstu krājumu ietvaros. Tā 21.B sējumā (1934) ir iespiesti LU profesora Eduarda Zariņa (1876-1947) un J. Ozoliņa kopīgi veiktie "Pētījumi par Rīgas jūras līča un Baltijas jūras ūdens ķīmisko sastāvu Latvijas piekrastē". Šeit pat ir atrodams ZK Vasaras sapulcēs 1932. gada 28. augustā nolasītais LU rektora Jūlija Auškāpa (1884-1942) referāts "Ķīmijas problēmas un uzdevumi Latvijā" un hidraulikas speciālista, LU profesora Alfrēda Vītola (1878-1945) pārskats "Latvijas hidroloģijas attīstība". Savukārt visu 22.B sējumu (1937.g. iznāk DGN apgādā) veido LU profesora Pētera Nomaļa (1876-1949) izstrādātais "Kurzemes purvu apskats".

Rezumējot ir jākonstatē, ka bez šiem diviem ZK rakstu krājumiem, DGN grāmatu klāstā ir pavisam 53 izdevumi (tajā skaitā 8 atkārtoti iespaidumi), kas iepazīstina ar dabaszinātņu pamatatziņām. No tiem vairums (47 izdevumi) ir tulkojumi.

19. gs. 90. gados gan "Jaunības rakstu virknē", gan "Vispārējās rakstu virknes" ietvaros iznāk četri krievu autoru veidoti svešu zemju apraksti. Tā 1899. gadā nāk klajā M. Čerņajevas grāmatiņa "Par Austrāliju un austrāliešiem", kuru latviskojis H. Albats, kas dažus gadus (1901-1903) līdzdarbojas izdevniecības RK, bet vēlāk ir pazīstams tiesību speciālists.

Par pirmo citzemju aprakstu sēriju latviešu grāmatniecībā var uzskatīt Liepājas grāmatnieka K. Ukstiņa izdoto grāmatu virkni "Mūsu zemes lode un viņas apdzīvotāji" (1-7, 1890-1903). Sākotnēji kompilatīvs raksturs ir arī DGN sērijai "Zemes un tautas" (1-8, 1896-1934). Tās pirmo laidieni "Kā ķīnieši dzīvo?" (1896) grūti ir uzskatīt par sevišķi veiksmīgu. To izvērtējot J. Alksnis izsaka aizdomas, ka "vai tikai autors..nav licis ķīniešiem tā domāt, runāt un dzīvot, kā viņa sirds to

vēlas".⁴⁴ Savukārt jaunais Tālo austrumu pētnieks P. Šmits norāda uz grāmatiņā neminētā autora daudzajām aplamībām un secina, ka tā ir "pārlicīgi kļūdaina un tādā ziņā pavisam nederīga".⁴⁵

1899. gadā, kad iznāk sērijas "Cittautu rakstnieki" 6. laidiena "Somu rakstnieki", izdevniecībā tiek apsvērtas iespējas sagatavot arī vairākas brošūras par šo Krievijas impērijas autonomo lielkņazisti. Vēstulē M. Kaudzītem RK loceklis I. Cīrulis DGN izvēli pamato ar to, ka "somi ir tauta, no kuras latvieši daudzējādā ziņā daudz ko var mācīties".⁴⁶ Sava nodoma īstenošanā izdevniecība cer uz sadarbību ar L. Bērziņu un T. Zeifertu, bet no M. Kaudzītes gaida aprakstu par Somijas sadzīvi. Atgādināsim, ka brāļi Kaudzītes šo zemi bija apceļojuši 1885. gadā un M. Kaudzīte savus iespaidus bija publicējis laikrakstā "Balss" (1886.g., Nr.7-29). Taču 19. gadsimta nogalē politiskā situācija ir krasī mainījusies, jo 1898. gadā ieceltais Somijas ģenerālgubernators Nikolajs Bobrikovs (*Бобриков*, 1839-1904) sāk īstenot sistemātisku Somijas tiesību ierobežošanu un pārkrievināšanu.⁴⁷ Tādēļ nepārsteidz, ka cenzors svītro vairāk nekā vienu trešdaļu no M. Kaudzītes manuskripta, nesaudzējot pat 1863. gadā Aleksandra II izsludināto "Valodas manifestu", kas atļāva kā valsts valodu lietot arī somu valodu.⁴⁸ Cenzūras sakropļota M. Kaudzītes grāmata nāk klajā tikai 1901. gadā.

Sērijā "Zemes un tautas" iznāk arī krievu zinātņu popularizētājas Elizabetes Vodovozovas (*Водовозова*, 1844-1923) grāmatiņas "Angļi" (1900) un "Šveicija" (1904). Izmantojot literatūru vācu, franču un krievu valodā, visai daudzpusīgu pārskatu par Japānu sagatavo P. Ašmanis. Ierosinājums izdot grāmatu par šo valsti izskan jau pēc krievu-japāņu kara sākuma 1904. gada pavasarī⁴⁹. Lai gan P. Ašmaņa tekstā ir norādes uz tā paša gada maijā mēnešrakstā "Austrums" publicētiem japāņu liriskas paraugiem, tomēr tajā nav nekādu ziņu par tolaik aktuālo militāro konfliktu. Atzīmēsim, ka 1904. gadā japāņu tautas pasaku grāmatu izdod J. Ozols Cēsīs.

Personiskā pieredzē uzkrātie vērojumi veido 1915. gadā izdoto sabiedriskā darbinieka un publicista Kristapa Bahmaņa (1867-1942) aprakstu "Pa kalnu Osetiju un Imeretiju".⁵⁰ Savukārt Kažoku Dāvja dēla Vītauta Pelča ceļojumu iespaidi Kaukāzā, Turcijā un vairākās citās austrumu zemēs ceturtdaļgadsimta garumā ir apkopoti grāmatā "No Baltijas jūras līdz Indijai" (1934). Apvienojot RLB "Konversācijas vārdnīcā" ievietotās 8 kartes, DGN apgādā jau 1907. gadā nāk klajā "Ģeogrāfijas atlants". Tādējādi tolaik visai trūcīgo ģeogrāfijas literatūras klāstu biedrības apgāds ir papildinājis ar 13 izdevumiem.

19. gadsimta pēdējā ceturksnī latviešu valodā izdotajā medicīnas literatūrā ir vērojamas būtiskas izmaiņas. Gan grāmatu skaita, gan to sarakstītāju kvalifikācijas ziņā. Ja līdz tam autoru vidū dominē vācu mācītāji, tad gadsimta nogalē arvien drošāk sevi piesaka speciālo medicīnas izglītību ieguvušie latvieši. No 1881. līdz 1900. gadam nāk klajā 57 dažādiem medicīnas jautājumiem veltītas grāmatas (salīdzinājumam: iepriekšējos 20 gados iznāk tikai 7).⁵¹ Pie tam absolūti lielākā grāmatu daļa (apmēram 5/6) tiek izdotas 90. gados.

No septiņiem visdrīzāk izstrādājamiem tematiem trīs atvēlot veselības kopšanas jautājumiem savu attieksmi pret tiem DGN demonstrē jau drīz pēc darbības uzsākšanas.⁵² Iespējams, ka to var saistīt ar ārsta Ā. Butuļa atrašanos priekšnieka vietnieka amatā. Tomēr pirmais šai tematikai veltītais izdevums nāk klajā tikai 1892. gadā. Taču vēl pirms tam 1890. gada pavasarī Ā. Butuls saņem Maskavas universitātes medicīnas studenta Pētera Kalniņa (1865-1899) tulkojumu "Pamācība vecmātēm".⁵³ Kalniņa manuskriptu Butuls lūdz izvērtēt Liezeres ārstu Kārli Blauu (1853-1906) un Tērbatas universitātē medicīnu studējošo Oskaru Voitu (1866-1959). O. Voits no uzaicinājuma atsakās, jo uzskata, ka atsauksmi var sniegt vienīgi praktizējošs ārsts.⁵⁴ Savukārt K. Blaus novērtē P. Kalniņa "Pamācību" kā pārāk speciālu un tādēļ neieteic publicēt.⁵⁵

1892. gadā DGN piedāvā lasītājiem Tērbatas universitātes absolventa P. Strautzeļa grāmatiņu "Pirmā palīdzība piepešos nelaiemes gadījumos". Tā tapusi, izmantojot daudzkārt izdoto un citās valodās tulkoto vācu ķirurga Frīdriha fon Esmarha (*Esmarch*, 1823-1908) grāmatiņu "Die erste Hilfe bei plötzlichen Unglückfällen". Piebildīsim, ka arī šai grāmatiņai ir atkārtots iespiedums (1907.g.) un tā aizsāk P. Strautzeļa sadarbību ar RLB izdevniecību. Gan atsevišķu grāmatu autora un tulkoāja, gan "Konversācijas vārdnīcas" līdzstrādnieka (1903-1911) statusā.

Visai daudzpusīgi par dažādiem ārstniecības un higiēnas jautājumiem 90. gados tiek rakstīts presē (īpaši jāmin "Austrums" un "Mājas Viesa Mēnešraksts"). Tematiski krietni ierobežotāku, tomēr praktiski noderīgu informāciju sniedz arī DGN izdevumi. Tā 1896. gadā iznāk A. F. Hippiusa "Padomi kā vecākiem izturēties, ja bērni saslimst ar lipīgām slimībām". Šodien gluži savāds liekas recenzenta J. Alkšņa atzinums, ka grāmatiņā lietoto aizausu dziedzera iekaisuma apzīmējumu "cūciņas" viņš neesot dzirdējis nedz Kurzemē, nedz Vidzemē.⁵⁶

1898. gadā nāk klajā grāmatiņa "Pamācība, kā mazus bērnus kopt". Tās autors ir jau pieminētais Dignājā strādājošais P. Kalniņš, kuru vēlāk medicīnas vēsturnieks

Arnīs Vīksna nosauks par pirmo ievērojamāko latviešu ārstu humānistu, bet viņa darbu novērtēs kā pirmo nopietnāko, zinātniskās medicīnas atziņās stingri balstīto grāmatu pediatrijā latviešu valodā.⁵⁷ Atzīmēsim vienīgi, ka P. Kalniņa "Pamācības" pirmvariants jau 1895. gadā ir publicēts laikrakstā "Mājas Viesis" (Nr.47-52). Nojaušama, taču ne pilnībā izskaidrojama ir motivācija, kas mudinājusi DGN laist klajā brošūriņu "Skolēna higiēna" (1898). Tajā ir apkopoti Holandē izstrādātie un šīs zemes skolās obligātie higiēnas noteikumi. Kā atbildot uz presē izskanējušo vēlmi vairāk izdot grāmatas par veselības uzturēšanu un nevis slimību ārstēšanu⁵⁸, 1900. gadā iznāk vācu higiēnista Hansa Buhnera (*Buchner*, 1850-1902) "Astoņi priekšnesumi par veselības kopšanu". Atkārtoti (1902. un 1904.g.) P. Strautzeļa tulkojumā iznāk Zīgmunda Augusta Knopfa (*Knopf*, 1857-1940) grāmatiņa "Tuberkuloze un viņas apkarošana".

Turpmākajos gados DGN izdod vairākus latviešu autoru sacerējumus. Tā 1903. gadā iznāk Kārļa Jannaua (1874-1963) "Zobi un viņu kopšana", bet 1905. un 1908. gadā - P. Strautzeļa "Higiēna". Atsakoties no honorāra par labu izdevniecībai, 1908. gadā manuskriptu "Lipīgās slimības" DGN nosūta tolaik Žeimē praktizējošais ārsts Dāvids Bīskaps (1879-1972).⁵⁹ Nākamajā gadā tas tiek arī iespiests, bet ar 1911. gadu D. Bīskaps no P. Strautzeļa pārņem "Konversācijas vārdnīcas" medicīnas nodaļas redaktora pienākumus. Atzīmēsim, ka no 1908. līdz 1914. gadam Jelgavā iznāk P. Strautzeļa "Veselības kopšanas kalendārs", bet no 1954. līdz 1965. gadam ASV nāk klajā D. Bīskapa veidotais "Ārstniecības kalendārs".

Kopumā RLB izdevniecība medicīnas literatūras klāstu ir papildinājusi ar 14 izdevumiem (starp tiem ir arī 2 atkārtoti iespaidumi).

Jau 1869. gadā toreizējais biedrības priekšnieka vietnieks, pirmais diplomētais latviešu agronoms R. Tomsons ierosina izdot mācītāja un skolotāja Georga Heinriha Šverta (*Schwerdt*, 1810-1888) grāmatu "Zelta avots". Tās oriģinālnosaukuma otro daļu "Der Landwirt auf dem Wege des Fortschrittes" J. O. Berkavs latvisko kā "Stāstu dēļ derīgas mācības un laika kavēkļa priekš latviešu zemkopiem". Kaut arī runasvīri nolemj Šverta darba latviskojumu nodot iespiešanai jau 1869. gada 21. decembrī⁶⁰, grāmatas iznākšana aizkavējas un tā nāk klajā tikai 1872. gadā. Aicinot iepazīties ar zemkopju darba pieredzi citās valstīs, Berkavs norāda, ka Šverta grāmatas tulkojumā ir izlaista latviešu zemkopim nebūtiska informācija.⁶¹ Interesanti, ka faktiski pirmais plašākai auditorijai adresētais RLB izdevums ir iespiests Leipcigā.

Iespējams, ka tieši vilcināšanās ar "Zelta avotu" rosina R. Tomsonu pašam izdot RLB sarīkotās pirmās latviešu zemkopju sapulces (1871. g. 19. jūnijā) aprakstu. Gluži patstāvīgi 70. gados viņš liek pamatus lauksaimniecības periodikai un nozaru kalendāriem latviešu valodā (rakstu krājums "Vārpa", 1874, laikraksts "Darbs", 1875-1876, "Zemkopības kalenders" 1878. gadam).

Viens no "Darba" autoriem ir lauksaimnieks Kārlis Oskars Lepevičs (1822-1889), kura "Padoma devējs zemes kopējiem" (1852) ir ar pirmreizēju nozīmi ne vien praktiskajā, bet arī ziniskajā literatūrā. Viņa rediģētā "zemkopības un dabas zinības laikraksta" "Arājs" (1882-1885) likteni tomēr izšķir līdzekļu un abonentu trūkums. Svarīgāko "zemkopībā un lopu ķīmijā" K. O. Lepevičs apkopo manuskriptā "Īsa zemkopības mācība", kura iznākšanu DGN apgādā 1889. gada nogalē viņš gan nepieredz. Lepeviča tekstu caurskata RPI lauksaimniecības students Jānis Mazvērsītis (1866-1943), tā aizsākot auglīgu sadarbību ar RLB vismaz ceturtdaļgadsimta garumā. Vēl studiju gados J. Mazvērsītis nesāņem maskaviešu dabzinātņu prēmiju izstrādātā temata nepopulārā izklāsta dēļ.⁶² Taču vēlāk tieši viņš kļūst par vienu no ražīgākajiem un atzītākajiem lauksaimniecības zināšanu popularizētājiem.

19. gadsimta 90. gados un 20. gadsimta pirmajā desmitgadē DGN izdod vēl 18 dažādiem lauksaimniecības jautājumiem veltītas grāmatas (no tām četras ir atkārtoti iespaidumi). Arī šie izdevumi sekmē nozares literatūras uzplaukumu, kas tiek saistīts ar mājas izpirkušo saimnieku vēlmi pilnīgot savas saimniecības.⁶³ Piezīmēsim, ka 1893. gadā sāk iznākt gan mēnešraksts "Zemkopis" un "Mājas Viesa" Zemkopības pielikums, gan agronoma Jāņa Bisenieka (1864-1923) sastādītais "Lauksaimniecības kalendārs".

Prāvāko grāmatu skaitu (8 iespaidumi) DGN izdod J. Mazvērsītīm, kurš tolaik strādā par muižas pārvaldnieku un zemkopības skolas pārzini Krievijā. Atkārtoti iznāk gan apcere "Par lauku iedalīšanu" (1892. un 1902. gadā), gan "Mācība par mēsliem un mēslošanu" (1894. un 1902. gadā). Sākotnēji DGN aicina Mazvērsīti sagatavot jau izpārdotās Lepeviča grāmatas otro izdevumu, taču pēc konsultēšanās ar kolēģiem viņš izšķiras par patstāvīga darba sarakstīšanu.⁶⁴ Atzīmēsim, ka J. Mazvērsītīm par šo tematiku ir jau vairākas publikācijas (plašākā "Baltijas kalendārā" 1891. gadam). Zināmā mērā kā turpinājumu "Lopkopībai" (1-3, 1901-1903) DGN izdod vēl vienu Mazvērsīša grāmatu "Liellopi, viņu sugas, audzēšana, audzināšana un ēdināšana" (1908). Pats autors to kvalificē kā rokasgrāmatu lopkopjiem un mācības grāmatu zemākajām lauksaimniecības skolām. Tādēļ viņš pārmet DGN izdevuma

nepietiekamu popularizēšanu, jo "neesmu rakstījis šo grāmatu priekš tam, lai tā gulētu un apputētu Nodaļas plauktos, bet, lai viņa izplatītos lauksaimnieku starpā".⁶⁵ Vēlāk gan J. Mazvērsītis atzīs, ka ar DGN izdevumu starpniecību visai plaši izplatītas zināšanas, kas "nepalika bez pozitīva iespaida lauksaimniecības veicināšanā".⁶⁶

Vairākas grāmatas tiek izdotas arī K. Šoha dārzniecības sēklaudzētavas vadītājam Jānim Peņģerotam-Svešajam (1863-1932). 1894. un 1904. gadā iznāk viņa "Lauksaimnieka sakņu dārzs". Lai modinātu jaunajā paaudzē interesi par dārzkopību, 1899. gada nogalē J. Peņģerots piedāvā DGN manuskriptu "Augļkopība", kas nākamajā gadā tiek arī iespiests. Autors vienīgi vēlas pats lasīt korektūru; lai izvairītos no iespiedumu kļūdām, ar kurām pārpilns ir "Lauksaimnieka sakņu dārza" pirmizdevums.⁶⁷ Dažus gadus pēc J. Peņģerota pārcelšanās uz Saratovas guberņu (1905. gada pavasarī), apsīkst viņa iedibinātais "Baltijas dārzkopju kalendārs" (iznāk kopš 1894. gada). Taču tāpat kā J. Mazvērsītis, arī J. Peņģerots līdz pat 1915. gadam ir "Konversācijas vārdnīcas" redaktoru pulkā.

Domājot par latviešiem, kas dodas uz Iekšskrieviju, ir tapusi Jekaterinoslavā dzīvojošā J. Plaudes "Dārza augļu un sakņu žāvēšana" (1907). Turpat ir sarakstīta šī paša autora 1909. gadā izdotā grāmata "Ogu dārzs". RPI mehānikas nodaļas students Kārlis Vāgelis (1877-?) ir aplūkojis tematu "Lini, viņu audzēšana un izstrādāšana" (1902). Dažādi avoti ir izmantoti divreiz izdotajā (1900, 1905) Valles mācītāja un vietējās biškopības biedrības dibinātāja Frīdriha Bernevisa (*Bernewitz*, 1869-1931) grāmatā "Baltijas dravnieks". Novērtējot Bernevisa sastādīto rokasgrāmatu, biškopības zinātnes pamatlicējs Latvijā Pēteris Rizga (1883-1955) vēl 1940. gadā norāda, ka "tas ir un paliks viens no labākiem darbiem mūsu biškopības literatūrā".⁶⁸

1904. gadā DGN izdod bijušā Tērbatas Veterinārā institūta profesora Eižena Zemmera (1843-1906) grāmatu "Mājas kustoņu kopšana un ārstēšana". Savukārt 1905. gadā nāk klajā šī paša institūta absolventa A. Kirhenšteina "Ievads piensaimniecībā". Jāsaka gan, ka lielāku preses uzmanību un atkārtotus izdevumus pieredz Kauguru lauksaimniecības biedrības apgādātā tās bijušā instruktora K. Ulmaņa rokasgrāmata "Ienesīga piensaimniecība" (pirmizdevums 1907. g.). Visbeidzot 1922. gadā DGN apgādā iznāk grāmata "Piens un piena preparāti", kuras autors ir augstākās farmaceitiskās izglītības un uzturvielu pētniecības pamatlicējs Latvijā, LU profesors E. Zariņš.

Atzīmēšanas vērts ir fakts, ka 1897. gadā Vidzemes savstarpīgā kredītbiedrība atvēl DGN 147 rubļus lauksaimniecības rakstu izdošanai.⁶⁹ Arī vēlāk, šī izdevniecību

visdāsnāk atbalstošā kredītiestāde, vairākus gadus pēc kārtas ziedo vairāk nekā 100 rubļus šiem pašiem mērķiem.⁷⁰

1899. gada 17. un 18. decembrī RLB rīkotajā latviešu lauksaimnieku sapulcē piedalās ap 1200 zemkopju no visas Latvijas. Literatūrā ir izteikts apgalvojums, ka par iekasēto ieejas maksu visiem sanāksmes dalībniekiem vēlāk par velti izsniegts iespiests sapulces protokols.⁷¹ Patiešām 1901. gadā nāk klajā izdevums, kurā ir apkopoti abās sapulces dienās nolasītie referāti. Kaut arī nav zināma izdevuma tirāža, tomēr ir zīmīgi, ka 1904. gadā DGN darbvedim tiek nodoti izpārdošanai 1375 šīs grāmatas eksemplāri. No tiem 574 eksemplāri ir bijuši rezervēti lauksaimnieku sapulces dalībniekiem, kuri līdz šim par grāmatām nav izrādījuši interesi.⁷² Vēl 1925. gada sākumā biedrības noliktavā ir atrodami 675 izdevuma eksemplāri.⁷³ DGN izplata arī vienīgo Lauksaimniecības nodaļas izdevumu - "Nekustāmas mantas vērtēšana Vidzemē" (1904). Tas ir tapis pēc šī jautājuma plašākas iztirzāšanas LN rīkotā sanāksmē 1904. gada 22. un 23. martā. Lai novērstu iespējamus pārpratumus, mantas vērtēšanas normatīvie akti ir publicēti paralēli latviešu un krievu valodā.⁷⁴ 1906. gadā RLB izdod tā paša gada 22. un 23. jūlijā notikušā Vidzemes latviešu zemkopju kongresa protokolu.

RPI inženierzinātņu students K. Graudiņš kādā 1890. gada publikācijā norāda uz būvmeistariem un citiem amatniekiem noderīgas literatūras trūkumu. Viņaprāt, to var novērst vienīgi lietpratēji, lai līdzīgi kā zemkopjiem domātās grāmatās kā novitātes netiktu pasniegtas atziņas no jau novecojušiem vācu izdevumiem.⁷⁵ Savukārt uz latviešu amatnieku un rūpnieku leksikas piesārņotību ar ģermānismiem, K. Graudiņš aizrāda ievadot savas "Būves mācības" 1. sējumu.⁷⁶ Tiklab amatniekiem, kā zemkopjiem ir adresēta N. Pāča grāmata "Apgaismošana un apgaismojamie līdzekļi" (1898).

Praktiski bez atbalss paliek tirgotāja un sabiedriskā darbinieka Kristapa Berga (1843-1907) piesolījums maksāt līdz 40 rubļiem par iespiedloksni "par ziniskiem rakstiem, kas zīmējas uz tirdzniecību un rūpniecību un aprāda, kā šie arodi latviešu starpā būtu veicināmi".⁷⁷ Rūpniecības tehnikas literatūras nabadzību 19. gadsimta nogalē grāmatzinātnieks A. Apīnis skaidro ar to, ka šīs saimniecības jomas vadībā joprojām dominē cittautieši, bet šādā literatūrā ieinteresētu speciālistu ir par maz, lai atmaksātos tās izdošana.⁷⁸ Šo secinājumu pilnībā apstiprina RLB centieni šajā virzienā. 90. gadu sākumā K. Berga un arhitekta Konstantina Pēkšēna (1859-1928) ierosme izveidot latviešu tehniķu biedrību tiek noraidīta, norādot uz jau pastāvošo

Rīgas Tehnisko biedrību (Technischer Verein zu Riga, dib. 1858. gadā). Vēlāk Finanšu ministrija atraida 1901. gadā izveidotās RLB Rūpniecības nodaļas (turpmāk RN) pieteikto amatniecības kursu ideju.⁷⁹

No 1901. līdz 1904. gadam RN sanāsmēs izskan apmēram 20 garāki priekšlasījumi. Trīs no tiem tiek publicēti 1905. gadā iznākušajā nodaļas rakstu krājumā. Šeit ir lasāmi nule RPI beigušo Spriča Paegles (1876-1962) "Par kartupeļu izstrādāšanu" un Jāņa Pauļevska (1872-1922) "Dzelzsbetona konstrukcija", kā arī vēl studējošā Paula Bērziņa (1881-?) "Par ēku piepi". Visus trīs priekšlasījumu tekstus papildina zīmējumi. RN rakstu krājuma turpmāko iznākšanu tā izdevēji saista ar iespējām laist klajā atsevišķu tehnikas jautājumiem veltītu laikrakstu. Īpaši uzsvērts, ka dienas laikrakstos atrodamie raksti bez zīmējumiem ir ļoti grūti saprotami.⁸⁰ Taču vienlaikus tiek arī atzīts, ka nozares laikraksta izdevējiem ir jārēķinās ar deficītu, jo iesākumā nevar cerēt vairāk kā uz 400 abonentiem.⁸¹ Tāpat zīmīgi, ka vēl 1913. gada sākumā ZK glabājas 900 RN rakstu krājuma eksemplāru.⁸² Lai kāds arī nebūtu šī RN izdevuma noiets, tas ir pirmais šādas tematikas rakstu krājums latviešu valodā.⁸³

Manuprāt, DGN izdotās grāmatas uzskatāmi apstiprina K. Karuļa secinājumu, ka 19.-20. gs. mijā dabaszinātņu un medicīnas literatūras izdošanā dominē ievērojamu cittautu zinātnieku darbu tulkojumi un centieni radīt plašu ziniskās literatūras klāstu.⁸⁴ Būtiski atzīmēt, ka šajā laika posmā DGN izdevumi kalpo arī kā zināms pretsvars kvazi populārzinātniskajai literatūrai, kura īpaši intensīvi nāk klajā pēc 1905. gada.

DGN pieredze ziniskās literatūras izdošanā ir visai pamācoša, arī mēģinot izprast ieilgušo krīzi populārzinātniskās literatūras oriģinālizdevumu atzarā Latvijā pēc valstiskuma atjaunošanas. Tā žurnāla "Zvaigžņotā Debess" ilggadējais atbildīgais redaktors radioastronoms Arturs Balklavs-Grīnhofs ir pārliecināts, ka ir nepieciešams akadēmisks populārzinātnisks žurnāls. Tas varētu mazināt zinātnes nūdēšanas politikas rezultātā radušos plaisu starp procesiem Latvijas zinātnē un mūsu sabiedrības izpratni par tiem, jo "sabiedrībai ir t i e s ī b a s zināt un saprast to, kas notiek zinātnē, un zinātnieku p i e n ā k u m s ir šīs tiesības respektēt un nodrošināt, populāri izklāstot zinātnes sasniegumus, problēmas un vajadzības".⁸⁵

Atsauces un piezīmes

- 1 APĪNIS, A. *Latviešu grāmatniecība no pirmsākumiem līdz 19. gadsimta beigām*. Rīga : Liesma, 1977, 241.-249., 298.-302., 312.lpp.
- 2 KRŪMIŅA, G. Zinātniskās un populārzinātniskās grāmatas // *Grāmata latviešu sabiedrībā, 1856-1870*. Rīga : Avots, 1987, 18.lpp.
- 3 APĪNIS, A. *Latviešu grāmatniecība no pirmsākumiem līdz 19. gadsimta beigām*. Rīga : Liesma, 1977, 247.lpp.
- 4 *Rīgas Latviešu Biedrība sešos gadu desmitos, 1868-1928*. Rīga, 1928, 155.lpp.
- 5 Iz R.L.B. zinātnības komisijas // *Baltijas Vēstnesis*. 1877 20. apr., Nr.16, 126.lpp.
- 6 VILSONS, A. E.Veidenbaums // *Latviešu literatūras vēsture*. Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1956, 3. sēj., 259.-260.lpp.
- 7 PEILE, E. "*Dienas Lapas*" loma grāmatu izdošanā. Rīga : Zinātne, 1970, 17.-18.lpp.
- 8 VOLKOVA, L. *Eduards Veidenbaums*. Rīga : Liesma, 1979, 10.-11.lpp.
- 9 [Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļas sēdes atreferējums] // *Baltijas Vēstnesis*. 1893 30. janv., Nr.24, 3.lpp.
- 10 Kauliņš J. Vēstule Ā.Butulim 1892.g. 7. aprīlī. LVVA, 4060. f., 1. apr., 879. l., 199. lp.
- 11 Kasparsons K. Vēstule M.Āronam 1893.g. 19. maijā. LAB R, M.Ārona f., V, 20.
- 12 VALDEMĀRS, K. Vai dabas zinības ir vajadzīgas latviešu lasītāju lielākai daļai // *Baltijas Vēstnesis*. 1888 2. janv., Nr.1, 2.lpp.
- 13 VALDEMĀRS K. Vēstule F.Brīvzemniekam 1888.g. 3. martā // *Krišjānis Valdemārs. Lietišķā un privātā sarakste* : divos sējumos. Rīga : Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 1997. ISBN 9984-9184-1-6, 1. sēj. : Krišjāņa Valdemāra vēstules, 768.lpp.
- 14 VELME, J. Prēmija par rakstiem iz dabas zinībām // *Austrums*. 1890, Nr.4, 502.lpp.
- 15 [STUČKA, P.]. Populāru rakstu apgādāšana. Aut. uzrād.: B.P. // *Dienas Lapa*. 1889 19. janv., Nr.15, 2.lpp.
- 16 DĪRIĶIS, B. Derīgu grāmatu apgādība // *Baltijas Vēstnesis*. 1886 29. dec., Nr.298, 1.lpp.
- 17 ALKSNIS, J. Zinātnisku grāmatu pārskats 1896. g. // *Rakstu krājums, izdots no Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas*. Jelgava, 1898, 12. krāj, 64.-65.lpp.

- 18 Par zinātņu popularizēšanu. Aut. uzrād.: L.K. // *Dienas Lapa*. 1891 23. nov., Nr.265, 1.lpp.
- 19 [GRAUDIŅŠ, K.]. Pūrs, darināts un pielocīts ar populāri zinātniskiem apcerējumiem.1. Aut. uzrād.: Gr.K. // *Baltijas Vēstnesis*. 1891 12. sept., Nr.206, 3.lpp.
- 20 [GRAUDIŅŠ, K.]. Jaunas idejas mūsu rakstniecībā. Aut. uzrād.: Gr.K. // *Baltijas Vēstnesis*. 1894 8. jūn., Nr.126, 1.lpp.
- 21 ЛАЗАРЕВИЧ, Э.А. *С веком на равне : популяризация науки в России. Книга. Газета. Журнал*. Москва : Книга, 1984, с. 225-226.
- 22 JĒGERE-FREIMANE, P. *Cilvēks domā - Dievs dara*. [Mančestera] : Astra, 1963, 17.lpp.
- 23 BĒRZIŅŠ, A. Vecpiebalgas agrākās skolas un vecie skolotāji // *Trimdas skola* (Solna, Zviedrija). 1962, Nr.22, 863.lpp.
- 24 LAPACINSKA, V. *Grafika // Latviešu tēlotāja māksla, 1860-1940*. Rīga : Zinātne, 1986, 57.lpp.
- 25 1897.g. izdevuma eksemplārs glabājas LNB R, K1/28.
- 26 Skuja J. Atmiņu pieraksti. LNB R, XA 315, 1, 22.-23. lpp.
- 27 Neivalds P. Vēstules DGN 1912. un 1913.g. LAB R, Ms 1230.
- 28 ASARS, J. Pašaizrādījums // *Dienas Lapa*. 1901 11. maijā, Nr.106, 6.lpp.
- 29 JIRGENSONS, B. Atmiņu dārzos // *Hercoga Pētera ģimnazija Academia Petrina, 1775-1975 : rakstu krājums*. [Vesterosa] : Ziemeļblāzma, 1974, 115.lpp.
- 30 [Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļas sēdes atreferējums] // *Baltijas Vēstnesis*. 1893 21. dec., Nr.290, 2.lpp.
- 31 Kadiķis P. Vēstule DGN 1903.g. 10. jūn. LAB R, Ms 1230.
- 32 Vinklers J. Vēstule DGN 1909.g. 22. janv. Turpat. ; Bibliogrāfs Valdemārs Jauģiets (1905-1974) pamatoti norāda, ka Flammariona tulkojuma pirmizdevums "atņēma pēdējās cerības pārdot Vinklera paša sacerējumu". Sk.: [JAUĢIETS, V.]. Zinātnieks un viņa darbs. Aut. uzrād.: V.Jaujenieks // *Zvaigžņotā Debess*. 1968, Pavasaris, 45.lpp.
- 33 Vinklers J. Vēstule DGN 1909.g. 13. martā. LAB R, Ms 1230. ; RK PG 1904.-1911., 124. lpp. Turpat.
- 34 [JESSENS, A.]. Grāmatas par astronomiju. Aut. uzrād.: A.Birzgalietis // *Jaunības Tekas*. 1910, Nr.3, 239.lpp.

- 35 [Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļas sēdes atreferējums] // *Baltijas Vēstnesis*. 1893 21. dec., Nr.290, 2.lpp.
- 36 ALKSNIS, J. *Kur paliek barība, ko apēdam?* Rīga, 1895, 4.lpp.
- 37 RK PG 1904.-1911., 94. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 38 [PORUKS, J.]. Zinību komisijas vasaras sapulces. Aut. uzrād.: Adagio // *Dienas Lapa*. 1900 13. maijā, Nr.108, 1.lpp.
- 39 Darāmi darbi. Aut. uzrād.: J.W. // *Dienas Lapa*. 1904 30. dec., Nr. 90, 1.lpp.
- 40 [NIEDRA, A.]. Darbs ceļa malā. Aut. uzrād.: A.N. // *Baltijas Vēstnesis*. 1900 5.-6. okt., Nr.227-228, 1.lpp.
- 41 Adamovičs F. Vēstule DGN 1905.g. 31. okt. LAB R, Ms 1230.
- 42 STĀMERE, A. Fricis Adamovičs (1863-1933) // *Ģeogrāfiskā izglītība Latvijā*. Rīga : Latvijas Republikas Tautas izglītības ministrija, 1991, 53.lpp.
- 43 RK PG 1904.-1911., 176.-177. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 44 ALKSNIS, J. Zinātnisku grāmatu pārskats 1896. g. // *Rakstu krājums, izdots no Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas*. Jelgava, 1898, 12. krāj, 65.lpp.
- 45 ŠMITS, P. Zemes un tautas. 1. Kā ķīnieši dzīvo // *Mājas Viesa Mēnešraksts*. 1897, Nr.10, 794.lpp.
- 46 Cīrulis I. Vēstule M.Kaudzītem 1899.g. 15. maijā. LAB R, "M.unR.Kaudzīte" 75, 7.
- 47 ZETERBERGS, S. *Somija neatkarības gados*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1999. ISBN 9984-17-654-1, 9.-12.lpp.
- 48 CĪRULIS, I. Vēsturiskais pārskats // 50 gadi.. - 15.lpp.
- 49 RK PG 1897.-1904., 180. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 50 Grāmatas eksemplārs ar labojumiem un papildinājumiem K. Bahmaņa rokrakstā glabājas LNB R, XA 93, 46.
- 51 ВИКЧА, А., АРОН, К. Медицинские книги на латышском языке до 1900 г. // *400 лет книжного дела в Латвии : Тезисы докладов и сообщений*. Рига : Зинатне, 1988, ISBN 5-7966-0150-4, с.34
- 52 DĪRIKIS, B. Derīgu grāmatu apgādība // *Baltijas Vēstnesis*. 1886 29. dec., Nr.298, 1.lpp.
- 53 Kalniņš P. Vēstule Ā.Butulim 1890.g. 3. martā. LVVA, 5471. f., 1. apr., 2.l., 244.-245. lp.
- 54 Voits O. Vēstule Ā.Butulim 1890.g. 9. maijā. Turpat, 304. lp.
- 55 Blaus K. Vēstule Ā.Butulim 1890.g. 30. apr. Turpat, 27.-28. lp.

- 56 ALKSNIS, J. Zinātnisku grāmatu pārskats 1896. g. // *Rakstu krājums, izdots no Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas*. Jelgava, 1898, 12. krāj., 83.-84.lpp. Šķiet, ka līdz J. Alkšņa recenzijai šis vārds ir pasvešs arī K.Mīlenbaham. Sk.: MĪLENBAHS, K. *Latviešu valodas vārdnīca* / Rediģējis, papildinājis, turpinājis J.Endzelīns. Rīga : Izglītības ministrija, 1923-1925, 1. sēj., 398.lpp.
- 57 VĪKSNA, A. *Dodot gaismu sadegu*. Rīga : Zvaigzne, 1983, 95.lpp.; VĪKSNA, A. *Pediatrijas saknes Latvijā* // *Latvijas Ārsts*. ISSN 1019-5068, 2003, Nr.6, 6.lpp.
- 58 Par veselības kopšanu. 1. Aut. uzrād.: K.J. // *Baltijas Vēstnesis*. 1899 7. sept., Nr.200, 1.lpp.
- 59 Bīskaps D. Vēstule DGN 1908.g. 1. dec., LAB R, Ms 1230.
- 60 *Pārskats par Rīgas Latviešu biedrības darīšanām un rēķiniem 1870. gadā*. Rīga, 1872, 4.-5.lpp.
- 61 ŠVERTS, G.H. *Zelta avots*. Rīga, 1872, V lpp.
- 62 VALDEMĀRS K. Vēstule F.Brīvzemniekam 1888.g. 3. martā // *Krišjānis Valdemārs. Lietišķā un privātā sarakste* : divos sējumos. Rīga : Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 1997. ISBN 9984-9184-1-6, 1. sēj. : Krišjāņa Valdemāra vēstules, 768.lpp.
- 63 APĪNIS, A. *Latviešu grāmatniecība*. 303.lpp.
- 64 [MAZVĒRSĪTIS, J.]. J.M. Priekšvārdi // MAZVĒRSĪTIS, J. *Mācība par mēsliem un mēslošanu*. Rīga, 1894, I lpp.
- 65 Mazvērsītis J. Vēstule DGN 1908.g. 1. dec. LAB R, Ms 1230.
- 66 MAZVĒRSĪTIS, J. *Atmodas laikmets latviešu lauksaimniecībā*. Rīga : [b.a.], 1929, 42.lpp.
- 67 Peņģerots -Svešais J. Vēstule DGN 1899.g. 10. dec. LAB R, M.Ārona f., VIII, 24.
- 68 RIZGA, P. *Biškopība pagātnē un tagadnē*. Rīga : Valsts apgādniecība, 1940, 388.lpp.
- 69 Veinbergs F. Vēstule V.Plutem 1897.g. 9. apr., LAB R, Ms 1230.; 23. *gada pārskats par Rīgas Latviešu Biedrības darbošanos un rēķiniem 1897. g., savienots ar šā gada biedru listi*. Rīga, 1898, 17.lpp.
- 70 Vēl par lauksaimniecības rakstiem un laikrakstiem. Aut. uzrād.: J.Klbr. // *Balss*. 1906 9. dec., Nr.267, 2.lpp.
- 71 Vispārīgā latviešu lauksaimnieku sapulce 17. un 18. decembrī 1899. g. // *Lauksaimnieku biedrības un viņu darbinieki*. Rīga : Latvijas lauksaimnieku centrālbiedrība, 1931, 113.lpp.

- 72 LN PG 1902.-1904., 160. lpp., LAB R, Ms 1230.
- 73 *56. gada pārskats par biedrības darbību in rēķiniem 1924. gadā.* Rīga, [1925], 9. lpp.
- 74 LN PG 1902.-1904., 139. lpp., LAB R, Ms 1230.
- 75 [GRAUDIŅŠ, K.]. Robs latviešu literatūrā. Aut. uzrād.: Gr. // *Baltijas Vēstnesis.* 1890 22. janv., Nr.17, 1.lpp.
- 76 GRAUDIŅŠ, K. Priekšvārds // GRAUDIŅŠ K. *Būves mācība.* Rīga, 1895, 1. sēj., I lpp.
- 77 *Rakstniekiem! // Berga bazāra kalendārs 1896.gadam.* Rīga : K.Bergs, 1895, 89.lpp.
- 78 APĪNIS, A. Latviešu grāmatniecība.. 303.lpp.
- 79 Ievads // *Rīgas Latviešu biedrības Rūpniecības nodaļas Rakstu Krājums.* Rīga, 1905, 3.lpp.
- 80 Turpat, 4. lpp.
- 81 RN PG 1901.-1907., 48. lpp., LAB R, Ms 1230.
- 82 *44. gada pārskats par Rīgas Latv. Biedrības darbošanos un rēķiniem 1912. gadā, savienots ar biedru sarakstu.* Rīga, [1913], 18.lpp.
- 83 КАРУЛИС, К. Научно-техническая литература в Латвии : краткий обзор 1588-1917 // *Из истории естествознания и техники Прибалтики.* Рига : Зинатне, 1971, Т.3, с. 283.
- 84 Turpat, с. 282.
- 85 BALKLAVS-GRĪNHOFŠ, A. Populārzinātniskā literatūra - obligāts priekšnoteikums normāla mācību un sabiedrības izglītošanas procesa nodrošināšanai jeb četri gadu desmiti ar "Zvaigžņoto Debesi" // *Zinātnes Vēstnesis.* ISSN 1407-1479, 1998, Nr.17 (162), 2.lpp.

5. Uzziņu izdevumi

5.1 "Konversācijas vārdnīca"

RLB izdotās uzziņu literatūras klāstā ir gan vairāki katalogi un kalendāri, gan bibliogrāfiskais rādītājs. Taču sevišķi paliekoša nozīme ir RLB izdotajai "Konversācijas vārdnīcai" (1903-1921), kas ir pirmais pabeigtais universālās enciklopēdijas izdevums latviešu grāmatniecībā.¹

Enciklopēdiju izdošanas nacionālās tradīcijas iedibinātāja gods gan pienākas valodniekam J. Dravniekam. Kā patstāvīgi strādājošs izdevējs viņš darbojas 19.gs. 90. gadu 1. pusē. Šajā pašā laikā nāk klajā arī vesela virkne enciklopēdisko izdevumu, kas sagatavo ceļu RLB izdotajai enciklopēdijai. Tiek izdoti Tērbatas latviešu studentu korporācijas "Letonija" sagatavotie krājumi "Sēta, daba, pasaule" (5.-8.burtn., 1889.,1891.-1893.g.), kurus iedibinājuši jaunlatvieši. Iznāk rakstu krājums "Pūrs" (1.-7.grām., 1891.-1897.g.), kur autoru vidū ir ne tikai "pīpkaloņi" no Tērbatas, bet arī Maskavā un Pēterpilī studējošie latvieši. Arī pats J. Dravnieks izdod 4 grāmatas plaši iecerētā enciklopēdisku rakstu virknē "Latvju tauta" (1892.-1894.g.).

1891. gada 1. februārī nāk klajā pirmā no 36 "Konversācijas vārdnīcas" (turpmāk KV) burtnīcām, kuras Dravnieks paredzējis izdot trīs gadu laikā. Enciklopēdijas izdošanas regularitāti tomēr kavē gan autoru novēlotie rakstu iesūtījumi, gan jau iznākušo burtnīcu nepietiekamais noiets. Diemžēl, kopīgi veicamais darbs nespēj novērst arī dažādu sabiedrības grupējumu viedokļu polarizēšanos un arvien pieaugošo savstarpējo naidošanos. Ja enciklopēdijas pirmo burtnīcu veidotāju pulkā ir arī "Dienas Lapas" redakcijas loceklis Āronu Matīss un tās nākamais redaktors Jānis Pliekšāns, tad vēlāk laikraksta "Dienas Lapas" attieksme pret Dravnieka KV kļūst neiecietīgi noraidoša. Līdz J. Dravnieka izdevējdarbības bankrotam 1895. gada pavasarī paspēj iznākt 25 enciklopēdijas burtnīcas. Arī aprāvusies pusceļā, Dravnieka KV tomēr uzrāda noteiktas sabiedrības daļas nepieciešamību pēc latviešu valodā izdotas uzziņu literatūras, kā arī dažādu nozaru speciālistu spējas šādu izdevumu sagatavošanā.

1897. un 1898. gadā, turpinot Dravnieka iesākto, H. Alunāns laiž klajā KV 26. un 27. burtnīcu. Taču ir pilnīgi skaidrs, ka viņam vienam pabeigt enciklopēdijas izdošanu nebūs pa spēkam. Lai apzinātu enciklopēdijas potenciālo abonētu skaitu, RLB ZK 1898. gada pavasarī izplata īpašus uzaicinājumus. Tiek lēsts, ka atlikušo apmēram 20

burtnīcu izdošana divu gadu garumā prasītu 6-7 tūkst. rubļu. ZK apņēmtos turpināt enciklopēdijas izdošanu, ja pieteiktos vismaz 1000 abonentu.² Tā paša gada 12. jūnijā ZK pilnsapulce izveido KV redakcijas komisiju 7 cilvēku sastāvā. To vidū kā pazīstamākie jāmin: ZK un biedrības izdevniecības priekšnieks V. Plute, K. Mīlenbahs, ārsts Kārlis Barons un advokāts F. Kārkluvāls.³ Reālu darbību šī komisija tomēr neuzsāk, jo gaidītā tūkstoša vietā ZK saņem tikai apmēram 300 enciklopēdijas iespējamo abonentu pieteikumus.

Tālaika presē atrodama plaša domu apmaiņa, vai turpināma iesāktā KV, vai arī jāstrādā pie jauna izdevuma. Ir tādi, kas apšaubā enciklopēdijas izdošanas iespējamību līdzekļu un līdzstrādnieku trūkuma dēļ. Vēl daži apgalvo, ka šāds izdevums vispār nav vajadzīgs. Citi, piemēram, L. Bērziņš un R. Blaumanis uzskata, ka vairāk nepieciešama būtu laba latviešu valodas gramatika un vārdnīca, no kuru izdošanas būtu jāatsakās KV dēļ.⁴ Atzīdams, ka Latviešu literārā biedrība neuzņēmtos enciklopēdijas izdošanu, tās bijušais priekšsēdētājs Augusts Bīlenšteins (1826-1907) spriež šādi: "Konversācijas vārdnīca var cilvēkus pavedināt drīzāk uz paviršību, ja viņi domā tajā atronam visu zinību kopu un visu dzīves gudrību."⁵ Šādam viedoklim nepiekrīt kāds laikraksta "Tēvija" autors, kurš uzskata, ka enciklopēdijas publicēšana RLB "būtu daudz cienīgāks darbs, nekā dažādu sīku brošūru izdošana, kura arī citiem literatūras izdevējiem iespējama."⁶

Gadsimta sākumā arī ZK atkal nopietni apsver enciklopēdijas sagatavošanas iespējas. Vienubrīd skati vērsas uz rosīgi strādājošo DGN. Līgotņu Jēkabs gan izdevniecību brīdina, ka "saistīdamās pie konversācijas vārdnīcas izdošanas, ja pasākums neiet visai gludi no rokas, Nodaļa gauži kaitēs savai darbībai..."⁷ DGN kā iespējamo KV izdevēju min Voldemārs Maldonis (1870-1941), tobrīd izdevniecības Rakstu komisijas loceklis, uzstājoties Vasaras sapulcēs 1902. gada 18. jūnijā. Viņu atbalsta arī "Baltijas Vēstnesis", pēc kura ieskata izdevniecība visur "bauda pilnīgu uzticību, un tālab arī šinī lietā viņai nav it nemaz ko bažīties".⁸ Labi apzinoties darāmā apjomu, DGN tobrīd no piedāvājuma tomēr atsakās.

Taču Maldoņa izvirzītie jautājumi, tostarp par enciklopēdijas adresātu un tās tipu: universālu vai reģionālu, no jauna rosina sabiedrisko domu. Tā F. Kārkluvāls paziņo, ka jaunajai enciklopēdijai pēc savas ievirzes ir jābūt populārai, kaut arī "pēc gadiem varbūt arī mēs spēsim izdot stingri zinātniskas Konversācijas vārdnīcas priekš arodniekiem, p.p.m. ārstiem, juristiem, būvtehniķiem u.t.t."⁹ Savukārt advokāts A. Bergs iebilst kādam "Rīgas Avīzes" autoram, kurš spriež, ka vārdnīca varētu būt

latviska vienīgi valodas dēļ: "Mums ir savi sevišķi uzskati mūsu lietās, tos varam dot līdz savai konversācijas vārdnīcai, un tad viņa būs latviska...Mēs dabūsim zināt, kā saprot mūsu lietas mūsu labākie vīri, mēs redzēsim kādas ziņas mums ir par savām lietām,..mēs zināsim, kas mums ir, un tamlīdz arī, kas mums trūkst, mums būs pamats, uz kura tālāk strādāt." ¹⁰

1902. gada 1. novembrī ZK pilnsapulce pieņem enciklopēdijas izdošanas projektu. Tas paredz 6 gadu laikā (sākot no 1904. g.) laist klajā 72 burtnīcas, t.i. divreiz lielāku apjomu, kā savulaik bija iecerējis J. Dravnieks. KV budžets tiek aprēķināts uz apmēram 30 tūkst. rubļu, kas iegūstami no subskripcijas, abonētu maksām un atsevišķu burtnīcu pārdošanas, kā arī cerot uz atsevišķu iestāžu un personu ziedojumiem. Šajā sanāksmē arī tiek galīgi izlemts nevis turpināt Dravnieka izdevumu, bet sākt enciklopēdijas izdošanu no jauna. Pilnsapulces dalībnieki tomēr nespēj vienoties par enciklopēdijas galveno redaktoru, jo katram no izvirzītajiem kandidātiem ir sīvi pretinieki, kuri draud ar atteikšanos no tālākas līdzdarbības. F. Kārkluvkam atliek vien patētiski jautāt: "Vai tad pat z i n ā t n i s k ā laukā nav iespējams kopā strādāt...?" ¹¹ Iepriekš iegūtā darba pieredze lieti noder J. Dravniekam, kuram tiek uzticēti KV tehniskā redaktora pienākumi (sarakste ar līdzstrādniekiem, subskripcijas u.c. jautājumi). ZK saņemot Dravnieka KV izdošanas tiesības, viņa darbveža alga pieaug no 15 līdz 20 rubļiem par iespaidloksni. ¹²

1902. gada 16. decembrī darbu uzsāk ZK paplašinātā priekšniecība jeb KV Rīcības komiteja (turpmāk KV RK). Atzīmēsim, ka tās darbība protokolu grāmatā ir fiksēta visai lakoniski. Taču atsevišķas, ar izdošanu saistītas, detaļas ir atrodamas vienīgi šajā dokumentā.

J. Asars ir pārliecināts, ka sabiedrībai "ir tiesības un pienākums izteikt savas domas par lielā pasākuma g a r ī g o pusi". ¹³ Viņaprāt, enciklopēdijā daudzo sīko šķirkļu vietā ir jābūt plašākiem pamatjēdzienu skaidrojumiem. Tajā jāievieto tikai savākto materiālu ekstrakts un pētījumu rezultāti. Asars arī aicina nebirokratizēt rediģēšanas procesu un nevairīties no radikālām reformām ortogrāfijas jomā, lai "jaunā Konversācijas vārdnīca tiešām būtu j a u n a : lieciniece par mūsu tautas dēlu tagadējo izglītību un visu mūsu jaunlaiku kultūras progresu".

1903. gada sākumā ZK spriež par jaunā izdevuma ortogrāfiju un "baidīdamās, ka pareizrakstības grozījumi varētu dažu labu vecās paražas cienītāju no Konversācijas vārdnīcas pirkšanas atbaidīt, nolēma gandrīz vienbalsīgi izsargāties no pareizrakstības jauninājumiem". ¹⁴ ZK 10. aprīļa sēdē gan ar lielu balsu pārsvaru tiek nolemts KV

iespiest ar latīņu burtiem jaunajā ortogrāfijā, tomēr atstājot šī jautājuma galīgu izlemšanu uz Vasaras sapulču laiku.¹⁵ 10. aprīļa sēdes lēmums vairākkārt tiek apstrīdēts presē. Tā T. Zeiferts gan uzsver, ka enciklopēdijai ir "jābūt pilnā saskaņā ar šolaiku zinātni", taču "kam kas jauns un svarīgs sakāms, tas lieto priekš tam parasto līdzekli, ja tas der".¹⁶ Kaut arī Vasaras sapulcēs J. Endzelīns pamato jaunās ortogrāfijas ieviešanas nepieciešamību, tomēr KV RK 18. augustā izšķiras par enciklopēdijas iespiešanu ar gotiskajiem burtiem vecajā ortogrāfijā.¹⁷

Jau krietni agrāk komiteja sāk apzināt izdevuma veidotāju loku. Kādā publikācijā par KV sagatavošanu ir minēti 73 potenciālo līdzstrādnieku uzvārdi.¹⁸ Šķiet, ka tas darīts ne vienmēr iepriekš sazinoties ar šiem cilvēkiem un respektējot viņu vēlmes. Tādēļ nepārsteidz, ka vēlāk enciklopēdijas autoru vidū atrodam tikai 38 no 73 nosauktajiem. Viņu pulkā nav Tērbatas universitātes profesora Jēkaba Oša (1860-1920), kurš gan ir paudis gribu līdzdarboties, taču nav vēlējies par to paziņot publiski.¹⁹ Nevaļas dēļ no uzaicinājuma atsakās bioķīmiķis un fiziologs Roberts Krimbergs (1872-1941) un dabaszinātnieks J. Vinklers. Vēlāk gan Krimbergs kļūst par enciklopēdijas līdzstrādnieku. Savukārt grafiķis R. Zariņš norāda, ka latvieši, paši to neapzinādamies, tobrīd ģermanizējas straujāk nekā jebkad agrāk. Viņam svarīgāka par KV izdošanu šķiet amatniecības skolas un muzeja izveide. Tādēļ Zariņš aicina "neķerties pie tik lepnas jumta būves latviešu kultūrai, kamēr viņas pamatus paši izskalojam ar vācu ūdeni" un "lielas vispārējas vārdnīcas vietā izdot tik vārdnīcu par latviešu lietām vien".²⁰ KV RK 4. oktobra sēdē arī apstiprina savu vēlmi "ievērot vairāk un pamatīgāki latviešu lietas, mazāk vispārīgas".²¹

Lai atsevišķu Latvijas vietu apraksti jaunajā izdevumā būtu savstarpēji samēroti, jau 1902. gada nogalē R. Kaudzīte izdevējiem ieteic atrast uzticamus novadu korespondentus un tiem piesūtīt identiskus jautājumus.²² Vēloties iegūt plašāku informāciju par Latvijas novadiem, ZK 1903. gada maijā publicē presē jautājumu sarakstu. Zīmīgi, ka daļu no jautājumiem cenzors ir svītrojis.²³ Aicinot būt aktīviem ziņu iesūtīšanā, ZK uzsver, ka tā "nospriedusi dot jaunai Konversācijas vārdnīcai stingri latvisku nokrāsu, t.i. pasniegt jo sīkas un pilnīgas ziņas par mūsu dzimteni".²⁴ Vasaras sākumā jautājumu saraksti (2 tūkst. eks.) tiek izsūtīti pagastu valdēm, biedrībām, skolotājiem un mācītājiem. Viņiem tiek adresētas 4 tūkst. eksemplāros iespiestās subskripcijas veidlapas. Lai vairotu interesi par enciklopēdiju nāk klajā KV prospekts (8 tūkst. eks.). Tas ir tematiski raibs šķirkļu paraugu apkopojums, ko sagatavojuši 7 autori. Piemēram, A. Ķeniņš rakstījis par franču dzejnieku Polu

Verlēnu, acu ārsts G. Reinhards – par trahomu, bet M. Siliņš – Engures ezeru un Latviešu Indriķi.

Rezultāti visām šīm aktivitātēm nav diez ko iepriecinoši. 1903. gada nogalē tiek fiksēti 174 subskribenti un 639 abonenti (salīdzinājumam: tajā pašā laikā DGN izdevumu pamatsērijai ir 5,5 tūkst. abonentu).²⁵ Arī novadu atsaucība ir visai atšķirīga. Atbildes tiek saņemtas tikai no 66 pagastiem (pavisam 471). Tomēr kā vēsta RLB 1903. gada darbības pārskats "vairākas personas..iesūtījušas veselus sējumus ar jo sīki izstrādātām ziņām".²⁶

Biedrība saņem grāmatizdevēja J. Ozola piedāvājumu iespiest KV Cēsīs, tomēr tieši attāluma dēļ tas tiek noraidīts. Drīz pēc tam tiek noslēgts līgums ar bijušo J. Dravnieka spiestuves darbinieku J. Landsbergu, kura tipogrāfijā Jelgavā arī tiek iespiesta vārdnīcas lielākā daļa.²⁷ Pēc Landsberga nāves tai nonākot Ekonomiskās grāmatrūpniecības sabiedrības īpašumā, vienas enciklopēdijas burtnīcas iespiešanas izmaksas pieaug no 135 līdz 175 rubļiem. Tādēļ no 1914. gada KV dienas gaismu ierauga Rīgā spiestuvē "Latvija", kas atrodas RLB namā Pauluči ielā 15.

1903. gada vasarā tiek apstiprināti KV nozaru redaktori, kas, uzsākot enciklopēdijas izdošanu šī paša gada beigās un tā līdz pat 1906. gada augustam, sapulcējas ne retāk kā reizi mēnesī. Šajās sanāksmēs tiek apstiprināti šķirkļu saraksti, pārrunātas presē parādījušās atsauksmes, spriests par darbu sadali un honorāra lielumu. Šeit piezīmēsim, ka autori saņem caurmērā 2-3 kap. par rindiņu, atkarībā no raksta oriģinalitātes. Paralēli tam ik nedēļas (izņemot vasarā) sanāk enciklopēdijas Rīcības komiteja. Komitejas locekļi izvērtē un rediģē iesūtītos šķirkļus gan pēc satura, gan apjoma un valodas izteiksmes. 1903. gada pavasarī KV RK vadību uzņemas A. Bergs, kurš atrodas tās priekšgalā līdz 1906. gada janvārim, kad viņu nomaina advokāts Jānis Zālītis (1874-1919).

KV pirmā burtnīca nāk klajā 1903. gada 12. decembrī 5 tūkst. eksemplāros.²⁸ Brīveksemplāri tiek izsūtīti visām pagastu valdēm. Turpmāk, līdz pat Pirmajam pasaules karam, enciklopēdija tiek iespiesta 4 tūkst. eksemplāru lielā tirāžā. 1904.-1905. gadā KV izdošana norit visai raiti – gandrīz katru mēnesi iznāk pa burtnīcai. Protams, izdevēju darbā regulāri iejaucas cenzūra. Vēstulē Rainim 1905. gada 3. maijā J. Dravnieks raksta: "Sevišķi drukātava vēlas Jūsu manuskriptus visātrāk, tālab, ka tie visvairāk top sastrīķēti." ²⁹ Kādā citā vēstulē 1908. gada 4. augustā viņš sūrojas: "Ir nu gan tagad grūti rakstīt, gandrīz grūtāk nekā Ruperta laikos." ³⁰

Tālaika presē netrūkst atsauksmju par jauniznākušajām enciklopēdijas burtnīcām. Analītisku vērtējumu un konstruktīvu ierosinājumu to vidū gan ir pamaz un jāteic, ka vismaz atsevišķos gadījumos izdevēji reaģē uz izteikto kritiku. J. Endzelīns, kas 1905. gadā pārņem no K. Mīlenbaha valodniecības nozares redaktora pienākumus, ir pārliecināts, ka enciklopēdijai ir "jāsniedz pēc iespējas tikai drošas ziņas, bet ne hipotēzes, par kuru ticamību tikai arodnieki var spriest". Norādot uz problemātiskiem vietvārdu skaidrojumiem, viņš lūdz "gādāt, ka turpmāk pa mūsu Konversācijas vārdnīcu vairs nespokojas dažādas sanskrita un lībiešu valodas saknes".³¹ Endzelīna aizrādījumi liek M. Siliņam izšķirties par izstāšanos no Rīcības komitejas sastāva. Jāatzīmē, ka Siliņa demaršam tomēr ir izņēmuma raksturs. Noraidot literatūras nozares redaktora Jāņa Veismaņa (1867-1913) vēlmi pielīdzināt dekadentismu panīkšanai un izvirtībai, "Mājas Viesa Mēnešraksta" redakcija izsaka nožēlu, ka "dažu nodaļu vadītāji, kuriem acīm redzot nav spējas, gribas vai laika darīt savu darbu diezgan rūpīgi, labāk tomēr turpina to, pavisām un nezinātniski, nekā..labprātīgi atteicas no līdzdalības".³²

1905. gada 18. februārī notikusī KV redaktoru sapulce konstatē, ka enciklopēdijas iznākšanas pirmajā gadā ne vienmēr ir ievēroti iepriekš izstrādātie izdevuma pamatprincipi. Tādēļ līdzstrādniekiem tiek atgādināts, ka enciklopēdija "nedrīkst būt sausu faktu, datu un skaitļu krājums, kā vācu lielie leksikoni, bet tai jābūt īstai "t a u t a s g r ā m a t a i", kura noderētu p a š m ā c ī b a i un sniegtu arī izskaidrojumus, idejas, uzskatus – visu to stingri zinātniskā, koncentrētā, bet tomēr populārā veidā.. Vispār saturam jābūt d z ī v a m , patstāvīgi sastādītam un sabiedriskos rakstos p r o g r e s ī v a m , pie kam tomēr jāargās no feļetonisma un jācenšas pēc koncentrācijas".³³ Jāpiebilst, ka prasību pēc "progresīvuma" uztur ne vien tālaika revolucionārā gaisotne, bet arī daži no enciklopēdijas veidotājiem. KV jurisprudences nozari tobrīd pārzin Rainis, bet dabas zinātnes – K. Kasparsons. Tirdzniecības nozares redaktors ir RPI Tirdzniecības nodaļu absolvējušais Jānis Ozols (1878-1968), kas tajā pašā laikā ir Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas laikraksta "Cīņa" redkolēģijas loceklis. Savukārt viņa paziņa, Rīgas sociāldemokrātisko organizāciju Federatīvās komitejas loceklis J. Asars sev raksturīgā interešu daudzpusībā ir uzņēmis atbildību par ķīmiju, tautsaimniecību, cittautu literatūru un glezniecību.

Viens no pašiem ilggadīgākajiem KV līdzstrādniekiem Āronu Matīss norāda uz svešvārdu pārmēra lietošanu vārdnīcā. Pēc viņa domām, tie vis "nav kādas valodas

lepnums, bet tikai viņas ielāpi".³⁴ Ārons arī uzskata, ka ar atsevišķu Latvijas novadu aprakstiem, kaut vai tikai korektūras posmā, izdevējiem būtu jāiepazīstina attiecīgās teritorijas pazinēji.³⁵ Tas ir nepieciešams, lai enciklopēdijā ietvertās informācijas pilnīgums un precizitāte nebūtu atkarīga no "skolotāju, skrīveru un citu kungu nevaļas un nevīžības".³⁶ Aizrādot uz nepilnīgo Latgales pagastu atspoguļojumu KV, kāds recenzents atgādina, ka jau vairākkārt ir izskanējis aicinājums pievienot šī novada apriņķus pārējai Latvijai. Tādēļ "ir cerams, ka nav aiz kalniem tas laiks, kad šāda Infl.[antijas – V.Z.] pievienošana arī no valdības tiks atzīta par pareizu".³⁷

Bieži kritikas pastiprināta uzmanība ir pievērsta enciklopēdiju personāliju šķirkļiem. Pēc bibliogrāfes Veltas Lūkinas aprēķiniem, RLB KV tādu ir pavisam 4062 (t.i. 23,2% no šķirkļu kopskaita).³⁸ No šī ievērojamā skaita latviešu personāliju ir tikai 195. Taču par kādas personas pieminēšanu vai ignoranci šajā izdevumā "šķēpi tiek laužti" visai reti. Demonstrējot opozīciju RLB vadībai, enciklopēdijas RK noraida biedrības priekšnieka F. Grosvalda biogrāfiju, tomēr vairākus gadus vēlāk viņa portrets tiek ievietots šķirklī par RLB. It kā savas vāciskās orientācijas dēļ, redaktoru sapulce izdevumā neiekļauj J. Vītola aizstāvēto Rūdolfu Grīviņu (1853-1922).³⁹ Zīmīgi, ka biedrības Mūzikas komisijas 1. dziesmu krājumā (1890) ir publicēta šī ilgāku laiku Igaunijā dzīvojošā latviešu mūziķa dziesma "Dzimtenes alga". Savukārt J. Lautenbahs uzskata, ka par viņu sniegtā informācija ir tendencioza un nepilnīga. Norādot uz krievu enciklopēdiju, kur attiecīgo šķirkli rakstījis kāds viņa nelabvēlis, Lautenbahs sūrojas, ka "tomēr krieviem sniegts vairāk, nekā nabaga latviešiem, ar kuriem var darīt kā patīk. Ja latviešiem, nabadziņiem, jātaupa telpas, tad tak greizu spriedumu vietā bija sniegt vienīgi faktus."⁴⁰

Enciklopēdijas izdošanu nopietni apdraud uzticības krīze, ko RLB pārdzīvo 1905. gadā. Apzinoties, ka presē izsludinātais boikots pret biedrību varētu būt liktenīgs enciklopēdijai, 1905. gada 28. novembrī KV redaktoru grupa piedāvā ZK nodot vārdnīcas izdošanu redaktoru sapulcei, šai institūcijai turpinot darbību ārpus RLB. Pēc garāka neskaidrību un neziņas posma, beidzot 1906. gada 21. novembrī KV tālāko izdošanu pārņem Derīgu grāmatu nodaļa.

Blakus subskribentu un abonentu iemaksām, papildus līdzekļus dod uz enciklopēdijas burtņīcu vākiem iespiestie sludinājumi, kā arī atsevišķu personu un kredītiestāžu ziedojumi. Tā, jau 1904. gadā Harbinā dzīvojošo latviešu grupa atvēl KV izdošanai 126 rubļus.⁴¹ Arī vēlākajos gados, kad enciklopēdijas finansiālā bāze nav vairs tik stabila, izdevēji saņem būtisku atbalstu no cilvēkiem, kas sevi tolaik

skali nedēvē par mecenātiem. Piemēram, Augusts Dombrovskis (1845-1927) 1909. gadā ziedo 500 rubļus, bet šādu pašu naudas summu četrus gadus pēc kārtas – IV Rīgas savstarpējā kredītbiedrība. Vairākkārt notiek īpaši muzikāli vakari, kuru finansiālais atlikums tiek nodots enciklopēdijas izdevējiem. Tā, 1911. gada 15. janvāra sarīkojums, kur piedalās Rīgas latviešu dziedāšanas biedrības jauktais koris, balalaiku orķestris un solisti, dod apmēram 400 rubļus.

Līdz 1915. gadam iznāk 92 KV burtnīcas. Turklāt atkārtoti tiek iespiestas jau izpārdotās pirmās 12 burtnīcas. DGN spēj sekmīgi pārvarēt ne vien materiālās grūtības, bet arī pasaules kara un tam sekojošo dažādo politisko režīmu maiņas nosacīto pārtraukumu enciklopēdijas izdošanā. Kuriozi, ka 1919. gada pavasarī, rekvizējot jau iespiestās loksnes, kā KV izdevēju sevi mēģina "apliecināt" P. Stučkas valdības Izglītības komisariāts. Paradoksāli, ka tieši lielinieku laikā iespiestajā enciklopēdijas turpinājumā (93.-95. burtn.) ir atrodami plaši K. Ducmaņa izstrādāti šķirkļi par pilsonisku valsti, tās satversmi un valdību. Lai veidotu izdevumu "jaunā redakcijā" komisariāta ierēdnis Ernests Eferts (1889-1927) pieprasa J. Dravniekam pēdējo burtnīcu manuskriptus, kuri vēlāk iet zudumā.

Ar Kultūras fonda pabalstu 175 tūkst. Latvijas rubļu apmērā 1921. gada nogalē tiek iespiestas KV pēdējās burtnīcas (2500 eks.tirāžā). Tātad, plānoto 6 gadu vietā enciklopēdijas izdošana ir turpinājusies 18 gadus. Arī burtnīcu skaits pieaudzis no paredzētajām 72 līdz 99, kas iesietas veido četrus prāvus sējumus ar gandrīz 300 iespiedlokšņu kopapjomu.

Blakus īsām terminu definīcijām (kopskaitā 2426) KV ir ievietoti 14 997 plašāki šķirkļi.⁴² Nozaru aspektā plašāko atspoguļojumu izdevumā ir guvusi ģeogrāfija (3282 šķirkļi), dabaszinātnes un matemātika (1955), medicīna un farmakoloģija (733) un vēsture (691). Enciklopēdijas tekstu papildina apmēram 300 zīmējumi un 12 kartes.⁴³ Jāatzīmē, ka ģeogrāfiskās kartes ir iespiestas Bibliogrāfiskajā institūtā Leipcigā, bet Baltijas ģeoloģiskā karte J. Landsberga tipogrāfijā Jelgavā. KV ievietotas 26 latviešu kultūras un sabiedrisko darbinieku, kā arī G. Merķeļa ģimietnes. To skaits un izpildījuma tehnika (kokgrebums, fotogrāfija) RLB un J. Dravnieka izdotajās enciklopēdijās ir visai atšķirīga. Tomēr atsevišķu personu ģimietnes, piemēram, Mārtiņa Buša (1855-1930) portretētais Auseklis ir skatāmas abos izdevumos.

Pa daļai otrajā, pa daļai trešajā sējumā 160 lappuses, resp. 320 slejas ir atvēlētas šķirklim "Latvieši". 24 dažāda apjoma tematiskās rubrikās ir aprakstīta Latvijas daba, latviešu valoda, vēsture, saimnieciskā un kulturālā attīstība. Iniciāļu un pseidonīmu

atšifrējumi, kā arī norādes literatūrā gan ļauj noteikt autorus tikai piecām šķirkļa rubrikām. Tā, par vēsturi ir rakstījis J. Krodznieks, dramatisko mākslu – A. Deglavs, ģeoloģiju – RPI ķīmijas nodaļas asistents Kārlis Neimanis (1884-1945) un māj rūpniecību – keramiķis Augusts Julla (1872-1958). Visplašākā (56 lpp.) ir J. Kriškāna izstrādātā, bet anonīmi publicētā šķirkļa sadaļa "Skolas un izglītība". Apzinoties, ka paša darba pieredzē iepazītā carisma skolu politika nav ļāvusi rakstīt pietiekami bezkaislīgi, Kriškāns lūdz izdevējiem, lai "viņa vārds paliek redakcijas ziņā vien".⁴⁴

A. Birkerts uzskata, ka KV publicēti 350 Raiņa sagatavotie šķirkļi, no kuriem daļu viņš pārņēmis no Dravnieka izdotās enciklopēdijas.⁴⁵ Tomēr kā liecina kādreizējais KV RK priekšnieka biedrs L. Adamovičs, identificēt katra vārdnīcas līdzstrādnieka padarīto ir gandrīz neiespējami: "Reti kādam rakstam ir parakstīti iniciāļi, bet arī tie negarantē, ka raksts parādījies klajā pilnīgi tādā veidā, kā autors pats uzrakstījis to...".⁴⁶

A. Gulbja izdotās "Latviešu konversācijas vārdnīcas" virsredaktors A. Švābe 40. gados apgalvo, ka RLB enciklopēdija "patiesībā bij nedaudzu entuziastu rokas darbs".⁴⁷ Par šāda sprieduma pamatotību jāšaubās vien ielūkojoties enciklopēdijas 4. sējumā ievietotajā līdzstrādnieku sarakstā. Tajā minētajiem 93 uzvārdiem DGN jubilejas izdevumā ir pievienoti vēl seši. Starp viņiem arī Rīgā dzimušais lietuviešu etnogrāfs un bibliotēku darbinieks Eduards Volters (*Volteris*, 1856-1941), kurš gatavojis enciklopēdijas 3. sējumā publicēto šķirkli "Leiši".⁴⁸ Taču arī apgāda jubilejas krājumā neatradīsim nedz iepriekšpieminēto A. Deglavu, nedz skolotāju Voldemāru Dāvidu Balodi (1848-1918), kurš sarakstījis šķirkli "Jumeras apgabals".⁴⁹

KV līdzstrādnieku vidū dominē RPI (28), Tērbatas universitātes (24) un Maskavas universitātes (11) absolventi un mācībspēki. Bez pārspilējuma var teikt, ka ar šo izdevumu akadēmiski izglītotā latviešu inteliģence apliecināja savu profesionālo un pilsonisko briedumu. Savukārt DGN pierāda, ka tā nav aizmirsusi sava līdzdibinātāja ārsta Ā. Butuļa atziņu, ka "grāmatas ir un paliks mūsu augstskola priekš..lielākās tautas daļas".⁵⁰ Jāatzīmē, ka pirmā universālā enciklopēdija igauņu valodā sāk iznākt 1900. gadā, bet tās izdošana pārtrūkst 1906. gadā, kad sasniegts tikai burts "E". Savukārt lietuviešiem līdz šādai enciklopēdijai ir jāgaida līdz pat 1931. gadam.⁵¹

Lai sniegtu informāciju par būtiskajām pārmaiņām pasaulē un Latvijā pēc pasaules kara, 20. gadu otrajā pusē DGN iecer izdot KV papildsējumu. Taču ir radušies arī citi, kurus interesē enciklopēdiju izdošana. Tā, 1927. gada 21. februārī Kultūras fonda

dome saņem izglītības ministra Raiņa parakstītu projektu, kas paredz "Latvijas enciklopēdijas" izdošanu vēl līdz valsts 10 gadu jubilejas svinībām 1928. gadā. Gan akciju sabiedrība "Valters un Rapa", gan A. Gulbis kā potenciālie izdevēji aplēsuši divsējumu enciklopēdijas izmaksas.⁵² Apšaubot iespēju sagatavot šādu izdevumu tik īsā laikā, DGN priekšnieks I. Cīrulis informē Kultūras fonda darbvedi, LU docentu J. Kauliņu par izdevniecības nodomu laist klajā KV papildsējumu 72 iespiedlokšņu apjomā, kurā "būtu sevišķi plaši apskatītas tagadējās Latvijas lietas".⁵³ Turklāt, ja fonds segtu divas trešdaļas no grāmatas izdevumiem, DGN apņemas pazemināt cenu apmēram tūkstošiem vēl neizpārdoto KV komplektu. Šāds piedāvājums Kultūras fondu neieinteresē un šī paša gada nogalē nāk klajā A. Gulbja "Latviešu konversācijas vārdnīcas" 1. burtnīca. Šis daudz daudz apjomīgākais (līdz 1940. gadam iznāk 21 sējums) un informatīvi pilnīgākais izdevums tomēr nemazina RLB nopelnus enciklopēdiju izdošanas jomā.

5.2 Citi uzziņu izdevumi

Par RLB pirmo uzziņu izdevumu ir uzskatāms ZK 1897. gadā izdotais biedrības lasāmbibliotēkas katalogs. Taču pirms to aplūkojam tuvāk, ir nepieciešams kaut konspektīvi ieskicēt biedrības vietu tālaika bibliotekārajā vidē.

Lasāmgalds pašā RLB pastāv jau kopš 1868. gada, gadu vēlāk tiek izveidota lasāmbibliotēka, bet 1878. gadā likts pamats ZK zinātniskajai bibliotēkai. Abus šos krājumus apvieno tikai 1911. gadā, kaut arī lasāmbibliotēka ZK paspārnē atrodas jau iepriekš. Tās pārzinis kopš 90. gadu sākuma ir J. Kriškāns, kurš tāpat kā viņa kolēģis Rīgas pilsētas apvienotajās elementārskolās V. Zālītis kļūst par DGN līdzstrādnieku. 1890. gadā Kriškāns tiek iekļauts gan izdevniecības komisijā, kurai ir jāizstrādā lasāmbibliotēku paraugkatalogs, gan ZK darba grupā, kurai ir jāsniedz atbalsts skolu bibliotēkām.⁵⁴ Dažus gadus vēlāk gan ir jāatzīst, ka katalogs nav sastādīts, jo nokļīduši materiāli par apmēram 500 komisijā izskatītām grāmatām. Pēc Kriškāna domām, šāda situācija ir visai raksturīga 90. gadiem, kad "daudz jaunu nolūku, daudz teicamu pasākumu - gaužām maz izturības, daudz darbu bez beigām".⁵⁵ Arī

atsauksmes par skolu bibliotēkām piemērotām grāmatām neizdodas apkopot un izdot, tomēr grāmatu apspriedēju padarīto kaut daļēji atspoguļo publikācija mēnešrakstā "Austrums" 1893. gadā.⁵⁶

1895. gadā, uzstājoties ZK Vasaras sapulcēs, J. Kriškāns norāda uz Pēterburgas grāmatniecības komitejas veikumu bibliotēku jomā un aicina ZK uzņemties bibliotēku centra misiju Latvijā. Saņemot bibliotēkām paredzētos grāmatu un naudas ziedojumus, sastādot un izdodot paraugkatalogus, kā arī veicot virkni uzdevumu, kas nogludinātu ceļu jaunu bibliotēku atvēršanai. Piezīmēsim, ka DGN šo mērķu sasniegšanai jau bija pasākusi iespiest uz savu grāmatu vākiem bibliotēkām noderīgu informāciju. Kā atbilde J. Kriškāna ierosinājumam, DGN 10 gadu pastāvēšanas jubilejā 1896. gada 17. maijā tiek izveidota Bibliotēku komisija. Komisija izstrādā anketas, kuru mērķis ir izzināt bibliotēku stāvokli, kā arī par velti izsūta bibliotēku pieteikšanai nepieciešamo iesniegumu formulārus un paraugstatūtus. Bibliotēku komisijas darbības apsīkums jau 1898. gadā laikam gan ir skaidrojams ar to, ka tajā bez Kriškāna ir vēl vienīgi advokāti Kristaps Valters (1861–1944) un Andžs Zumbergs (1864–1923).

RLB lasāmbibliotēkas lasītāju skaits pieaug, kad 1895. gadā tiek atcelta abonementa maksa. Taču plašāka sabiedrība par šo krājumu uzzin dažus gadus vēlāk, saņemot J. Kriškāna sastādīto RLB bibliotēkas katalogu (iespiests 1000 eksemplāros). To ievada bibliotēkas "kārtības rullis" un norādījumi, kā lietot šo katalogu un tam ir savs iemesls. Katalogs atspoguļo ne vien RLB lasāmbibliotēkas fondu, kurā tolaik ir ap 1280 grāmatu, bet tas "ierīkots arī tā, ka ir citas bibliotēkas viņu ļoti viegli var iegrozīt savām vajadzībām, caur ko cerams, ka arī lauku biedrības viņu iegādāsies".⁵⁷ Tādēļ grāmatu nosaukumiem ir pievienoti romiešu cipari, kas norāda kādā secībā tās būtu iegūstamas. Kataloga ievaddaļā arī sniegti paraugi, kā apkopot ziņas par bibliotēku darbību. Kriškāns turpat norāda, ka statistika "nekalpo tukšas ziņkārības apmierināšanai..tā vispusīgi apgaismo mūsu gara stāvokli un tādā ziņā n o l i e l a s v a r a p r i e k š v i s p ā r ē j a s k u l t ū r a s".⁵⁸

Gaidītā bibliotēku atsaucība tomēr neseko un vājš ir mierinājums, ka plašāk izvērsta bibliotēku statistika vēl ir jaunums gan Krievijas impērijā, gan Rietumeiropā. J. Kriškāns tomēr negrib samierināties ar to, ka neizpārdotie kataloga eksemplāri guļ lasāmbibliotēkas skapjos, tādēļ 1903. gada pavasarī viņš aicina DGN vadību caur laikrakstiem uzzināt bibliotēku adreses un tad tām nosūtīt kataloga brīveksemplārus.⁵⁹ Presē publicētajā paziņojumā DGN informē par savu nodomu savākt ziņas par

bezmaksas, biedrību un skolu bibliotēkām ne vien Vidzemē un Kurzemē, bet arī ārpus Baltijas. DGN interesē arī bijušās bibliotēkas, tādēļ tā aicina "paziņot vismaz to, ka zināmā bibliotēka bija un iznīka. Priekš bibliotēku vēstures šīs ziņas visai svarīgas".⁶⁰ Lai aktivizētu bibliotekārus līdzdalībai DGN aptaujā, žurnālā "Austrums" 1903. gada jūnijā ir iespiests plašs Kriškāna raksts par bibliotēku iekārtošanu un vadīšanu. Apkopojot izdevniecībai piesūtīto informāciju, kā arī jau iepriekš presē atrodamos faktus, top J. Kriškāna publikācija "Ziņas par bibliotēkām", kas ievietota DGN kalendārā 1904. gadam.

Vēl šodien bibliogrāfisku uzziņu avota nozīme ir Zinību komisijas izdotajam Āronu Matīsa "Latviešu tulkotās beletristikas rādītājam". Ķerties pie tā sastādīšanas Āronu mudina viņa paša pieredze redaktora darbā. Daiļdarbu latviskojumos sastopamo dublēšanos, Ārons skaidro ar to, ka izdevējiem nav "pie rokas īsa pārskata par tulkoto literatūru".⁶¹ Ārons cer, ka izdevēji palīdzēs viņam atšifrēt publikācijās neminētos autorus un tulkotāju pseidonīmus un "ja šis pabalsts n a i g i un k u p l i man pienāks, tad varbūt jau šai gadā varēsim izlaist minēto literatūras rādītāju".⁶² Tomēr 1897. gadā izskanējušais aicinājums plašāku atsaucību negūst, tādēļ rādītājs nāk klajā tikai 1902. gadā.

Tajā apkopota informācija par 1467 cittautu rakstniekiem, kuru sacerējumi ir latviskoti. Jau tūlīt pēc rādītāja iznākšanas Ārons domā par darba turpināšanu un papildinājumu publicēšanu.⁶³ 20. gadu sākumā presē vairākkārt tiek rakstīts, ka Izglītības ministrija ieguvusi un nodevusi Valsts bibliotēkai Ārona rādītāja turpinājuma manuskriptu.⁶⁴ Acīmredzot, paļaudamās uz šo informāciju, par rokraksta esamību ir pārliecināta arī literatūrzinātniece Elza Knope (1925-1996).⁶⁵ Taču faktiski Latvijas Nacionālajā bibliotēkā glabājas "Latviešu tulkotās beletristikas rādītāja" eksemplārs ar plašiem Āronu Matīsa papildinājumiem rokrakstā. Lai kā arī nebūtu, ir jāpiekrīt K. Eglem, ka Ārona darba nozīmi nav mazinājuši arī vēlāk iznākušie J. Misiņa un Augusta Ģintera (1885-1944) bibliogrāfiskie rādītāji.⁶⁶

Interesanti, ka iepriekšminētā kalendāra izdošanas iecere izaug no ierosinājuma sagatavot ilustrētu DGN izdevumu katalogu.⁶⁷ 1901. gada februārī kataloga sastādīšana tiek uzticēta Āronu Matīsam, kurš gadu vēlāk apņemas arī kalendāra sastādīšanu.⁶⁸ Šajā jomā viņam ir jau zināma pieredze no 90. gadiem, kad "Dienas Lapas" apgādā sāk iznākt "Saimnieču un zelteņu kalendārs".

DGN kalendārs 1903. gadam nāk klajā 1902. gada oktobrī 8 tūkst. eksemplāros. Tā kalendāriju papildina dažādu autoritāšu (no Cicerona līdz G. F. Stenderam) izteikumi

par grāmatām un lasīšanu. Ļoti daudzveidīgs ir kalendārā atrodamo praktisko un statistisko ziņu klāsts. Cita starpā, varam uzzināt, kāda ir laika starpība starp Pēterburgu un dažādām apdzīvotām vietām Baltijā, kad notiek tirgi Vidzemē, Kurzemē un Leišos, kad drīkst medīt un zvejot, šeit pat skaidroti dažādi juridiski termini.

No literārās daļas, kas kalendārā šoreiz aizņem 87 lappuses, atzīmēsim A. Saulieša stāstu "Ceļa jūtīs", J. Poruka "Bērnu simfonijas" pirmpublicāciju, kā arī V. Dermaņa "Atskatu uz jaunāko latviešu daiļliteratūru". Ar jauna kritiķa atklātību Dermanis paziņo, ka DGN 1901. gadā izdotais A. Niedras stāsts "Bārenis un Brūnā" ir viņa "vājākais darbs, tiešām uz "pastellējumu" ražots".⁶⁹

Kalendāra literārajai daļai seko DGN "grāmatu rādītājs", kurš pretendē uz izdevniecības pirmo 15 darbības gadu (1887–1902) apkopojumu. No "rādītāja" ievada mēs uzzinām, ka šajā laika posmā DGN esot izdevusi "ap 115 dažādu grāmatu".⁷⁰ Šis skaits gan ir visai aptuvenus, jo "rādītājā" nav uzrādīti vairāku grāmatu pirmiespiedumi, piemēram, "Mūsu tautas pasaku" 1. burtnīca (1887) un J. Mazvērsiša "Par lauku iedalīšanu" (1892). Savukārt ir minēti Kažoku Dāvja sastādītie, taču ne DGN izdotie Ausekļa "Raksti". DGN izdevumi ir sakārtoti 9 tematiski-žanriskās grupās, vēl atsevišķi izceļot "jaunības rakstus". Grāmatu nosaukumiem ir pievienotas atsauksmes, kādas tās izpelnījušās presē, RLB un Latviešu literārās biedrības sanāksmēs. Tas ir darīts, lai "grāmatu pircēji varētu viegli un ātri pārliecināties par grāmatas virzienu, saturu un labumu".⁷¹ Vispirms gan katram "rādītāja" lietotājam nākas konstatēt, ka atsauksmju tendenciozās atlases dēļ ir tapusi krāšņa komplimentārās kritikas buķete. Tādēļ krietni noderīgāki ir "rādītājā" atrodamie apzīmējumi, kas norāda, kuras grāmatas ir atļautas tautas un skolu bibliotēkās, bet kuras ir jau izpārdotas. Izdevniecībā tiek nolemts šo "grāmatu rādītāju" atsevišķa novilkuma veidā iespiest vēl papildus 15 tūkst. eksemplāros un izplatīt ar laikrakstu starpniecību.⁷² Kalendāru 1903. gadam, tāpat kā arī visus turpmāk izdotos, noslēdz visai plaša sludinājumu daļa. Blakus ārstu un advokātu adresēm tajā var atrast dažādu kredītiestāžu, tirgotavu un darbnīcu, kā arī mācību iestāžu un periodisko izdevumu reklāmas.

Kalendāru kopumā vērtējot atzinīgi, E. Pīpiņš tomēr norāda uz zinīsku rakstu trūkumu tajā. Viņaprāt, tādējādi "Nodaļa aizmirsusi savu uzdevumu, radināt tautu pie nopietnāku rakstu lasīšanas".⁷³

DGN kalendārs 1904. gadam liecina, ka tā sastādītājs šo iebildumu ir ņēmis vērā. Kalendāra literārajā daļā ir ievietots plašs J. Krodznieka raksts "1765. gads", kurš vēlāk atkārtoti publicēts Krodznieka rakstu izlases "Iz Baltijas vēstures" 3. burtnīcā (1914). Turpat ir lasāms raksts "Kustoņu krāsa saskaņā ar viņa apkārtni", kurā K. Kasparsons ir pārstāstījis Kurta Grotevica vērojumus un Dāvida Matveja (1867–1924) "Skolas ārsta jautājums uz laukiem". Šajā kalendārā pirmoreiz ir publicēti vēlāk krājumā "Vētras sēja" iekļautie Raiņa dzejoļi "Garām" un "Lai ir grūt".

Jau iepriekšminētajā publikācijā "Ziņas par bibliotēkām" J. Kriškāns neslēpj nožēlu, ka no apmēram 70 bibliotēkām kaut cik izsmeļošas ziņas par sevi ir atsūtījušas tikai kādas desmit: "Nebija cerams, ka uz reizi v i s a s bibliotēkas varēs dot p i l n ī - g a s ziņas, jo vispār zināms, ka līdz šim pie mums ļoti maz gādāts par bibliotēkām., bet ka tik liela vienaldzība būtu pārņēmusi mūsu bibliotekārus, kā tas patiesībā izrādās, - to nebūt nevarēja paredzēt".⁷⁴ Šajā un nākamajā kalendāra laidienā ir atrodami arī DGN izdoto grāmatu saraksti.

Kalendāros 1905. un 1906. gadam literāro pielikumu apjoms ir pieaudzis līdz 128 lappusēm, un 1906. gadā tie iznāk arī atsevišķos izdevumos.

Atsevišķu tekstu atkārtotām publikācijām kalendārā 1905. gadam ir pievienotas tā sastādītāja piezīmes. Tā, Ata Kronvalda rakstu "Par mūsu tēvu valodu" (1877) ievada norāde uz 1904. gadā izveidoto Zinību komisijas Valodniecības nodaļu un kalendāra sastādītāja vēlme "t a u t ā m o d i n ā t l i e l ā k u i n t e r e s i u n s a p r a š a n u p a r m ū s u j a u k o u n b a g ā t o v a l o d u".⁷⁵ Savukārt Jāņa Kārsteņa (1884–1921) tēlojumam "Maliēna" ir šāds komentārs: "Šo ļoti dzīvās krāsās sarakstīto rakstu, kas iespiests vispirms "Apskatā" [laikraksts.-V.Z.], pasniedzam arī šai vietā, lai tas, jo plaši izplatīdamies tautā, darītu savu iespaidu pie Maliēnas tumsas un māņu izkļiedēšanas."⁷⁶

Interesanti, ka tajā pašā gadā, kad DGN izdod J. Purapuķes stāstu "Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes", izdevniecības kalendārā vietu atrod Eduarda Cālīša (1881–1946) stāsts "Sava zemes stūrīša pēc". Lasītāju uzmanībai tiek piedāvāts arī Vizūļa apskats "Iz mūsu jaunākās stāstu rakstniecības" un Sniegoņa (Ādolfa Ģērsona, 1876–1934) apcere "Iz jaunākās krievu literatūras", kur sīkāk aplūkoti A. Čehova, M. Gorkija un L. Andrejeva darbi. Kalendārā pirmpublicāciju pieredz J. Porukam veltītā J. Vītola solodzesma "Mīlestība" (Aizver actiņas un smaidi).

Turpinot izzināt Latvijas bibliotēku stāvokli, DGN 1904. gada pavasarī izsūta jautājumu sarakstus 142 adresātiem. Arī šoreiz no 57 bibliotēkām tā nesaņem nekādu

atbildi. Tomēr iesūtītās informācijas pietiek, lai J. Kriškāns sarakstītu plašu apskatu "Mūsu bibliotēkas 1903. gadā", kas publicēts kalendārā 1905. gadam. Komentējot tabulās apkopotos datus, Kriškāns sevišķu uzmanību ir pievērsis lasāmvielas izvēlei nozaru aspektā un lasīšanas dinamikai gada garumā, kā arī pašu bibliotēku materiālajam stāvoklim. Turpat Kriškāns mēģinājis arī noskaidrot visvairāk lasītās grāmatas un dažāda vecumposma lasītāju intereses. Rakstā ietvertā informācija un tās interpretācija piešķir šai J. Kriškāna publikācijai īpašu nozīmi. Nākamais tik pamatīgi izstrādātais raksts par bibliotēkām parādās tikai 1910. gadā, kad mēnešraksts "Izglītība" publicē vēlāk grāmatnieku vidū plaši pazīstamā Teodora Līventāla (1882–1956) rakstu "Mūsu biedrību bibliotēkas".

Kalendāri 1904. un 1906. gadam tiek iespiesti 10 tūkst. eksemplāros, bet 1905. gada kalendāra tirāža ir pat 15 tūkst. eksemplāri. Jāatzīmē, ka tolaik vairākums kalendāru iznāk 2-5 tūkst. eksemplāros.⁷⁷ Tādējādi gūst apstiprinājumu Āronu Matīsa izteikums, ka "šis kalendārs sava krietnā, ļoti solidā satura dēļ bija plaši izplatījies tautā".⁷⁸ Diemžēl trūkst dokumentu, kas izskaidrotu, kādēļ 1905. gada pavasarī M. Ārons no turpmākās kalendāra sastādīšanas tomēr atsakās.⁷⁹ Kalendāru 1906. gadam ir veidojis Rakstu komisijas loceklis A. Upīts.⁸⁰ Tajā ir gan J. Poruka, gan Plūdoņa un E. Treimaņa-Zvārguļa dzejoļu kopas, taču literārā pielikuma lielāko daļu veido paša A. Upīša sacerējumi: dzejoļi, stāsti un literatūrkritiski raksti.

Tikai divreiz (1902. un 1903. gadā) iznāk V. Zālīša⁸¹ sastādītais "Bērnu kalendārs". Mazajiem lasītājiem tiek piedāvāti īsi stāstiņi, tautas dziesmas un rotaļu apraksti, taču "veselas nodaļas te bez kādas kautrēšanās celtas ārā no "lielajiem" kalendāriem un bez kādas žēlastības mūdītas iekšā šajā maziņajā, neatlaižot nost ne kriptiņas".⁸² Abos kalendāra laidienos ievietots Āronu Matīsa pārskats par DGN izdoto sēriju "Jaunības raksti". Atšķirībā no pieaugušajiem adresētā, bērniem domātā kalendāra tirāža sarūk no 10.400 (kalendārs 1903. gadam) līdz 6 tūkst. (kalendārs 1904. gadam) eksemplāriem.

1908. gadā nāk klajā DGN, Zinību un Mūzikas komisiju izdevumu katalogs. Tas ir veidots līdzīgi iepriekšaprakstītajam 1902. gada "grāmatu rādītājam", tikai ar vēl detalizētāku izdevumu grupējumu. Nereti tomēr jāšaubās, vai visi izdevumi ir atraduši savu īsto vietu. Tā, piemēram, sadaļā "Stāsti" ir iekļauta Vecā Stendera "Rakstu" 2. daļa - izlase no "Ziņņu lustēm", sadaļā "Pedagoģija" ir minētas I. Tēna "Domas par mākslu", bet sadaļā "Ģeogrāfija" - K. Flammariona "Populārā astronomija". 1911. gadā iznāk šī kataloga papildināts variants, kurā nu jau ietverti arī Brīvzemnieka

Rakstu komisijas pirmie izdevumi. Nesaprotamu iemeslu dēļ par izdevuma "Rīgas Latviešu biedrība savā 25 gadu darbā un gaitā" autoru katalogā ir minēts A. Deglavs.

1910. gadā DGN izdod grāmatu katalogu, kurā ietverti Rīgas mācību apgabala kuratoru padomes Sevišķās komitejas izskatītie un akceptētie izdevumi. Saistība ar šo institūciju arī izskaidro to, kādēļ kataloga titullapa un satura rādītājs ir krievu valodā. Vairumam grāmatu nosaukumu ir pievienotas zīmes, kas norāda kāda līmeņa mācību iestādes (nodarbībām vai arī glabāšanai vienīgi bibliotēkā) drīkst tās iegādāties. Izdevumi katalogā ir iedalīti 10 kategorijās. No 706 katalogā minētajiem izdevumiem 137 ir laidusi klajā DGN. Visbiežāk (79 reizes) RLB izdevniecības nosaukums ir minēts rakstniecības sadaļā. Sevišķās komitejas labvēlību izpelnījušās arī DGN izdotās grāmatas par dabu un lauksaimniecību (28 nosaukumi), kā arī par medicīnu un higiēnu (13 nosaukumi). Savi nopelni tur ir arī šī kataloga sastādītājam V. Zālītim, kurš grāmatu apspriešanas komitejā līdzdarbojas no 1903. līdz 1918. gadam.⁸³ Tāds pat katalogs, tikai ar papildinājumiem (79 grāmatu nosaukumi), tiek iespiests arī 1913. gadā. Tikai šoreiz kā izdevēju nenorādot DGN.

Par pēdējo biedrības uzziņu izdevumu ir uzlūkojams Latvijas pastmarku katalogs, kuru 1939. gadā ir laidusi klajā biedrības Filatēlistu un numismātu nodaļa (turpmāk FNN). Kā viena no jaunākajām RLB struktūrvienībām tā ir dibināta 1927. gada 7. maijā. Zināmā mērā kā alternatīva 1912. gadā izveidotajai Rīgas filatēlistu biedrībai, kur joprojām toni noteic baltvācieši. Šajā biedrībā ir darbojušies arī vairāki no RLB nodaļas līdzdibinātājiem, piemēram, jurists Voldemārs Miesiņš (1882-1951) un mākslinieks R. Zariņš, kurš arī kļūst par pirmo nodaļas priekšnieku (1927-1931). Jaunizveidotās kolekcionāru apvienības kārtības rullis, cita starpā, paredz "publicēt Nodaļas darbus un tās biedru rakstus, izdot speciālu laikrakstu un Nodaļas žurnālu.."⁸⁴ Tomēr, kā jau ne pirmo reizi, ieceru ir krietni vairāk nekā spēku to īstenošanai. RLB 1932. gada pārskats vēsta, ka FNN ir "stājusies pie Latvijas pastmarku vēstures un kataloga izdošanas, bet krīzes dēļ iesāktais darbs apstājies".⁸⁵ Dažus gadus vēlāk kataloga izdošanai tiek ievēlēta komisija 3 cilvēku sastāvā. Viņu vidū ir burtu lietuves "Gütenbergs" īpašnieks Ludvigs Kalniņš (1897-1946, FNN priekšnieks 1935-1940), grāmatvedis Atis Vankins (1883-1938) un antikvārs Eižens Dzelzkalējs (1907-1987). Taču kataloga sagatavošana aizkavējas un klajā tas nāk tikai 1939. gada beigās (titullapā ir minēts 1940. g.). Kā jau liecina kataloga nosaukums "Die Briefmarken Lettlands", tas ir vairāk orientēts uz ārzemju kolekcionāru

auditoriju, lai "reklamētu Latvijas pastmarkas un nostādītu to cenas pareizākā novērtējumā".⁸⁶

Katalogs ietver informāciju par Latvijas pastmarkām, kas izdotas laikposmā no 1918. gada 19. decembra līdz 1939. gada 8. oktobrim. Kādā trimdas publikācijā ir norāde, ka šī kataloga pamatā ir V. Miesiņa privātkolekcija.⁸⁷ Jāatzīmē, ka katalogs ir iespiests tikai 200 eksemplāros un tā cena tirdzniecībā ir 10 lati. Savukārt FNN biedriem tiek dota iespēja vienu kataloga eksemplāru iegādāties par vairumtirdzniecības cenu (Ls 7.50).⁸⁸ Saprotamu iemeslu dēļ paliek nerealizēts 1940. gada 8. maijā FNN biedru kopsapulcē izskanējušais ierosinājums gādāt par kataloga izdošanu latviešu valodā.⁸⁹ Interesanti, ka 60. gados filatēlisti kolekcionāri nelegālā ceļā reproducē šo katalogu, arī 200 eksemplāru tirāžā.⁹⁰

RLB uzziņu izdevumiem šodien galvenokārt ir kultūrvēsturiska vērtība, taču atsevišķos gadījumos (Āronu Matīsa "Latviešu tulkotās beletristikas rādītājs", J. Kriškāna publikācijas par Latvijas bibliotēkām DGN kalendāros) tiem ir vēl joprojām noderīga uzziņu avota nozīme.

Atsauces un piezīmes

- 1 Maldās trimdas vēsturnieks Andrejs Plakans rakstīdams, ka "Rīgas Latviešu biedrības izdotā Enciklopēdija (1903-1913) sasniedza burtu S, bet to nepabeidza". Sk.: PLAKANS, A. Rusifikācijas politika: Latvieši. 19. gadsimta 90. gadi // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 1997, Nr.1, 87.lpp.
- 2 PLUTE, V., PURGALS, J. Par Latviešu konversācijas vārdnīcas turpinājuma abonēšanu // *Baltijas Vēstnesis*. 1898 9. martā, Nr.55, 2.lpp.
- 3 [Zinību komisijas sēdes atreferējums] // *Baltijas Vēstnesis*. 1898 13. jūn., Nr.131, 2.lpp.
- 4 BĒRZIŅŠ, L. Par latviešu konversācijas vārdnīcu // *Latviešu Avīzes*. 1897 10. dec., Nr.50, 1.lpp.; BLAUMANIS, R. Latviešu konversācijas vārdnīcas lietā // *Mājas Viesis*. 1898 15. aprīlī, Nr.16, 4.lpp.
- 5 BĪLENŠTEINS, A. Par latviešu konversācijas vārdnīcu // *Austrums*. 1898, Nr.12, 473.lpp.

- 6 Vēl kāds vārds par J.Dravnika kga uzsākto Konversācijas vārdnīcu. Aut. uzrād.: A-ns. // *Tēvija*. 1902 24. aprīlī, Nr.17, 6.lpp.
- 7 [LĪGOTŅU JĒKABS]. Lt. Latviešu konversācijas vārdnīcas izdošana. Aut. uzrād.: Lt. // *Latviešu Avīzes*. 1902 21. maijā, Nr.41, 1.lpp.
- 8 Zinību Komisijas vasaras sapulces. Aut. uzrād.: -ls. // *Baltijas Vēstnesis*. 1902 20. jūn., Nr.138, 1.lpp.
- 9 KĀRKLUVALKS, F.Vēlreiz Latviešu konversācijas vārdnīcas lietā // *Baltijas Vēstnesis*. 1902 4. sept., Nr.200, 1.lpp.
- 10 [BERGS, A.].Vai esam sagatavoti priekš konversācijas vārdnīcas? Aut. uzrād.: B-s. // *Baltijas Vēstnesis*. 1902 1. nov., Nr.247, 1.lpp.
- 11 [KĀRKLUVALKS, F.]. Pie darba! Aut. uzrād.: F.K. // *Baltijas Vēstnesis*. 1902 8. nov., Nr.253, 1.lpp.
- 12 Konversācijas vārdnīcas Rīcības komitejas protokolu grāmata (turpmāk KV RK PG) 1902.-1923., 2. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 13 [ASARS, J.]. Konversācijas vārdnīcas lietā. Aut. uzrād.: rs. // *Dienas Lapa*. 1902 11. nov., Nr.255, 3.lpp.
- 14 MĪLENBAHS, K. Pareizrakstības jautājums // *Baltijas Vēstnesis*. 1903 13. janv., Nr.9, 1.lpp.
- 15 [Zinību komisijas sēdes atreferējums] // *Dienas Lapa*. 1903 12. aprīlī, Nr.83, 3.lpp.
- 16 [ZEIFERTS, T.]. Latviešu konversācijas vārdnīca. Aut. uzrād.: T. // *Austrums*. 1903, Nr.5, 323.lpp.
- 17 KV RK PG...20. lpp.
- 18 Konversācijas vārdnīcas priekšdarbi. Aut. uzrād.: -s. // *Baltijas Vēstnesis*. 1903 12. febr., Nr.35, 2.lpp.
- 19 KV RK PG...4. lpp.
- 20 ZARIŅŠ, R. Amatniecības mākslas lietā // *Rīgas Avīze*. 1903 7. okt., Nr.228, 1.lpp.; ZARIŅŠ, R. Konversācijas vārdnīcas lietā // *Rīgas Avīze*. 1903 25. sept., Nr.218, 1.lpp.
- 21 KV RK PG...25. lpp.
- 22 [KAUDZĪTE, R.]. Latviešu konversācijas vārdnīcas lietā. Aut. uzrād.: Vidzemnieks R. // *Rīgas Avīze*. 1902 21. dec., Nr.131, 1.lpp.
- 23 KV RK PG...11. lpp.

- 24 Konversācijas vārdnīcas lietā. Jautājumu saraksts // *Baltijas Vēstnesis*. 1903 10. maijā, Nr.105, 5.lpp.
- 25 Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas 50 gadi kultūras darbā, 1886-1936. Rīga, 1936. 18.,149.lpp.
- 26 35. gada pārskats par Rīgas Latviešu Biedrības darbošanos un rēķiniem 1903. gadā, savienots ar šī gada biedru listi. Rīga : [RLB], 1904, 27.lpp. Septiņu personu apkopotās ziņas par Salas pagastu sk.: LNB R, XA 155, 52.
- 27 KV RK PG...21.,22. lpp.
- 28 Turpat, 28., 125. lpp. Pēc pirmo divu burtnīcu izpārdošanas, 1909.g. tiek lemts par papildus 3 tūkst. eks. metieniem katrai no burtnīcām. Vēlāk atkārtoti iespiež arī 3.-12. burtnīcu. Sk.: ADAMOVIČS, L. Konversācijas vārdnīca 1903-1921 // *50 gadi*, 170.lpp.
- 29 Dravnieks J. Vēstule Rainim 1905.g. 3. maijā. RTMM, inv.nr. 24620.
- 30 Dravnieks J. Vēstule Rainim 1908.g. 4. augustā. Turpat, inv.nr. 21796.
- 31 ENDZELĪNS, J. Filologa piezīmes Konversācijas vārdnīcas redakcijai // *Austrums*. 1904, Nr.4, 270.-271.lpp.
- 32 Konversācijas vārdnīcas 12.burtnīca. Aut. uzrād.: "Mājas Viesa Mēnešraksta" red. // *Mājas Viesa Mēnešraksts*. 1905, Nr.2, 153.lpp.
- 33 Mūsu konversācijas vārdnīca // *Mājas Viesis*. 1905 23. martā, Nr.12, 1.-2.lpp.
- 34 Ārons M. Dažas piezīmes pie Konversācijas vārdnīcas. LAB R, M.Ārona f. I, 3.
- 35 [ĀRONS, M.]. Konversācijas Vārdnīcas 7. burtnīca. Aut. uzrād.: A. // *Rīgas Avīze*. 1904 31. jūl., Nr.171, 2.lpp.
- 36 Konversācijas Vārdnīcas lietā. Aut. uzrād.: Vaguls // *Apskats*. 1904 29. sept., Nr.40, 2.lpp.
- 37 Konversācijas vārdnīcas lietā. Aut. uzrād.: Inflantiets // *Latvija*. 1907 20. okt., Nr.244, 2.lpp.
- 38 Lūkina V. Rīgas Latviešu biedrības Konversācijas vārdnīca.1903-1921, 41.,78. lpp. LAB R, Ms 1218, 3.
- 39 ĀRONS, M. Rūdolfs Grīviņš // *Ilustrēts Žurnāls*. 1925, Nr.10, 309.lpp.
- 40 LAUTENBAHS, J. Kādas piezīmes pie jauniznākušās Konversācijas Vārdnīcas // *Rīgas Avīze*. 1909 2. martā, Nr.49, 2.lpp.
- 41 KV RK PG...45. lpp.
- 42 Lūkina V. Rīgas Latviešu biedrības..40.-41. lpp.
- 43 Turpat, 90.-91. lpp.

- 44 *Jānis Kriškāns*. Rīga : Rīgas Latviešu Skolotāju Biedrība, 1926, 71.lpp.
- 45 BIRKERTS, A. Jaunatrasti Raiņa zinātniskie raksti // *Karogs*. 1958, Nr.1, 99.lpp.
- 46 ADAMOVIČS, L. Konversācijas vārdnīca 1903-1921 // *50 gadi*, 177.lpp.
- 47 ŠVĀBE, A. Mana dzīve // *Latvju Domas* (Augsburga). 1947, Nr.6/7, 19.lpp.
Interesanti, ka šāds enciklopēdijas vērtējums nav atrodamas Švābes atmiņu raksta publikācijā tajā pašā gadā izdotajā krājumā "Trimdas rakstnieki" (Kemptene 1947).
- 48 Volters E. Vēstule J.Endzelīnam 1908.g. 19. oktobrī. LNB R, XA 356, 1210.
- 49 Balodis Voldemārs Dāvids // *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Rīga : A.Gulbis, [1927-1928], 1. sēj.: A-Bekons, 1635.sl.
- 50 ĀRONU MATĪSS. Derīgu Grāmatu apgādāšanas Nodaļas labā // *Austrums*. 1899, Nr.7, 550.lpp.
- 51 *Eestikeelne raamat 1901-1917 I* A-P. Tallinn, 1993, Lk.256.; GLOSIENE, A. Lietuviškoji knyga Lietuvos respublikos laikotarpio (1918-1940) // *Lietuviškoji knyga*. Vilnius, 1996, P.186.
- 52 Izglītības ministrijas vispārējo lietu departaments. Vēstule KF Domei 1927.g. 21. febr. LVVA, 1632.f., 3.apr., 867.l., 67.-68. lp.
- 53 Cīrulis I. Vēstule J.Kauliņam 1927.g. 12. martā. Turpat, 869.l., 71.-72. lp.
- 54 22. gada pārskats par RLB darbošanos un rēķiniem no 1. decembra 1889. līdz 1. decembrim 1890. gadā, savienots ar šā gada biedru listi. Rīga : [RLB], 1891, 13.,17.lpp.
- 55 [KRIŠKĀNS, J.]. R.L.B. Z.K. Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļa. Aut. uzrād.: J.Kr. // *Austrums*. 1892, Nr.12, 469.lpp.
- 56 Pagaidu katalogs priekš skolu bibliotēkām // *Austrums*. 1893, Nr.3, 273.-279.lpp.
- 57 Zinību komisijas darbība 1897. g. // *RLB ZK Rakstu krājums*. Jelgava, 1898. 12.[krāj.], 95.lpp.
- 58 Rīgas Latviešu biedrības lasāmās bibliotēkas katalogs. Rīga, 1897, 4.lpp.
- 59 Kriškāns J. Vēstule DGN priekšniecībai 1903. g. 25. apr. LAB R, Ms 1230.
- 60 Uzaicinājums. Aut. uzrād.: Derīgu Grāmatu Nodaļa // *Baltijas Vēstnesis*. 1903 30. apr., Nr.97, 1.lpp.
- 61 Latviešu beletristikā tulkotā literatūra. Aut. uzrād.: "Austruma" red. // *Austrums*. 1896, Nr.5, 391.lpp.
- 62 ĀRONS, M. Lūgums latviešu beletristikas tulkotājiem un apgādātājiem // *Austrums*. 1897, Nr.6, 491.lpp.

- 63 Mūsu tulkotā rakstniecība. Aut. uzrād.: "Mājas Viesa Mēnešraksta" red. // *Mājas Viesa Mēnešraksts*. 1902, Nr.12, 951.lpp.
- 64 Hronika // *Latvju Grāmata*. 1922, Nr.2, 33.lpp.; 1923, Nr.11/12, 46.lpp.
- 65 KNOPE, E. Āronu Matīss // *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga : Zinātne, 2003, ISBN 9984-698-48-3, 26.lpp.
- 66 EGLE, K. *Īsa latviešu bibliogrāfijas vēsture*. Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1957, 63.lpp.
- 67 RK PG 1897.-1904., 72. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 68 Turpat, 87., 125. lpp. Turpat.
- 69 DERMANIS, V. Atskats uz jaunāko latviešu daiļliteratūru // *Derīgu grāmatu nodaļas kalendārs 1903. gadam*. Rīga, 1902, 143.lpp.
- 70 Rīgas Latviešu Biedrības Derīgu grāmatu Nodaļas..grāmatu rādītājs. Ievadam // Turpat, 183.lpp.
- 71 Turpat, 184.lpp.
- 72 DGN PG 1901.-1906., 57. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 73 [PĪPIŅŠ, E.]. Derīgu grāmatu nodaļas kalendārs 1903. gadam. Aut. uzrād.: Vizulis // *Austrums*. 1902, Nr.12, 961.lpp.
- 74 KRIŠKĀNS, J. Ziņas par bibliotēkām // *Derīgu grāmatu nodaļas kalendārs 1904. gadam*. Rīga, 1903, 171.lpp.
- 75 Derīgu grāmatu nodaļas kalendārs 1905. gadam. Literāriskā daļa. Rīga, 1904, 1. lpp.
- 76 Turpat, 53.lpp.
- 77 PAEGLIS, J. Latviešu grāmatniecība 1901.-1907.: grāmatu raža un izdevēji // *Latvijas PSR ZA Vēstis*. 1988, Nr.9, 38.lpp.
- 78 ĀRONS, M. *Manas dzīves atmiņu grāmata*. Rīga: A.Gulbis, 1938, 197.lpp.
- 79 RK PG 1904.-1911., 27. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 80 UPĪTS, A. *Rīta cēliens: 1899-1923*. Rīga: D.Zeltiņš un A.Golts, [1923], 375.lpp.
- 81 Literatūrā par kalendāra sastādītāju kļūmīgi uzrādīts A. Upīts. Sk.: OSMANIS, J. *Saules akmens: latviešu bērnu literatūras gadu gaita*. Rīga: Liesma, 1977, 115.lpp.
- 82 [SAULIETIS, A.]. Bērnu kalendārs 1903. gadam. Aut. uzrād.: A.P. // *Latviešu Avīžu Stāstu nodaļa*. 1902 10. dec., Nr.99, 811.lpp.
- 83 Sīkāk par to: VALDIS. Sevišķā komiteja grāmatu iztīrīšanai // *Kopoti raksti*. Rīga: K.Rasiņš, 1943, 5. sēj., 339.-345.lpp.

- 84 RLB Filatēlistu un numismātu nodaļas valdes un sapulču protokolu grāmata (turpmāk FNN PG) 1927.-1940.,4. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 33. l.
- 85 64. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1932. gadā. Rīga : [RLB, 1933], 16.lpp.
- 86 71. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1939. gadā. Rīga : [RLB], 1940, 14.lpp.
- 87 Voldemāra Miesiņa 95. dzimšanas diena // *Krājējs*. 1977, Nr.4 (129), 51.lpp.
- 88 FNN PG 1927.-1940., 51. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 33. l.
- 89 Turpat, 54. lp.
- 90 DIMENŠTEINS, I. Varēja arī nokļūt VDK // *Rīgas Balss*. 1998 28. jūlijā, Nr.142, 13.lpp.

Pārlūkojot MK krājumus, uzskatāmi atklājas latviešu koradziesmas attīstība. Pirmajos izdevumos ir acīmredzams paša A. Jurjāna un J. Vītola sacerējumu pārsvars iepretim nedaudzajām Oskara Šepska (1850–1914), Ādama Ores (1855–1927), Straumes Jāņa (1861–1929) un Ernesta Vīģera (1850–1933) kompozīcijām. 6. krājumā (1904) debitē Emīls Dārziņš (1875–1910) un Emīlis Melngailis (1874–1954), 7. (1906) – A. Kalniņš, bet 10. (1914) – veseli trīs: Jānis Zālītis (1884–1943), Jānis Mediņš (1890–1966) un Ādolfs Ābele (1889–1967). Šajos krājumos atradīsim ne vienu vien koramūzikas klasikas pērli, piemēram, Vītola "Gaismas pili", "Karali un bērslapīti", Dārziņa "Mēness starus stīgo", Zālīša "Biķeri miroņu salā". No Rietumeiropas komponistiem MK krājumos visplašāk ir pārstāvēti Roberts Šūmanis un Felikss Mendelsons.

Grūti šodien pateikt, vai koru diriģenti ieklausījušies MK aicinājumā "nevis izrakstīt no dziesmu krājuma balsis priekš dziedātājiem, bet pēc iespējas iegādāt ik kuram dziedātājam pa burtnīcai".⁴ Šķiet, ka pārāk maz, jo 1901. gadā E. Dārziņš savā pirmajā mūzikas kritikas publikācijā – recenzijā par 5. dziesmu krājumu secina: "...mēs bradājam pa lito- un hektografētām notīm kā pa skaidām, kamēr Mūzikas komisijas izdotos krājumus sedz putekļi".⁵

Dažu autoru un RLB attiecībās gan pa laikam valda spriedze. Tā, E. Melngailis savu pirmo publisko uzstāšanos 1902. gada pavasarī sarīko biedrības namā, un tajā pašā gadā MK apgādā iznāk viņa tautasdziesmu apdaru krājuma "Birez un norās" 1. burtnīca, bet 1903. gadā vairākas solodziesmas ar A. Niedras dzeju. Taču vēlāk Melngailis kļūst par sīvu biedrības kā 5. dziesmu svētku rīkotājas apkarotāju, atcerēsimies kaut vai 1909. gadā izdoto Melngaiļa brošūru "Svētnīcu vai balagānu?". A. Kalniņa 1904. gada 8. oktobrī sarīkotais koncerts RLB ir pirmais latviešu komponista autorkoncerts Rīgā. Tomēr gadu vēlāk, neieguvis dziedāšanas skolotāja vietu biedrības uzturētajā skolā un MK atbalstu savu solodziesmu izdošanā, Kalniņš atsakās līdzdarboties komisijas izdotajā žurnālā "Mūzikas Druva".⁶ Neskatoties uz to, pēdējos komisijas krājumos A. Kalniņš ir pārstāvēts jo plaši, tajā skaitā ar RLB 1912. gada konkursā godalgotajām dziesmām. Un atkal jāatgādina J. Vītola teiktais, ka "nevienam citam redaktoram nebūtu izdevies pulcināt ap sevi patiesi visus mūsu komponistus, Jurjāna vārds galvoja par absolūto neitralitāti piedāvātos darbus sijājot".⁷

5. vispārējos dziesmu svētkus RLB sākotnēji paredz rīkot 1904. gada 18.–20. jūnijā, tad sakarā ar Krievijas-Japānas karu svētki tiek atlikti. Beidzot tie tomēr notiek

1910. gadā no 18. līdz 21. jūnijam. Ar to arī izskaidrojams, ka svētkiem domātais dziesmu krājums vispirms nāk klajā 1904. gadā (8 tūkst.eks.), bet atkārtoti – 1909. gadā (10 tūkst.eks.).⁸ Atzīmēsim, ka MK dziesmu krājumi parasti tiek iespiesti 1500–2000 eksemplāros. Trīs gadus pēc kārtas (no 1907. līdz 1909. gadam) MK izdod pašas rīkoto koru koncertu dziesmu tekstu grāmatiņas.

Tā kā MK uzmanības centrā arvien atradusies koramūzika, citu žanru sacerējumu izdošanai ir piemēris epizodisks raksturs. Tomēr MK ir izdevusi gan J. Vītola (1892, 1897), gan A. Jurjāna (1910) latviešu tautasdziesmu apdares balsij ar klavieru pavadījumu. Jurjāna apdaru izdevumam tautasdziesmu tekstus vāciski tulkojis kādreizējais Zinību komisijas priekšnieks A.Vēbers, bet krieviski – mūzikas kritiķis Vsevolods Češihins (*Чешухин*, 1865–1934). 1892. gadā MK apgādā iznāk pirmā simfoniskā partitūra latviešu mūzikas literatūrā – A. Jurjāna "Latvju vispārīgo Dziesmu svētku maršs". Tajā pašā gadā Jurjāns piedāvā komisijai savu lirisko kantāti "Jau mēness starus laista"⁹, taču tās partitūra un klavierizvilks nāk klajā tikai 1911. gadā. Atzīmēsim, ka gan maršs un kantāte, gan A. Jurjāna tautasdziesmu apdares, kā arī 5. koradzesmu krājums (1901) tiek iespiesti Karla Gotlība Rēdera (*Röder*, 1812-1883) tipogrāfijā Leipcigā. Turpretim pārējie MK izdevumi dienasgaismu ierauga Rīgas un Jelgavas spiestuvēs.

A. Kalniņš komisijai iesniegto solodzesmu noraidījumu izskaidro ar to, ka tā "par savu galveno uzdevumu uzskatot kora literatūras izdošanu".¹⁰ Nenotikušo sadarbību daļēji izskaidro kāda J. Vītola 1907. gadā A. Kalniņam nosūtīta vēstule. Tajā Vītols MK uzdevumā lūdz samazināt honorāra prasības, jo komisija "nespēj tik daudz maksāt, cik Jūs par dziesmām pieprasījuši".¹¹ Vēlāk gan Vītols atzīs, ka "patiesībā lēmēji bija arī mazliet nobijušies no jauno dziesmu neparastā stila un darināšanas veida".¹²

1891. gadā Jurjānu Andrejs rosina MK izsvērt mūzikas žurnāla sagatavošanas iespējas, bet 1894. gadā – aicina izdot krājumus, kuri ietvertu gan skaņdarbus, gan mūzikas kritiku.¹³ Tomēr pirmais latviešu skaņumākslai veltītais žurnāls "Mūzikas Druva" nāk klajā tikai 1906. gadā. To izdod Jelgavas Annas baznīcas ērgelnieks un dziedāšanas biedrības "Lira" diriģents Atis Kauliņš (1867–1944). Pēc 12 numuru iznākšanas abonētu trūkuma dēļ Kauliņš žurnāla izdošanu pārtrauc. Gadu vēlāk, jau MK paspārnē, viņš "Mūzikas Druvas" izlaidi atsāk. Taču arī šoreiz žurnāla nestie materiālie zaudējumi spiež izdevējus rīkoties radikāli, un 1909. gada aprīlī iznāk "Mūzikas Druvas" pēdējā burtnīca.

A. Kauliņa vadītais izdevums ne vien regulāri informē par jaunumiem koncertdzīvē un dziedāšanas biedrību aktivitātēm, bet arī aplūko visdažādākos mūzikas teorijas un vēstures jautājumus. Šeit minēsim paša A. Kauliņa 1888. un 1889. gadā Pēterburgā dzirdēto Antona Rubinšteina klavieru literatūras lekciju atreferējumu un "Skatu mūzikas instrumentu vēsturē", Jūlija Roziša (1880–1952) sagatavoto R. Šūmaņa rakstu apkopojumu un publikāciju "Par muzikālisko akustiku". E. Dārziņš par svarīgāko 1908. gadā žurnālā ievietoto rakstu uzskata vokālā pedagoga Miķeļa Zandera apceri "Vecā itāliešu dziedāšanas skola un viņas galvenākie reprezentanti".¹⁴

Mūzikas zinātniece Lija Krasinska uzskata, ka "visnozīmīgākie šinī žurnālā ir E. Dārziņa raksti".¹⁵ Taču Dārziņu kā mūzikas kritiķi šajā laikā daudz būtiskāk atklāj nevis daži apjomā nelieli koncertdzīves apskati "Mūzikas Druvā", bet gan publikācijas "Dzimtenes Vēstnesī" un žurnālā "Zalktis". Koriģējama ir bibliogrāfiskajā rādītājā "Latviešu periodika 1768–1919" atrodamā ziņa, ka E. Dārziņš vēl 1909. gadā esot "Mūzikas Druvas" redakcijas loceklis.¹⁶ Mūzikas dzīves pazinējus nepārsteidz 1908. gada decembrī publicētais Dārziņa paziņojums, ka viņam ar šo žurnālu "nav ne mazākā sakara".¹⁷ Jau tā paša 1908. gada sākumā, saskatot Dārziņa simfoniskajā miniatūrā "Vientuļā priede" Žana Sibēliusa "Tuonelas gulbja" atdarinājumu, viņu plaģiātismā apvaino cits žurnāla redkolēģijas loceklis Pāvuls Jurjāns (1866–1948). Drīz pēc tam P. Jurjāna viedoklim atbalstu publicē trešais redkolēģijas loceklis čellists Oto Fogelmanis (1876–1926)...

"Mūzikas Druvas" nošu pielikumā cita starpā ir publicēta gan E. Dārziņa solodziesma "Aizver aciņas un smaidi", gan Ā. Ābeles un Harija Ores (1885–1972) pirmie mēģinājumi. Kā liecina sarakste, jau atrodoties ceļa jūtīs uz Pēterpils konservatoriju, deviņpadsmitgadīgais Ābele lūdz žurnāla redaktoru A. Kauliņu izšķirt iesūtīto dziesmu likteni. Ja tās publicē, tad honorāru kā novēlotu atlīdzību viņš liek nosūtīt Ābeles harmonijas skolotājam E. Dārziņam; atteikuma gadījumā dziesmas atpakaļ nesūtīt, bet "spert krāsni".¹⁸

1894. gadā, kad iznāk K. Barona "Latvju dainu" 1. burtnīca, MK laiž klajā Jurjānu Andreja "Latvju tautas mūzikas materiālu" (turpmāk LTMM) pirmo daļu. Tajā ievietotās muzikāli etnogrāfiskās studijas "Līgotnes, Jāņa jeb Līgo meldijas" pamatā ir A. Jurjāna 1892. gada 22. augustā RLB namā nolasītais referāts. Pēc mūzikas zinātnieka Arnolda Klotiņa atzinuma, šis izdevums ir "pirmā sistematizētā un pētnieciski izstrādātā latviešu tautasdziesmu publikācija".¹⁹ Ne velti A. Jurjāna 125. gadskārtā 1981. gadā tiek izdots "Līgotņu" faksimils. Nākamie LTMM laidieni nāk

klajā 1903., 1907. un 1912. gadā. Tajos atrodami ne tikai vairāk kā 700 gadskārtu un sadzīves ieražu melodiju pierakstu, bet arī tautas rotaļu apraksti.

It kā atbildot uz potenciālo lasītāju jautājumu par krājuma izdošanas gausumu, Jurjāns norāda, ka izdevums "būtu jau sen nobeigts, ja sastādītājs tikai viņam vien varētu ziedot savu darba spēku".²⁰ Slimību nomākts, 1920. gadā Jurjāns atgriezās dzimtenē. LTMM pēdējo laidienu iespiešanai viņš lūdz Kultūras fonda atbalstu. Viņaprāt, darbs ir jāsteidz, jo citādi "nespēšu korektūras lasīt un izdarīt galīgo redakciju, kas citam nāktos grūti un būtu pat neiespējams".²¹ Kultūras fonds atvēl LTMM izdošanai 290 tūkst.rubļu, un 1922. gadā nāk klajā krājuma 5. daļa. Pēdējo, 6. daļu, jau pēc Jurjāna nāves 1926. gadā izdod Latvju komponistu biedrība. Diemžēl ir piepildījies Jurjāna paredzējums, un J. Vītolam ir jākonstatē, ka "krājums pilns paviršību un kļūdu, ko J.[urjāns] ar savu vārdu gan sedzis nebūtu... tas vairs nepilda zinātniskus uzdevumus".²² A. Jurjāna veikumam tautas melodiju publicēšanā J. Vītols ir devis tēlainu novērtējumu: "Ziniskā un idejiskā nozīme abiem – Barona un Jurjāna – krājumiem viena un tā pati: abas mūsu svētnīcas, kurās gatavojas mūsu mākslas nemirstības augļi."²³ To pārdomājot, ir jāsecina, ka arī RLB Mūzikas komisijas paveiktais nav tikai mūzikas vēstures lappuse vien. Kopumā latviešu muzikāliju klāstu komisija ir papildinājusi ar 35 atsevišķiem izdevumiem un žurnālu "Mūzikas Druva".

Ar nozares literatūras izdošanu ir saistīta arī 1903. gada martā dibinātās K. Valdemāra jūrnieceības nodaļas darbība. Jau tā paša gada 2. maija sēdē tiek nolemts pārņemt "Baltijas jūrnieku kalendāra" izlaidi.²⁴ Tūdaļ pat izveidotajai redakcijas komisijai (7 cilvēku sastāvā) gan ir tikai formāla nozīme, jo kalendāra sagatavošana faktiski gulstas vai vienīgi uz JN rakstveža žurnālista A. Bandreviča pleciem.

A. Bandrevičs, ko pamatoti varam uzskatīt par latviešu jūrnieceības periodikas pamatlicēju, šo kalendāru rediģē jau kopš 1888. gada. Pirmos 5 kalendāra laidienus izdod K. Valdemāra prēmiju komiteja. Līdz 1897. gadam, kad A. Bandrevičs uzņemas vadīt avīzes "Balss" Tirdzniecības un kuģniecības pielikumu un atsakās no tālākās kalendāra rediģēšanas,²⁵ jau iznākuši 9 kalendāra laidieni. Citu 19. gadsimta nogalē iznākušo nozaru kalendāru (mūziķu, skolotāju, lauksaimnieku u.c.) vidū "Baltijas jūrnieku kalendārs" izrādās par vienu no dzīvotspējīgākiem. Jūrnieceības speciālists Aleksandrs Malvess (1889–1942) pat uzskata, ka šāds kalendārs ir retums Eiropas tālaika kuģniecības literatūrā.²⁶

No 1903. gada, kad kalendāra izdošanu uzņemas JN, līdz 1910. gadam iznāk vēl 7 kalendāra laidieni. Sešus no tiem atkal sastāda nenogurstošais A. Bandrevičs, un tikai kalendārs 1910. gadam iznāk JN priekšnieka (1904–1934) advokāta Jāņa Kreicberga (1864–1948) redakcijā.

Saturā piesātinātākie ir kalendāra laidieni 1904., 1905. un 1906. gadam. Katrā no tiem ir atrodama informācija par JN: "kārtības rullis", biedru saraksti un darbības pārskati. Gandrīz 700 buriniekus reģistrē 1904. gada kalendārā ievietotais "zēģeļkuģu" saraksts. Savukārt kalendārā 1906. gadam A. Bandrevičs apkopojis ziņas par kuģiem, kas būvēti Kurzemes un Vidzemes jūrmalā no 1862. līdz 1882. gadam. Kalendāru 1905. gadam bagātina Bandreviča apkopotās K. Valdemāra domas par jūrskolām un kuģniecību, kas 1904. gadā publicētas arī atsevišķas brošūras veidā. Gan ar prozas tēlojumiem "iz jūrnieku dzīves", gan ar pavisam lietišķiem "Aizrādījumiem par eļļas lietošanu" kalendārā pārstāvēts vēlākais JN priekšnieks (1935–1940) kapteinis Artūrs Grasis (1879–1943).

Pārlūkojot visus JN izdotos "Baltijas jūrnieku kalendārus", nevar nepamanīt, ka atsevišķi materiāli iespiesti atkārtoti ne vienu reizi vien. Tā, piemēram, "Pamācība glābšanas staciju raķetu lietošanai" un JN līdzdibinātāja Ā. Butuļa "Ārsta padomi, kā atdzīvināmi slīkoņi" publicēti četras reizes. Abi šie raksti, kā arī jau pieminētie A. Graša "Aizrādījumi..." veido kodolu JN 1906. gadā izdotajai grāmatiņai "Derīgi padomi un aizrādījumi jūrniekiem un zvejniekiem". Ir zināms, ka šī brošūra izdalīta par velti 1908. gada 15. un 16. jūnijā notikušā Baltijas zvejnieku kongresa dalībniekiem.²⁷ Lai cik neapstrīdama būtu šādas informācijas aktualitāte, "Baltijas jūrnieku kalendāra" pēdējie laidieni liecina par tā veidotāju radošo apsīkumu. Kalendāra likteni, manuprāt, izšķir JN spēku mobilizēšana avīzes "Jūrnieks" izdošanā.

1906. gada sākumā "Balsij" pārtopot par dienas laikrakstu (apturētā "Baltijas Vēstneša" vietā), tiek pārtraukta tās Tirdzniecības un kuģniecības pielikuma izdošana. Ievērojot, ka pielikumā publicēti arī JN sanāksmēs nolasītie referāti, kļūst akūta vajadzība pēc jūrniekiem adresēta periodiskā izdevuma.

Kādā no JN 1906. gada sēdēm J. Kreicbergs ierosina izdot avīzi jūrniekiem paralēli latviešu un igauņu valodā.²⁸ Nodaļas valdei principā atbalstot šāda izdevuma nepieciešamību, gan tikai latviešu valodā, A. Bandrevičs izstrādā izvērstu laikraksta programmu un izdevumu kalkulāciju. Pēc izdošanas koncesijas saņemšanas, tā paša gada 21. novembrī tiek izveidota laikraksta "Jūrnieks" izdošanas komisija. Tajā bez redaktora A. Bandreviča un nominālā izdevēja tālbraucēja kapteiņa Friča Martinsona

(1864–1921) ietilpst arī JN biedri, garanti un biedri veicinātāji.²⁹ Entuziasti saziēdo vairāk nekā 600 rubļu, un 29. novembrī nāk klajā "Jūrnieka" pirmais numurs, ko dienu vēlāk izsūta 800 paraugseksemplāros. Turpmāk avīze iznāk reizi nedēļā līdz pat 1914. gada 23. jūlijam, kad tās izdošana tiek pārtraukta (pēdējais "Jūrnieka" numurs iznāk 1915. gada 21. janvārī).

Pusgadu pēc darbības uzsākšanas avīzei ir 337 abonenti (120 Vidzemē, 105 Kurzemē, 112 ārzemēs), kas, protams, nespēj segt visas izdošanas izmaksas. Hroniskais līdzekļu trūkums liek avīzes redaktoram (no 1907. gada augusta arī izdevējam) A. Bandrevičam ne reizi vien lūgt lasītājiem materiālo atbalstu: "Mēs esam pārliecināti, ka, tikko mūsu jūrnieki zinās, ka viņu pašu orgānam jākaujas ar pastāvēšanas rūpēm, tie nekavēsies katrs pēc savas rocības un spējas pabalstīt "Jūrnieku"."³⁰ Redzot grūti pārvaramās finansu problēmas, avīzes garanti kādā 1907. gada sanāksmē pat nolemj pārtraukt "Jūrnieka" izdošanu.³¹ Draudus avīzes pastāvēšanai, acīmredzot, novērš saņemtie ziedojumi. Tā, piemēram, 1910. gadā "Jūrniekam" tiek ziedoti 941 rubļi (no tiem 400 rubļus devusi Rīgas Savstarpējā jūras apdrošināšanas biedrība, bet 200 – Vidzemes Savstarpējā kredītbiedrība).³² Vēl vairāk, atsevišķu kredītiestāžu regulārie sludinājumi laikrakstā nodrošina tā redaktoram pat atalgojumu (12 rbļ. mēnesī).³³ Izdevīga ir arī 1908. gada pavasarī saņemtā iekšlietu ministra atļauja izplatīt avīzi Krievijas robežās ar pazeminātu pasta tarifu. Tādu iegūt A. Bandrevičam palīdz Rīgas preses inspektora pozitīva atsauksme par avīzi Galvenajai preses lietu pārvaldei Pēterburgā. Pēc tam, kad Bandrevičs lūdzis finansiālu atbalstu laikraksta izdošanai Tirdzniecības un rūpniecības ministrijā, arī Rīgas tirdzniecības ostas priekšnieks vēlas saņemt šī izdevuma novērtējumu no preses inspektora, jo latviešu valodu viņš pats neprot.³⁴

Saprotams, ka finansu faktora nozīme avīzes iznākšanā nav nedz ignorējama, nedz arī pārspilējama. Pēc jūrniecības vēsturnieka Arvja Popes domām, 1912. gadā A. Bandrevičs atsakās no redaktora pienākumiem tāpēc, ka RLB liedz avīzei finansiālu atbalstu.³⁵ Laikraksta izdošanas komisijas loceklis, vēlākais K. Valdemāra jūrskolas direktors Ernests Kalniņš (1881–1941) Bandreviča rīcību motivē ar to, ka JN neizsniedz viņam "Jūrnieka" izdošanai saziēdotos līdzekļus.³⁶ Tomēr ne mazāk respektējams ir Bandreviča amata pēcteča (avīzes redaktors no 1912. gada 6. jūnija) A. Graša viedoklis, ka pārmaiņu pamatā ir Bandreviča personīgās nesaskaņas ar JN priekšnieku J. Kreicbergu.³⁷

Saskaņā ar laikraksta programmu "Jūrniekā" tiek publicēti valdības likumi un rīkojumi attiecībā uz jūras kuģniecību un to skaidrojumi, raksti par jūrnieku apdrošināšanu, izglītību, biedrībām un daudziem citiem tematiem, praktiska satura informācija un sludinājumi, arī tematiski pieskaņota beletristika. Palaikam avīzes slejās atrodama domu apmaiņa par jaunumiem speciālajā literatūrā. 1909. gadā iznākusī A. Heikinga jūrniecības terminu vārdnīca 7 valodās ierosina novērtēt stāvokli latviešu jūrniecības literatūrā. Interesanti, ka neklātienē diskusija noris starp diviem kapteiņiem, no kuriem viens – A. Grasis tobrīd atrodas Plimūtā (Lielbritānija), bet otrs – Gustavs Sausiņš (1872–1918) – Tālajos Ziemeļos.

1908. gadā "Jūrnieks" publicē F. Brīvzemnieka tulkoto K. Valdemāra brošūras "Über die Heranziehung der Letten und Esten zum Seewesen..." (Par latviešu un igauņu piesaistīšanu jūrniecībai..., 1857) fragmentu. Lai sekmētu JN nodomu krāt materiālus plašākai K. Valdemāra biogrāfijai, 1908.–1910. gadā avīzē tiek publicētas vairākas atmiņu skices par Valdemāru. To autori ir J. Lautenbahs, A. Bandrevičs, izdevējs H. Alunāns un kādreizējais Pēterburgas Latviešu biedrības darbinieks, dārznieks Dāvis Grīntāls (1829–1904). 1910. gadā laikrakstā pirmpublicāciju pieredz ap 1858. gadu tapušais Valdemāra raksts "Ceļa vadonis latviešu mudīgiem zēniem, kam gars skolas un gudrības iekāro". Tajā pašā gadā nāk klajā arī šī raksta novilkums ar nosaukumu "Latvju tautai".

Vairākas avīzes pārpublicē "Jūrniekā" ievietoto aprakstu³⁸ par avarējuša kuģa apkalpes likstām muitas postenī Daugavgrīvā, kur to aiztur pasu trūkuma dēļ... Valstisku apzinīgumu demonstrē Liepājā iznākušais laikraksts "Dzīve", 1911. gadā pārmetot "Jūrniekam", ka tas līdz ar vairākiem citiem izdevumiem "tā nogrimuši savās ikdienējās "rebēs", ka pavisam piemirsuši, ka ir tāds 19. februāris Krievijas zemnieku vēsturē".³⁹ Tam seko "Jūrnieka" redakcijas atbilde, ka latvieši nekad nav jūsmīgi svinējuši dzimtbūšanas atcelšanas atceri, "pie kam lielākā tautas daļa nemaz nezina, kad tas noticis".⁴⁰

Atceroties darbu avīzē, A. Grasis vēlāk rakstīs: "Paši aktīvie jūrnieki bija ārkārtīgi kūtri rakstītāji... Ievietojām gandrīz visu, ko paši jūrnieki iesūtīja, tomēr bieži vien aprūka piemērota materiāla."⁴¹ Turpat uzzinām, ka laika posmā līdz Pirmajam pasaules karam "Jūrnieka" tirāža svārstījusies no 500 līdz 700 eksemplāriem.

Jūrnieku spriedums par savu avīzi tās slejās parādās visai reti. Kāds lasītājs ieteic neignorēt realitāti un turpmāk vairāk rakstīt par tvaikoņiem, ne tikai par buriniekiem, kā līdz šim.⁴² Viņaprāt, avīzes abonētu skaits noteikti pieaugtu, ja tā publicētu ziņas

par regulāro tvaikoņu satiksmi starp dažādām Krievijas ostām. "Jūrnieku" pazīst arī latviski protošie igauņu kapteiņi, kuri "to abonē tādēļ, ka viņiem pašiem tāda avīze nav".⁴³

Pēc desmit gadu pārtraukuma, 1925. gada 12. novembrī bijušais kapteinis Mārtiņš Sņikers (1867–1927) rosina atjaunoto K. Valdemāra jūrnieceības un zvejniecības nodaļu (turpmāk JZN) domāt par jūrnieceības izdevuma nepieciešamību.⁴⁴ Kā liecina kapteinis Kārlis Meinerts (1891–1940), atjaunot "Jūrnieku", pārvēršot to par mēnešrakstu, JZN nolemj 1928. gada beigās pēc nesekmīgiem mēģinājumiem izveidot kuģniecības pielikumus vairākos laikrakstos.⁴⁵

No 1929. gada janvāra līdz 1940. gada jūlijam iznāk pavisam 139 žurnāla numuri. Atsevišķos gadījumos, piemēram, saimnieciskās krīzes apstākļos 1932. gadā, nāk klajā žurnāla dubultnumuri. Krīzes laikā sarūk arī izdevuma tirāža. 1929. gadā žurnāls tiek iespiests 700 eksemplāros, bet 1932. gadā "Jūrnieka" tirāža ir 600 eksemplāri.⁴⁶

Tā kā žurnāla veidotāji nekādu materiālo atlīdzību nesaņem, tad tie "ir spiesti eksistences līdzekļus meklēt citā darba laukā, caur ko cieš arī žurnāla rediģēšana".⁴⁷ Aizņemtības dēļ 1931. gada sākumā no "Jūrnieka" aiziet pirmais redakcijas vadītājs kuģīpašnieks Viktors Kalniņš (1896–1941). Pēc viņa redaktora posteņi ir gan kapteinis Reinholds Bernhards (1879–1937), gan J. Kreicbergs. "Jūrnieka" redakcijā jau no 1929. gada strādā arī A. Grasis. Tādēļ žurnāla iznākšanu būtiski neietekmē nedz Kreicberga pārceļšanās uz Jēkabpili, nedz 1938. gada preses likuma nosacījums, ka par izdevuma atbildīgo redaktoru var būt tikai arodnieciski izglītota persona. A. Grasiņam ir gan speciālā izglītība (Ainažu jūrskola), gan jau iepriekš minētā pieredze avīzes "Jūrnieks" rediģēšanā. Nav sveša arī situācija, kad "vienam pašam jāpieraksta vai puse no žurnāla".⁴⁸

Trīsdesmitajos gados žurnāla finansiālais stāvoklis stabilizējas. 1935. gadā RLB palielina savu ikmēneša atbalstu žurnālam no 25 līdz 35 latiem⁴⁹, bet gadu vēlāk A. Grasis pirmo (taču ne pēdējo!) reizi saņem atlīdzību 250 latu apmērā.⁵⁰ Pamazām pieaug arī žurnāla abonentu skaits: 1931. gadā to ir 156, bet 1940. gadā jau 254.⁵¹ Piebūsim, ka vairākas rēderejas pasūta sev lielāku eksemplāru skaitu.

Atstājot žurnāla publikāciju detalizētāku izvērtējumu jūrnieceības speciālistu kompetencē, šeit tikai atzīmēsim, ka žurnāls turpina un padziļina avīzē "Jūrnieks" aizskarto tēmu loku. 1931. gadā žurnālā tiek izveidota buru sporta nodaļa, ko līdz pat 1940. gadam vada Latvijas jahtkluba līdzdibinātājs un marīnists Frīdrihs Bauris (1879–1950). Savukārt nodaļa "Kabeļdiegi" no 1935. līdz 1940. gadam ir bijušā

tālbraucēju kapteiņa Alfreda Bernharda (1877-?, pseidonīms Alfabēta) pārziņā. Novitāte ir arī 1938. gadā ievietotās muzikālījas, tajā skaitā Jāņa Mediņa un Aleksandra Valles (1890–1972) koradzesmas. No beletristikas minēsim Viļa Lāča (1904–1966) stāstu ("Korķu fenderis", "Pusnakts brīnums") pirmpublicējumus, paša redaktora A. Graša ar pseidonīmu "Mazā Erika" iespiestos stāstus un dāņu autora, bijušā jūrnieka Knuda Andersena (*Andersen*, 1890-1980) romānu ("Jūra", "Bangu brāzmā") turpinājumos lasāmos latviskojumus. Plašu ekskursu jūrniecības vēsturē sniedz publicista Mārtiņa Sama (1892–1942) raksts "Latviešu jūrniecība senajās dienās" (1939, Nr.7–10). Noraidot A. Gobas polemiski ievirzīto K. Valdemāra darbības izvērtējumu mēnešrakstā "Daugava" (1930, Nr.7–8), anonīmu pretrakstu tā paša gada decembrī "Jūrniekā" ievieto J. Kreicbergs.⁵²

Finanšu ministrijas Jūrniecības departamenta fondā LVVA ir saglabājušies 1934.-1938. gadā žurnālā publicēto rakstu manuskripti ar redaktoru piezīmēm.⁵³ Rakstiem pievienotās vēstules atklāj virkni aiz kriptonīmiem vai pseidonīmiem paslēptu autoru un viņu nemainīgo vēlmi redzēt savu tekstu iespiestu žurnālā iespējami negrozītā veidā. Tāda ir gan tvaikoņa "Curonia" kapteinim Kārlim Šķerbergam (1891-1952), gan tvaikoņa "Mars" kapteinim Arvīdam Rozem-Roziņam (1902-1987).⁵⁴ "Jūrnieka" regulārais autors tvaikoņa "Aurora" kapteinis Ernests Ziemeļis (1879-?) informē redakciju, ka viņa darbadevējs kuģīpašnieks Fricis Grauds (1888-1942) pat aizliedzis rakstīt žurnālam. Taču E. Ziemeļa uzskati šķiet pārāk polemiski arī pašiem "Jūrnieka" veidotājiem. Tā redaktors A.Grasis ne tikai svītro "dažus zemūdēns akmeņus" E. Ziemeļa rakstā "Sociālā apdrošināšana jūrniecībā" (publicēts 1938.g. Nr.4), bet aicina arī redakcijas sekretāri Emmu Amatnieci svītrot "visas bīstamās vietas, kas skar Slimokasu apvienošanas biedrību un ārstus".⁵⁵

Pēc bijušā Latvijas tirdzniecības un rūpniecības kameras referenta Arnolda Zaļā (1903-2000) liecības, vairākus gadus pēc kārtas "Jūrniekā" ievietoti viņa sagatavotie un ar iniciāļiem ARZ atzīmētie pārskati par kameras kuģniecības sekcijas darbību.⁵⁶ Ielūkojoties žurnāla komplektos, tomēr krietni biežāk sastopam šī paša autora ar pilnu uzvārdu parakstītās publikācijas par dažādiem citiem ar kuģniecību saistītiem tematiem.

1939. gada septembrī vērienīgi iecerēto "Jūras dienu" rīcības komiteja atvēl žurnāla redakcijai 500 latus svētku numura sagatavošanai.⁵⁷ Tas arī iznāk, tāpat kā žurnālu "Aizsargs" un "Ekonomists" speciālizlaidumi un Viļa Cedriņa (1914–1946) sastādītā dzejas antoloģija "Jūras nemiers", bet pašu svētku programmā iepriekš

neparedzētas izmaiņas ienes Otrā pasaules kara sākums. Karu atbalso arī vairākos 1940. gada numuros publicētie blokādes laikā nogremdēto kuģu saraksti. Savā ziņā simbolisku nozīmi iegūst vienā no pēdējām žurnāla burtnīcām ievietotā informācija par pieminekļa atklāšanu Meža kapos pirmajam "Jūrnieka" redaktoram A. Bandrevičam.

Zīmīgi, ka 1940. gada jūlijā Latvijas Jūrnieku arodbiedrības valde lūdz RLB likvidatoriem nodot tai visus "Jūrnieka" dokumentus un inventāru, jo "pēc būtības šāda žurnāla izdošana ir jaunam laikam neatbilstoša".⁵⁸

1926. gada 27. un 28. februārī JZN sarīko jūrnieku kongresu, pēc kura lūdz Kultūras fonda finansiālu atbalstu (1000 latus) šī saieta materiālu krājuma izdošanai. Savu vēlmi nodaļas vadītāji argumentē ar apgalvojumu, ka pirmskara izdevumi padziļinājuši jūrnieku inteliģenci, tādēļ tie "aizvien spilgti atšķirās no saviem krievu darba biedriem".⁵⁹ Kaut arī Kultūras fonds atstāj šo lūgumu bez ievērības, vēl tajā pašā gadā JZN krājumu laiž klajā (1000 eks.). Tādā pašā tirāžā 1930. gadā atsevišķā brošūrā iznāk gadu iepriekš nodaļas biedru vakarā nolasītais Augusta Melnalkšņa (1876–1944) referāts "Latvju dēli vikingu gaitās".

Kā vēsta biedrības darbības pārskats, 1931. gadā tikai 100 eksemplāros "izdalīšanai attiecīgām iestādēm un ieinteresētām personām"⁶⁰ iespiesti divi citi referāti: A. Malvesa "Brīvostas un viņu jautājums Latvijā" un Latvijas ģenerālkonsula Norvēģijā Artura Vanaga (1882–1970) "Zvejnieku stāvoklis uzlabojams ar zivju patēriņa palielināšanu". Tādējādi savas pastāvēšanas laikā (1903-1940) JN ir laidusi klajā pavisam 16 grāmatas, tomēr par veiksmīgāko nozaru literatūras kopainā ir uzskatāms tās periodiskais izdevums "Jūrnieks" (1906-1915, 1929-1940).

Muzikālīju, kā arī samērā ierobežotam interesentu lokam domātu jūrniecības periodisko izdevumu iznākšana latviešu valodā pārdzīvo ne mazums grūtību arī pašlaik. Tādēļ ir vērts atcerēties, kā līdzīgas problēmas ir risinātas mūsu nozaru literatūras tapšanas sākumposmā.

Atsauces un piezīmes

- 1 VĪTOLS, J. Vaļējas lapas no latvju mūzikas vēstures. II. Atmiņas par Jurjānu Andreju // *Burtnieks*. 1931, Nr.1, 55.lpp.

- 2 MK PG 1889.-1896.,12. lpp. LAB R, Ms 1230. To, ka krājums ir nācis klajā 1890. gada martā apstiprina arī mūzikas žurnālists Mārtiņš Augusts. Sk.: AUGUSTS, M. Rīgas Latv.biedrības Mūzikas komisijas darbības gaita : vēsturisks atskats // *Mūzikas Nedēļa*. 1924, Nr.45, 949.lpp.
- 3 MK PG 1889.-1896., 4. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 4 *Dziesmu krājums jaukiem un vīru koriem* / Rīgas Latviešu Biedr. Mūzikas Komisijas izd. Rīga, 1889, 1. krāj., 3.lpp.
- 5 [DĀRZIŅŠ, E.]. Jaunas muzikālijas. Aut. uzrād.: Emils // *Pēterburgas Avīzes*. 1901 13. janv., Nr.4, 3.lpp.
- 6 Kalniņš A. Vēstule A.Kauliņam 1908.g. 8. maijā. RTMM, inv.nr.150346.
- 7 VĪTOLS, J. Jurjānu Andrejs // *Ritums*. 1922, Nr.9, 679.lpp.
- 8 Kaut arī krājuma cenzūras atļauja ir datēta ar 1904. gada 10. janvāri, literatūrā sastopams apgalvojums, ka kori to saņēmuši jau 1903. gada vidū. Sk.: BĒRZKALNS, V. *Latviešu dziesmu svētku vēsture: 1864-1940*. [Bruklina] : Grāmatu Draugs, 1965, 209.lpp.
- 9 MK PG 1889.-1896., 79. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 10 Kalniņš A. Savu darbu izdevējs. LNB R, X29, 6, 64, 1. lp.
- 11 Vītols J. Vēstule A.Kalniņam 1907.g. 13. sept. LNB R, X29, 6, 50, 4. lp.
- 12 VĪTOLS, J. Alfrēds Kalniņš // *Mūzikas Apskats*. 1934, Nr.6, 162.lpp.
- 13 MK PG 1889.-1896., 56.,127. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 14 DĀRZIŅŠ, E. "Mūzikas Druva".1908.gads // *Dzimtenes Vēstnesis*. 1909 21. janv., Nr.16, 6.lpp.
- 15 VĪTOLIŅŠ, J., KRASINSKA, L. *Latviešu mūzikas vēsture*. Rīga : Liesma, 1972, 1. sēj., 338.lpp.
- 16 *Latviešu periodika, 1768-1940*. Rīga : Zinātne, 1977, 1. sēj.:1768-1919, 495.lpp.
- 17 DĀRZIŅŠ, E. Balsis iz publikas // *Dzimtenes Vēstnesis*. 1908 22. dec., Nr.297, 3.lpp.
- 18 Ābele Ā. Vēstules A.Kauliņam 1908.g. 26. aprīlī un 27. aug. RTMM, inv.nr. 150167, 150168.
- 19 *Jurjānu Andrejs mūzikas kultūrā un tautā*. Rīga : Zinātne, 1981, 5.lpp.
- 20 [JURJĀNS, A.] Priekšvārdi. *Latvju tautas mūzikas materiāli* / RLB Mūzikas komisijas rakstu krājums. Rīga, 1912, 4. sēj., 5.lpp.
- 21 Jurjāns A. Vēstule Kultūras fondam 1921.g. 21. sept. LVVA, 1632. f., 3. apr., 795. l., 28. lp.

- 22 VĪTOLS, J. Vaļējas lapas no latvju mūzikas vēstures.III. Jurjānu Andreja darbi // *Burtnieks*. 1931, Nr.8, 717.lpp.
- 23 VĪTOLS, J. Jurjānu Andrejam pārnākot // *Latvju Mūzika*. 1921, Nr.1, 3.lpp.
- 24 Īss pārskats par Valdemāra Jūrnieceības Nodaļas darbību. Aut. uzrād.: -ws // *Baltijas Jūrnieceību Kalendārs 1904. [gadam]*. Rīga, [1903], 71.lpp.
- 25 BANDREVIČS, A. "Jūrnieceību Kalendāra" turpmākas izdošanas lietā // *Baltijas Vēstnesis*. 1898 17. aug., Nr.184, 2.lpp.
- 26 MALVESS, A. Mūsu kuģniecības celmlauža Anša Bandrēviča 80. dzimšanas diena // *Jūrnieceiks*. 1930, Nr.2, 33.lpp.
- 27 40. gada pārskats par Rīgas Latv.Biedrības darbošanos un rēķiniem 1908. gadā, savienots ar biedru sarakstu. Rīga, [1909], 42.lpp.
- 28 25 gadu atcerei. Aut. uzrād.: Redakcija // *Jūrnieceiks*. 1931, Nr.12, 362.lpp.
- 29 *Turpat*, 363.-364.lpp.
- 30 Mūsu jūrnieceikiem un jūrnieceības draugiem. Aut. uzrād.: "Jūrnieceika" red. // *Turpat*. 1907 29. aug., Nr.35, 2.lpp.
- 31 BANDREVIČS, A. "Jūrnieceika" redaktora un izdevēja maiņa // *Turpat*. 1912 30. maijā, Nr.22, 2.lpp.
- 32 "Jūrnieceika" labvēļi. Aut. uzrād.: "Jūrnieceika" red. // *Turpat*. 1910 29. dec., Nr.52, 1.lpp.
- 33 GRASIS, A. Sardzes maiņa // *Turpat*. 1935, Nr.3, 74.lpp.
- 34 Lieta par avīzes "Jūrnieceiks" izdošanu (1906-1915), 5.-8.lp. LVVA, 11. f., 2. apr., 75. l.
- 35 POPE, A. *Burniecību gadsimts Latvijā: Pa latviešu jūrnieceības vēstures lappusēm*. Rīga : Zinātne, 1989. ISBN 5-7966-0484-8, 138.lpp.
- 36 KALNIŅŠ, E. Mūsu sirmā jūrnieceības darbinieka un rakstnieka Anša Bandrēviča dzīve un darbi // *Jūrnieceiks*. 1935, Nr.3, 71.lpp.
- 37 GRASIS, A. R.L.B.Valdemāra jūrnieceības un zvejniecības nodaļa // *Turpat*. 1938, Nr.3, 101.lpp. To apstiprina arī paša A. Bandrēviča vēstule RLB priekšniekam Fridriham Grosvaldam 1912.g. 18. febr. LVM, VN 5985/64.
- 38 Dīvaini, bet patiesi. Aut. uzrād.: Protejs // *Jūrnieceiks*. 1912 16. nov., Nr.44, 1.-2.lpp.
- 39 Ko lasījām par zemnieku brīvīšanu. Aut. uzrād.: "Dzīves" red. // *Dzīve*. 1911 26. febr., Nr.23, 2.lpp.
- 40 Tukša brēka. Aut. uzrād.: "Jūrnieceika" red. // *Jūrnieceiks*. 1911 9. martā, Nr.10, 1.lpp.
- 41 GRASIS, A. Sardzes maiņa // *Turpat*. 1935, Nr.3, 73.lpp.

- 42 “Jūrnieks” un latviešu jūrniki. Aut. uzrād.: D. // *Turpat*. 1910 7. aprīlī, Nr.14, 2.lpp.
- 43 Mūsu dzimtenes jūrnīku vienaldzība. Aut. uzrād.: E.L. // *Turpat*. 1912 15. aug., Nr.33, 2.lpp.
- 44 25 gadu atcerei. Aut. uzrād.: Redakcija. // *Turpat*. 1931, Nr.12, 364.lpp.
- 45 MEINERTS, K. Mūsu kuģniecības literatūra // *Kuģniecības gadagrāmata*. Rīga : K.Valdemāra jūrskola, 1929, 4. sēj., 19.lpp.
- 46 *61. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1929. gadā*. Rīga: [RLB, 1930], 13.lpp.; *64. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1932. gadā*. Rīga : [RLB, 1933], 14.lpp.
- 47 KREICBERGS, [J.]. R.L.B.jūrnīcības un zvejniecības nodaļas gada sapulce // *Jūrnīks*. 1931, Nr.3, 82.lpp.
- 48 JZN PG 1930.-1940., 62. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 36. l.
- 49 *67. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1935. gadā*. Rīga : [RLB], 1936, 13.lpp.
- 50 JZN PG 1930.-1940., 52. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 36. l.
- 51 25 gadu atcerei. Aut. uzrād.: Redakcija // *Jūrnīks*. 1931, Nr.12, 365.lpp.; “Jūrnīka” abonentu saraksts, 1.-9. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 38. l.
- 52 JZN PG 1930.-1940., 7. lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 36.l.
- 53 LVVA, 1684. f., 2. apr., 149.-152., 206.-207., 214., 286., 470., 684.-685., 693., 703.l.
- 54 *Turpat*, 149. l., 190., 211. lp.
- 55 *Turpat*, 152. l., 174. lp.; 470. l., 14. lp.
- 56 ZAĻAIS, A. *Mana mūža atmiņas*. [B.v.], 1995, 1. sēj., 358.lpp.
- 57 *71. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1939. gadā*. Rīga : [RLB], 1940, 16.lpp.
- 58 LVVA, 2798. f., 1. apr., 83. l., 16. lp.
- 59 Kreicbergs J., Grotiņš M. Vēstule Kultūras fondam 1926.g. 8. maijā. LVVA, 1632. f., 3. apr., 856. l., 124. lp.
- 60 *63. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1931. gadā*. Rīga : [RLB, 1932], 11.lpp.

7. Mēnešraksts "Druva"

1905. gads un tam sekojošie ne mazāk dinamiskie gadi atnes izmaiņas arī latviešu periodisko izdevumu klāstā. Pirmsiespieduma cenzūras aizstāšana ar pēciespieduma cenzūru šai izdevumu grupai 1905. gada nogalē, bet neperiodiskajiem izdevumiem 1906. gadā paver līdz tam nebijušas iespējas jaunu izdevumu klajā laišanā. Tomēr arī modificētā cenzēšanas kārtība, kā arī ierobežotā lasītāju skaita dēļ radītie finansiālie zaudējumi apdraud ne tikai specializēto nozaru izdevumu pastāvēšanu (par žurnālu "Mūzikas Druva" sk. nodaļā "Nozaru izdevumi").

1905. gada decembrī nāk klajā "Mājas Viesa Mēnešraksta" pēdējais numurs (žurnāls iznāk kopš 1895. gada), bet 1906. gada pavasarī noslēdzas "Austrums" izdošana, kas aizsākusies jau 1885. gadā. 1906. gadā tiek slēgts "Baltijas Vēstnesis", bet gadu vēlāk arī par dienas laikrakstu pārvērstā "Balss". Taču jau 1907. gada novembrī sāk iznākt "Dzimtenes Vēstnesis", kura faktiskā izdevēja ir akciju sabiedrība "B. Dīriķis un biedri", bet akcionāru vidū - RLB biedri A. Bergs, Ernests Kānelis (1875-?) un Fridrihs Vitands (1855-1910). Laikraksta "Latvija" (iznāk kopš 1906.g.) akcionāru skaitā sastopam advokātu Jēkabu Stumbergu (1868-1935) un namīpašnieku Jāni Bēmu (? -1932). Savukārt F. Veinberga rediģētās "Rīgas Avīzes" (iznāk kopš 1902.g.) līdzizdevēju rindās ir advokāti A. Krastkalns un A. Lomanis, mācītāji Georgs Feders (1847-1912), K. Irbe un V. Teikmanis, visi iepriekšminētie ir RLB biedri.

Šie piemēri liecina par dažādu biedrībā pārstāvēto pilsonisko aprindu grupējumu ieinteresētību ieguldīt līdzekļus laikrakstu izdošanā. Finansiāla atbalsta toties pietrūkst literārajiem žurnāliem, tādēļ to izdošana pārtrūkst jau pēc dažiem gadiem ("Dzelme", 1906-1907, "Stari", 1906-1908, "Zalktis", 1908-1910). Taču šādiem izdevumiem ne mazāk liktenīgs ir arīniecīgais lasītāju skaits. Pēc K. Skalbes vērojuma 1908. gadā, vairumam latviešu lasītāju pietiek ar kādu kalendāru, kurā "ir ielikts taisni tik daudz, cik viņam vajaga".¹ Arī kritiķis A. Bērziņš vēl 1911. gadā secina, ka "pastāvēt un sekmēties pie mums var tikai tāds literārisks pasākums, kam aiz muguras kāda plašāka organizācija, kas rūpējas par sava izdevuma izplatīšanos. Mūsu lasītāju publika vēl nav tik tālu pieauguse, ka viņai prasība pēc sava žurnāla būtu jau iekšēja vajadzība."²

1911. gada rudenī, kad DGN jau var atskatīties uz 25 darba gadiem, tā nolemj izdot literāri-zinisku mēnešrakstu "Druva". Prāvāko daļu no žurnālam nepieciešamajiem līdzekļiem (apmēram 11 700 rubļiem gadā) izdevniecība cer segt no vismaz 2 tūkst. abonentu iemaksām un sludinājumiem, bet iztrūkumu no garantu saziēdotās naudas. Piekrītot "Druvas" izdošanai, biedrības runasvīri sev piešķir tiesības izvēlēties atbildīgo redaktoru un lemt par žurnāla izdošanas pārtraukšanu.³ Žurnāla Rīcības komisijā tiek ievēlēti, cita starpā, DGN priekšnieks advokāts J. Lazdiņš, izdevniecības Rakstu komisijas priekšnieks L. Adamovičs, šīs komisijas loceklis F. Adamovičs un T. Zeiferts. Laiks rādīs, ka viņu balsis, diemžēl, būs klusākas nekā garantu pārstāvjiem šajā komisijā. Par "Druvas" redaktoru tiek apstiprināts F. Adamovičs un jau 1911. gada decembrī nāk klajā žurnāla pirmais numurs. Šī un nākamā 1912.-1913. gadā iznākušo žurnālu apjoms ir 128 lappuses, tikai 1914. gadā tas samazinās līdz 112 lappusēm.

Visā žurnāla pastāvēšanas laikā būtiskas izmaiņas nepieredz arī tā struktūra. "Druvas" galvenajā daļā blakus daiļdarbiem ir lasāmi visai plaši zinātniski raksti, izvērstākas recenzijas un ceļojumu apraksti. Hronikas daļā ir ievietotas atsauksmes par grāmatām, mākslas izstādēm, koncertiem un teātra izrādēm, kā arī apjomā nelieli informatīvi raksti par humanitārajām un dabaszinātnēm, medicīnu un pedagoģiju.

"Druva" aizsākas ar A. Brigaderes pasaku lugas "Princese Gundega un karalis Brusubārda" pirmpublicāciju. Arī K. Skalbes "Pasaka par vērdiņu", virkne J. Jaunsudrabiņa "Baltās grāmatas" tēlojumu un Plūdoņa laikmetīgās vācu liriskas atdzejojumu pirmoreiz parādās šī žurnāla lappusēs 1912. gadā. Pārlapojot "Druvas" pirmo gadagājumu, var šķist, ka F. Adamovičam un L. Bērziņam, kas vēlāk nomaina Adamoviču redaktora postenī, izdevies radīt noturīgu žurnāla līdzstrādnieku loku.

Tomēr, iepazīstot T. Zeiferta ("Druvas" redaktors sākot ar 1913. gada 3. numuru) arhīva materiālus, šis pieņēmums neapstiprinās. Vairāki rakstnieki vēstulēs Zeifertam vaino iepriekšējos redaktorus diletantu atbalstīšanā un, viņuprāt, netaisnīgā honorāru nonivelēšanā. Norādot uz Leona Paegles (1890-1926) garstāstu "Gāju putnī", Fricis Bārda (1880-1919) spriež, ka Zeifertam būtu žurnālā "jāierobežo tas pelēkais diletantisms, kas beidzamā laikā tik lielā mērā pārsvaru ņēmis".⁴ Arī J. Jaunsudrabiņš ir pārliecināts, ka "nevar taču blakus nostādīt kādu Klitiju, kura uzraksta kādu pantiņu, ar apzinīgu mākslinieku, kāds ir Skalbe, un atlīdzināt mākslas darbu tāpat kā diletanta mēģinājumu".⁵ Turpat viņš piebilst, ka "es no savas puses gribu dot to labāko, kas man būtu; bet no honorāra es neatkāpšos ne par naga melnumu."

Neko tuvāk gan nepaskaidrojot, Jānis Akuraters (1876-1937) norāda, ka pārtraukt sakarus ar "Druvu" viņu mudinājusi "bijušā redaktora brutalitāte pret rakstniekiem un viņu darbiem".⁶ To, ka tas nav vienīgi subjektīvs ieskats, vedina domāt arī citu rakstnieku izteikumi. Tā A. Saulietis domā, ka pēc F. Adamoviča aiziešanas "uzpūta šai druvai kāds it kā saltu miglu pāri - vienalzdzības un nepārprotamas augstprātības miglu".⁷ Savukārt K. Skalbe uzskata, ka L. Bērziņš "tikpat vienaldzīgi sakrauj iesūtītos manuskriptus "Druvā", kā savu skolnieku burtnīcas uz galda gubā".⁸ Atgādināsim, ka L. Bērziņš tolaik vada kopā ar Frici Šmithenu (1876-1918) dibināto ģimnāziju Dubultos. Arī pats Zeiferts atzīst, ka Bērziņš "ir izaudzis no mūsu dzīvās literatūras apstākļiem mazliet ārā, pārāk aizņemts citām lietām, pārgājis pa kādai daļai aukstā akadēmismā".⁹

Uzmanīgu dara vairākkārt presē publicētā informācija, ka Adamovičs un Bērziņš ir bijuši spiesti atstāt redaktora vietu biedrības amatvīru spiediena rezultātā. Tā, piemēram, "Jaunā Dienas Lapa" apgalvo, ka DGN priekšnieka vietnieks I. Cīrulis licis atteikties no jau iespiešanai saliktu rakstu publicēšanas.¹⁰ Kā F. Adamovičs, tā L. Bērziņš gan publiski paziņo, ka viņu aiziešanu noteikusi vienīgi nevaļa un neveselība. Bērziņš pat apliecina, ka "no izdevēju puses uz mani virziena ziņā nav izdarīti ne visu mazākie spaidi".¹¹

Ir vairākas liecības, kas it kā apstiprina šādas versijas patiesumu. Tā, savā 1935. gadā iznākušajā atmiņu grāmatā L. Bērziņš, žurnālu pieminot tikai garāmejojot, raksta: "'Druvu" esmu kādu pusgadu rediģējis, līdz slimība manu darbu pārtrauca."¹² Arī F. Adamovičs jau 1912. gada maijā vēstulē biedrības priekšniekam F. Grosvaldam paziņo par savu negrozāmo apņemšanos atteikties no redaktora posteņa. Citi pienākumi, tajā skaitā skolotāja darbs, viņam neļaujot atlicināt tik daudz laika, cik ir nepieciešams žurnāla rediģēšanai: "Turklāt - redaktora amats man nepatīk, un tādēļ šai vietā nederu."¹³

Taču ir arī fakti, kas apliecina izdevēju iejaukšanos redakcijas darbā. Piemēram, Zeltmatis apgalvo, ka, uzzinot par nodomu publicēt "Druvā" viņa lugu "Indulis", DGN priekšnieks J. Lazdiņš panācis teksta jau iesāktās salikšanas pārtraukšanu.¹⁴ Savukārt "Druvas" mūzikas pielikuma veidotājs J. Vītols sarežģījumus žurnāla tapšanā vēstulē A. Kalniņam skaidro šādi: "Izdevēji (ne redaktors!) pagērēja no manis, lai vadītu pielikumus vieglākā žanrā - 99% no abonentiem nevarot nospēlēt tik "virtuozi" ieturētu mūziku. To man rakstīja diezgan asā formā, vēl uz to aizrādot,

kādus lielus "zaudējumus" pielikumi pērn padarīja... Tā kā strādāt pret savu pārlicību negribu, bija jāizstājas no redakcijas." ¹⁵

Saistot cerības ar T. Zeifertu kā "Druvas" redaktoru, F. Bārda novērtē pašu žurnāla izdevēju - DGN: "Jā, derīga ir viņas darbība bez šaubām, bet tas ir vecu cilvēku darbs. Mēs jaunie - un arī Jūs līdz šim aizvien esmu izjutis kā tādu - gribam darbu, ko var strādāt ar sajūsmību. Nodaļa strādā izkopšanas darbu, bet mēs gribam vēl radīt." ¹⁶ Atcerēsimies, ka izdevniecības kodolu veido tautskolotāji un arī pats Bārda strādā A. Ķeniņa reālskolā, bet Zeifertu joprojām saista pārziņa pienākumi Olaines draudzes skolā.

Zeifertam, protams, noder pieredze, kas iegūta, sastādot almanahu "Jauna raža" (1898-1910). Arī "Druvas" redaktora darba ikdienā uzklusot visdažādākos viedokļus un pretenzijas. Piemēram, V. Eglītis aroganti paziņo, ka "tādi rakstnieki kā Brigadere, Jaunsudrabiņš vislabākā lasāmā viela Gartenlaubēs, nevis mākslas žurnālos". ¹⁷ Savukārt J. Endzelīns savu turpmāko līdzdalību "Druvā" saista ar nosacījumu, ka "tur vairs neparādīsies tādi aplamību pilni raksti par valodniecību, kādus tur pagājušā gadā bija ievietojis Zeltmatis... Tad jau valodniecība nebūtu jāstudē, kad par to varētu spriest kaut kāds Zeltmatis." ¹⁸ Piebildīsim, ka Endzelīna neapmierinātību ir izraisījis Zeltmata raksts "Kūru tautības jautājums" (1912, Nr.7-8), kas, starp citu, tapis atsaucoties uz paša Endzelīna publikāciju "Par seno kursu (jeb kuršu) tautību un valodu" (1912, Nr.5). Žurnāla līdzstrādnieku saglabāšana prasa Zeifertam ne mazums pūļu un atjautas. Lai neitralizētu Plūdonim ne visai glaimojošo A. Viča recenziju par hrestomātijas "Latvju rakstnieki" 4. daļu (1912), vienā no nākamajiem "Druvas" numuriem viņš ievieto pozitīvu R. Klaustiņa atsauksmi. ¹⁹

Visbiežāk "Druvā" ir publicēta A. Saulieša, K. Skalbes, A. Ķeniņa, Pāvila Rozīša (1889-1937) un F. Bārdas dzeja, kā arī J. Jaunsudrabiņa, Arveda Smilgas (1879-1947), J. Kārsteņa un A. Saulieša prozas sacerējumi. 1914. gadā žurnālā tiek iespiesta R. Klaustiņa vēsturiskā romāna "Pa tumšām tekām" 1. daļa (Nr.5-9/12). No cittautu dzejas atzīmēsim Ļermontova simtgadei (1914) pieskaņoto viņa dzejoļu kopu F. Adamoviča latviskojumā, kā arī Valerija Brjusova lirikas paraugus Kārļa Krūzas (1884-1960), J. Kārsteņa un V. Eglīša atdzejojumā. Tie publicēti pēc Brjusova Rīgas apmeklējuma 1914. gada sākumā, kura ietvaros notiek arī dzejnieka uzstāšanās RLB namā. Līdzīgi kā sērijā "Citu tautu rakstnieki", arī "Druvā" redzamu vietu ieņem Eiropas mazo tautu (īpaši skandināvu) autoru darbi. Turpinājumos tiek publicēti vairāki romāni: dāņa S. Mikaēlisa (*Michaēlis*, 1865-1932) "1812. Mūžīgais miegs"

(1912), šveicieša F. Moešlina (*Moeschlin*, 1882-1969) "Amerikas Jānis" (1913) un beļģa K. Lemonjē (*Lemonnier*, 1844-1913) "Sādžas kakts" (1914). Jāatzīmē, ka "Princese Gundega un karalis Brusubārda" nav vienīgā žurnālā publicētā luga. Šeit iespiesti arī vairāki A. Brigaderes, L. Paegles un Jūlija Vecozola (1884-1945) viencēlieni, kā arī R. Blaumaņa nepabeigtā luga "Dzīvais ūdens".

Literatūrkritikas jomā visrosīgāk ir darbojies pats Zeiferts, kā arī R. Klaustiņš, P. Rozītis un Zeltmatis. 1913. un 1914. gadā "Druvā" ir publicētas vairākas visai plašas P. Roziša apceres par K. Skalbi ("Sāpju estētika"), J. Akurateru ("Sāpju nemiers") un J. Jaunsudrabiņu ("Baltais miers"), kas vēlāk apkopotas grāmatā "Kultūras slāpes" (1920).

Ne visai labvēlīgs liktenis ir arī K. Kundziņa monogrāfiskajam apcerējumam par A. Vēberu. Kundziņš ir Vēbera laikabiedrs, kurš tāpat kā Vēbers ir beidzis Jelgavas ģimnāziju, studējis Tērbatā un 1893. gadā iecelts par RLB godabiedru. K. Kundziņa darba publikācija aizsākas žurnālā "Druva" 1912. gadā, bet apraujas līdz ar šī mēnešraksta izdošanas pārtraukšanu 1914. gadā.²⁰ Tādēļ joprojām aktuāls ir A. Bērziņa atzinums, ka šim "dzīves aprakstam daudz lielāka nozīme būtu, ja viņu izdotu atsevišķā grāmatā".²¹

Nav noliedzamas "Druvas" pirmo redaktoru neveiksmes žurnāla līdzstrādnieku loka veidošanā. Tomēr nevar nepamanīt, ka tieši "Druvā" sevi pieteic vairāki jauni censoņi, kuriem nu jau ir sava vieta mūsu kultūras vēsturē. Tā, 1912. gadā apskatu par krievu literatūru 19. gadsimta otrajā pusē piedāvā Valmieras tirdzniecības skolā strādājošais (vēlāk LU profesors) Kārlis Kārkliņš (1888-1961). Savukārt 1913. gada marta numurā publicētais raksts "Viena vasara Hellerauā" kļūst par vēlāk pazīstamās teātra un literatūras kritiķes P. Jēgeres-Freimanis pirmo publikāciju. Viņa kā Latvju dramatisko kursu pirmā izlaiduma (1912) absolvente J. Dubura uzdevumā apmeklē nesen dibināto Emila Žaka-Dalkroza (*Dalcroze*, 1865-1950) Mūzikas un ritma skolu HELLERAVĀ (Vācijā). P. Jēgeres referātu par tur gūtajiem iespaidiem pozitīvi novērtē kursu administrators Zeltmatis, bet rakstu "Druvai" pasūta redaktors T. Zeiferts.²² 1913. gada rudenī ar dzejoli "Nēmējam" žurnālā debitē Vilma Delle (1892-1980), tolaik skolotāja O. Krotovas sieviešu ģimnāzijā. 1914. gadā ir publicēts pirmais plašākais Rūdolfa Egles (1889-1947) raksts "Modernā vācu lirika" (Nr.5-7).

"Druvā" regulāri vārds tiek dots arī jaunajiem zinātniekiem. 1912. gadā tiek publicēti vairāki RPI Ķīmijas nodaļas studenta (vēlākā LU profesora) Augusta Ķešāna (1881-1954) raksti. Viens no tiem - "Uzskatu maiņa ķīmijā 20.g.simteņa sākumā"

(Nr.2-3) - tiek uzskatīts par pirmo populārzinātnisko rakstu latviešu valodā, kas veltīts radioaktivitātei un vielas un enerģijas nezūdamības likumu nesatricināmībai.²³ Tērbatas universitātes Teoloģijas fakultātes absolvents G. Šaurums informē par izrakumiem senajā Samarijā (1912, Nr.5). Savukārt Maskavas universitātē filozofiju studējošais (vēlāk profesors LU) Pauls Dāle (1889-1968) raksta gan "Par dvēseles neapzinīgām parādībām" (1913, Nr.11-12), gan J. Poruku. Apcere "Poruks kā domātājs" (pirmpublicācija "Druvā" 1914, Nr.9/12) vēlāk iekļauta P. Dāles grāmatā "Gara problēmas" (1935). Tērbatā matemātiku studējošais Landavu Ziedonis (1889-1985) pievērš "Druvas" lasītāju uzmanību komētām un 1914. gada augustā gaidāmajam Saules aptumsumam (1914, Nr.5 un 7).

Žurnālā ir ievietoti vairāki plašāki raksti par latviešu valodu, piemēram, K. Mīlenbaha "Kāds vārds par latviešu valodas izrunu" (1913, Nr.1) un vairākos turpinājumos publicētā J. Endzelīna "Programa izlokšņu aprakstiem" (1912, Nr.12 - 1913, Nr.10). Interesanti, ka tieši "Druvas" pirmajā numurā pirmoreiz latviešu presē lietuviešu zinātnieks E. Volters norāda uz 1585. gadā Viļņā iespiesto katoļu katehismu, kas neilgi pirms tam ir atrasts Upsalas universitātes bibliotēkā. Solīts, bet "Druvā" nenopublicēts paliek E. Voltera raksts par šo vecāko saglabājušos iespieddarbu latviešu valodā.²⁴

Vairākas publikācijas sniedz ieskatu Eiropas zinātnes dzīves norisēs. Mākslas zinātnieks Oļģerts Grosvalds (1884-1962) dalās iespaidos par 1912. gadā Stokholmā notikušo 1. Baltijas arheologu kongresu (1912, Nr.10). A. Ķešāns iepazīstina ar sava kādreizējā profesora Paula Valdena (1863-1957) referātu "Par vielas pastāvības likumu", kas nolasīts 2. Mendeļejeva kongresā (1913, Nr.2-4). Savukārt Jānis Seskis (1877-1943), kas tolaik strādā par jauno valodu skolotāju Parīzē, sniedz ieskatu 2. Starptautiskā morāliskās audzināšanas kongresa (Hāga, 1912.g.) atziņās (1913, Nr.2). R. Klaustiņš atreferē vācu filozofa Vilhelma Vunta (*Wundt*, 1832-1920) jaunāko pētījumu par tautu attīstības psiholoģiju (1913, Nr.11-12), bet A. Austrīņš ielūkojas Aleksandra Veselovska (1858-1906) monogrāfijā par itāļu dzejnieku Bokačo (1913, Nr.12). Zīmīgi, ka vismaz daļa "Druvas" lasītāju rakstus par zinātni lasa pat vairāk nekā dzeju vai rakstus par mākslu un sabiedriskiem jautājumiem.²⁵

Virknei publikāciju pamatā ir iepriekšnotikušu priekšlasījumu teksti. Tas ir attiecināms gan uz Dubultu ģimnāzijas vēstures un seno valodu skolotāja Jāņa Sīlīša (1876-?) rakstu "Dabas iespaidi sengrieķu kultūras gaitā" (1912, Nr.11-12), gan

Edvarta Virzas (1883-1940) apceri par beļģu dzejnieku un dramaturgu Emilu Verhārenu (*Verhaeren*, 1855-1916) (1914, Nr.6).

Kā jau minēts iepriekš, "Druvas" galvenajā daļā reizumis ir ievietotas arī plašākas recenzijas. Tā, J. Jaunsudrabiņam Pēterburgā sarīkotā franču glezniecības izstāde dod iegānu sniegt plašāku pārskatu par franču mākslu 19. gadsimtā (1912, Nr.5). Savukārt Miķelis Valters (1874-1968) rakstā "Nacionālisms un marksisms" (1914, Nr.7) izvērtē nule iznākušo Margēra Skujenieka (1886-1941) grāmatu "Nacionālais jautājums Latvijā". To, cik lielā mērā šī problemātika nodarbina M. Valteru, liecina viņa tajā pašā gadā iznākusi grāmata "Mūsu tautības jautājums".

1912. gadā "Druvā" turpinājumos ir lasāms profesora Filipa Bokenheimera (*Bockenheimer*) apraksts "Ceļojums pa Ķīnu" (Nr.1-10). Tajā pašā gadā žurnālā ir atrodami tolaik Sorbonnā studējošās Annas Rūmanes-Ķeniņas (1877-1950) vērojumi Aisedoras Dunkanes (1878-1927) dejas izrādē (Nr.6). "Druva" piedāvā arī M. Valtera iespaidus Ķelnes karnevālā (1913, Nr.3) un Ostendes jūrmalā (1914, Nr.3), kā arī topošā mūziķa Bernharda Valles (1888-1924) apskatu par mākslas dzīvi Berlīnē (1914, Nr.6-7).

Žurnālā ir publicēti vairāki izvērstāki raksti par izglītības jautājumiem. Iepazīstinot ar Vācijas un Austrijas pieredzi, J. Kriškāns vērtē ārpuskolas izglītības darbu Latvijā (1912, Nr.7,9) un apraksta Manheimas klasu sistēmu (1914, Nr.6). Bērnu literatūras uzdevumus ir mēģinājis skaidrot A. Vičs (1912, Nr.5-6). Interesanti, ka jau pirms tam Vičs par to ir rakstījis krievu pedagoģiskajā žurnālā "Вестник Воспитания" (1912, Nr.1), vienīgi "Druvas" rakstam ir piemeklēti piemēri no latviešu literatūras. Pedagoģijai veltīto publikāciju izvērtēšanu atstājot lietpratēju ziņā, tomēr ir jākonstatē, ka diemžēl arī jaunākie izdevumi par pedagoģijas vēsturi Latvijā "atražo" neargumentētus izteikumus. Pieminot J. Kriškānu un A. Viču kā autorus, bet pilnībā ignorējot mēnešrakstu "Druva", kurā parādās abu raksti, tiek apgalvots, ka progresīvās pedagoģijas idejas pauž vienīgi žurnāli "Izglītība", "Skola un Māja", "Domas" un almanahs "Vārds".²⁶

"Druvas" iznākšanas pirmajā gadā teātra izrādes visbiežāk ir recenzējis pats žurnāla teātra nodaļas vadītājs J. Duburs. Vēlāk šos pienākumus pārņēma viņa līdzgaitnieks Latvju dramatiskos kursus - Zeltmatis. Atspoguļot mūzikas dzīvi Jāzeps Vītols ir rosinājis J. Zālīti un Kārli Zīgmundu (1863-1925).

Savukārt rakstīt par tēlotājmākslu J. Rozentāls ir aicinājis visai plašu un kompetencē atšķirīgu personu loku. Šeit jāmin gan O. Grosvalds ar rakstu sēriju

"Apcerējumi iz mākslas vēstures" (1913, Nr.1, 4, 5, 7, 8, 11), kur komentētas Ermitāžā atrodamās un žurnālā reproducētās vecmeistaru gleznas. J. Jaunsudrabiņa apcere "Mūsu māksla" (1914, Nr.3,4,6) vēl šodien tiek vērtēta kā pirmais nozīmīgais latviešu mākslas apskats.²⁷ Atsevišķas publikācijas ir parakstītas ar pseidonīmiem vai kriptonīmiem un to autoriību palīdz noskaidrot T. Zeiferta arhīvā atrodamās autoru vēstules un honorāru izmaksu saraksti. Tas attiecas arī uz V. Eglīti, kurš gan atzīst, ka referēt par mākslas dzīves norisēm Rīgā viņam šķiet riskanti²⁸, tomēr nekavējas piekrist Rozentāla piedāvājumam to darīt. Vēstulē T. Zeifertam O. Grosvalds neslēpj, ka Eglīša recenzija par 2. latviešu mākslas izstādi (1913, Nr.2) ir "neskaidrākais un paviršākais pačalojums, kuru pēdējos laikos esmu lasījis...Ar lielisku svešvārdu aparātu strādājot, šis autors tikai var pilnīgi apmulsināt neizglītotu lasītāju un mākslas pratējs par to var tikai nosmieties."²⁹ Pavisam citādāk Grosvalds vērtē M. Valtera apceri "Īpatnības Beļģijas mākslā" (1914, Nr.9/12), kuru uzskata par "ļoti labu, nopietni un lietišķi sarakstītu".³⁰ Grosvalds gan atzīst, ka pats līdz šim ir "atturējies tik arodnieciski-specieli rakstīt, tāpēc, ka man likās, ka mūsu publika vēl priekš tādiem rakstiem nav sagatavota".

O. Grosvalds arī atzinīgi izsakās par Parīzē sastapto Ernestu Puriņu (1886-?), kurš ar pseidonīmu Sillarts (Zillarts) publicē "Druvā" vairākus rakstus par izstādēm Francijas galvaspilsētā. Interesanti, ka plašāks apskats par 1913. gada rudenī notikušajām franču mākslas izstādēm vispirms ir lasāms krievu mākslas žurnālā "Аполлон" (1914, Nr.1-2), bet uz Rīgu nosūtītais Puriņa raksts ir ievietots "Druvas" 2. numurā. Būtiski atzīmēt, ka E. Puriņa apcerei par O. Rodēnu (1914, Nr.8) pievienotā skulptūras "Jānis Kristītājs" reprodukcija ir ievietota ar paša tēlnieka atļauju. Savukārt, lai nodrošinātu kvalitatīvu O. Grosvalda aprakstīto renesanses mākslinieku darbu iepazīšanu, J. Rozentāls žurnālam nepieciešamās gleznu reprodukcijas pasūta R. Golikes un A. Vilborga uzņēmumam Pēterburgā.³¹

No latviešu māksliniekiem visplašāk ir reproducēti J. Rozentāla, Vilhelma Purvīša (1872-1945) un Aleksandra Romana (1878-1911) darbi. Tajā pašā laikā, pamanot "Druvā" kāda iesācēja mēģinājumus un agrāk žurnālā "Dzelme" iespiestu vinjeti, J. Jaunsudrabiņš norāda, ka "visu, ko redakcijai iesūta, nevar drukāt pat ne provinces lapās, ne vēl mākslas žurnālā kāds ir "Druva"". ³² Atgādināsim, ka pirms "Druvas" Rozentāls ir strādājis gan apgādā "Zalktis", gan mēnešrakstā "Vērotājs" (1903-1905), kuru tam izdodas izveidot par pirmo žurnālu "ar vienotu, nacionāli savdabīgu grafisko

apdari".³³ Acīmredzot, šiem izdevumiem raksturīgos mākslinieciskās apdares principus, "Druvā" Rozentālam iedzīvināt neizdodas.

Žurnāla mūzikas pielikumos 1912. gadā ir publicētas gan solo- un koradziesmas, gan klavierminiatūras un tautasdziesmu apdares. Autoru vidū ir dažādu paaudžu skaņāži - sākot no A. Jurjāna līdz pat Ā. Ābelem. Taču, kā jau minēts iepriekš, nevēloties izdabāt izdevēju prasībām, no pielikuma vadības atsakās J. Vītols un turpmāk "Druvas" mūzikas pielikumiem ir gadījuma raksturs.

Salīdzinoši nelielu vietu žurnālā aizņem rubrikas "Literatūra un dzīve" un "Zinātne un tehnika". Pirmajā no tām ir atreferētas cittautu (pārsvarā vācu un krievu) preses publikācijas par aktuāliem sociāliem un estētiskiem jautājumiem. Parasti izvēloties un vispusīgi aplūkojot kādu atsevišķu tematu, piemēram, bērnu tiesības, sieviešu jautājumu, kino. Arvīda Griguļa (1906-1989) prātojums, ka šī rubrika "liecina par redakcijas grūtībām nopietnu materiālu sagādē"³⁴, apstiprina vienīgi viņa paša nespēju vai arī nevēlēšanos pēc būtības novērtēt šo žurnāla daļu. Spriežot pēc 1913. gada rudenī izsludinātās "Druvas" anketas rezultātiem, rubrika "Literatūra un dzīve" ir pat iecienītāka par žurnāla galveno daļu.³⁵ Kā pilnīgi nepamatots ir noraidāms literatūrā sastopamais apgalvojums, ka "Druvā" ir publicēti pret marksismu vērsti F. Veinberga un A. Niedras raksti.³⁶ Gluži vienkārši žurnālā šādu rakstu nemaz nav.

1913. gadā izdotajā almanaha "Vārds" 2. sējumā tā sastādītājs A. Upīts, kas ir arī "Druvai" līdztekus iznākošā žurnāla "Domās" faktiskais redaktors, deklarē savu nodomu "nošķirt tos, kuri strādā arī reakcionāri-klerikālos izdevumos".³⁷ Viņaprāt, "ja vēl var saprast iesācēju klaiņošanu no viena izdevuma uz otru, tad piedzīvojušu, nodibinājušo rakstnieku klibošana uz abām pusēm, apzinīga svārstīšanās starp progresu un reakciju nav piedodama". Drīz pēc tam Jānis Sudrabkalns (1894-1975) lūdz T. Zeifertu nublicēt "Druvai" piesūtītus dzejoļus, šo vēlmi motivējot ar savu pārlicību.³⁸ Nedaudz vēlāk Sudrabkalns publiski paziņo, ka "strādās uz priekšu tikai demokrātiskos izdevumos".³⁹ Savu līdzšinējo publicēšanos dažādu politisku virzienu izdevumos ("Domās", "Druvā") viņš aizbildina ar to, ka ir "tikai jauns iesācējs, kura nodrukāto darbu skaits vēl ļoti sīks." Zīmīgi, ka Sudrabkalna rīcībai faktiski nav sekotāju. Tāpat kā agrāk, gan "Druvā", gan "Domās" publicējas kā J. Jaunsudrabiņš un K. Skalbe, tā arī Linards Laicens (1883-1938) un Antons Bārda (1891-1981). Interesanti, ka jau 1912. gadā vairākums "Domu" lasītāju, kas ir piedalījušies žurnāla anketēšanā, ir izteikuši vēlmi, lai žurnālā "piedalītos pēc iespējas vairāk rakstnieku,

skatoties tikai pēc pašiem viņu darbiem".⁴⁰ Arī "Druvas" lasītāji (41 no 155 aptaujas dalībniekiem) neslēpj to, ka viņus interesē arī "Domas".⁴¹

To apliecina arī fakts, ka žurnāla lasītāju iecienītāko autoru vidū, blakus A. Saulietim, Plūdonim, J. Jaunsudrabiņam, K. Skalbem un R. Blaumanim, ir arī Aspazija un Rainis. Viņus abus gan "Druvā" pārstāv vienīgi Aspazijas dzejolis "Dzelmes karalis", kas ir publicēts sakarā ar viņas radošā darba 25 gadu jubileju. Spriežot pēc "Druvas" anketas rezultātiem, vislielāko atsaucību ir guvusi F. Moešlina "Amerikas Jāņa", L. Paegles garstāsta "Purva tvaiki", A. Brigaderes "Princeses Gundegas" un J. Jaunsudrabiņa tēlojumu publikācijas.⁴²

Apkopojot anketā izteiktās lasītāju vēlmes, žurnāla redakcija sola iespēju robežās tās arī ievērot. Vienlaikus atzīstot, ka "'Druva" nevar atsacīties no radoša darba, kam dažkārt vēl tik ceļš jālauž un publika jāiegūst", žurnāls "grib atstāt iespaidu uz plašu tautas daļu".⁴³

Lai to panāktu, izdevējiem būtiska ir arī grafētikas izvēle. Literatūrā ir norādīts, ka žurnāla 1913. gada numuros proza un populārzinātniskie raksti ir iespiesti fraktūrā, bet dzejoļi - antīkvā.⁴⁴ Faktiski jaukta rakstība ir sastopama arī "Druvas" 1912. un 1914. gada numuros, turklāt ne mazums dzejas ir iespiests arī fraktūrā un robežšķirtne nebūt nav velkama starp atsevišķu autoru darbu publikācijām. Tā F. Bārdas dzejoļu kopa 1913. gada 2. numurā ir iespiesta antīkvā, bet liroepiskais dzejojums "Sūnu māmuliņa" tā paša gada 11. numurā - fraktūrā. Tādējādi šeit vairāk saskatāmi izdevēja centieni dažādot žurnāla grafisko apdari, nekā loģiski pamatota un konsekventi realizēta izdevuma lasītāju atšķirīgo interešu respektēšana.

Ņemot vērā to, ka žurnāla tirāža ir 3000 eksemplāru, tikai 155 aptaujas respondenti mazina tās reprezentatīvumu, taču dažus secinājumus izdarīt tomēr ļauj. Starp atbilžu iesūtītājiem 133 ir vīrieši, bet 22 sievietes, no tiem 98 dzīvo laukos, bet 57 pilsētās. Profesionālās darbības aspektā dominē zemkopji (40), skolotāji (23), amatnieki (15), ierēdņi un rakstveži (15). Tā kā augstskolas vai vidusskolas izglītība ir tikai 60 respondentiem, tad apgalvojums, ka "Druva", tāpat kā žurnāls "Domas", ir bijis adresēts intelektuāļiem⁴⁵, mūsaprāt, nepamatoti sašaurina šī izdevuma lasītāju bāzi.

Literatūrvēsturnieks P. Ērmanis, kura pirmos literāros mēģinājumus T. Zeiferts vērtē diezgan atturīgi, tomēr uzskata, ka "'Druvu" Zeiferts vadīja parastā lietišķībā un tolerancē".⁴⁶ Tikpat lakonisks, taču gaužām nenopietns ir A. Griguļa secinājums, ka "T. Zeiferts centās vadīt žurnālu valdošām aprindām un Dievam vēlamā virzienā."⁴⁷

1914. gada 8. numurā "Druvas" lasītāji uzzin, ka "ievērojot uznākušo karu, Derīgu grāmatu nodaļa nolēma **Druvas**...izdošanu līdz turpmāk **pārtraukt**".⁴⁸ Grūti ir šodien pateikt, vai kara sākums nav vienīgi iegansts, lai pārtrauktu izdevumu, kura finansiālie zaudējumi ik gadus vismaz daļēji ir jāsedz žurnāla garantiem.⁴⁹ T. Zeiferts par DGN 28. jūlija sanāksmes izšķiršanos apturēt "Druvas" izdošanu⁵⁰ uzzin tikai no laikrakstiem. Savu sarūgtinājumu un apsvērumus par tādas rīcības sekām viņš detalizēti izklāsta vēstulē izdevniecības priekšnieka biedram I. Cīrulim.⁵¹ Zeiferts uzskata, ka izdevniecība nav pietiekami godprātīgi izturējusies pret žurnāla abonentiem un tai ir vajadzējis savu lēmumu "nopietni motivēt un ar visu motivējumu atklātībai paziņot". Atskatoties uz padarīto, Zeiferts raksta: "Redakciju saņemdams ar manuskriptu čupu, no kuras es nevarēju izlasīt rakstus vienas vienīgas burtnīcas sastādīšanai, es esmu nonācis pie tam..., ka man krājumā tik daudz derīgu, nopietnu rakstu, ka man bija rūpes par telpām, kur tos izlietot." Viņš atceras visai pazemojošos žurnāla garantu apmeklējumus un secina: "Tās ir citas vajadzības, kuras šie kungi atrod par vērtīgām, nekā tās, kuras apmierina "Druvā"."

Žurnāla lasītāju neapmierinātību izsaka J. Misiņa atklātā vēstule "Druvas" izdevējiem. Viņaprāt, "pamest žurnāla gada gājumu nenoslēgtu, ar nepabeigtiem rakstiem, ir tikpat daudz, kā jau iznākušo padarīt par makulatūru".⁵² Misiņš pat piedāvā Nodaļai neiznākušās 1914. gada burtnīcas izdot uz sava rēķina, ja izdevniecība viņam savukārt izsniegtu par brīvu iepriekšējās burtnīcas gada komplekta veidošanai.⁵³

Beidzot 1915. gada maijā DGN laiž klajā "Druvas" 1914. gada apvienoto 9/12 numuru (252 lappušu apjomā). Tajā ir ne tikai pabeigtas virkne publikāciju turpinājumos, bet ir arī plašāka materiālu kopa sakarā ar G. F. Stendera divsimtgadi. Šeit ir gan Vasaras sapulcēs nolasītais K. Kundziņa referāts, gan J. Endzelīna raksts "Vecā Stendera latviešu gramatika un vārdnīca". Savukārt T. Zeiferts ir sagatavojis Stendera odas "Rāms laiks pēc pērkona briesmas" publikāciju un aprakstījis ZK izbraukumu uz Stendera atdusas vietu Sunākstē.

Vēl 1915. gada pavasarī J. Duburs aicina nepārtraukt "Druvas" izdošanu, lai "jau tā dziļi tautā laisto ieskatu par garīgā darba "nevērtīgumu", kas atlīdzības skanošā metāla nav vērts, vēl vairāk nenostiprinātu".⁵⁴ Taču apstākļi "Druvas" iznākšanai nav labvēlīgi un A. Bērziņam atliek vienīgi secināt, ka "latvieši gauži nederīgās un nenozīmīgās lietās izšķiež simtiem un tūkstošiem, bet, ja gadā jāizdod rubļi pieci par literārisku žurnālu, tad vienmēr radīsies visādas izrunas un iebildumi".⁵⁵ Līdzīgi kā

1911. gadā viņš konstatē, ka latviešu sabiedrībai "nav vēl iekšējas prasības pēc literatūras un mākslas žurnāliem". Taču, neskatoties uz īso pastāvēšanas laiku un iepriekšminētajām grūtībām žurnāla veidošanā, "Druvai" ir sava paliekoša vieta latviešu literāro žurnālu vēsturē.

Atsauces un piezīmes

- 1 SKALBE, K. Mūsu žurnāli un lasītāji // SKALBE, K. *Mūža raksti*. Rīga : Elpa, [2003]. ISBN 9984-743-08-X, 2. sēj., 364.lpp.
- 2 BĒRZIŅŠ, A. Mūsu žurnāli "Druva" un "Domas" // *Latvija*. 1911 24. dec., Nr.297, 2.lpp.
- 3 *43. gada pārskats par Rīgas Latv. Biedrības darbošanos un rēķiniem 1911.gadā, savienots ar biedru sarakstu*. Rīga : [RLB], [1912], 22.lpp.
- 4 Bārda F. Vēstule T.Zeifertam 1912.g. 28. decembrī. LAB R, T.Zeiferta f., 394, 13.
- 5 Jaunsudrabiņš J. Vēstule T.Zeifertam 1913.g. 26. martā. Turpat, 410, 2.
- 6 Akuraters J. Vēstule T.Zeifertam 1913.g. 8. martā. Turpat, 391, 8.
- 7 Saulietis A. Vēstule T.Zeifertam 1913.g.12. martā. Turpat, 428, 6.
- 8 Skalbe K. Vēstule T.Zeifertam 1913.g. 17. martā. Turpat, 429, 11.
- 9 Zeiferts T. Vēstule F.Bārdam 1913.g. 3. janvārī. RTMM, inv.nr. 80088.
- 10 [Par "Druvas" jauno redakt.] // *Jaunā Dienas Lapa*. 1913 11. februārī, Nr.35, 5.lpp.
- 11 BĒRZIŅŠ, L. Paskaidrojums // *Druva*. 1913, Nr.4, 512.lpp.
- 12 BĒRZIŅŠ, L. *Mūža rīts un darba diena* : atmiņu grāmata. Rīga : A.Gulbis, 1935, 137.lpp.
- 13 Adamovičs F. Vēstule F.Grosvaldam 1912.g. 12. maijā. LVM, VN 5985/30.
- 14 Zeltmatis. Vēstule T.Zeifertam 1912.g. 21. jūlijā. LAB R, T.Zeiferta f., 464, 1.
- 15 Vītols J. Vēstule Alfr.Kalniņam 1913.g. 7. janvārī. LNB R, X29, 6, 50, 29.-30. lpp. J.Vītols kā "Druvas" redakcijas loceklis no 1912. līdz 1914. gadam ir kļūdaini minēts bibliogrāfiskajā rādītājā "*Latviešu periodika, 1768-1940*". Rīga : Zinātne, 1977, 1. sēj.: 1768-1919, 549.lpp.

- 16 Bārda F. Vēstule T.Zeifertam 1912.g. 28. decembrī. LAB R, T.Zeiferta f., 394, 13.
- 17 Eglītis V. Vēstule T.Zeifertam 1913.g. 18. martā. Turpat, 402, 6.
- 18 Endzelīns J. Vēstule T.Zeifertam 1913.g. 20. februārī. Turpat, 403, 9.
- 19 Zeiferts T. Vēstule Plūdonim 1913.g. 9. februārī. LAB R, Ms 1147.
- 20 K. Kundziņa apcerējums glabājas LAB R, K.Kundziņa f., 14.
- 21 BĒRZIŅŠ, A. Druva 1913.g. Nr.1 // *Latvija*. 1912 30. dec., Nr.303, 3.lpp.
- 22 JĒGERE-FREIMANE, P. *Cilvēks domā - Dievs dara*. [Mančestera] : Astra, 1963, 44.lpp.
- 23 RUMBA, G. Dabaszinātņu popularizētājs // *Augusts Ķešāns dzīvē un darbā*. Rīga : Zinātne, 1981, 175.lpp.
- 24 *Rīgas Latviešu Biedrības Derīgu Grāmatu Nodaļas prospekts 1914. gadam*. Rīga, [1913], 7.lpp.
- 25 Mūsu lasītāji : "Druvas" anketas iznākumi. Aut. uzrād.: "Druvas" red. // *Druva*. 1914, Nr.2, 196.lpp.
- 26 ANSĻAKS, JĀNIS. *Pedagoģijas idejas Latvijā*. [Rīga] : RaKa, [2003]. ISBN 9984-15-548-X, 137.lpp.
- 27 ŅEFEDOVA, I., BURĀNE, I. Jaunsudrabiņš Jānis // *Māksla un arhitektūra biogrāfijās*. Rīga : Latvijas enciklopēdija, 1995. ISBN 5-89960-058-6, 1. sēj.: A-Kal, 220.lpp.
- 28 EGLĪTIS V. Vēstule V.Dambergam 1912.g. 18.februārī. // DAMBERGS, VALDEMĀRS. *Viktors Eglītis vēstulēs*. Čikāga : O.J[ēgens], 1986, 52.lpp.
- 29 Grosvalds O. Vēstule T.Zeifertam 1913.g. 16. martā. LAB R, T.Zeiferta f., 406, 6. Bibliogrāfiskajā rādītājā "*Latviešu zinātne un literatūra, 1913*" (Rīga, 1977, 291.lpp., Nr.13632) V.Eglīša rakstūtā recenzija ir piedēvēta E.Puriņam (Sillartam). Eglīša autorību apliecina arī T.Zeiferta 1913.g. piezīmju grāmatiņa. LAB R, T.Zeiferta f., XIV.
- 30 Grosvalds O. Vēstule T.Zeifertam 1915.g. 9. februārī. Turpat, 406, 6.
- 31 ROZENTĀLS, J. *Dzīves palete: Jaņa Rozentāla sarakste*. Rīga : Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja izdevniecība "Pils", 1997. ISBN 9984-9185-0-5, 419.lpp.
- 32 JAUNSUDRABIŅŠ, J. Mēnešraksts "Druva" // *Latvija*. 1912 18. novembrī, Nr.164, 6.lpp.

- 33 PUJĀTE, I. Rozentāls Janis // *Māksla un arhitektūra biogrāfijās*. Rīga : Latvijas enciklopēdija, 1996. ISBN 5-89960-059-4, 2. sēj.: Kal-Rum, 233.lpp.
- 34 GRIGULIS, A., TREIJS, R. *Latviešu žurnālistikas vēsture* : No pirmsākumiem līdz Pirmajam pasaules karam. Rīga : Zvaigzne, 1992. ISBN 5-405-00400-6, 378.lpp.
- 35 Mūsu lasītāji : "Druvas" anketas iznākumi. Aut. uzrād.: "Druvas" red. // *Druva*. 1914, Nr.2, 196.lpp.
- 36 ARNICĀNE, B. "Druva" // *Latvijas PSR Mazā enciklopēdija*. Rīga : Zinātne, 1967, 1. sēj.: Abava-Juveris, 412.lpp.
- 37 "Vārds" : literāriski kritisku rakstu krājums. Aut. uzrād.: "Vārda" sastādītājs // *Vārds*. Rīga : Dzirciemnieki, 1913, 2. sēj., 381.lpp.
- 38 Sudrabkalns J. Vēstule T.Zeifertam 1913.g. 27. decembrī. LAB R, T.Zeiferta f., 430, 25.
- 39 SUDRABKALNS, J. Daži vārdi par sabiedrisko ētiku // *Jaunais Ceļš*. 1914 18. janv., Nr.14, 6.lpp.
- 40 "Domu" anketa // *Domas*. 1912, Nr.8, 894.lpp.
- 41 Mūsu lasītāji : "Druvas" anketas iznākumi. Aut. uzrād.: "Druvas" red. // *Druva*. 1914, Nr.2, 195.lpp.
- 42 Turpat, 197.-198.lpp.
- 43 Turpat, 198.-199.lpp.
- 44 BERGMANE, A., BLINKENA, A. *Latviešu rakstības attīstība* : Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi. Rīga : Zinātne, 1986, 30.lpp.
- 45 Tautas izglītība un kultūra pēc 1905. gada revolūcijas // *20. gadsimta Latvijas vēsture: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai, 1900-1918*. Rīga : Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. ISBN 9984-601-38-2, 1.[sēj.], 498.lpp.
- 46 ĒRMANIS, P. *Atmiņu vija*. Rīga : A.Gulbis, 1935, 222.lpp.; ĒRMANIS, P. Teodora Zeiferta gaita un nozīme // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1930, Nr.2, 128.lpp.
- 47 GRIGULIS, A., TREIJS, R. *Latviešu žurnālistikas vēsture* : No pirmsākumiem līdz Pirmajam pasaules karam. Rīga : Zvaigzne, 1992, ISBN 5-405-00400-6, 385.lpp.
- 48 Paziņojums. Aut. uzrād.: Izdevēja // *Druva*. 1914, Nr.8, 894.lpp.

- 49 CĪRULIS, I. Vēsturisks pārskats // *Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas 50 gadi kultūras darbā, 1886-1936*. Rīga : Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas apg., 1936, 14.lpp.
- 50 RLB DGN PG 1912.-1927., 67. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 51 Zeiferts T. Vēstule I.Cīrulim 1914.g. 1.augustā. LAB R, K.Egles f., 189, 1. Vēstule ir publicēta krājumā "*Teodora Zeiferta piemiņai*". Rīga : Teodora Zeiferta piemiņas fonds, 1932, 35.-39.lpp.
- 52 MISIŅŠ, J. Atklāta vēstule žurnāla "Druva" izdevējiem // *Dzimtenes Vēstnesis*. 1915 9. janv., Nr.8, 6.lpp.
- 53 RLB DGN PG 1912.-1927., 73. lpp. LAB R, Ms 1230.
- 54 DUBURS, J.A. Nelaidīsim šogad "Druvu" atmatā! // *Dzimtenes Vēstnesis*. 1915 8. jūn., Nr.154, 6.lpp.
- 55 [BĒRZIŅŠ, ART.]. "Druva" 1914.g. Nr.9.-12. Aut.uzrād.: Ar.Br. // *Latvija*. 1915 23. maijā, Nr.115, 4.lpp.

NOBEIGUMS

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas ir vērojama pastiprināta pētnieku aktivitāte vēsturiskās Rīgas Latviešu biedrības (1868-1940) darbības dažādu aspektu izzināšanā. Tomēr šīs organizācijas ieguldījums Latvijas grāmatniecības vēsturē 19.-20. gs. vēl arvien nebija saņēmis pietiekami izvērstu un mūsdienīgu novērtējumu.

Tādēļ par promocijas darba objektu tika izvēlēts viens no RLB darbības virzieniem - izdevējdarbība, to aplūkojot visā biedrības pastāvēšanas periodā. Kā liecina apzināto publikāciju un arhīva materiālu izpēte, biedrības aktivitātes grāmatniecībā ir bijušas ne tikai ilglaicīgas, bet arī ļoti produktīvas un daudzšķautnainas.

Pētniecības gaitā apzinātās un izmantotās publikācijas un nepublicētie avoti ir ļāvušas izpildīt pētījuma mērķa sasniegšanai izvirzītos uzdevumus:

1. Ir apzināti, *de visu* iepazīti un iespējami loģiski pārskatāmi sistematizēti RLB apgādā iznākušie iespaiddarbi.
2. Pamatota RLB, tās apgāda - Derīgu grāmatu nodaļas, kā arī citu izdevējdarbībā iesaistīto biedrības komisiju un nodaļu darbības motivācija, atklāti apstākļi, kas to sekmēja vai kavēja, apzināts izdevējdarbībā regulāri iesaistīto un par līdzstrādniekiem uzaicināto personu loks, raksturota apgāda darbinieku un grāmatu autoru savstarpējā mijiedarbe.
3. Noskaidrota atsevišķu RLB izdevumu recepcija sabiedrībā un vieta latviešu grāmatniecības procesa kopainā, DGN statuss pašā biedrībā un saikne ar citiem grāmatniekiem.

Plašā un daudzveidīgā avotu bāze ir ļāvusi nevien precizēt pašas RLB izdevumos fiksēto informāciju, bet arī no jauna atklāt grāmatniecības, preses un bibliogrāfijas vēsturei nozīmīgus faktus. Promocijas darba izstrāde lieku reizi ir apstiprinājusi šķietami vispārzināmo atziņu, ka nav iespējams sasniegt pētījuma mērķi tikai deideoloģizējot pētāmo objektu, bet neizmantojot tā izzināšanā pirmavotus (šajā gadījumā RLB izdevumus un nepublicētos dokumentus). Respektējot grāmatniecības vēstures izpētes funkcionālo pieeju, darba gaitā ir apzināti viedokļi par konkrētiem RLB izdevumiem un ieteikumi, kurus biedrības apgāds ir saņēmis nepastarpināti no lasītājiem.

Prāvāko skaitu (355 grāmatas, kā arī daļu no "Konversācijas vārdnīcas" un mēnešrakstu "Druva") no kopējā RLB apgādā iznākušo iespieddarbu klāsta (vairāk nekā 600 grāmatu, 3 žurnāli un 1 laikraksts) ir laidusi klajā biedrības izdevniecība - Derīgu grāmatu nodaļa. Promocijas darba 1. nodaļā ir detalizēti apskatīti šī 19. un 20. gadsimta mijas lielākā apgāda izveides priekšnoteikumi un darbības pamatprincipi. Turpmākās nodaļas ir veltītas galvenokārt DGN, Zinību komisijas, Mūzikas komisijas un K. Valdemāra Jūrniecības nodaļas veikumam nacionālās zinātniskās, uzziņu un nozaru literatūras tapšanā. Taču nav ignorētas arī tās RLB struktūrvienības, kuru iesaistīšanās izdošanā ir īslaicīga un ne visai produktīva, piemēram, Rūpniecības, Lauksaimniecības, Filatēlistu un numismātu un Nacionālās politikas nodaļas.

Kā ilgstoši pastāvošs, uz sabiedriskiem pamatiem veidots apgāds, RLB izdevniecība ir unikāla parādība latviešu grāmatniecībā. DGN darbības pieredze liecina par 19. gs. nogalei raksturīgo grāmatniecības uzņēmumu diferenciaciju, kad blakus līdz tam pierastajiem kompleksajiem grāmatniecības uzņēmumiem (spiestuve, grāmatu veikals, izdevniecība) sekmīgi spēj pastāvēt arī izdevniecība, kas izmanto dažādu poligrāfisko uzņēmumu pakalpojumus un līdz šim neierastus iespieddarbu izplatīšanas ceļus.

Latviešu grāmatniecības vēsturē kā pirmreizēji ir atzīmējami gan atsevišķi RLB izdevumi, gan biedrības izdevējdarbības vairākas izpausmes. Kā spilgtākie piemēri šeit jāmin: pirmais latviešu zinātniskais turpinājumi izdevums - *ZK Rakstu krājums* (iznāk kopš 1876. gada), RLB "Konversācijas vārdnīca" (1903-1921) ir pirmais pabeigtais universālās enciklopēdijas izdevums latviešu grāmatniecībā, bet Rūpniecības nodaļas *Rakstu krājums* (1905) - pirmais šādas tematikas krājums latviešu valodā.

Pirmoreiz latviešu grāmatapgādu praksē var runāt par sistemātisku redakcionālo darbu (1896. gadā izveidotā DGN Rakstu komisija). Novatoriska ir arī DGN izdevumu izplatīšana ar abonementa sistēmas palīdzību (no 1892. gada). Pateicoties ilggadējai sadarbībai ar R. Zariņu un E. Brencēnu, RLB izdevniecība ir faktiski pirmais apgāds, kas rūpējas par latviešu oriģinālzīmējumiem bērnu grāmatās.

Ne pirms tam, nedz arī vēlāk latviešu grāmatniecībā skolotāju līdzdarbībai nav tik produktīva nozīme kā RLB izdevniecības gadījumā. To detalizēti raksturojot, faktiski tiek veidota iestrādne arī latviešu inteliģences vēstures izpētē.

Ar vairāku gadu pārtraukumu Pirmā pasaules kara laikā, darbojoties turpat pusgadsimtu ilgi, RLB apgāds ir aktīvi piedalījies nacionālās grāmatniecības

repertuāra veidošanā. Tā darbībai kopumā ir raksturīgs ideālisms, stabilitāte un godprātība pret autoriem, lai gan apgāda pastāvēšanas beigu posmā var saskatīt arī atsevišķas stagnācijas izpausmes. Par zināmu apgāda autonomiju liecina tas, ka RLB vadībai, demonstrējot savu politisko lojalitāti cara administrācijai, DGN ir sadarbojusies ar personām, kuru sabiedriskā darbība tās ir novedusi izsūtījumā vai trimdā.

Tāpat kā latviešu grāmatniecības attīstību kopumā, arī RLB apgādu ir būtiski iespaidojušas pārmaiņas sociāli-ekonomiskajos procesos, jo īpaši izglītības jomā. Intensīvas pārtautošanas apstākļos 19. gadsimta nogalē un 20. gadsimta sākumā, mācību iestādēs legāli neiespējamo izglītības misiju, tautskolotāji ir centušies īstenot ar izdevējdarbības starpniecību. Savukārt pēc Latvijas neatkarības iegūšanas, kad līdz šim ar RLB saistīto kultūrizglītojošo darbu lielā mērā pārņem dažādas jaunizveidotas valstiskas institūcijas, zinātniskās biedrības un sabiedriskās organizācijas un RLB kļūst par reprezentatīvu pagātnes simbolu, ievērojami mainās arī biedrības funkcijas. Situācijā, kad izdevējdarbībā iesaistās ne vien krietns skaits privātpersonu un sabiedrisko organizāciju, bet var runāt arī par mērķtiecīgu valsts politiku grāmatniecībā, RLB iespējas šajā jomā būtiski sarūk.

Ne tikai kvantitatīvi ievērojama ir folkloras un daiļliteratūras izdevumu daļa RLB iespieddarbu klāstā. Kā ZK apgādāto A. Lerha-Puškaiša "Latviešu tautas pasaku" 6. un 7. daļa (1896, 1903), tā arī DGN izdotās tautas pasaku un tautasdziesmu izlases ir sekmējušas gan nacionālās pašapziņas izaugsmi, gan folkloras materiālu iespiešanu arī turpmāk.

DGN daiļliteratūras izdevumu klāstā dominē jaunatnei domāti tulkojumi. Radošu risku oriģinālsacerējumu publicēšanā mazina apgādam saistošie abonementa sistēmas nosacījumi, kā arī tā līdzstrādnieku visumā tradicionālā literārā gaume. Izdodot latviešu rakstniecības sākumposma autoru (G. F. Stendera, Neredzīgā Indriķa, J. Neikena un F. Mālberga) darbus, tiek uzkrāta pieredze gan tekstoloģijā, gan šādiem izdevumiem nepieciešamā bibliogrāfiskā palīgaparāta sagatavošanā. Var teikt, ka DGN centieniem iepazīstināt ar pasaules dramaturģijas klasiku (V. Šekspīra un F. Šillera lugas) un jaunākajām tendencēm Eiropas rakstniecībā 20. gadsimta sākumā (sērija "Citu tautu rakstnieki"), piemīt sistēmisks raksturs.

Tā kā Zinību komisijas un biedrības izdevniecības līdzstrādnieku kodolu arvien ir veidojuši tautskolotāji, tad arī lielai daļai komisijas un RLB apgāda izdevumu ir zinātni popularizējošs raksturs. Tomēr gan ZK *Rakstu krājumiem*, kuros dominē

humanitāro nozaru tematika, gan DGN izdotajām grāmatām par latviešu valodu, vēsturi, ievērojamiem kultūras un sabiedriskajiem darbiniekiem ir visai būtiska nozīme mūsu nacionālās zinātnes tapšanas procesā. Savukārt diezgan epizodisks raksturs ir DGN izdevumiem par jurisprudences, ekonomikas un pedagoģijas tematiem.

Tāpat kā latviešu grāmatniecībā kopumā, arī RLB 19.-20.gs. mijā izdotās populārzinātniskās grāmatas cenšas daļēji aizstāt augstāka tipa skolas izglītību un kompensēt pārkrievošanas izraisītās lakūnas latviešu grāmatu repertuārā. RLB izdevumu vidū dominē ievērojamu cittautu zinātnieku darbu tulkojumi. Sistēmas trūkumu ziniskās literatūras oriģināldarbu izdošanā ir noteicis kvalificētu līdzstrādnieku trūkums, kā arī izdevniecības ierobežotās finansiālās iespējas. Tomēr, piesaistot dažādu nozaru speciālistus izdodamo manuskriptu rediģēšanā, izdevniecība dod praktisku ieguldījumu nacionālās zinātnes terminoloģijas izstrādē. Var teikt, ka RLB apgādātās grāmatas par dabaszinātņu, ģeogrāfijas, veselības kopšanas un zemkopības tematiem atspoguļo šī izdevumu tipa attīstības dinamiku 19.gs. otrajā pusē un 20.gs. sākumā. Turklāt DGN ziniskie izdevumi ne tikai sekmē dabaszinātņu, medicīnas un zemkopības literatūras veidošanos latviešu valodā, bet arī kalpo kā zināms pretsvars kvazi populārzinātniskajiem izdevumiem, kuri īpaši intensīvi nāk klajā pēc 1905. gada

RLB sekmīgi turpina latviešu enciklopēdiskās literatūras izdošanas tradīciju, ko 19.gs. 90. gados ir aizsācis J. Dravnieks. ZK iesāktā un DGN turpinātā "Konversācijas vārdnīca" apliecina gan akadēmiski izglītotās latviešu inteliģences profesionālo un pilsonisko briedumu, gan arī noteiktas sabiedrības daļas nepieciešamību pēc latviešu valodā izdotas uzziņu literatūras. RLB uzziņu izdevumiem šodien galvenokārt ir kultūrvēsturiska vērtība, taču atsevišķos gadījumos (Āronu Matīsa "Latviešu tulkotās beletristikas rādītājs", J. Kriškāna publikācijas par Latvijas bibliotēkām DGN kalendāros) tiem ir vēl joprojām noderīga uzziņu avota nozīme.

Nozaru literatūras jomā sevišķa nozīme ir RLB Mūzikas komisijas izdotajiem koradziesmu krājumiem (1-10, 1890-1914, galv. redaktors Jurjānu Andrejs), kas ir palīdzējuši veidot latviešu dziesmu svētku repertuāru un vienlaikus arī dokumentējuši šī žanra attīstību Latvijā 19.-20. gs. mijā. Savukārt K. Valdemāra Jūrniecības nodaļas apgādātā "Baltijas jūrnīeku kalendāra" (1904-1910) un periodiskā izdevuma "Jūrnīeks" (1906-1914 kā avīze, 1929-1940 kā žurnāls) iznākšanas ilglaicīgumu lielā

mērā ir nodrošinājusi ne tikai šo izdevumu redaktoru (A. Bandrevičs, A. Grasis) entuziasms un lietpratība, bet arī pašu jūrnieku ieinteresētība un finansiālais atbalsts.

Latviešu literāro žurnālu vēsturē paliekoša vieta ir arī DGN izdotajam mēnešrakstam "Druva" (1912-1914). Kaut arī T. Zeiferta rediģētais izdevums piedāvā visai daudzveidīgu lasāmvielu, tam liktenīgi izrādās ierobežotā lasītāju skaita dēļ radītie finansiālie zaudējumi un tam sekojošais žurnāla finansiālo garantu voluntārais lēmums pārtraukt "Druvas" izdošanu.

Pētījuma gaitā ir apstiprinājusies sākotnēji izvirzītā hipotēze par RLB izdevējdarbības vispār nacionālo nozīmi. To nemazina nedz tas, ka biedrība galvenokārt ir pulcējusi un pārstāvējusi latviešu pilsonību, nedz šajā darbā iesaistītās inteliģences pārstāvju ideoloģiskās un estētiskās domstarpības.

Derīgu grāmatu nodaļa un citas izdevējdarbībā iesaistītās RLB struktūrvienības ir spējušas ilgākā laika periodā kopumā sekmīgi ievērot dažādu latviešu sabiedrības slāņu intereses un informacionālās vajadzības. Tās ir demonstrējušas arī visai atzīstamu prasmi līdzsvarot grāmatniecībai piemītošās idejisko centienu un komerciālās intereses. RLB prāvais un tematiski universālais izdevumu klāsts ir devis būtisku ieguldījumu latviešu grāmatniecības vēsturē.

Izmantotie informācijas avoti

Publicētie

RLB izdevumi

Pārskats par Rīgas Latviešu Biedrības Derīgu Grāmatu Nodaļas darbību un rēķiniem 1898.gadā. – Rīga : [RLB], 1899. – 30 lpp.

[Rīgas Latviešu biedrības 1.-46., 55.-71. gada pārskats par darbību un rēķiniem, 1869-1914, 1923-1939]. – Rīga : [RLB, 1869-1915, 1924-1940].

[Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas prospekti, 1909-1911, 1913-1915. g.]. – Rīga : [RLB DGN], 1908-1914.

Rīgas Latviešu Biedrības Derīgu Grāmatu Nodaļas un Zinību un Mūzikas Komisiju katalogs. – Rīga : [RLB], 1908. – 80 lpp.

Rīgas Latviešu Biedrības Derīgu Grāmatu Nodaļas un Zinību, Mūzikas un Brīvzemnieka Komisijas katalogs. – Rīga : [RLB], 1911. – 96 lpp.

Rīgas Latviešu biedrības pirmais gadu desmits, 1868–1878 : svētku raksts. – Rīga : Rīgas Latviešu biedrība, 1878. – 246 lpp.

Rīgas Latviešu biedrība savā 25 gadu darbā un gaitā. – Jelgava : [RLB], 1893. – 188 lpp.

Rīgas Latviešu Biedrība sešos gadu desmitos, 1868-1928. – Rīga : Rīgas Latviešu biedrība, 1928. – 287 lpp.

Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas 50 gadi kultūras darbā, 1886-1936. – Rīga : Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas apg., 1936. – 184 lpp.

Uzziņu izdevumi

Greble V. Latviešu vēstītājas folkloras un folkloristikas bibliogrāfija / V.Greble ; Latvijas PSR Zinātņu akad. Val. un lit. inst. – Rīga : Zinātne, 1971. – 198 lpp.

Latviešu konversācijas vārdnīca : [21 sēj.]. – Rīga : A.Gulbja apgāds, [1927-1940].

1. sēj.: A-Bekons. – [1927-1928]. – XVI, 1.-2048. sl.

3. sēj.: Čechovs A.-Dytiscidae. – [1928-1929]. –XV, 4097.-6140. sl.

4. sēj.: Dz-Fabriku arhitektūra. – [1929-1930]. – XV, 6145.-8192. sl.

Latviešu literatūras darbinieki : biogr. vārdnīca / Latvijas PSR Zinātņu akad. Val. un lit. inst. – Rīga : Zinātne, 1965. – 376 lpp.

Latviešu periodika, 1768-1940 : bibliogr. rād. : 3 sēj. 1. sēj. 1768-1919 / Latvijas PSR Zinātņu akad. Fundamentālā bibliotēka. – Rīga : Zinātne, 1977. – 556 lpp.

Latviešu rakstniecība biogrāfijās / LU Literatūras, folkloras un mākslas inst. – 2. pārstr. un papildin. izd. – [Rīga] : Zinātne, [2003]. – 741 lpp. – ISBN 9984-698-48-3.

Latvijas enciklopēdija. 2. sēj.: Cēsu-Hūm. – Rīga : SIA "Valērija Belokoņa izdevniecība", 2003. – 800 lpp. – ISBN 9984-9482-2-6.

Latvijas jurniecības vēsture, 1850-1950 : encikl. – Rīga : Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs : Preses nams, [1998]. – 323 lpp. – ISBN 9984-00-301-9.

Latvijas padomju enciklopēdija : 10 sēj. – Rīga : Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1981-1988.

2. sēj.: Bi-Dža. – 1982. – 735 lpp.

5. sēj., 2. grām.: Latvijas PSR. – 1984. – 800 lpp.

6. sēj.: Lauk-Monr. – 1985. – 784 lpp.

Latvijas PSR Mazā enciklopēdija : 3 sēj. – Rīga : Zinātne, 1967-1970.

1. sēj.: Abava-Juveris. – 1967. – 728 lpp.

3. sēj.: Piebalga-Žvīgule. – 1970. – 792 lpp.

Latvju enciklopēdija. 1. sēj. Abava-Kandis. – Stokholma : Trīs zvaigznes, 1950. – 959 lpp.

Māksla un arhitektūra biogrāfijās. – Rīga : Latvijas encikl., 1995-2003.

1. sēj.: A-Kal. – 1995. – 240 lpp. – ISBN 5-89960-058-6.

2. sēj.: Kal-Rum. – 1996. – 240 lpp. – ISBN 5-89960-059-4.

Misiņš J. Latviešu rakstniecības rādītājs (1585-1910). – Rīga : Latviešu Grāmatu

Tirgotāju un Izdevēju Biedrība, 1924. – XVI, 744 lpp.

Книга : энцикл. – Москва : Большая Российская энциклопедия, 1999. – 800 с. – ISBN 5-85270-312-5.

Monogrāfijas, rakstu krājumi, memuāri un epistolārais mantojums, literārie avoti

Adamovičs L. Kārlis Mīlenbahs : latviešu zinātnieka izglītības gaita, dzīve un mūža darbs / L.Adamovičs. – Rīga : [b.i.], 1927. – 32 lpp.

Akmentiņš Osvalds. Amerikas latvieši, 1888-1948 : fakti un apceres. 1.sēj. / Osvalds Akmentiņš. – [Linkolna] : Vaidava, 1958. – 264 lpp.

Ambainis O. Latviešu folkloristikas vēsture : Pamatvirzieni un fakti / O.Ambainis ; Latvijas PSR Zinātņu akad. A.Upīša Val. un lit. inst. – Rīga : Zinātne, 1989. – 126 lpp. – ISBN 5-7966-0284-5.

Anspaks Jānis. Pedagoģijas idejas Latvijā / Jānis Anspaks. – [Rīga] : RaKa, [2003]. – 476 lpp. – ISBN 9984-15-548-X.

Apīnis Aleksejs. Latviešu grāmatniecība no pirmsākumiem līdz 19. gadsimta beigām / Aleksejs Apīnis. – Rīga : Liesma, 1977. – 355 lpp.

Āronu Matīss. Manas dzīves atmiņu grāmata / Āronu Matīss. – Rīga : A.Gulbis, 1938. – 283 lpp.

Atziņas : Latvju rakstnieku autobiogrāfijas : 3 d. – Cēsis ; Rīga : O.Jēpe, 1923-1924.

1.[d.]. – 1923. – 322 lpp.

2.[d.]. – 1924. – 412 lpp.

3.[d.]. – 1924. – 431 lpp.

Baltijas skolotāju seminārs, 1870-1919 / red. E.Tomāss. – Rīga : Bij. Baltijas skolotāju semināra audzēkņu un skolotāju biedrība, 1940. – 600 lpp.

Krišjāņa Barona piemiņai : rakstu krāj. / Latvijas PSR Zinātņu akad. Val.un lit.inst. – Rīga : LPSR ZA, 1962. – 221 lpp.

Bergmane A. Latviešu rakstības attīstība : latviešu literārās valodas vēstures pētījumi / A.Bergmane, A.Blinkena. – Rīga : Zinātne, 1986. – 434 lpp.

Bērziņš L. Mūža rīts un darba diena : atmiņu grāmata / L.Bērziņš. – Rīga : A.Gulbis, 1935. – 294 lpp.

Bērzkalns Valentīns. Latviešu dziesmu svētku vēsture, 1864-1940 / Valentīns Bērzkalns. – [Bruklina] : Grāmatu Draugs, [1965]. – 559 lpp.

Birznieks-Upītis E. Kopoti raksti. 7. sēj. – Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1963. – 609 lpp.

Fricis Brīvzemnieks. – Rīga : Latviešu Nacionālo skolotāju centrs, 1925. – 48 lpp.

Dambergis Valdemārs. Viktors Eglīts vēstulēs / Valdemārs Dambergis. – Čikāga : O.J[ēgens], 1986. – 104 lpp.

Deglavis Augusts. Latviešu attīstības solis no 1848-1875.g. / Augusts Deglavis. – Rīga : J.Brigadera un F.Gēliņa ģenerālkomis., 1893. – 114 lpp.

Deglavis A. Rīga : romāns. 1. sēj. – 5. izd. – Rīga : Zvaigzne, 1983. – 720 lpp. – (Skolas bibliotēka).

20. gadsimta Latvijas vēsture. 1.[sēj.]. Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai, 1900-1918 / Latvijas Universitātes Latvijas vēstures inst. – Rīga : Latvijas vēstures inst. apg., 2000. – 869 lpp. – ISBN 9984-601-38-2.

Druviete I. Kārlis Mīlenbahs / I.Druviete ; Latvijas Zinātņu akad. Val. un lit. inst. – Rīga : Zinātne, 1990. – 281 lpp. – ISBN 5-7966-0475-9.

Ducmane Kristīne, Vēciņš Ēvalds. Nauda Latvijā / Kristīne Ducmane, Ēvalds Vēciņš. – Rīga : Latvijas Banka, 1995. – 291 lpp. – ISBN 9984-9092-9-8.

Egle Kārlis. Īsa latviešu bibliogrāfijas vēsture (līdz 1917.gadam) / Kārlis Egle ; Latvijas PSR Zinātņu akad. Val. un lit. inst. – Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akad. izd., 1957. – 83 lpp.

Ērmanis Pēteris. Atmiņu vija / Pēteris Ērmanis. – Rīga : A.Gulbis, 1935. – 225 lpp.

Goba Alfrēds. Pirmās "Pēterburgas Avīzes" un viņu nozīme tautas atmodas gaitā / Alfrēds Goba. – Rīga : V.Olava fonda sabiedrība, 1929. – 144 lpp.

Grigulis A. Latviešu žurnālistikas vēsture : no pirmsākumiem līdz Pirmajam pasaules karam / A.Grigulis, R.Treijis. – Rīga : Zvaigzne, 1992. – 518 lpp. – ISBN 5-405-00400-6.

Gruzna Pāvils. Bursaki : romāns tēlos un ainās ; Jaunā strāva : romāns / Pāvils Gruzna. – Rīga : Zinātne, 1992. – 569 lpp. – ISBN 5-7966-0624-7.

Jēgere -Freimane Paula. Cilvēks domā - Dievs dara / Paula Jēger-Freimane. – [Mančestera] : Astra, 1963. – 277 lpp.

Jundze Arno. Somijas literatūra Latvijā, 1885-2001 / Arno Jundze ; LU Lit., folkl. un mākslas inst. – Rīga : Zinātne, 2002. – 237 lpp. – ISBN 9984-698-19-X.

Jurjānu Andrejs mūzikas kultūrā un tautā. – Rīga : Zinātne, 1981. – 144 lpp.

- Kaļķe Baiba.** Latviešu skolotāji - rakstnieki (1900-1940) / Baiba Kaļķe. – [Rīga] : RaKa, [2001]. – 219 lpp. – ISBN 9984-15-330-4.
- Karulis K.** Latviešu grāmata gadsimtu gaitā / K.Karulis. – Rīga : Liesma, 1967. – 236 lpp.
- Krastiņš Jānis.** Rīgas Latviešu biedrība = The Riga Latvian Society / Jānis Krastiņš, Edgars Mucenieks. – Rīga : Madris, [2002]. – 53, [2] lpp.: il. – ISBN 9984-592-11-1.
- Jānis Kriškāns. – Rīga : Rīgas Latviešu Skolotāju Biedrība, 1926. – 188 lpp.
- Kursīte J.** Latgale : Valoda, literatūra, folklorā / J.Kursīte, A.Stafecka. – Rēzekne : Latgales Kultūras centra izd., 2003. – 380 lpp. – ISBN 9984-29-047-6.
- Lāce M.** Latviešu mācību grāmatas (1585-1917) / M.Lāce ; P.Sučkas LVU. Vēstures un filoloģijas fak. Latviešu lit. katedra. – Rīga : P.Stučkas LVU, 1968. – 68 lpp.
- Lasmanis Uldis.** Arveds Bergs : politiskas apceres. 4. grām. Neaizsūtīta trimdinieka piezīmes, 1934-1941 / Uldis Lasmanis. – Rīga : [aut. izd.], 2000. – 547 lpp. – ISBN 9984-9305-1-3.
- Latviešu literatūras vēsture. 1.sēj. No rakstītā vārda sākumiem līdz 1918. gadam / Latvijas Zinātņu akad. Lit., folkloras un mākslas inst. – Rīga : Zvaigzne ABC, [1998]. – 416 lpp. – ISBN 9984-17-033-0.
- Latviešu literatūras vēsture. 3.sēj. Jaunās strāvas periods: no 19.gs. 80. gadu beigām līdz gadsimtu mijai / Latvijas PSR Zinātņu akad. Val. un lit. inst. – Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akad. izd., 1956. – 571 lpp.
- Latviešu tēlotāja māksla, 1860-1940 / Latvijas PSR Zinātņu akad. A.Upīša Val. un lit. inst. – Rīga : Zinātne, 1986. – 501 lpp.
- Latvija 19. gadsimtā : vēstures apceres / Latvijas Universitātes Latvijas vēstures inst. – [Rīga] : Latvijas Vēstures inst. apg., 2000. – 575 lpp. – ISBN 9984-601-38-2.
- Mazvērsītis Jānis.** Atmosfēras laikmets latviešu lauksaimniecībā / Jānis Mazvērsītis. – Rīga : [b.i.], 1929. – 52 lpp.
- Miesnieks Kārlis.** Mana dzīve un darbs mākslā / Kārlis Miesnieks. – Rīga : Latvijas Valsts izd., 1959. – 348 lpp.
- Osmanis Jāzeps.** Saules akmens : latviešu bērnu literatūras gadu gaita / Jāzeps Osmanis. – Rīga : Liesma, 1977. – 480 lpp.

Ozoliņš Kārlis. Valkas - Valmieras skolotāju seminārs, 1894-1919 : semināra vēsture / Kārlis Ozoliņš. – Rīga : A.Gulbis, 1936. – 156 lpp.

Peile E. "Dienas Lapas" loma grāmatu izdošanā / E.Peile ; Latvijas PSR Zinātņu akad. Fundamentālā bibliotēka, Latvijas PSR Kultūras min. V.Lāča LPSR Valsts bibliotēka. – Rīga : Zinātne, 1970. – 68 lpp.

Pope A. Burinieku gadsimts Latvijā : pa latviešu jūrniecības vēstures lappusēm / A.Pope ; Latvijas Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrība. – Rīga : Zinātne, 1989. – 148 lpp. – ISBN 5-7966-0484-8.

Rainis J. Kopoti raksti : 30 sēj. – Rīga : Zinātne, 1977-1986.

20.sēj.: Vēstules. – 1984. – 640 lpp.

21.sēj.: Vēstules. – 1985. – 768 lpp.

22.sēj.: Vēstules. – 1985. – 718 lpp.

24.sēj.: Dienasgrāmatas un piezīmes. – 1986. – 892 lpp.

Rizga Pēteris. Biškopība pagātnē un tagadnē / Pēteris Rizga. – Rīga : Valsts apgādniecība, 1940. – 410 lpp.

Ronis I. Latviešu buržuāzijas politika 1907.-1914. gadā / I.Ronis ; Latvijas PSR Zinātņu akad. Vēstures inst. – Rīga : Zinātne, 1978. – 238 lpp.

Dzīves paleta : Jaņa Rozentāla sarakste / Intas Pujātes un Anitas Putniņas-Niedras sakārt. – Rīga : Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja izd. "Pils", 1997. – 448 lpp. – ISBN 9984-9185-0-5.

Staris Alfrēds. Skolas un izglītība Rīgā no sendienām līdz 1944.gadam / Alfrēds Staris. – [Lielvārde] : Lielvārds, [2000]. – 208 lpp. – ISBN 9984-11-033-8.

Stepiņš L. Latviešu un dāņu literārie sakari / L.Stepiņš. – Rīga : Zinātne, 1989. – 228 lpp. – ISBN 5-7966-0353-1.

Stepiņš L. Latviešu un zviedru literārie sakari / L.Stepiņš. – Rīga : Zinātne, 1983. – 168 lpp.

Stradiņš Jānis. Latvijas Zinātņu akadēmija : izcelsme, vēsture, pārvērtības / Jānis Stradiņš ; Latvijas Zinātņu akad. LU Latvijas vēstures inst. – Rīga : Zinātne, 1998. – 711 lpp. – ISBN 5-7966-1179-8.

Valdemārs Krišjānis. Lietišķā un privātā sarakste : 2 sēj. 1. sēj. Krišjāņa Valdemāra vēstules / Krišjānis Valdemārs. – Rīga : Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 1997. – VI, 987 lpp. – ISBN 9984-9184-1-6,

Vensku Edvards. Raksti / Vensku Edvards. – Rīga : A.Gulbis, 1929. – 366 lpp.

Vēsturisks atskats uz Rīgas Latviešu Amatnieku Palīdzības Biedrības Krāšanas un Aizdošanas kases 25 gadu darbību (1883.-1908). – Rīga : [b.i.], 1908. – 68 lpp.

Vīksna A. Dodot gaismu sadegu / A.Vīksna. – Rīga : Zvaigzne, 1983. – 199 lpp.

Šekspīrs un latviešu teātris / A.Vilsons... [u.c.]. – Rīga : Latvijas Valsts izd., 1964. – 168 lpp.

Vītoliņš J. Latviešu mūzikas vēsture. 1. sēj. / J.Vītoliņš, L.Krasinska. – Rīga : Liesma, 1972. – 403 lpp.

Volkova Līvija. Eduards Veidenbaums : problēmas, risinājumi, hipotēzes / Līvija Volkova. – Rīga : Liesma, 1979. – 305 lpp.

Zaļais Arnolds. Mana mūža atmiņas. 1. sēj. / Arnolds Zaļais. – [B.v. : b.i.], 1995. – 435 lpp.

Zemzare D. Latviešu vārdnīcas (līdz 1900.gadam) / D.Zemzare ; Latvijas PSR Zinātņu akad. Valodas un lit. inst. – Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akad. izd., 1961. – 560 lpp.

Zeterbergs S. Somija neatkarības gados / S.Zeterbergs. – Rīga : Zvaigzne ABC, 1999. – 181 lpp. – ISBN 9984-17-654-1.

Лазаревич Э.А. С веком на равне : популяризация науки в России. Книга. Газета. Журнал / Э.Лазаревич. – Москва : Книга, 1984. – 384 с.

Рассудовская Н.М. Издатель Ф.Ф.Павленков (1839-1900) : очерк жизни и деятельности / Н.М.Рассудовская. – Москва : Изд. Всесоюз. книжной палаты, 1960. – 107 с.

Raksti krājumos un seriālizdevumos

Akmentiņš Osvalds. Pa senām tekām : latviešu gaitas Amerikā pirms sešdesmit gadiem / Osvalds Akmentiņš // Tilts. - Nr.48/49 (1962), 66.-71.lpp.

- Alainis Ed[uards].** Andrievs Niedra Matīšos / Ed[uards] Alainis // Andrievs Niedra / Ed[uards] Alainis. - [Veiverlija] : Latvju Grāmata, 1960. - 115.-131.lpp.
- Annus E.** Vorwort / E.Annus // *Eestikeelne raamat 1851-1900*. Tallinn : Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu, 1995. ISBN 9985-50-069-5, 1. [sēj.]: A-Q, Lk.14-20.
- Ārons M.** A.Vēbera beigu cēliens / M.Ārons // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. - Nr.8 (1925), 113.-124.lpp.
- [**Ārons M.**]. Jānis Kriškāns. - Aut. uzrād.: A. // Dzimtenes Vēstnesis. - Nr.244 (1916, 25.okt.), 1.lpp.
- Āronu Matīss.** Derīgu Grāmatu apgādāšanas Nodaļas labā / Āronu Matīss // Austrums. - Nr.7 (1897), 547.-550.lpp.
- Āronu Matīss.** Lūgums latviešu beletristikas tulkotājiem un apgādātājiem / Āronu Matīss // Austrums. - Nr.6 (1897), 490.-491.lpp.
- Ārons M.** Rēķins par manu svētdienas izrīkojumu / M.Ārons // Dienas Lapa. - Nr.286 (1889, 19.dec.), 3.lpp.
- Āronu Matīss.** Rūdolfs Grīviņš / Āronu Matīss // Ilustrēts Žurnāls. - Nr.10 (1925), 307.-309.lpp.
- [**Asars H.**]. Vispārīgā latviešu lauksaimnieku sapulce 17. un 18. decembrī 1899. g. / [H.Asars] // Lauksaimnieku biedrības un viņu darbinieki. - Rīga : Latvijas lauksaimnieku centrālbiedrība, 1931. - 113.-117.lpp.
- Asars J.** Henriks Ibsens - jaunlaiku klasiķis / J.Asars // Mājas Viesa Mēnešraksts. - Nr.4 (1903), 278.-284.lpp.
- [**Asars J.**]. Konversācijas vārdnīcas lietā. - Aut. uzrād.: rs. // Dienas Lapa. - Nr.255 (1902, 11.nov.), 3.lpp.
- [**Asars J.**]. Tautiskums un kultūra. 5. - Aut. uzrād.: aa // Dienas Lapa. - Nr.29 (1903, 5.febr.), 1.lpp.
- Augusts M.** Rīgas Latv.biedrības Mūzikas komisijas darbības gaita : vēsturisks atskats / M.Augusts // Mūzikas Nedēļa. - Nr.45 (1924), 948.-949.lpp. ; Nr.46 (1924), 972.-973.lpp. ; Nr.47 (1924), 991.-992.lpp. ; Nr.48 (1924), 1016.-1018.lpp.
- Baltiņš M.** Medicīnas termini RLB Zinību komisijas Konversācijas vārdnīcā / M.Baltiņš // Medicīna. Vēsture. Valoda / M.Baltiņš. - Rīga : P.Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs, 1993. - 53.-54.lpp.

- Bandrevičs A.** "Jūrnika" redaktora un izdevēja maiņa / A.Bandrevičs // Jūrnīeks. - Nr.22 (1912, 30.maijā), 2.lpp.
- Bandrevičs A.** "Jūrnīeku kalendāra" turpmākas izdošanas lietā / A.Bandrevičs // Baltijas Vēstnesis. - Nr.184 (1898, 17.aug.), 2.lpp.
- [Bergs A.]**. Vai esam sagatavoti priekš konversācijas vārdnīcas? - Aut. uzrād.: B-s. // Baltijas Vēstnesis. - Nr.247 (1902, 1.nov.), 1.lpp.
- Bērziņš Arturs.** Mūsu žurnāli "Druva" un "Domas" / Arturs Bērziņš // Latvija. - Nr.297 (1911, 24.dec.), 2.lpp.
- Bērziņš Art[urs].** Vecpiebalgas agrākās skolas un vecie skolotāji / Art[urs] Bērziņš // Trimdas skola. - Solna (Zviedrija). - Nr.22 (1962), 861.-864.lpp.
- Bērziņš L.** Atmodas laika darbinieks Kārlis Kundziņš / L.Bērziņš // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. - Nr.12 (1937), 621.-631.lpp.
- Bērziņš L.** Latviešu tautas dziesmas, viņu krāšana un gaismā laišana / L.Bērziņš // Sēta, daba, pasaule. - Jelgava : J.Dravnieks, 1893. - 8. burtn., 14.-38.lpp.
- Bērziņš L.** Par latviešu konversācijas vārdnīcu / L.Bērziņš // Latviešu Avīzes. - Nr.50 (1897, 10.dec.), 1.lpp.
- Bērziņš L.** Paskaidrojums / L.Bērziņš // Druva. - Nr.4 (1913), 512.lpp.
- Bīlenšteins A.** Par latviešu konversācijas vārdnīcu / A.Bīlenšteins // Austrums. - Nr.12 (1898), 472.-473.lpp.
- Birkerts A.** Jaunatrasti Raiņa zinātniskie raksti / A.Birkerts // Karogs. - Nr.1 (1958), 98.-103.lpp.
- Blaumanis Rūdolfs.** Latviešu konversācijas vārdnīcas lietā / Rūdolfs Blaumanis // Mājas Viesis. - Nr.16 (1898, 15.aprīlī), 4.lpp.
- Blinkena Aina.** Valodniecība Rīgas Latviešu biedrībā / Aina Blinkena // Linguistica Lettica. - ISSN 1407-1932. - Nr.6 (2000), 5.-20.lpp.
- Kādēļ Rīg.Latv. Biedr. Derīgu Grāmatu Nodaļai tik maz biedru - veicinātāju? - Aut. uzrād.: Br. // Pēterburgas Avīzes. - Nr.28 (1903, 4.apr.), 3.-4.lpp.
- Piezīmes pie rakstiem "Par kritikas mērauklu" un "Klasicisms un viņa apkarošana mūsu literatūrā. - Aut. uzrād.: Br. // Pēterburgas Avīzes. - Nr.52 (1903, 29.jūn.), 3.lpp.
- Butuls Ā.** Čeku tautas attīstības līdzekļi / Ā.Butuls // Balss. - Nr.38 (1884, 19.sept.), 1.-2.lpp.
- Butuls [Ā.]**. Nodaļa priekš derīgu grāmatu apgādāšanas pie Rīg. Latv. Biedr. Zinību komisijas. - Aut. uzrād.: Butuls. Nodaļas priekšnieka vietnieks // Baltijas Vēstnesis. - Nr.142 (1886, 26.jūn.), 1.lpp.

Butuls Ā. Uzaicinājums Brīvzemnieka rakstu un biogrāfijas lietā / Ā.Butuls // Latvija.
- Nr.122 (1908, 28.maijā), 3.lpp.

Celmiņa (Zarriņa) Maija. Kāda latvieša ģimenes vēsture gadsimtu skatījumā / Maija
Celmiņa (Zarriņa) // Karogs. - ISSN 0132-6295. - Nr.7 (1990), 187.-194.lpp. ; Nr.8
(1990), 180.-189.lpp.

“Jūrnīeks” un latviešu jūrnīeki. - Aut. uzrād.: D. // Jūrnīeks. - Nr.14 (1910, 7.aprīlī),
2.lpp.

Dārziņš E. Balsis iz publikas / E.Dārziņš // Dzimtenes Vēstnesis. - Nr.297 (1908, 22.
dec.), 3.lpp.

[Dārziņš E.] Jaunas muzikālījas. - Aut. uzrād.: Emīls // Pēterburgas Avīzes. - Nr.4
(1901, 13. janv.), 3.lpp.

Daži Zinību komisijas uzdevumi // Baltijas Vēstnesis. - Nr.50 (1900, 2.martā), 1.lpp.
Derīgu Grām. Nodaļa savā 25. darbības gadā // Dzimtenes Vēstnesis. - Nr.297 (1911,
24.dec.), 6.lpp.

Dīriķis B. Derīgu grāmatu apgādība / B.Dīriķis // Baltijas Vēstnesis. - Nr.298 (1886,
29.dec.), 1.lpp.

Mūsu lasītāji : "Druvas" anketas iznākumi. - Aut. uzrād.: "Druvas" red. // Druva. -
Nr.2 (1914), 194.-199.lpp.

Duburs J.A. Nelaidīsim šogad "Druvu" atmatā! / J.A.Duburs // Dzimtenes Vēstnesis.
- Nr.154 (1915, 8.jūn.), 6.lpp.

Ducmanis K. Populārzinātniski raksti latviešu valodā / K.Ducmanis // Rīgas Apskats.
- Nr.64 (1908, 17.martā), 1.lpp. ; Nr.69 (1908, 22.martā), 1.-2.lpp. ; Nr.73 (1908,
28.martā), 1.lpp. ; Nr.78 (1908, 3.aprīlī), 1.lpp. ; Nr.79 (1908, 4.aprīlī), 1.-2.lpp. ;
Nr.82 (1908, 8.aprīlī), 1.lpp. ; Nr.83 (1908, 9.aprīlī), 1.-2.lpp.

Dzintarkalns T. Gabaliņi no manas dzīves, jeb, Kāda puslatvieša un mazcilvēka
dzīves stāsts / T.Dzintarkalns // Skrīnis. - Nr.7 (1996), 7.-8.lpp. ; Nr.8 (1996), 3.-
8.lpp. ; Nr.9/10 (1996), 3.-10.lpp. ; Nr.11 (1996), 5.-12.lpp., Nr.12 (1996), 3.-10.lpp.

Endzelīns J. Filologa piezīmes Konversācijas vārdnīcas redakcijai / J.Endzelīns //
Austrums. - Nr.4 (1904), 270.-272.lpp.

Ērmanis P. Teodora Zeiferta gaita un nozīme / P.Ērmanis // Izglītības Ministrijas
Mēnešraksts. - Nr.2 (1930), 123.-132.lpp.; Nr.3 (1930), 259.-269.lpp.

- Glosiene A.** Lietuviškoji knyga Lietuvos respublikos laikotarpiu (1918-1940) / A.Glosiene // Lietuviškoji knyga / A.Glosiene. - Vilnius : AB Vilspa, 1996. - ISBN 9986-14-062-5. - P.166.-202.
- Kā veicināma pie tautas derīgu grāmatu lasīšana. - Aut. uzrād.: Gr. J. // Balss. - Nr.51 (1891, 18.dec.), 3.lpp.
- Grasis A.** R.L.B.Valdemāra jūrniecības un zvejniecības nodaļa / A.Grasis // Jūrnīks. - Nr.3 (1938), 97.-101.lpp.
- Grasis A.** Sardzes maiņa / A.Grasis // Jūrnīks. - Nr.3 (1935), 73.-74.lpp.
- [Graudiņš Kārlis].** Par latviešu literatūras veicināšanu / [Kārlis Graudiņš]. - Aut. uzrād.: K.G. // Balss. - Nr.42 (1887, 21.okt.), 2.lpp.
- Graudiņš Kārlis.** Rīgas Latv. Biedr. Zinību Komisija : darbības apraksts / Kārlis Graudiņš // Rakstu krājums, izdots no Rīgas Latv. Biedrības Zinību komisijas. - 9. krāj. (1894), 60.-90.lpp.
- [Graudiņš Kārlis].** Robs latviešu literatūrā / [Kārlis Graudiņš]. - Aut. uzrād.: Gr. // Baltijas Vēstnesis. - Nr.17 (1890, 22. janv.), 1.lpp.
- Grīns Jānis.** Par Apsīšu Jēkabu un Puriņu Klāvu / Jānis Grīns // Redaktora atmiņas / Jānis Grīns. - [Stokholma] : Daugava, [1968]. - 157.-159.lpp.
- Gulbis A.** Klasicisms un viņa apkarošana mūsu literatūrā / A.Gulbis // Pēterburgas Avīzes. - Nr.42 (1903 25.maijā), 2.lpp.
- Howard Jeremy.** Latvian National Romanticism and Art Nouveau : Origins and Synthesis / Jeremy Howard // Romantisms un neoromantisms Latvijas mākslā / Jeremy Howard. - Rīga : AGB, 1998. - ISBN 9984-9288-0-2. - 128.-153.lpp.
- Ieviņš Fricis Teodors.** Autobiogrāfija un atmiņas / Fricis Teodors Ieviņš // Latvijas Arhīvi. - ISSN 1407-2270. - Nr.4 (1997), 82.-96.lpp. ; Nr.1 (1998), 105.-110.lpp. ; Nr.2 (1998), 97.-102.lpp. ; Nr.1 (1999), 133.-146.lpp.
- [Jauģiets V.].** Zinātnieks un viņa darbs / [V.Jauģiets]. - Aut. uzrād.: V.Jaujenieks // Zvaigžņotā Debess. - Pavasaris (1968), 40.-46.lpp.
- Jaunsudrabiņš J.** Ed.Brencēna ilustrācijas "Mērnieku laikiem" / J.Jaunsudrabiņš // Latvija. - Nr.250 (1913, 30.okt.), 3.lpp.

Jirgens Rūdolf. Par kritikas mērauklu / Rūdolf Jirgens // Pēterburgas Avīzes. - Nr.36 (1903, 4.maijā), 2.lpp.

Jirgenšons B. Atmiņu dārzos / B.Jirgenšons // Hercoga Pētera ģimnāzija Academia Petrina, 1775-1975 : rakstu krājums / B.Jirgenšons. - [Vesterosa] : Ziemeļblāzma, 1974. - 114.-118.lpp.

“Jūrnieka”labvēji. - Aut. uzrād.: "Jūrnieka" red. // Jūrnieks. - Nr.52 (1910, 29.dec.), 1.lpp.

Mūsu jūrniekiem un jūrniecības draugiem. - Aut. uzrād.: “Jūrnieka” red. // Jūrnieks. - Nr.35 (1907, 29.aug.), 2.lpp.

Kadilis Jānis. Manas bērnības grāmatas / Jānis Kadilis // Laiks.- Eslingena. - Nr.5 (1946, aug.), 42.-52.lpp.

Kāds vārdiņš par derīgu grām. apg. nodaļas līdzšinējo darbību. - Aut. uzrād.: Kāds Kokn. dzied. biedr. biedris vairāku vārdā // Dienas Lapa. - Nr.295 (1887, 23.dec.), 3.lpp.

Kāds vārds Derīgu Grāmatu Nodaļai // Baltijas Vēstnesis. - Nr.222 (1900, 29.sept.), 1.lpp.

Kāds vārds par latviešu ievērojamiem vīriem. - Aut. uzrād.: J.M. // Dienas Lapa. - Nr.226 (1890, 3.okt.), 1.lpp.

Kalnačs Benedikts. Augusts Strindbergs (1849-1912) // *Ziemeļu zvaigznājs* / LU Literatūras, folkloras un mākslas inst. [Rīga] : Zinātne, [2002]. ISBN 9984-698-54-8, 183.-211.lpp.

Kalniņš E. Mūsu sirmā jūrniecības darbinieka un rakstnieka Anša Bandreviča dzīve un darbi / E.Kalniņš // Jūrnieks. - Nr.3 (1935), 68.-72.lpp.

Kalvik Mari. Eesti Kirjanduse Selts kirjastajana / Mari Kalvik // Raamatuloolist. - Tallinn : [Eesti Rahvusraamatukogu], 1990. - (Eesti Rahvusraamatukogu toim.= Acta Bibliothecae Nationalis Estoniae; 1). - (1990), Lk.134.-162.

[Kārkluvāls F.]. Pie darba! / [F.Kārkluvāls]. - Aut. uzrād.: F.K. // Baltijas Vēstnesis. - Nr.253 (1902, 8.nov.), 1.lpp.

[Kārkluvāls F.]. Tiesību zinātne un mūsu rakstniecība / [F.Kārkluvāls]. - Aut. uzrād.: F.K. // Baltijas Vēstnesis. - Nr.209 (1898, 15.sept.), 1.lpp.

Kārkluvāls F. Vēlreiz Latviešu konversācijas vārdnīcas lietā / F.Kārkluvāls // Baltijas Vēstnesis. - Nr.200 (1902, 4.sept.), 1.lpp.

- [Kaudzīte R.].** Latviešu konversācijas vārdnīcas lietā / [R.Kaudzīte]. - Aut. uzrād.: Vidzemnieks R. // Rīgas Avīze. - Nr.131 (1902, 21.dec.), 1.lpp.
- Konversācijas vārdnīcas lietā. Jautājumu saraksts // Baltijas Vēstnesis. - Nr.105, 109 (1903, 10., 17.maijā), 5.lpp.
- Kreicbergs [J.].** R.L.B.jūrnierības un zvejniecības nodaļas gada sapulce / [J.] Kreicbergs // Jūrnieris. - Nr.3 (1931), 79.-82.lpp. ; Nr.4 (1931), 120.-122.lpp.
- [Kriškāns J.].** R.L.B.Z.K. Derīgu grāmatu apgādāšanas Nodaļa / [J.Kriškāns]. - Aut. uzrād.: J.Kr. // Austrums. - Nr.12 (1892), 466.-472.lpp.
- Krodznieks J.** Kas ir latviešu vēsture? / J.Krodznieks // Austrums. - Nr.11 (1892), 326.-330.lpp.
- Krūmiņa G.** Zinātniskās un populārzinātniskās grāmatas / G.Krūmiņa // Grāmata latviešu sabiedrībā, 1856-1870. – Rīga : Avots, 1987. - (Bibliotēku zinātnes aspekti / V.Lāča Latvijas PSR Valsts bibliotēka). – (1987), 9.-26.lpp.
- Kuple Zaiga.** E.Brencēna ilustrācijas brāļu Kaudziņu romānam "Mērnieru laiki" laikmeta kultūras un mākslas kopsakarībās / Zaiga Kuple // Materiāli par kultūru mūsdienā Latvijas kontekstā / Zaiga Kuple. - Rīga : Zinātne, 2001. - ISBN 9984-698-21-1. - 114.-133.lpp.
- Kuple Zaiga.** Latviešu bērnu grāmatu grafikas pirmsākumi Eiropas mākslas ierosmēs / Zaiga Kuple // Latvijas māksla starptautisko sakaru kontekstā / Zaiga Kuple. - Rīga : Neputns, 2000. - ISBN 9984-9472-2-X. - 104.-113.lpp.
- [Lapas Mārtiņš].** Somu tautas gādība par skolām un rakstniecību / [Lapas Mārtiņš]. - Aut. uzrād.: Jaun-Kārķenietis // Baltijas Vēstnesis. - Nr.151 (1887, 7.jūl.), 1.lpp.
- Lautenbahs J.** Kādas piezīmes pie jauniznākušās Konversācijas Vārdnīcas / J.Lautenbahs // Rīgas Avīze. - Nr.49 (1909, 2.martā), 2.lpp.
- [Līgotņu Jēkabs].** Darāmā darba labā / Līgotņu Jēkabs. - Aut. uzrād.: Lt. // Dienas Lapa. - Nr.69 (1904, 4.dec.), 1.lpp.
- [Līgotņu Jēkabs].** Lt. Latviešu konversācijas vārdnīcas izdošana / Līgotņu Jēkabs. - Aut. uzrād.: Lt. // Latviešu Avīzes. - Nr.41 (1902, 21.maijā), 1.lpp.
- Līgotņu Jēkabs.** 50 gadi derīgu grāmatu izdošanas darbā / Līgotņu Jēkabs // Vārds. - Nr.5 (1937), 79.-84.lpp.
- Līgotnis J.** Vilis Olavs savā dzīvē un darbā / J.Līgotnis // Kopoti raksti / V.Olavs. - Rīga : V.Olava fonds, 1922. - 1.sēj., 3.-326.lpp.

- Malvess A.** Mūsu kuģniecības celmlauža Anša Bandrēviča 80. dzimšanas diena / A.Malvess // Jūrnieks. - Nr.2 (1930), 33.-34.lpp.
- Meija Rob[erts].** Priekš 30 gadiem / Rob[erts] Meija // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. - Nr.9 (1928), 182.-187.lpp.
- Meinerts K.** Mūsu kuģniecības literatūra / K.Meinerts // Kuģniecības gadagrāmata. - Rīga : K.Valdemāra jūrskola, 1929. - 4.sēj. (1929), 17.-21.lpp.
- Miesnieks J.** Vai jūs zināt? : Piezīmes par jaunatnei domāto grāmatu D.F.Veinlanda "Rulamanu" / J.Miesnieks // Latvija. - Nr.114 (1949, 3.dec.), 6.lpp.
- Mīlenbahs K.** Pareizrakstības jautājums / K.Mīlenbahs // Baltijas Vēstnesis. - Nr.9 (1903, 13.janv.), 1.lpp.
- Misiņš J.** Atklāta vēstule žurnāla "Druva" izdevējiem / J.Misiņš // Dzimtenes Vēstnesis. - Nr.8 (1915, 9.janv.), 6.lpp.
- Misiņš J.** Materiāli Latvijas grāmatrūpniecības vēsturei : Latvijas grāmatniecība un grāmatrūpnieki. 2. Kārlis Stālbergs / J.Misiņš // Izlase / J.Misiņš. - Rīga : Latvijas PSR ZA izd., 1962. - 134.-138.lpp.
- Misiņš J.** Vecs zelts / J.Misiņš // Stari. - Nr.11 (1913), 343.-345.lpp.
- Mūsu konversācijas vārdnīca // Mājas Viesis. - Nr.12 (1905, 23.martā), 1.-2.lpp.
- [**Niedra A.**]. Darbs ceļa malā / [A.Niedra]. - Aut. uzrād.: A.N. // Baltijas Vēstnesis. - Nr.227-228 (1900, 5.-6.okt.), 1.lpp.
- Paeglis J.** Latviešu grāmatniecība 1901.-1907. : grāmatu raža un izdevēji / J.Paeglis // Latvijas PSR ZA Vēstis. - Nr.9 (1988), 33.-43.lpp.
- Plakans Andrejs.** Rusifikācijas politika: latvieši.19. gs. 90.gadi / Andrejs Plakans // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. - Nr.1 (1997), 70.-89.lpp.
- Plute V.** Par Latviešu konversācijas vārdnīcas turpinājuma abonēšanu / V.Plute, J.Purgals // Baltijas Vēstnesis. - Nr.55 (1898, 9.martā), 2.lpp.
- Rainis.** Vecās strāvas pēdējs gads // Kopoti raksti / Rainis. - Rīga : Zinātne, 1983. - 18.sēj., 289.-358.lpp.
- 25 gadu atcerei. - Aut. uzrād.: Redakcija // Jūrnieks. - Nr.12 (1931), 361.-367.lpp.
- Rīgas Latviešu Biedrības Derīgu Grāmatu Apgādāšanas Nodaļa // Baltijas Vēstnesis. - Nr.245 (1902, 30.okt.), 1.lpp. ; Nr.246 (1902, 31.okt.), 1.-2.lpp.

Rozentāls M. Raiņa un Paula Dauges sarakste (1900-1926) / M.Rozentāls // Raiņa gadagrāmata. - Rīga : Liesma, 1976. – (1976), 97.-135.lpp.

Rūķe-Draviņa V. Friča Brīvzemnieka "Mūsu tautas pasakas" Linčēpingas bibliotēkā / V.Rūķe-Draviņa // Zari. - Stokholma : [Baltijas Inst. Skandināvijā], 1988. - ISSN 0281-1073. - 88.-99.lpp.

Rumba G. Dabaszinātņu popularizētājs / G.Rumba // Augusts Ķešāns dzīvē un darbā / G.Rumba. - Rīga : Zinātne, 1981. - 175.-190.lpp.

Rumpēters A. Latviešu zinātnes šūpulis - Rīgas Latviešu Biedrība : no Zinātnības komisijas līdz privātai Zinātņu akadēmijai - Rīgas Latviešu Biedrības Zinātņu Komitejai / A. Rumpēters // Universitāte. - Nr.22 (1968), 9.-12.lpp.

[**Siliņš M.**]. Čehi un viņu grāmatu izdevēju biedrības / [M.Siliņš]. - Aut. uzrād.: M.S. // Austrums. - Nr.6/7 (1886), 429.-440.lpp.

[**Sirmais J.**]. Tautas dziesmas, Zinību komisijas krātas un kārtotas / [J.Sirmais]. - Aut. uzrād.: Ss. // Dienas Lapa. - Nr.136, 137 (1889, 19., 20.jūn.), 1.-2.lpp.

Slaucītājs Leonīds. Rīgas Latviešu Biedrības Zinātņu Komiteja kā Latvijas Zinātņu Akadēmijas šūpulis / Leonīds Slaucītājs // Universitāte. - Nr.21 (1968), 18.-19.lpp.

Stāmere A. Fricis Adamovičs (1863-1933) / A.Stāmere // Ģeogrāfiskā izglītība Latvijā / A.Stāmere. – Rīga : Latvijas Republikas Tautas izgl. min., 1991. - 52.-55.lpp.

Staris A. Latviešu skolu vēstures pētnieks Andrejs Vičs un viņa unikālais kultūrvēsturiskais apcerējums / A.Staris // Iz latviešu skolu vēstures : Vidzeme no 1700. līdz 1800.g. / A.Vičs. - Rīga : Zvaigzne, 1992. - ISBN 5-405-00837-0. - 5.-18.lpp.

Stelmaka M. Andrejs Jesens / M.Stelmaka // Varavīksne. - Rīga : Liesma, 1987. - (1987), 170.-185.lpp.

Stradiņš Jānis. Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas pētnieciskās ieceres (19.gs.beigas – 20.gs.sākums) / Jānis Stradiņš // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa, Sociālās un humanitārās zinātnes. - ISSN 1407-0081. - 50.sēj., Nr.6 (1996), 20.-24.lpp.

Stradiņš Jānis. Rīgas Latviešu biedrības Zinātņu komitejas darbība, sasniegtais un nepaveiktais.1932-1940 / Jānis Stradiņš, Dzintra Cēbere // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. - Nr.3 (1993), 88.-111.lpp.

[Stučka P.]. Kāds vārdiņš derīgu grāmatu apgādāšanas jautājumā / [P.Stučka]. - Aut. uzrād.: Birznieku Pēters // Dienas Lapa. - Nr.45 (1886, 20.nov.), 1.lpp. ; Nr.46 (1886, 21.nov.), 1.-2.lpp. ; Nr.47 (1886, 22.nov.), 1.lpp.

[Stučka P.]. Ko latviešu tautai lasīt? / [P.Stučka]. - Aut. nav uzrād. // Dienas Lapa. - Nr.148 (1887, 4.jūl.), 1.lpp.

[Stučka P.]. Populāri ziniski raksti latviešu valodā / [P.Stučka]. - Aut. uzrād.: B.P. // Dienas Lapa. - Nr.95 (1891, 27.apr.), 1.lpp.

[Stučka P.]. Populāru rakstu apgādāšana / [P.Stučka]. - Aut. uzrād.: B.P. // Dienas Lapa. - Nr.15 (1889, 19. janv.), 2.lpp.

[Stučka P.]. Vēlreiz mūsu derīgu grāmatu apgādāšanas lietā / [P.Stučka]. - Aut. uzrād.: B.P. // Dienas Lapa. - Nr.264 (1889, 21.nov.), 1.lpp.

Sudrabkalns Jānis. Daži vārdi par sabiedrisko ētiku / Jānis Sudrabkalns // Jaunais Ceļš. - Nr.14 (1914, 18.janv.), 6.lpp.

Švābe A. Latviešu vēstures uzdevumi / A.Švābe // Straumes un avoti / A.Švābe. - Rīga : A.Gulbis, 1940. - 2.sēj., 5.-112.lpp.

Švābe Arveds. Mana dzīve / Arveds Švābe // Latvju Domas. - Augsburga. - Nr.5 (1947), 1.-16.lpp. ; Nr.6/7 (1947), 1.-19.lpp.

Upīts Andrejs. Vēlreiz par Rīg. Latv. Biedrību / Andrejs Upīts // Bals. - Nr.88 (1907, 16.apr.), 1.lpp.

Upīts Andr[ejs]. Ziemeļnieku rakstnieki latviešu tulkojumā / Andr[ejs] Upīts // Dzimtenes Vēstnesis. - Nr.9 (1907, 10.nov.), 3.lpp.

Darāmi darbi. - Aut. uzrād.: J.W. // Dienas Lapa. - Nr. 89 (1904, 30.dec.), 1.lpp.

Valdemārs K. Vai dabas zinības ir vajadzīgas latviešu lasītāju lielākai daļai / K.Valdemārs // Baltijas Vēstnesis. - Nr.1 (1888, 2.janv.), 2.lpp.

Valdis. Sevišķā komiteja grāmatu iztirzai / Valdis // Kopoti raksti / Valdis. - Rīga : K.Rasiņš, 1943. - 5.sēj., 339.-345.lpp.

Valters A. Vēl sēnalu literatūras apkarošanas lietā / A.Valters // Dzimtenes Vēstnesis. - Nr.266 (1908, 15.nov.), 3.lpp.

Vanags P. Das Nehrungskurische in der lettischen Forschung / P.Vanags // Baltisch-deutsche Sprachen- und Kulturenkontakte in Nord-Ostpreußen : Methoden ihrer

Erforschung / P.Vanags. - Essen : Die Blaue Eule, 2002. - ISBN 3-89206-004-5. - S.99-115.

Grāmatu iznēsētāji jeb kolportieri. - Aut. uzrād.: "Vārds" red. // Vārds. - Nr.52 (1901, 31.jūl.), 2.lpp.

Velme J. Prēmija par rakstiem iz dabas zinībām / J.Velme // Austrums. - Nr.4 (1890), 502.lpp.

Vičs A. J.Kriškāna piemiņai / A.Vičs // Dzimtenes Vēstnesis. - Nr.261 (1916, 13.nov.), 2.lpp.

Vīksna Arnis. Pediatrijas saknes Latvijā / Arnis Vīksna // Latvijas Ārsts. - ISSN 1019-5068. - Nr.6 (2003), 6.-7.lpp.

Vīksna Māra. Ieskats vienā no "Latvju Dainu" avotiem Latviešu folkloras krātuvē (Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas krājums) / Māra Vīksna // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa, Sociālās un humanitārās zinātnes. - ISSN 1407-0081. - 50.sēj., Nr.3 (1996), 31.-37.lpp.

Villerušs V. Dažas latviešu grāmatu mākslas attīstības tendences līdz 1917.gadam / V.Villerušs // Bibliotēku zinātnes aspekti / V.Lāča LPSR Valsts b-ka. - 2.(7.) [laid.], (1979),114.-149.lpp.

Vītols J. Alfrēds Kalniņš / J.Vītols // Mūzikas Apskats. - Nr.6 (1934), 161.-165.lpp.

Vītols J. Jurjānu Andrejs / J.Vītols // Ritums. - Nr.8 (1922), 592.-594.lpp. ; Nr.9 (1922), 687.-680.lpp. ; Nr.10 (1922), 756.-758.lpp.

Vītols J. Jurjānu Andrejam pārnākot / J.Vītols // Latvju Mūzika. - Nr.1 (1921), 2.-4.lpp.

Vītols J. Vaļējas lapas no latvju mūzikas vēstures. II.Atmiņas par Jurjānu Andreju / J.Vītols // Burtnieks. - Nr.1 (1931), 50.-57.lpp.

Vītols J. Vaļējas lapas no latvju mūzikas vēstures.III. Jurjānu Andreja darbi / J.Vītols // Burtnieks. - Nr.8 (1931), 712.-717.lpp.

Voldemāra Miesiņa 95. dzimšanas diena // Krājējs. - Nr.4 (1977), 51.lpp.

Zariņš Kārlis. Jāņa Zaļuma dzīves stāsts / Kārlis Zariņš // Karogs. - ISSN 0132-6295. - Nr.2 (1989), 83.-116.lpp.

Zariņš R. Amatniecības mākslas lietā / R.Zariņš // Rīgas Avīze. - Nr.228 (1903, 7.okt.), 1.lpp.

Zariņš R. Konversācijas vārdnīcas lietā / R.Zariņš // Rīgas Avīze. - Nr.218 (1903, 25.sept.), 1.lpp.

Zariņš Rihards. Ceļš uz Latviju : [autobiogr. fragm.] / Rihards Zariņš // Karogs. - ISSN 0132-6295. - Nr.8 (1993), 199.-223.lpp.

[Zeiferts T.]. Latviešu konversācijas vārdnīca / [T.Zeiferts]. - Aut. uzrād.: T. // Austrums. - Nr.5 (1903), 321.-323.lpp.

[Zeiferts T.]. Nepabeigti darbi / [T.Zeiferts]. - Aut. uzrād.: Teodors // Dienas Lapa.. - Nr.265 (1890, 20.nov.), 1.lpp.

[Zeiferts T.]. Noputējušos plauktos / [T.Zeiferts]. - Aut. uzrād.: Teodors // Dienas Lapa. - Nr.199 (1890, 1.sept.), 1.lpp.

[Zeiferts T.]. "Skola un Māja" par Nodaļas izdevumiem / [T.Zeiferts]. - Aut. uzrād.: T. // Druva. - Nr.8 (1914), 872.-875.lpp.

Блюм А.В. Издательская деятельность С.-Петербургского комитета грамотности (1861-1895) / А.В.Блюм // Книга : исследования и материалы. - Т.38 (1979), с.99-117.

Виксна А., Арон К. Медицинские книги на латышском языке до 1900 г. / А.Виксна, К.Арон // 400 лет книжного дела в Латвии : тезисы докладов и сообщений. - Рига : Зинатне, 1988. - ISBN 5-7966-0150-4. - с.33-35.

Карулис К. Научно-техническая литература в Латвии : краткий обзор 1588-1917 / К.Карулис // Из истории естествознания и техники Прибалтики. - Т.3 (1971), с.255-283.

Махонина С.Я. Русская легальная журналистика XX в. (1905- февраль 1917) / С.Я. Махонина // Из истории русской журналистики начала XX века. - Москва : Изд. Московского университета, 1984, с.5-49.

Nepublicētie

Ābele Ā. Vēstules A.Kauliņam 1908.g. 26. aprīlī un 27. aug. RTMM, inv.nr. 150167, 150168.

Adamovičs F. Vēstule M.Āronam 1899.g. 3. maijā. LAB R, M.Ārona f., IV, 1.

Adamovičs F. Vēstule A.Deglavam 1912.g. 14. sept. RTMM, inv.nr. 29872.

Adamovičs F. Vēstule DGN 1905.g. 31. okt. LAB R, Ms 1230.

- Adamovičs F. Vēstule F.Grosvaldam 1912.g. 12. maijā. LVM, VN 5985/30.
- Adamovičs L. Vēstules T.Lejas-Krūmiņam 1937.g. 13. janvārī un 12. februārī. LNB R, XA 170, 17.
- Akuraters J. Vēstule T.Zeifertam 1913.g. 8. martā. LAB R, T.Zeiferta f., 391, 8.
- Apsīšu Jēkabs. Piezīmes par Nodaļas darbu, bez dat. RTMM, inv.nr. 47931, 47890.
- Apsīšu Jēkabs. Vēstule DGN 1915.g. 20. febr. RTMM, inv.nr. 47930.
- Apsīšu Jēkabs. Vēstule DGN RK 1910.g. 28. okt. LAB R, Ms 1230.
- Apsīšu Jēkabs. Vēstule V.Zālītim, bez datējuma. LAB R, Ms 1230.
- Ārgalis Ā. Vēstule Apsīšu Jēkabam 1896.g. 20. maijā. RTMM, inv.nr. 47886.
- Ārons M. Dažas piezīmes pie Konversācijas vārdnīcas. LAB R, M.Ārona f. I, 3.
- Ārons M. Kā latv. rakstniecības fonds nodibinājās. LAB R, M.Ārona f., I, 2.
- Ārons M. Vēstule Aspazijai 1899.g. 13. martā. RTMM, inv.nr. 135348.
- Ārons M. Vēstule Rainim 1899.g. RTMM, inv.nr. 16563.
- Ārons M. Vēstule Rainim 1910.g. 10. apr. RTMM, inv.nr. 17915.
- Ārons M. Vēstule V.Vankinam 1891.g. 11. jūn. LNB R, XA 302, 32.
- Bandrevičs, A. Atmiņas iz Maskavas latviešu garīgās dzīves, 26 lp. LNB R, X1, 1, 2.
- Bandrevičs A. Vēstule F.Grosvaldam 1912.g. 18. febr. LVM, VN 5985/64.
- Bārda F. Vēstule T.Zeifertam 1912.g. 28. decembrī. LAB R, T.Zeiferta f., 394, 13.
- K.Barona prēmijas komisijai iesniegto darbu recenzijas. LVVA, 1632.f., 2.apr., 784.l., 369 lp. ; Turpat, 788.l., 270 lp. ; Turpat, 790.l., 316 lp.
- Bērziņš L. Vēstule DGN 1911.g. 31.oktobrī. LAB R, Ms 1230.
- Birznieks, E. Vēstule DGN 1900.g. 11. sept. LAB R, Ms 1230.
- Bīskaps D. Vēstule DGN 1908.g. 1. dec. LAB R, Ms 1230.
- Blaus K. Vēstule Ā.Butulim 1890.g. 30. apr. LVVA, 5471. f., 1. apr., 2.l., 27.-28. lp.
- Briedis, M. Vēstule DGN 1895.g. 1. maijā. LAB R, Ms 1230.
- Brīvzemnieks F. Vēstule P.Blauam 1887.g. 7. febr. LAB R, P.Blaua f., LII, 13, 8.
- Brīvzemnieks F. Vēstule nezin.pers. 1902.g. 5. aug. LAB R, F.Brīvzemnieka f., 7, 39.
- Brizga P. Vēstule DGN 1903.g. 16. febr. LAB R, Ms 1230.
- Butuls Ā. Uzmetums par Derīgu grāmatu nodaļu. LVVA, 4060. f., 1. apr., 890. l., 1. lp.
- Butuls Ā. Vēstule A.Vēberam 1884.g. 1. okt. LVVA, 4060. f., 1. apr., 890. l., 7. lp.
- Cīrulis I. Vēstule M.Kaudzītem 1899.g. 15. maijā. LAB R, "M.un R.Kaudzīte" 75, 7.

Cīrulis I. Vēstule M.Kaudzītem 1902.g. 28. apr. LAB R, "M.un R. Kaudzīte" 75, 7.

Cīrulis I. Vēstule J.Kauliņam 1927.g. 12. martā. LVVA, 1632.f., 3.apr., 869.l., 71.-72. lp.

Cīrulis I. Vēstule Rainim 1902.g. 7. nov. RTMM, inv. nr. 59767.

DGN. Vēstule KF domei 1929.g. 9. janvārī. LVVA, 1632.f., 3.apr., 917.l., 65. lp.

DGN (anon.). Vēstules uzmetums R.Klaustiņam 1912.g. LAB R, Ms 1230.

Dravnieks F. Manas atmiņas par Brīvzemnieku, 26 lp. LNB R, X 26, 1, 14.

Dravnieks J. Vēstule Rainim 1905.g. 3. maijā. RTMM, inv.nr.24620.

Dravnieks J. Vēstule Rainim 1908.g. 4. augustā. RTMM, inv.nr.21796.

Eglītis V. Vēstule T.Zeifertam 1913.g. 18. martā. LAB R, T.Zeiferta f., 402, 6.

Eihe M. Vēstule Apsīšu Jēkabam 1914. g. 3. jūn. RTMM, inv.nr. 47889.

Elberts, A. Vēstule DGN 1907. g. 25. jūl. LAB R, Ms 1230.

Endzelīns J. Vēstule T.Zeifertam 1913.g. 20. februārī. LAB R, T.Zeiferta f., 403, 9.

Gailītis P. Vēstules Aspazijai 1900. g. 22. jūn., 12. sept., 28. okt. RTMM, inv.nr. 21712, 21713, 21715.

Gailītis P. Vēstule Rainim 1901.g. 1. sept. RTMM, inv.nr. 21833.

Gailītis P. Vēstule Rainim, bez datējuma. RTMM, inv.nr. 21832.

Gailītis P. Vēstule T.Zeifertam 1901.g. 17. apr. LAB R, T.Zeiferta f. 405, 7.

Grosvalds O. Vēstule T.Zeifertam 1913.g. 16. martā. LAB R, T.Zeiferta f., 406, 6.

Grosvalds O. Vēstule T.Zeifertam 1915.g. 9. februārī. LAB R, T.Zeiferta f., 406, 6.

Izglītības ministrijas vispārējo lietu departaments. Vēstule KF Domei 1927.g. 21. febr. LVVA, 1632.f., 3.apr., 867.l., 67.-68. lp.

Janševskis, J. Vēstule DGN 1895.g. 22. martā. LAB R, Ms 1230.

Jaunsudrabiņš J. Vēstule T.Zeifertam 1913.g. 26. martā. LAB R, T.Zeiferta f., 410, 2.

Jurjāns A. Vēstule Kultūras fondam 1921.g. 21. sept. LVVA, 1632. f., 3. apr., 795. l., 28. lp.

Kadiķis P. Vēstule DGN 1903.g. 10. jūn. LAB R, Ms 1230.

Kalniņš A. Savu darbu izdevējs, atmiņas, 2 lp. LNB R, X 29, 6, 64.

- Kalniņš A. Vēstule A.Kauliņam 1908.g. 8. maijā. RTMM, inv.nr.150346.
- Kalniņš P. Vēstule Ā.Butulim 1890.g. 3. martā. LVVA, 5471. f., 1. apr., 2.l., 244.-245. lp.
- Kauliņš J. Vēstule Ā.Butulim 1892.g. 7. aprīlī. LVVA, 4060. f., 1. apr., 879. l., 199. lp.
- Kasparsons K. Vēstule M.Āronam 1893.g.19. maijā. LAB R, M.Ārona f., V, 20.
- Klaustiņš R. RLB arhīva raksturojums 1947.g. 6. martā. LVM, VN 5985.
- Kreicbergs J.,Grotiņš M. Vēstule Kultūras fondam 1926.g. 8. maijā. LVVA, 1632. f., 3. apr., 856. l., 124. lp.
- Kriškāns J. Vēstule DGN priekšniecībai 1903.g. 25. apr. LAB R, Ms 1230.
- Kriškāns J. Vēstule T.Zeifertam 1915.g.14. janv. LAB R, T.Zeiferta f., 414, 15.
- Latviešu grāmatirgotāju un izdevēju biedrības valdes PG, 130 lp. LVVA, 2309. f., 1. apr., 2. l.
- Lejas-Krūmiņš T. Vēstule V.Zālītīm 1909.g. 6. augustā. LAB R, Ms 1230.
- Lieta par avīzes "Jūrnieks" izdošanu (1906-1915), 13 lp. LVVA, 11. f., 2. apr., 75. l.
- Lūkina V. Rīgas Latviešu biedrības Konversācijas vārdnīca.1903-1921 (mašīnr.). R., 1969, 96 lpp. LAB R, Ms 1218, 3.
- [Mākslas un sabiedrisko lietu departamenta sarakste, 20.gs.40.gadi] LVA, 946. f., 1. apr., 36. l.
- Mazvērsītis J. Vēstule DGN 1908.g. 1. dec. LAB R, Ms 1230.
- Misiņš J. Atskats, 141+6 lpp. LNB R, XA 296, 76.
- Misiņš J. Pārskats par RLB mantisko stāvokli 1920.g. 2. janv. LAB R, Ms 1230.
- Neivalds P. Vēstules DGN 1912. un 1913. g. LAB R, Ms 1230.
- Niedra A. Vēstules L.Adamovičam 1932.g. 17. maijā un 1933.g. 5. maijā. LAB R, K.Egles f., 754, 12 un 14.
- Niedra A.Vēstule J.Misiņam 1927.g. 15. maijā. LAB R, J.Misiņa f., 50, 15.
- Niedra A. Vēstule J.Misiņam 1928.g. 21. apr. LAB R, J.Misiņa f., 50, 26.
- Niedra A. Vēstule J.Misiņam 1928.g. 1. sept. Turpat, 50, 32.
- Niedra A. Vēstule J.Misiņam 1929.g. 20. okt. LAB R, J.Misiņa f., 50, 35.
- Niedra A. Vēstule J.Misiņam 1931.g. 18. jūn. Turpat, 50, 45.

Olavs V. Vēstule Apsīšu Jēkabam 1898.g. 12. dec. RTMM, inv.nr. 47887.

Olavs V. Vēstule M.Āronam, bez datējuma. LAB R, M.Ārona f. VI, 13.

Ozols J. Vēstule I.Cīrulim 1900.g. 24. aug. LAB R, Ms 1230.

Paukšte S. Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas darbība grāmatu izdošanā (mašīnr.). R., 1973, 85 lp. LNB R, XA, 155, 29.

Peņģerots -Svešais J. Vēstule DGN 1899.g. 10. dec., LAB R, M.Ārona f., VIII, 24.

Pēterburgas skolotāju semināra audzēkņi. Vēstule DGN 1903.g. 27. febr. LAB R, Ms 1230.

Pīpiņš-Vizulis E. Vēstule M.Āronam 1896.g. 13. novembrī. LAB R, M.Ārona f. VI, 19.

Prasību pieteikumi, lūgumi, paziņojumi RLB likvidācijas lietā 1940, 96 lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 83. l.

RLB DGN PG 1897-1901, 164 lpp. LAB R, Ms 1230.

RLB DGN PG 1901-1906, 174 lpp. Turpat.

RLB DGN PG 1912-1927, 158 lpp. Turpat.

RLB DGN PG 1927-1939, 92 lp. LVVA, 2798. f.,1. apr., 9. l.

RLB DGN PG 1940, 9 lp. Turpat.

RLB DGN RK PG 1897-1904, 182 lpp. LAB R, Ms 1230.

RLB DGN RK PG 1904-1911, 182 lpp. Turpat.

RLB Filatēlistu un numismātu nodaļas PG 1927-1940, 56 lp. LVVA, 2798. f.,1. apr., 33.l.

RLB "Konversācijas vārdnīcas" Rīcības komitejas PG 1903-1923, 171 lpp. LAB R, Ms 1230.

RLB Lauksaimniecības nodaļas PG 1902-1904, 173 lpp. Turpat.

RLB Lauksaimniecības nodaļas PG 1905-1913, 97 lpp. Turpat.

RLB likvidāc. komis. pārņemšanas akti. LVVA, 2798. f.,1. apr., 84. l.

RLB MK PG 1889-1896, 168 lpp. LAB R, Ms 1230.

RLB MK PG 1909-1920, 140 lpp. Turpat.

RLB Nacionālās politikas nodaļas PG 1929-1930, 52 lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 16. l.

RLB Nacionālās politikas (vēlāk Nacionālās kultūras) nodaļas PG 1930-1938, 232 lp. Turpat, 17.l.

RLB Nacionālās kultūras nodaļas PG 1939-1940, 36 lp. Turpat, 23. l.

RLB 50 gadu jubilejas komit. PG 1918, 8 lpp.LVM, VN 5981/7f.

RLB priekšniecības PG 1881-1888, 373 lpp. LAB R, Ms 1230.

RLB priekšniecības PG 1888-1898, 556 lpp. Turpat.

RLB priekšniecības PG 1912-1940, 171 lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 3. l.

RLB runasvīru PG 1870-1874, 153 lpp. LAB R, Ms 1230.

RLB runasvīru PG 1882-1891, 376 lpp. Turpat.

RLB runasvīru PG 1891-1906, 469 lpp. Turpat.

RLB runasvīru PG 1906-1925, 454 lpp. Turpat.

RLB Revīzijas komisijas ziņojums ģen. sapulcei par darbību un mantu 1888. 1. dec. - 1889. 1. dec. LAB R, Ms 1230.

RLB Rūpniecības nodaļas PG 1901-1907, 66 lpp. Turpat.

RLB sarakste ar KF par grāmatu izdalīšanu skolām 1939-1940, 217 lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 59. l.

RLB K.Valdemāra jūrniecības un zvejniecības nodaļas PG 1930-1940, 74 lp. Turpat, 36. l.

RLB Zinātņu komitejas rīcības un administratīvo sēžu protokolu grāmata 1932.-1940, 50 lp. LVVA, Turpat, 26. l.

RLB Zinātņu komitejas sarakste ar iestādēm par rakstu krājumu izdošanu 1933-1940, 86 lp. Turpat, 29 l.

RLB Zinību komisija. Iesūtījumu saraksts 1874.-1896, 21 lp. LNB R, X34, 1, 30.

RLB Zinību komisijas PG 1903-1932, 383 lpp. LAB R, Ms 1230.

RLB Zinību komisijas priekšniecības PG 1911-1921, 64 lpp. Turpat.

Saulietis A. Vēstule T.Zeifertam 1913.g. 12. martā. LAB R, T.Zeiferta f., 428, 6.

Simsons, A. Vēstule DGN 1899.g. 1. martā. LAB R, Ms 1230.

Simsons H. Vēstules DGN 1907.g. 12. oktobrī un 18. novembrī. LAB R, Ms 1230.

Skaidro Andžs. Vēstule DGN 1899.g. 7. martā. LAB R, Ms 1230.

Skalbe K. Vēstule T.Zeifertam 1913.g. 17. martā. LAB R, T.Zeiferta f., 429, 11.

Skuja J. Atmiņu pieraksti, 126 lpp. LNB R, XA 315, 1.

Sudrabkalns J. Vēstule T.Zeifertam 1913.g. 27. decembrī. LAB R, T.Zeiferta f., 430, 25.

Šmits P. Vēstule K.Mīlenbaham 1906.g. 22. aprīlī. LNB R, X 55, 3, 32, 1.-2. lp.

Unāms Ž. Vēstule Ā.Šildem 1972.g. 5. aprīlī. LNB R, XA 366.

Veinbergs F. Vēstule V.Plutem 1897.g. 9. apr. LAB R, Ms 1230.

Vičs A. Manu dienu grāmata, 7.burtn. 1926.-1934, 140 lp. LNB R, XA 158, 22.

Vičs A. Vēstule KF domei 1930.g. 12.martā. LVVA, 1632.f., 3.apr., 951.l., 18.lp.

Vinklers J. Vēstule DGN 1909.g. 22. janv. LAB R, Ms 1230.

Vinklers J. Vēstule DGN 1909.g. 13. martā. LAB R, Ms 1230.

Vītols J. Vēstule A.Kalniņam 1907.g. 13. sept. LNB R, X 29, 6, 50, 4. lp.

Vītols J. Vēstule Alfr.Kalniņam 1913.g. 7. janvārī. LNB R, X 29, 6, 50, 29.-30. lp.

Voits O. Vēstule Ā.Butulim 1890.g. 9. maijā. LVVA, 5471. f., 1. apr., 2.l., 304. lp.

Volters E. Vēstule J.Endzelīnam 1908.g. 19. oktobrī. LNB R, XA 356, 1210.

Zālītis V. Vēstule T.Lejas-Krūmiņam 1907.g. 14. jūnijā. LNB R, XA 170, 20.

Zariņš R. Vēstule V.Zālītim 1904.g. 11. nov. LAB R, Ms 1230.

Zariņš R. Vēstule V.Zālītim 1907.g. 23. dec. LAB R, Ms 1230.

Zariņš R. Vēstule V.Zālītim 1909.g. 19. janv. LAB R, Ms 1230.

Zariņš R. Vēstule V.Zālītim 1909.g. 5. jūn. LAB R, Ms 1230.

Zariņš R. Vēstule V.Zālītim 1909.g. 4. jūl. LAB R, Ms 1230.

Zeiferts T. 1913.g. piezīmju grāmatiņa. LAB R, T.Zeiferta f., XIV.

Zeiferts T. Vēstule F.Bārdam 1913.g. 3. janvārī. RTMM, inv.nr. 80088.

Zeiferts T. Vēstule I.Cīrulim 1914.g. 1. augustā. LAB R, K.Egles f., 189, 1.

Zeiferts T. Vēstule Plūdonim 1913.g. 9. februārī. LAB R, Ms 1147.

Zeltmatis. Vēstule T.Zeifertam 1912.g. 21. jūlijā. LAB R, T.Zeiferta f., 464, 1.

Žurnāla "Jūrnieks" abonentu saraksts, 1940.g., 13 lp. LVVA, 2798. f., 1. apr., 38. l.

Žurnāla "Jūrnieks" rakstu manuskripti 1934.g., 261 lp. LVVA, 1684. f., 2. apr., 149.l

Žurnāla "Jūrnieks" rakstu manuskripti 1934.g., 232 lp. Turpat, 150.l.

Žurnāla "Jūrnieks" rakstu manuskripti 1934.g., 188 lp. Turpat, 151.l.

Žurnāla "Jūrnieks" rakstu manuskripti 1934.g., 189 lp. Turpat, 152.l.

Žurnāla "Jūrnieks" rakstu manuskripti 1937.g., 203 lp. Turpat, 206.l.

Žurnāla "Jūrnieks" rakstu manuskripti 1937.g., 204 lp. Turpat, 207.l.

Žurnāla "Jūrnieks" rakstu manuskripti 1938.g., 214 lp. Turpat, 214.l.

Žurnāla "Jūrnieks" rakstu manuskripti 1938.g., 110 lp. Turpat, 286.l.
Žurnāla "Jūrnieks" rakstu manuskripti 1938.g., 271 lp. Turpat, 470.l.
Žurnāla "Jūrnieks" rakstu manuskripti 1938.g., 209 lp. Turpat, 684.l.
Žurnāla "Jūrnieks" rakstu manuskripti 1938.g., 228 lp. Turpat, 685.l.
Žurnāla "Jūrnieks" rakstu manuskripti 1938.g., 162 lp. Turpat, 693.l.
Žurnāla "Jūrnieks" rakstu manuskripti 1936.g., 108 lp. Turpat, 703.l.

Орлова М. Издательская деятельность Отдела полезных книг Рижского
Латышского общества (1886-1915) (машиноп.). Р.,1967, 69 с. LNB R, ХА 155, 9.

Derīgu grāmatu nodaļas izdevējdarbības dinamika (1887-1940)

gads	1.sērija	2.sērija	Atkārtotie izd.	Kopā
1887	2	-	-	2
1888	-	-	-	-
1889	2	-	-	2
1890	1	-	-	1
1891	1	-	-	1
1892	7	-	-	7
1893	4	-	-	4
1894	8	-	-	8
1895	9	-	1	10
1896	8	-	1	9
1897	10	-	2	12
1898	10	6	-	16
1899	6	4	-	10
1900	8	4	2	14
1901	9	4	-	13
1902	8	7	3	18
1903	8	6	3	17
1904	7	9	3	19
1905	9	5	3	17
1906	6	4	2	12
1907	6	4	3	13
1908	6	6	1	13
1909	7	6	5	18
1910	5	6	4	15
1911	6	6	1	13
1912	6	4	1	11
1913	6	5	1	12
1914	3	3	4	10
1915	2	-	-	2
1922	1	-	-	1
1923	2	-	1	3
1924	1	1	2	4
1925	-	-	2	2
1926	2	-	3	5
1927	1	2	-	3
1928	2	-	1	3
1929	3	2	-	5
1930	-	2	-	2
1931	2	-	-	2
1932	1	-	-	1
1933	2	-	-	2
1934	2	1	-	3
1935	-	1	4	5
1936	3	-	1	4
1937	3	-	-	3
1938	2	-	1	3
1939	1	-	-	1
1940	4	-	-	4
Kopā	202	98	55	355